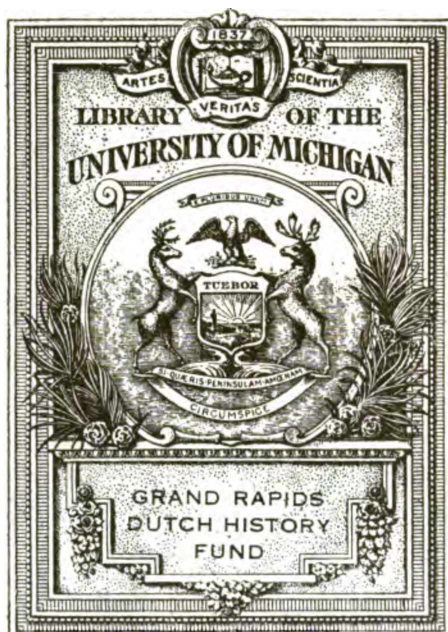

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

ESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

TWINTIGSTE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1895.

SNELPERS-DRU ODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

Bladz.

HET AARTSPRIESTERSCHAP

VAN

JOANNES VAN DEN STEEN.

In de eerste jaargangen van dit tijdschrift verschenen een reeks van artikelen, die om hun aantrekkelijken vorm, meer nog om hun belangwekkenden inhoud algemeen de aandacht trokken. Gebruik makend van een aantal grootendeels onbekende stukken en bescheiden uit het archief van het Haarlemsche Bisdom, gaf Mgr. J. F. Vregt daarin een overzicht van den toestand der Katholieken in het oud-bisdom van Haarlem, onder het bestuur van den laatsten der Apostolische Vicarissen. (1716–1726). [1])

Het lag ook in zijn plan, het onmiddelijk daarop volgende tijdvak, n.l. van het Aartspriesterschap van J. van den Steen (1726–1748) te behandelen: dit mag althans worden opgemaakt uit een voor mij liggend handschrift van denzelfden schrijver, waarin een aantal brieven, bescheiden e. a. verzameld en gerangschikt zijn, blijkbaar dus een ontwerp voor een naderhand uit te werken overzicht van genoemd tijdvak. De dood verhinderde hem echter dit plan uit te voeren.

De laatstgenoemde stukken kunnen als een vervolg beschouwd worden op de bronnen, die den schrijver bij het behandelen van het vicarisschap van v. Bijlevelt ten dienste stonden, hoewel zij in menig opzicht er van verschillen. De eerste toch vormden een doorloopend en zoo goed

1) *Het Apostolisch-Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt.* Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, jaarg. I, II, III, IV, V.

als volledig geheel: de nauwkeurige verslagen, die van Bijlevelt geregeld naar Rome opzond, zijne bijna dagelijksche briefwisseling met zijn vriend en raadsman C. Hoynck van Papendrecht, den bekenden vicaris-generaal van den aartsbisschop van Mechelen, eindelijk een aantal officieele stukken, van den H. Stoel, den Nuntius, of anderen uitgevaardigd, – dit alles vormt eene hoogst kostbare bron, waaruit de geschiedenis van het tijdvak onder het bestuur van den Apostolischen Vicaris geregeld en vrij volledig kon beschreven worden. Niet aldus echter voor het volgend tijdvak. Wel bevat het bisschoppelijk archief een menigte van brieven en andere stukken, maar een leiddraad ontbreekt hier geheel en al; bovendien missen verscheidene dier stukken of datum, of onderteekening, of beiden, zoodat men dikwijls slechts gissen kan, en alleen bij benadering den daarin besproken zaken en toestanden hunne bepaalde plaats kan geven. Zij kunnen tot de volgende categorieën worden teruggebracht:

1°. Het archief van den Mechelschen vicaris Cornelis Hoynck van Papendrecht, hetwelk reeds vele gegevens aanbood voor het tijdvak van v. Bijlevelt en tot 1745 doorloopt.

2°. Het archief van Reinier Hoynck van Papendrecht, broeder van den vicaris en advocaat in den Haag.

3°. Het archief van den aartspriester J. v. d. Steen, gaande tot 1745.

4°. Eindelijk de notulen en verscheidene brieven en stukken van het Oud-Kapittel van Haarlem.

Met behulp van deze bescheiden en het genoemd ontwerp van Mgr Vregt ten grondslag nemende, zullen wij, door een vereerend verzoek daartoe aangezocht, een geschiedkundig overzicht trachten te geven van den toestand der Katholieken in het oud-bisdom van Haarlem onder

den eersten aartspriester J. van den Steen. Dit overzicht zal echter niet volledig zijn, daartoe zijn de ons ten dienste staande stukken niet voldoende; menige twijfel zal nog onopgelost, menige leemte onaangevuld blijven. De lezer beschouwe dan ook hetgeen volgt als eene poging, om althans eenig licht te werpen over die dagen, waarvan, ofschoon zij betrekkelijk nog zoo kort achter ons liggen, toch zoo weinig nog bekend is.

I.

Pogingen van het Kapittel voor een eigen Kerkelijk Bestuur. (1726).

Het waren droevige dagen, die de Hollandsche missie in het begin der achttiende eeuw doorleefde: dagen van strijd, vernedering en rampen. Nog waren de wonden niet geheeld haar door de Reformatie toegebracht, of zij zag zich, bij de noodlottige scheuring van Utrecht, tegenover een nieuwen vijand geplaatst, die haar met een volkomen ondergang bedreigde.

Het tijdperk van ruw geweld was voorbij, maar nog steeds werden Holland's Katholieken door de Staten beschouwd en behandeld als vreemde indringers, gevaarlijk voor de rust en welvaart des lands, die bij iedere gelegenheid en met alle mogelijke middelen moesten verdrukt en vernederd worden. Nauwelijks was de edele J. van Bijlevelt door den H. Stoel als Apostolische Vicaris over de Nederlandsche missie aangesteld, of een banvonnis der Staten dwong hem buiten de provinciën een schuilplaats te zoeken. [1]) De partij, die zich van het wettig gezag had losgerukt, nam deze gelegenheid gretig aan, om zoo mogelijk de geheele Missie in hare noodlottige dwaling

1) 23 Mei 1718. Vergel. Bijdr. I, bl. 190 volgg.

mede te sleuren: vandaar de herhaalde pogingen van den zich noemenden aartsbisschop van Utrecht Barchman Wuytiers om door de Staten erkend te worden, niet alleen als hoofd zijner partij, maar tevens van alle Katholieken in Nederland. Maar deze laatsten zagen het gevaar, dat hen dreigde: huiverend bij de gedachte aan de mogelijkheid, dat zij zouden gedwongen worden, het gezag van den in hun oogen heiligschennigen en oproerigen aartsbisschop te erkennen, en overtuigd, dat een eigen bestuur, door Rome gekozen en door de Staten toegelaten, het eenig redmiddel in dezen treurigen toestand was, stelden zij alles in het werk, om van de regeering de toelating van een geestelijk hoofd, voor deze gewesten, te verkrijgen.

Helaas, al die pogingen stuitten af op den onwil der Staten, nog opgehitst door de verdachtmakingen en de lasteringen der clerezij. En wat nog het meest bedroevend was: onder de Katholieken zelve heerschte een rampzalige verdeeldheid, die vaak de edelste pogingen verlamde, en waaraan voor een groot gedeelte, de treurige afloop van al dien arbeid te wijten is.

Het is den lezer der „Bijdragen" genoegzaam bekend, welk eene eigenaardige plaats het zoogenaamde Kapittel van Haarlem in de geschiedenis van ons bisdom gedurende de zeventiende en achttiende eeuw inneemt. Dit college, dat overigens doorgaans uit deugdzame en volijverige priesters bestond, meende nog steeds de rechten te moeten handhaven, die aan een Kapittel, bij openstaanden zetel (sede vacante) toekomen. Een oogenblik zelfs liep het gevaar, bij het uitbarsten van het schisma, door de rampzalige dwaling te worden medegesleurd: gelukkig werd dit door de breve van Paus Clemens XI (7 April 1703) verhoed. Hoewel het echter van dat oogenblik af zich voor altijd van de Utrechtsche fractie scheidde,

bleef het Kapittel toch voortdurend zijne gewaande rechten handhaven, niettegenstaande het door dezelfde breve van alle feitelijke rechtsmacht beroofd was, en voortaan in de officieele stukken niet anders, dan als een „praetensum Capitulum" betiteld werd. Steeds zorgden de leden ervan de opengevallen plaatsen aan te vullen en geen gelegenheid lieten zij voorbijgaan om hunne zoogenaamde rechten te herwinnen. [1]) 't Is duidelijk, welk een wanverhouding het voortbestaan teweeg bracht van zulk een door Rome zelf als nietig beschouwd Kapittel, en welk een onberekenbaar nadeel der Hollandsche missie door zulk een toestand berokkend werd. Onder het bestuur van v. Bijlevelt vooral hadden de Kapittelheeren een scherpe oppositie tegen den Apostolischen Vicaris gevoerd, en toen deze door de Staten uit Holland werd verbannen, vonden zij hierin een gereed voorwendsel om hunne pogingen tot herstel hunner rechten en de uitoefening hunner rechtsmacht te hervatten. [2])

Immers de tegenwoordige vicaris kon wegens het verbanningsdecreet zijn gezag in het oud-bisdom van Haarlem niet uitoefenen; de nuntius, die als vice-superior de missie bestuurde, was ver verwijderd, en kon persoonlijk den toestand der Katholieken niet nagaan: wat was natuurlijker, wat voor de Katholieken heilzamer, dan dat het Kapittel in al zijne oude rechten hersteld, den vicaris van het Kapittel het geestelijk bestuur in Holland gegeven, en deze, zoo noodig, met de bisschoppelijke waardigheid bekleed werd.

Onder de voornaamsten, die, om dit doel te bereiken, hunne beste krachten inspanden, behoort Joannes van den Steen. Om de belangrijke rol, die deze eerste Aartspries-

1) Vergel. Bijdr. II, p. 312 volgg.; XVII, p. 124 volgg.
2) Vergel. Bijdr. V, p. 232 volgg.

ter in dit tijdvak speelt, zal het niet ondienstig zijn, eenige bijzonderheden van hem te laten volgen.

Hij was te Dordrecht in 1676 uit aanzienlijke ouders geboren. Na te Leuven zijne theologische studiën volbracht te hebben, ontving hij op vierentwintigjarigen leeftijd de priesterwijding, en werd als missionaris te Haarlem aangesteld. Gevaarlijker en noodlottiger plaats had de jeugdige priester wellicht niet kunnen erlangen, dan hier bij Martinus de Swaan, den beruchten pastoor in „den Hoeck", den man, door wiens noodlottigen invloed het Haarlemsche Kapittel en misschien geheel het oud-bisdom van Haarlem een oogenblik gevaar liep, voor altijd van de Moederkerk te worden losgescheurd. [1]) Geen wonder dan ook, dat v. d. Steen, voor een tijd althans, zich bij de partij schaarde, die tegen de H. Stoel was opgestaan: in 1701 behoorde hij tot de onderteekenaars van het beruchte smeekschrift ten gunste van den afgezetten vicaris Petrus Codde [2]); zoover was hij reeds afgedwaald, dat hij in het volgende jaar zich op het aangematigd gezag van de Swaan wederrechtelijk tot pastoor te Wormer liet benoemen. Het was echter zijn laatste daad van verzet: onttrokken aan den omgang met de Swaan, zag hij in de stilte zijner nieuwe pastorie al spoedig zijne dwaling in, en van dat oogenblik af scheen juist hij door de Voorzienigheid aangewezen, om den verderfelijken invloed te keeren, waarvan hij zelf een der slachtoffers geweest was. In 1713 volgde hij de Swaan op als lid van het Haarlemsche Kapittel, in 1715 als provisor van het College S. Pulcheria, in 1719 eindelijk als pastoor in „de Hoeck." [3])

1) Vergel. Bijdr. XVII, p. 127. Over de Swaan: zie o. a. l. c. p. 128 volgg., p. 136 volgg.

2) Vergel. Driedubbelde naemlijst etc. Amsterdam 1738, pag. 28.

3) Conf. Acta Cap. 3 Oct., Bijdr. XVII, p. 144; Acta 7 Mei 1715. Bijdr. l. c. p. 146, 204.

Door de verbanning van den vicaris v. Bijlevelt uit Holland en Zeeland, waren de Katholieken dezer provinciën van hun hoofd beroofd geworden: vandaar in 1723 een algemeen verzoekschrift aan den Paus, om een nieuwen Apostolischen Vicaris te benoemen: v. d. Steen behoorde onder het zestal candidaten, die door den Nuntius Spinelli aan Rome werden voorgesteld, op hem ook viel 's Pausen keuze voor deze gewichtige benoeming. Nochtans, zooals bekend is, kwam hiervan niets, doordat de Staten hunne toestemming weigerden. [1])

Uit deze weinige bijzonderheden, die wij omtrent v. d. Steen hebben kunnen vinden, blijkt genoegzaam, dat hij algemeen gezien en gewaardeerd werd, en dat, in de oogen zijner tijdgenooten, de afdwaling zijner eerste priesterjaren door zijn later leven geheel was uitgewischt. Hij wordt dan ook door v. Bijlevelt meermalen geprezen als een man, die om zijne geleerdheid, oprechtheid en doorzicht van handelen alleszins aanbeveling verdient, en daarom de waardigheid van Apostolischen Vicaris overwaardig is: hij noemt hem een recht eerlijk man, voor wien hij de hoogste achting en genegenheid koestert. [2])

Ondanks al die voortreffelijke eigenschappen moet men niet vergeten, dat v. d. Steen lid was van het Kapittel van Haarlem, dat hij zelfs in 1728 als deken en vicaris-generaal daarvan optrad [3]), en dat hij als zoodanig de gewaande rechten van dat Kapittel met hand en tand tot het einde zijns levens heeft verdedigd, wat, zooals begrijpelijk is, niet altijd tot bloei van de missie gestrekt heeft. Een groot deel dan ook der geschiedenis van zijn

1) Vergelijk Bijdr. IV, p. 331 volgg.

2) Vergel. Bijdr. V, p. 139. Over andere bijzonderheden omtrent v. d. Steen: familie, pseudoniem etc. vergel. Bijdr. IV, p. 336 volgg., p. 366.

3) Vergel. Acta Cap. 3 Aug. 1728. Bijdr. XVII, p. 321.

aartspriesterschap (waartoe hij later benoemd werd) wordt in beslag genomen door hetgeen hij òf zelf of door anderen gewerkt heeft, om — wij kunnen zeggen — zijn levensdoel te bereiken n.l. de erkenning van het Kapittel van Haarlem, het herstel van zijne rechten en faculteiten, en de benoeming van zijn vicaris tot geestelijk hoofd in Holland.

Reeds bij het leven van den Apostolischen Vicaris van Bijlevelt deed het Haarlemsche Kapittel zijn uiterste best, zoowel bij Rome als bij de Staten van Holland, om de benoeming en de toelating van een nieuwen Vicaris door te drijven; als voorwendsel gold, zooals wij weten, dat de tegenwoordige Vicaris wegens zijn verbanning in de onmogelijkheid verkeerde, het bestuur in deze gewesten uit te oefenen.

Reeds in 1723 waren daartoe ernstige pogingen gedaan bij de Staten van Holland [1]); den 6 Dec. 1725 had het Kapittel een schrijven aan den Paus gezonden, waarin zij, met het oog op den droevigen toestand der Katholieken, het herstel hunner rechten en de aanstelling van een vicaris-generaal, als geestelijk hoofd van het oud-bisdom van Haarlem verzochten. [2]) Met hetzelfde doel onderhandelden zij herhaaldelijk door middel van de Kanunniken G. van Wijkersloot, J. van den Steen en den vurigen pastoor van Uitgeest Philippus Cavellier met den Nuntius te Brussel, Joseph Spinelli. Deze was het Kapittel gunstig gezind, en gaf herhaalde malen blijk, dat hij, voor zoover het aan hem lag, op de wenschen der Kapittelheeren wel wilde ingaan. [3])

---

1) Deze pogingen zijn uitvoerig beschreven: Bijdr. IV, p. 331 volgg.

2) Vergel. Bijdr. V, p. 274. De brief is te vinden l. c. Bijlage B.

3) Vergel. Acta Cap. 22 Jan. 1726. Bijdr. VII, p. 269. Aldaar worden ook de onderhandelingen breedvoerig behandeld. Josephus Spinelli is in 1721, als opvolger van Vincentius Santini, die naar Keulen werd verplaatst.

Deze onderhandelingen duurden ongeveer tien maanden (van 22 Jan. tot 14 Oct. 1726): eindelijk werd een zekere overeenkomst tusschen den Nuntius en het Kapittel geteekend, dat, hoewel de juiste en letterlijke inhoud er niet van bekend is [1]), hoofdzakelijk hierop scheen neer te komen: het Kapittel moest schriftelijk beloven, zijn best te doen, om bij de Staten admissie te vragen voor een vicaris van het Kapittel, die de macht zou hebben van een Apostolischen Vicaris, niet alleen voor het oud-bisdom van Haarlem, maar voor de geheele provincie Holland; het zou vervolgens de concordaten, tusschen de reguliere en seculiere geestelijkheid, door Urbanus VIII vastgesteld en bekrachtigd, zoo stipt mogelijk uitvoeren; eindelijk zou het onmiddelijk bereid zijn, indien ooit door Rome een Apostolische Vicaris voor Holland mocht benoemd worden, om alle jurisdictie in de handen van den nieuwbenoemden Vicaris neder te leggen en nooit zou het een gewichtige daad van rechtsmacht volvoeren zonder voorafgaand overleg met den Paus of zijn vertegenwoordiger. [2])

Zoo ver was het Kapittel reeds met zijn onderhandelingen gevorderd, dat, indien men den Haarlemschen pastoor en deken van het Kapittel J. Stafford gelooven mag [3]), de H. Stoel besloten was, aan den vicaris-gene-

---

internuntius te Brussel geworden. Hij was de eerste die als zoodanig de Hollandsche missie bestuurde: (vóór hem deed dit de nuntius te Keulen). In 1725 werd hij tot nuntius verheven, welken titel zijn opvolgers tot het laatste toe gevoerd hebben. Vergel. Handb. voor zaken der R. K. Eeredienst, jaarg. 4. Vergel. Bijdr. I, p. 168.

1) Vergel. Bijdr. VII, p. 287.

2) Bijdr. l. c. 280 volgg. Vergel. Bijlage E. Genoemde voorwaarden waren slechts voorloopig vastgestelde punten voor de besprekingen tusschen den Nuntius en het Kapittel: 't is echter waarschijnlijk, dat zij later, wat hoofdzaak betreft, in de gesloten overeenkomst werden opgenomen.

3) Deze zond 70 jaren later, in Mei 1798, een uitvoerig verslag van deze onderhandelingen aan Kardinaal Zondadari. Bijdr. l. c. 291.

raal van het Haarlemsche Kapittel volmacht te geven tot uitoefening der gewone jurisdictie in het bisdom van Haarlem, ja, dat omstreeks dienzelfden tijd J. v. d. Steen, door den Paus tot de Bisschoppelijke waardigheid benoemd was geworden. Van dit laatste is echter geen spoor in het bisschoppelijk archief te vinden.

De zaak der Kapittelheeren scheen dus, althans van den kant van Rome, beklonken: een andere vraag was het, of ook de Staten van Holland hun plannen gunstig gezind waren, en de toelating van een Vicaris zou verleenen: een noodzakelijke voorwaarde, waarvan de Nuntius Rome's goedkeuring had afhankelijk gemaakt. Daartoe dus moest met alle krachten worden gewerkt.

De Pensionaris van Haarlem, schreef v. d. Steen aan den advocaat Hoynck [1]), had hem ontboden en hem te kennen gegeven, dat men in de Staten dat onophoudelijk petitionneeren en klagen van beide partijen [2]) begon moede te worden en gaarne een einde aan de zaak wenschte te zien, waarop v. d. Steen antwoordde: „dat dat van de „Heeren Staten zelfs dependeerde, dat het eenigste middel daartoe was: aan de R. Catholijke zoowel een hoofd, „die het geestelijk bestuur had, toe te staan, als aan de „Jansenisten, 't zij dat daertoe 't Capittel van Haarlem,

---

1) Brief van v. d. Steen aan R. Hoynck van Papendrecht, 2 Jan. 1727. Deze Reinier was de broeder van den bekenden vicaris-generaal van Mechelen, tevens neef van v. d. Steen. Als advocaat in den Haag, alwaar hij, ook onder de Staten, invloedrijke vrienden had, heeft hij zeer ijverig voor de Katholieke zaak gewerkt, vooral wanneer er met de wereldlijke autoriteiten te onderhandelen was. Hij was, zooals wij meermalen zullen zien, een vurig bevorderaar voor de belangen van het Haarlemsche Kapittel, in tegenstelling met zijn broeder, den vicaris.

2) Hiermede bedoelt de pensionaris waarschijnlijk zoowel het werken der clerezy, met Barchman aan het hoofd, om bij de Staten het bestuur over alle Katholieken in handen te krijgen, als de pogingen der Katholieken daartegen, om een eigen vicaris als geestelijk hoofd.

„'t zij een Vicaris Apostolique geadmitteerd word en daar „de gemeente Jansenist is een Jansenist priester en daar „de gemeente Rooms is een Roomsch priester word ge„steld: waarop", zoo gaat de schrijver voort, „de Hr „Pensionaris brusquement uytbarste: gij bent de man, „die UE. vaderlant zoude kennen dienst doen en de vrede „onder de Catholyken brengen en dat heb ik tegen de „Raadpensionaris ook gesegt: Kost men maar op UE. „betrouwen, dat je niet te Jesuits was: maar daar staa „je bij veel Heeren voor te boek: mijn antwoord was: „dat de beschuldiging van Jesuits-gesint te zijn door „Partij [1]) was versonnen, om mij en andere hatelijk te „maken, dat ik zijn WelEde als een man van eer kost „verseekeren dat ik de Jesuiten erkenden voor mijn ge„loofsgenoten, maar geen particulier attachement had aen „de Jesuiten, dat zulke generale beschuldigingen [!] niet „veel te agten zijn, maar dat partij had aan te toonen „eenige gelegentheden, waarin mij zoo genegen voor de „Jesuiten had betoont: en wat aangong het hoofd te zijn „van de Roomse, dat ik als een goed patriot mijn vader„land wenste dienst te doen en met goed en bloet de „vrede onder de Catholyke te bevorderen, maar dat mij „die last apparent te swaar zoud zijn: en toen begost „ZijnWelE. mij zelfs aan te manen uyt insigt van eer „en familie dat ik dus tot de grootste eer onder de gees„telijke te bekomen, zoude geraken. Hij voegden der bij „dat hij vreesde dat die van Leyden zouden inbrengen „dat ik een verworpen was" (dit sloeg op de poging in 1723, om v. d. Steen als Apostolischen Vicaris door de Staten geadmitteerd te zien, die vooral door de tegenwerking der gedeputeerden van Leiden mislukte [2]). „Als

---

1) Nl. der clerezy.

2) Zie daarover Bijdr. Deel IV, p. 353 volgg.

„[ik] hem daarop diende dat [dit] niet was geweest om „mijn persoon, maer omdat de Raadpensionaris het op „zijn gesag genomen had en de steden niet genoeg erkent „waren, betuigde zijn WelE[de] nu in de aanstaande ver„gadering zijn best te zullen doen: eer ik afschijt nam „vroeg ik of er iets door mij in die saak kost gedaan „worden 't zij met vrienden te spreken of eenige bewe„ging te maken. 't Antwoord was dat ik mij alsnog zoude „stil houden en hij mij waerschouwen zou als tijd was „voor mij te ageren. Siet hier een kort begrip van onze „conferentie, die UEd. volgens UE. wijsheit kent ge„bruyken, terwijl ik blijve enz." Kort hierna zond v. d. Steen aan denzelfden Hoynck een plan, hoe het best de toestemming der Staten te verwerven: dit plan is niet op het archief aanwezig, wel de brief, die het vergezelde en waarin hij o. a. verzekert: „in fide sacerdotis, dat het „zijn Heiligheits wil is, dat het Capittel van Haerlem „het geestelijk bestier heeft zoo in suyd als noortholland, „mits, dat wij daartoe permissie van de Staat bekomen."

Van den Steen sprak in deze laatste woorden zijn volle overtuiging uit: immers de woorden van den Nuntius Spinelli konden hieromtrent niet den minsten twijfel toelaten: „ik verzeker u op mijn woord", had hij aan v. Wijkersloot geschreven, „dat zoodra ge de vergunning „[van de Staten] hebt, de H. Stoel zonder twijfel aan „den Vicaris-Kapitulaar van Haarlem, die gekozen zal „worden, de noodige Breven geven zal voor het uitoefenen „der Jurisdictie in geheel de provincie Holland met alle „noodige faculteiten." 1) Eenigen tijd later schreef de Nuntius aan het Kapittel, dat, zoo de vergunning door de Staten werd toegestaan, zij 't ook slechts met oogluiking, hij uit naam van den Paus kon machtigen om

1) Vergel. Bijdr. VII, p. 290 volgg.

een Vicaris te kiezen, aan wien de Paus de noodige faculteiten geven zou. Een andere vraag echter is het, of de H. Stoel zich reeds zoo uitdrukkelijk en duidelijk had verklaard, als wel de Nuntius het liet voorkomen.

Intusschen zij opgemerkt, dat het Kapittel over al deze onderhandelingen de stiptste geheimhouding in acht nam, zoodat, behalve de betrokken personen en den een of anderen vertrouwden vriend, zooals de advocaat Hoynck, niemand in de Missie er kennis van had: in de notulen dan ook van het Kapittel wordt er bijna niet, en alleen zoo bedekt mogelijk over gesproken. De Nuntius wilde de zaak niet door een voorbarige bekendmaking bederven, vooral daar hij begreep, dat de partij der clerezy bij het eerste gerucht alles zou in 't werk stellen, om de Staten tegen de Katholieken in te nemen; de Kapittelheeren hadden nog eene andere reden: zij vreesden — en te recht, dat zal weldra duidelijk blijken, — dat, zoodra hunne plannen bekend zouden worden, zoowel van regulieren als seculieren, onder welke verscheidene tegen het Kapittel scherp gekant waren, verzet zou worden aangeteekend.

Toen echter de advocaat R. Hoynck de stellige verzekering van v. d. Steen had ontvangen, dat de Nuntius en de Paus de plannen van het Kapittel goedkeurde, deelde hij de boven aangehaalde woorden hieromtrent aan zijn broeder, den vicaris, mede. Deze was er echter van meer dan één zijde reeds van in kennis gesteld: in korten tijd was het geheim door geheel Holland bekend, en, zooals gevreesd was, van alle kanten verwekte dit een hevige oppositie tegen het Kapittel. Vooraan stond de vicaris-generaal C. Hoynck van Papendrecht. Hoe deze over het Haarlemsche Kapittel en zijne gewaande rechten dacht, is genoegzaam bekend. [1]) Overtuigd van de

1) Vergel. o. a. Bijdr. II, p. 214 volgg.

nietigheid der aanspraken van het Kapittel, vreesde hij, dat; zoodra dit door Rome erkend en als geestelijk hoofd over de missie zou worden aangesteld, de partij der clerezy onmiddelijk daaruit munt zou slaan, om ook hun Utrechtsch Kapittel als wettig voor te stellen. Hij beval dan ook zijn broeder in den Haag de uiterste voorzichtigheid aan: zelfs wendde hij zich om inlichtingen tot den Nuntius Spinelli, voorgevende, dat hij om familiezaken naar Holland moest, en dus gaarne op de hoogte wilde zijn. De Nuntius was blijkbaar met de zaak verlegen, doch wilde ook nu nog de gevoerde onderhandelingen zooveel mogelijk tegenover Hoynck geheim houden: daarom schreef hij hem slechts in algemeene termen: „Il „serait à souhaiter qu'on put donner une fois un sistême „à ces affaires d'Ollande, qui sont réduits à un point de „désordre, que c'est un vrai Babylone. Comme notre „unique but doit être le salut des âmes, nous devons la „chercher par tous les moyens possibles, et si nous pou„vons avoir un Vicaire Apostolique, nous devons nous „contenter de tout sujet qu'on voudrat, pourvu qu'il ne „soit pas janseniste." [1]) Hieruit was voor Hoynck niet veel nieuws te halen; wel bemerkte hij, dat de Nuntius hem zooveel mogelijk van zijne Hollandsche reis trachtte af te houden. [2])

Hij was echter de eenige niet, die met de plannen der Kanunniken niet was ingenomen: in Holland zelve waren

1) Brief van Spinelli aan C. Hoynck van Papendrecht, 31 Jan. 1727.

2) Hij schreef daaromtrent aan zijn' broeder, den advocaat, dat de Nuntius alle middelen, ook bij den Kardinaal d'Alsace, in 't werk stelde, om hem van dien reis tegen te houden, onder voorwendsel, dat de verschijning van den Vicaris Hoynck in Holland, de verwarring nog maar grooter zou maken. Doch de ware reden was, zegt Hoynck, dat de Nuntins bevreesd was, dat hij de pogingen van het Kapittel zou dwarsboomen, iets waartoe hij geenszins plan had. Brief van 3 Febr. 1727.

er velen, die met een aanstaand bestuur van het Kapittel geenszins gediend waren. Vooral de brieven van den vurigen pastoor van „het Duifje" te Amsterdam, J. Schouwen, geven daar een duidelijk bewijs van. Hij noemt het plan der Kapittelheeren rondweg: „eene saeck, die wij „allen verfoeyen als de ruine van de Catholyke Religie." [1]) In denzelfden brief gaat hij voort: „Ondertusschen kan „ik zeggen, dat indien wij op dit ruineus fundament [het „plan van het Kapittel in overleg met den Nuntius] „bouwen, onse Kerk hier omver sal vallen en de Sena„toren [Regulieren], die Corps de Reserve [van den Steen] „wel kennen en de Wijsen [Kapittelheeren] haten, veel „geschreeuw maken (trouwens sij weeten ook wel dat zij „dan haest hier uyt zullen hebben)." Als redenen voor zijn gevoelen haalt hij aan: dat het plan van het Kapittel alleen in het belang van het oud-bisdom van Haarlem (dus slechts van de beide provinciën Holland) zal zijn, terwijl de overige provinciën „in verlegendheid worden gelaten"; hij is trouwens overtuigd, dat de Nuntius door de Kapittelheeren om den tuin moet zijn geleid, en dan eindigt hij: „'t Is mij en alle Heeren evenveel, wie tot „Kerkvoogd aangestelt wort, ja mogen wel lijden, dat „het een van de Wijsen [Kapittelheeren] is, want daer „sijn de beste mannen onder, maar [wij] hebben alleen „tegens de manier die gebruikt wort om het te verwer„ven en oordeelen dat onse saeck, op die voet behandelt „wordende van erger conditie wort als sij nu is, en wij „in 't kort alle het land uyt zullen zijn."

II.

De Memorie der Katholieken. (1727).

Men ziet, wat rampzalige tweespalt onder de Katholieken uitbrak, door het afzonderlijk en geheimzinnig

1) Brief aan Vicaris C. Hoynck, 17 Jan. 1727.

optreden van het Kapittel: — en 't bleef niet bij woorden alleen: buiten het Kapittel om, vereenigden zich nu de Katholieken, om de toelating van een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, en om een daartoe strekkend verzoekschrift bij de Staten in te dienen. [1])

Alvorens den afloop der plannen van het Kapittel na te gaan, zullen wij eerst de geschiedenis van genoemd verzoekschrift of memorie der Katholieken behandelen: een geschiedenis, die vrij ingewikkeld is, maar die wij volgens de bescheiden in het archief berustende, naar beste krachten zullen trachten uiteen te zetten: vergissingen zijn echter mogelijk.

Om de beteekenis en de strekking van dit handelend optreden der Katholieken goed te begrijpen, dient herinnerd te worden aan den treurigen toestand, waarin zich de missie in dezen tijd bevond, vooral aan de aanslagen, welke de Katholieken te verduren hadden van de partij, die zich, met het zoogenaamde Utrechtsche Kapittel aan het hoofd, van den H. Stoel had afgescheiden. Steeds hadden zij gezwegen en geleden: lijdzaam, al te lijdzaam hadden zij toegezien, hoe bijv. in 1723 de clerezy een memorie bij de Staten had ingediend, waarin zij waren belasterd als gevaarlijk voor de rust van het land, en het gezag der Staten: zij hadden het verdragen, dat in 1726 Barchman Wuytiers, de zich noemende aartsbisschop van Utrecht, volmacht van de Regeering verzocht, om

---

1) Wat de overige Katholieken hier gaan beproeven komt wel in hoofdzaak overeen met het plan van het Kapittel, nl. om de toelating van een geestelijk opperhoofd over de Hollandsche missie, maar verschilt in zooverre daarvan, dat de Katholieken de toelating wenschen van een *Apostolischen* Vicaris over *al de bisdommen;* de Kapittelheeren daarentegen bepaalden zich alleen bij het oud-bisdom van Haarlem, waarover zij het Kapittel als geestelijk bestuur, en den *Vicaris van het Kapittel* als hoofd erkend wilden zien.

over alle Katholieken het geestelijk bestuur uit te oefenen. Toen deze echter, zich zeker wanend van de, althans stilzwijgende toestemming der Staten, tot gewelddaden oversloeg: toen hij o. a. zich meester maakte van de R. K. Weeshuizen te Amsterdam [1]), toen hij met geweld den wettigen pastoor te Roelofarendsveen verdrong en er een van zijne partij in deed plaatsen [2]), toen werden de gemoederen wakker geschud, toen kon niet langer gezwegen, en moesten de Staten het vernemen, welk hemeltergend onrecht hunnen onderdanen, onder hunne goedkeuring, werd aangedaan. Ook was de vicaris J. van Bijlevelt gestorven (21 Jan. 1727), en dit maakte den toestand bij al het werken en woelen der scheurings-partij nog treuriger en hachelijker: een reden te meer dus voor de Katholieken, om nog eens met vereende krachten bij de Staten aan te dringen, tot toelating van een Apostolischen Vicaris.

Reeds vroeger, tijdens het leven van v. Bijlevelt, was een daartoe strekkende memorie opgesteld, en op het laatst van 1726 aan de voornaamsten ter onderteekening rondgezonden. Het was een algemeen verzoekschrift [3]), dat zoowel van geestelijken als leeken uitging en had tot titel: „Remonstrantie of alleronderdanigst vertoog aan de „Ed. Grootmogende Heeren Staten van Holland en West„vriesland overgegeven uit de name en van wegens de „Roomsch-Katholijke Klerezie [de Katholieke geestelijken van die dagen wilden niet, dat de partij, die zich aan het wettig gezag had ontrukt, zich het recht aanmatigde om

1) Zie hierover Bijdr. III, p. 414 volgg. en V, p. 392 volgg.
2) Bijdr. V, p. 413 volgg.
3) Een gedrukt exemplaar van dit stuk bevindt zich in het archief van het bisdom.

zich „Klerezie" te noemen tegenover hen, die aan den Paus en zijne vertegenwoordigers getrouw waren gebleven en noemden zich daarom bij voorkeur hier: „*de R. K. Klerezie*] „mitsgaders van de Roomsch-Katholieke Burgeren „en Ingezetenen dezer Landen, omme volgens de oude ge„woonte te mogen hebben een Apostolischen Vicaris of „Kerk-Prelaat, ten einde zij hunnen godsdienst, gelijk voor „dezen als getrouwe oprechte en gehoorzame onderdanen, „onder de protectie van Hare Ed.-Groot-Mog., in con„formité van Hare Allerchristelijkste maximen en gronden „van staat, vrij en onbelemmert mogen exerceren, en „eindelijk door de hooge wijsheid en goedertierentheid „van Hare hoogstgedachte Ed.-Groot-Mog. bevrijd mogen „worden van de pretense dominatie, en zoogenaamde „jurisdictie des gewaanden Aardsbisschop van Utregt, en „desselfs gewaande Kapitulairen, zijnde een klein getal „Priesters, met wien zij zich, om der Conscientien wille, „onmogelijk kunnen conformeren."

In dezen uitvoerigen titel wordt de korte inhoud en strekking van het verzoekschrift aangegeven: het is inderdaad een „allerootmoedigste" bede, waarin den Staten allernederigst onder 't oog gebracht wordt, dat de Katholieken volstrekt geen oproerige onderdanen zijn, zooals men hen belastert, maar slechts vrijheid voor hun geweten verlangen; dat zij den Paus erkennende als opperherder hunner Kerk in het geestelijke, niettemin volgens hunne Religie trouw en gehoorzaamheid verschuldigd zijn aan de Staten, hunne wettige Souvereinen.

Zij zetten vervolgens breedvoerig uiteen, dat zij onmogelijk de scheurmakers en hun zoogenaamd Kapittel en Pseudo-Bisschop kunnen erkennen en eindigen aldus: „Wij smeeken en wij bidden het van Uw Ed. Gr. Mog. „wiens oordeelen op de gronden van Wijsheid en Recht„vaardigheid zijn gegrondvest, en zulks met zooveel

„onderdanigheid en eerbiedigheid als aan opregte, gehoor„zame en zeer getrouwe onderdanen betaamt:

„Dat wij eindelijk van Uw Ed. Gr. Mog. goedheid, „zooals voor dezen, eene onbekommerde vrijheid mogen „hebben, om ons van een wettig R. K. Kerkvoogd te „verzekeren, zodanig en in dier voege, als de Regels „van ons geloof hetzelve van ons vereischen.

„Wij hebben niet in 't oog, Ed. Gr. Mog. Heeren „om ons een vreemdeling van Uwe goedheid te adopte„ren: Neen, Ed. Gr. Mog. Heeren, onze beoging is wel „gevestigt op een Kerkvoogd, die met de draad van ons „gewisse overeenkomt. Maar wij zijn niet minder bedacht „op een eerlijk en getrouw Patriot, op wiens geboorte „en eigenschap geen reproche altoos zal konnen worden „gevonden, en van welkers oprechtheid en vaderlandsche „getrouwheid Uw Ed. Gr. Mog. zullen hebben eene „zodanige confidentie, als dezelve volgens Hare hoge wijs„heid van ons zullen gelieven te exigeren.

„En voor zoo verre dan vorders alle de respective ac„cusatien en ongegronde veronderstellingen van pretense „ontrouw en singuliere schoolgeleerdheid van zommige „geestelijken in andere Landen [1]) op ons en onze aange„boren vaderlandsche eigenschap geen regtmatige en eer„lijke applicatie kan vinden.

„Zoo verklaren en betuigen wij met een opregte en „sincere conscientie dat alle hetgene wij ten opzigte van „ons geestelijk opperhoofd sustineren, geen betrekkinge „ter wereld anders in zig zelven concerneert, als dat „geent, hetwelke tot de ware en intrinsique delen van „onsen Godsdienst behoort, zoals wij in alle gevallen,

---

1) Dit doelt op de aantijgingen voortdurend door de vijanden tegen de paters Jezuïeten ingebracht.

„ter requisitie van Uw Ed. Gr. Mog. bereid zijn met „solemnelen eede te bevestigen." [1])

Toen men op het punt stond deze Memorie bij de Staten in te dienen, werden de geheime onderhandelingen ontdekt tusschen het Kapittel en den Nuntius, waarover boven gehandeld is: de hieruit ontstane oneenigheid deed geheel het plan in duigen vallen: 't is bovendien best aan te nemen, dat mannen als de vicaris Hoynck e. a. geen genoegen namen met de al te „ootmoedige" of liever vernederende uitdrukkingen, waarvan de Katholieken zich in genoemde memorie bedienden, veel minder nog met de aanbieding van het afleggen van den eed, die later zooveel moeielijkheid te weeg zou brengen. Wat hiervan zij: men besloot eene nieuwe memorie op te stellen en in te dienen, die uitsluitend van de Katholieke leeken zou uitgaan en waarin niets anders zou verzocht worden, dan om bevrijd te worden van den dwang van Barchman-Wuytiers.

Dit blijkt uit een brief van pastoor Schouwen, waarin hij schrijft [2]): „De Heeren Roest en Cloots [twee aanzienlijke Katholieke leeken, die de memorie hadden geteekend en wilden indienen] blijven constant, en zoeken „het [de moeielijkheid door de oneenigheid met het Ka„pittel ontstaan] te remedieeren op een andere manier, „met een Memorie (verandert na deeze conjecturen van „tijd toekomende week in te dienen). Daar zal van geen „Vicaris gemelt worden en die Memorie zal aanstonds aan „den Nuntius en aan den Heer C. Hoynck gecommuni„ceert worden, om als de Staten van Holland dit of dat „mogten vragen, na exigentie van zaken te kunnen ant-

1) Uit dit slot zou men opmaken, dat de Katholieken zich nu reeds aanbieden tot het afleggen van den eed, die over eenige jaren (1730) van de Katholieke geestelijken zou gevorderd worden.

2) Aan vicaris C. Hoynck, 3 Jan. 1727.

„woorden. De leken zullen het alleen doen." Den 27 Jan. zond Schouwen de memorie zelf aan den vicaris Hoynck en schreef daarbij [1]: „Hiernevens gaat een Memorie die „de Catholyken in de eerste Vergaderinge der Staten „zullen inleveren. Die is al onderteekent door de voor„naamste Catholyken; maar heeft bij verscheide al een „slegt lot aangetroffen [waarschijnlijk bij de aanhangers „van het Kapittel]. Ulysses [de Nuntius] is ervan ver„wittigt door Audax [Backhuyzen [2])] uyt de naem van „de Heeren, die ik alleen kenne voor ijveraars, en vande „welke een voorleden jaar bij U is geweest [dit was „Roest geweest]. Priesters worden er niet mede bemoeyt „om de groote oneenigheid en particuliere insigten van „sommige, die alles contramineren." [Waarschijnlijk zijn hiermede de Kapittelheeren bedoeld die de andere Katholieken tegenwerkten].

Deze gewijzigde memorie had ook een anderen titel gekregen: zij luidde thans aldus: „Memorie aan de Ed. „Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland „uit den naam en van wegens de regte Rooms Catholyke „Burgeren en Ingezetenen dezer Landen, omme door de „goedertierenheid van HEd. Gr. Mog. te worden bevrijd „van de Dominatie des zoogenaamde Artsbisschops van „Utregt en zijn praetense Capitulairen etc."

---

1) Brief van J. Schouwen aan C. Hoynck, dd. 27 Jan. 1727.

2) Tilemannus Wilhelmus Backhuyzen, schrijver van verschillende werkjes, vooral tegen de clerezy gericht, was vroeger een vurig aanhanger der partij geweest, doch later bekeerd, werd hij een even vurig bestrijder ervan. Vergel. *Eene levensschets door A. van Lommel*, Delft 1879. Ook hij heeft de geschiedenis van de memorie der Katholieken beschreven, maar verschilt nog al dikwijls en aanmerkelijk van de bronnen, die in het archief van het bisdom berusten; dit zal naderhand worden aangetoond. Omtrent het verschil tusschen zijn verslag en de bescheiden van het archief betreffende de onderhandelingen tusschen het Kapittel en den Nuntius, vergel.: Onderhandelingen etc. Bijdr. VII, p. 265.

Het eigenlijke verzoekschrift is in het archief niet gevonden, maar wel een vertaling ervan in het Latijn: deze is het werk van den vicaris C. Hoynck en geplaatst in een opstel getiteld: „Historia Formulae „Hollandicae", hetwelk hij bij gelegenheid van den eed in 1730 (waarover later), eigenhandig geschreven, maar helaas niet voltooid heeft. Dit verzoekschrift door Hoynck een „humilis sane et supplex obsecratio", genoemd, vroeg uitsluitend om vrijheid voor de Katholieken tegen de geweldenarijen van den pseudo-bisschop Barchman Wuytiers: het slot was ook geheel en al verschillend van dat der eerste memorie: het bevatte niets meer van „singuliere schoolgeleerdheid van zommige geestelijken", of van bereidverklaringen tot het afleggen van „solemnele" eeden, (vergel. pag. 19 en 20), maar alleen een dringend verzoek aan de Staten, dat deze zulke verordeningen vast stellen, als zij volgens hunne wijsheid en rechtvaardigheid en in het belang hunner Katholieke onderdanen geschikt zullen achten. Geheel de memorie is overigens in vrij wat waardiger termen dan het bovengenoemde ontwerp. [1])

---

1) In genoemd: „Historia Formulae Hollandicae", schrijft de Vicaris aldus: „Die quinta Februarii anni 1727 omnium Romano-catholicorum „civium et incolarum nomine Ordinibus Hollandiae et Westfrisiae oblatus „fuit libellus supplex, eo spectans ut ex eorumdem Ordinum benignitate „liberarentur a dominatu praetensi Archi-episcopi Ultrajectini et fictitiorum „Capitularium suorum, cum quibus pro conscientia sua nulla prorsus ra„tione consentire poterant, et ut religionem catholicam, per conniventiam, „ut ante, colere eis liceret, prout fidei ratio postulat et praescribit." Na den inhoud te hebben medegedeeld van dit verzoekschrift, laat hij het slot aldus vertaald volgen: „Hanc se [libertatem] tanta cum humilitate et sub„missione quantam vere obedientes et fideles subditos decet, obsecrare et „et orare Praepotentes Ordines, quorum judicia sapientiae et justitiae „scirent esse innixa.

„Idcirco ex vera et sincera conscientia coram Deo et coram Praep. Or„dinibus declarabant se nullo prorsus modo, repugnante religione et fide,

Met genoegzame waarschijnlijkheid kan dus worden vastgesteld, dat het deze tweede memorie geweest is, welke den 5en Febr. 1727 bij de Staten is ingediend, hoe wel dit met volle zekerheid niet te bepalen is [1]), evenmin hoe de afloop er van geweest is; hieromtrent loopen de bronnen nog al aanmerkelijk uiteen. Wij zullen in 't kort

---

„conformare se posse ad voluntatem saepe dicti et falso nominati Archi-„episcopi Cornelii Joannis Barchman et fictitiorum suorum capitularium, „se etiam in animo non habere ut insuetum quidpiam aut quod praepo-„tentium Ordinum menti repugnaret ab eorum benignitate praesumerent.

„E contrario se id unicum, id solum petere, ut in posterum a quibus-„cumque dicti Barchmanni suorumque machinationibus sub ecclesiasticae „aut spiritualis, seu ordinariae seu extraordinariae jurisdictionis praetexti-„bus, immunes esse et manere, atque adeo libertate conscientiae frui pos-„sent, qui esset unicus hujus humillimae supplicationis finis.

„Postremo sperare se et orare ex intimo pectore, ut praep. Ordines „circa hoc talia inirent consilia, qualia pro sapientia et aequitate idonea „esse judicarent in gratiam suorum semper et ubique fidelium subditorum."

1) Een oorzaak van twijfel geeft o. a. het handschrift van Pater van Housen, pastoor te Woerden 1719-1754, hetwelk berust in het archief der EE. Paters Franciscanen en getiteld is: „Collectio Monumentorum conti-„nens varia Decreta, Resolutiones, Memorialia, Declarationes, Supplices, „Protestationes, Relationes, Decreta et alia id generis Instrumenta ad „missionem spectantia." In deze collectie wordt ook gevonden eene „Memorie „aen de Ed. Gr. M. Heeren Staeten van Holland en Westfriesland overge-„geven uit den naem en van wegens de Regte Rooms-Catholyke Burgeren „en Ingesetenen dezer landen, om door de goedertierenheid van Haar Ed. „Gr. M. te worden bevrijd van de dominatie des zoogenoemden Aarts-„bisschop van Utregt en zijn praetense Capitulairen, met wien zij zig om „der conscientie wille onmogelijk kunnen conformeren, en voorder hunne „godsdienst bij conniventie als voor desen, volgens de intrinsique Regels „van hun geloof te mogen excerceren."

Uit dit opschrift blijkt duidelijk, dat dit stuk hetzelfde is, als Hoynck in zijn *Historia formulae* opgeeft: nl. het verzoekschrift dat den 5en Febr. 1727 is ingediend. Maar in gemeld M. S. staat aan den kant de volgende aanteekening: „Memoriale illud anno 1726 per Dmos van Alkemade, van „Alphen et Croonenburg exhibitum"; Hoynck daarentegen schrijft, dat de Memorie door Roest en Cloots is ingediend en wel 5 Febr. 1727.

Misschien heeft Alkemade c. s. iets vroeger een afzonderlijk request ingediend, of, wat waarschijnlijker is, wordt hier dezelfde memorie bedoeld, maar is de datum 1726 een vergissing van den aanteekenaar.

hier weergeven, wat van verschillende zijden hierover geschreven is.

T. Backhuyzen verhaalt in zijn werk over v. Espen [1]), dat de memorie door Roest en Cloots op touw gezet, en door pastoor Schouwen en vooral door een anderen geestelijke bevorderd werd. Die ijverige priester, van wien Backhuyzen verhaalt, dat hij ondanks het ruwe jaargetijde, steden en dorpen afliep, om de Katholieken tot onderteekening aan te sporen, was niemand anders dan de schrijver zelf. [2]) Een groot aantal der voornaamste Katholieken onderteekenden het, waaronder Simon Barchman, oom van den zich noemenden Aarts-bisschop, en tevens diens naaste bloedverwanten. „Dit verzoekschrift", zoo verhaalt hij verder, „met zoo vele handteekeningen „voorzien deed de bestuurders van het gemeenebest ver„stomd staan;..... door den drang der redenen, welke de „Katholijken aanvoerden gaven zij hun eerst goede woor„den: doch eindelijk behaagde het hun te bepalen, dat „Barchman in het vervolg over niemand, dan over lieden „van zijnen aanhang gebied zoude uitoefenen, en dat hij „met de statiën, welke hij bezat, te vreden, geene an„dere, die door Roomsch-Katholijke Priesters bediend „werden, zoude overweldigen. Hier was het eindpaal van

---

1) Z. B. van Espen, in zijne betrekking tot de Nederlandsche Zending, door T. Backhusius, uit het Latijn vertaald door F. J. van Vree, Utrecht 1836, pag. 84-87. In de oorspronkelijke uitgave: Acta Z. B. van Espen, edit. 9. Mechelen 1827, p. 57.

2) In een korte levensschets van Backhuysen, door prof. Reusens te Leuven, in zijn: Etat statistique du clergé Janseniste de la Hollande, lezen we: „En 1726 il parcourut les villes et les villages de la Hollande, faisant „signer aux Catholiques une requête dans laquelle ils demandaient de ne „pas devoir se courber sous le joug tyrannique du prélat Schismatique „Barchman." (Dit gebeurde in de laatste dagen van 1726, opdat het onderteekende stuk in de Januari-vergadering der Staten van 1727 zoude kunnen worden ingediend).

„aangematigd regtsgebied. Ook van dit oogenblik af, heeft „hij zich geene Katholijke pastorijen meer durven toe-„ëigenen, of over dezelve eenig regtsgebied uitoefenen.”

In hoofdzaak met het voorgaand verhaal van Backhuyzen overeenkomend, hoewel in onderdeelen verschillend is een Fransch manuscript, afkomstig uit de voormalige pastorie in de Molstraat te ’s Gravenhage, thans berustend in het archief van het Bisdom: het heeft noch datum, noch handteekening, doch is blijkbaar door een leek, in den loop van 1727 geschreven. Na den inhoud van de Memorie vermeld en besproken te hebben, verhaalt de schrijver, dat ze door alle steden circuleerde (de bemoeingen van Backhuyzen worden er niet bij vermeld) en door vier of vijf van de voornaamste Katholieken werd onderteekend. Zij werd vervolgens aan den Raads-pensionaris ter hand gesteld door vier Amsterdamsche Heeren (wij kennen alleen de Heeren Cloots en Roest), die geholpen werden door acht andere, zoodat er in ’t geheel twaalf waren, die elkander in den Haag aflosten, om gedurende de vergadering te solliciteren. Ook deden de voornaamste Katholieken in elke stad hun best bij de gedeputeerden dier steden, om dezen, voordat zij ter vergadering gingen, gunstig voor de Memorie te stemmen. Overal, zegt de schrijver, vond de Memorie of het Request grooten bijval. Één Katholieke leek slechts, de Advocaat R. Hoynck van Papendrecht, verklaarde zich er hevig tegen, en deed al zijn best, om het te doen mislukken. Men schreef eerst die handelwijze aan afgunst toe, wijl hij het niet had opgesteld, maar later ontdekte men de ware oorzaak, nl. de memorie, die het Kapittel op ’t punt stond bij de Staten in te dienen, en van welke de Advocaat (dit blijkt ook uit de archieven van het bisdom) een vurige voorstander en bevorderaar was. (Wanneer de schrijver vervolgens zegt, dat ook de vicaris

C. Hoynck zich tegen de pogingen der Katholieken verzette, heeft hij het blijkbaar mis: uit de archieven blijkt het zonnehelder, dat de vicaris die pogingen van harte toejuichte en veeleer te zwak vond, en dat hij juist het werken van het Kapittel ten sterkste afkeurde: zijne reeds aangehaalde brieven, vooral zijn „Historia formulae Hollandicae" zijn daarvan een duidelijk bewijs).

Niettegenstaande de tegenwerking van den advocaat R. Hoynck hadden, zegt de Fransche schrijver, de Katholieken goeden hoop, ja ze ondervonden reeds, dat de Regeering hen niet wilde dwingen om Barchman te erkennen. Het gerucht ging, dat de Staten aan iedere partij hare staties wilden laten, die elk reeds bezat.

De Katholieken gingen nu ook — doch mondeling — solliciteeren om een Apostolischen Vicaris als hoofd over de missie geadmitteerd te zien, en dit zou ongetwijfeld gelukt zijn, zegt schrijver, hadden de geestelijken dit verzoek ondersteund: maar deze trokken zich terug: hiervan geeft hij vooral de schuld aan het Kapittel, bijzonder aan de dubbelhartigheid van v. Wijckersloot. Hierdoor verloren ook de Katholieken den moed en de zaak bleef steken. Het Kapittel kreeg nu weer de zaak in handen, en kon dit des te lichter doen, daar het uit Brussel [van den Nuntius Spinelli] veel steun vond. Eindelijk, zegt de schrijver nog, dat de Katholieke leeken bij hunne sollicitatiën om een' Apostolischen Vicaris, vóór J. v. d. Steen werkten, maar dat deze hen links liggen liet en buiten alle bemoeiingen zocht te houden, hetgeen ten gevolge had, dat de Katholieke leeken zich geheel en al aan de zaak onttrokken.

De vicaris C. Hoynck verhaalt in zijne reeds genoemde „Historia Formulae Hollandicae" den afloop geheel anders. Volgens hem is het treurig uiteinde der memorie voornamelijk te wijten aan het woelen der clerezy, die door het

uitgeven van het verzoekschrift, met allerlei hatelijke aanteekeningen, waarbij natuurlijk het gevaar voor de rust van den Staat in 't bijzonder dienst moest doen, de Staten tegen de Katholieken ophitsten, en het plan deden mislukken. [1])

Dit wordt nog bevestigd door de brieven van pastoor Schouwen aan den vicaris Hoynck. Eerst schreef hij aan

---

1) Hoynck schrijft letterlijk: „Humilis sane et supplex obsecratio, futura testis, quinimo pignus sempiternum inviolatae fidelitatis et observantiae sincerissimae catolicorum Hollandorum, tam sacerdotum quam laicorum, erga praepotentes ordines. Nemo inficias ibit, quin ne ipsi aristarcho › quamvis argi oculos habuerit, censurae locum relinquat.

Verumtamen imploratam Ordinum benignitatem non experti sunt catholici, impedientibus ordelionibus. (d. w. z. de aanhangers der clerezy). Fidem omnem superat, ut post tam solemnem apertamque et sanctam significationem, de catholicorum incolarum voluntate, dubitaverint Reip. proceres. Sed alia mens fuit schismaticis Ultrajectinis, quorum intererat, ne catholicis res prospere eveniret. Statim notationes conspuerunt in libellum catholicorum, quem cum sputo suo secundis typis emiserunt in vulgus, et ad eam, quae supra est, fidelitatis et subjectionis denuntiationem animadvertere placuit his verbis:

Credere se velle sinceram esse confessionem, id ab omnibus, qui recta ratione uterentur, esse fatendum, sed haec non posse auferre suspicionem et metum illorum, quae, dum esset occasio (quam rogant a Deo prohiberi) fieri possent per catholicos majorem partem caecos et ignorantes, qui regerentur a sacerdotibus praefervidis, mancipatis peregrinae Potestati, et a quibus juramenta patriae incolumitati adversa, qualia essent: Romano Pontifici *omnem* obedientiam esse praestandam; omnes omnino Bullas Romanas acceptandas; inquirendum in illos, qui easdem respuerent; illicitum esse recursum ad praepotentes ordines et similia nonnulla, quae a sacerdotibus a Nuntio Bruxellensi missis, medio juramento adpromitti deberent."

Na die lasterlijke beschuldigingen en insinuaties vermeld te hebben, laat Hoynck in billijke verontwaardiging er op volgen:

„Risum teneatis amici. Professio fidei Catholicae a Pio IV praescripta exigit *veram* obedientiam Romano Pontifici praestandam, quam sub jurejurando spondent omnes ubique presbyteri et episcopi per Germaniam, Galliam, Hispaniam et reliquum orbem. Nullus hactenus aut credidit aut effutiit juramentum illud adversari incolumitati imperii aut regnorum. Sed haec et quae praeterea addiderunt, nata sunt e schismaticorum cerebro et ex instructissima cella mendacii. Et is est mos haereticorum, qui rabiem effundunt in adversarios catholicos."

deze, dat de memorie was ingediend en aanvankelijk gunstig bij de gedeputeerden der Staten-vergadering was ontvangen, doch spoedig daarop meldde hij het volgende [1]: „Ik heb de eer gehad in mijn voorgaende te schrijven „dat het begin van het inleveren der Memorie favorabel „is geweest, terwijlen de Heeren gedeputeerden tot de „vergaderinge sig gunstig verklaarden. Maar nu moet ik „met leedwesen seggen, dat ik oordeele, dat wij 't proces „sullen verliesen. Of de Memorie wel eens geleesen is, „weeten wij tot nogtoe niet.... Ondertusschen hebben de „Jansenisten onze Memorie laten nadrukken met bemer„kingen die godloos sijn en deselve aan den Raadpensio„naris en andere leeden omgedeelt. Wij hebben met veel „moeyte en onkosten door den opstelder van de Memorie „een Exemplaar alleen daarvan magtig kunnen worden. „De opsteller van 't *Kort Geding* [2]) heeft dit neven„gaande [3]) met andere reflexiën, maar niet beeter als de „vorige opgesteld..... UEd. zal de leugens ontdekken, „gelijk wij ook, maer het was te wenschen, dat er nu „een was, die het wilde refuteren. Ondertusschen zullen „deze tweederhande reflexien den Staet misschien van be„sluit doen veranderen, en in plaats van sig genegen te „toonen, ons een vonnis geven, daar wij over zullen such„ten, ten zij door een ander geschrift en refutatie van „die bemerkingen hen de valschheid wierd aangetoont. „Wij hebben den opstelder van de Memorie wel bij der

1) Brief van past. J. Schouwen aan Vic. C. Hoynck, 17 Febr. 1727.

2) Een schotschrift van den kant der clerezy in 1725 uitgekomen. De geheele titel luidt: Kort geding tegen die priesters en andere menschen, die hier te lande onder de roomsche Katholieke ingezetenen de onrust stooken, vervat in de form van een brief aan een regent. Vergel. Lijst van eenige boeken en brochuren, uitgegeven in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, sedert 1700 tot 1751, door J. A. van Beek, Rotterdam 1893, pag. 79.

3) Een ander geschrift dat Schouwen Hoynck toezond.

„hand om zulks te kunnen doen; maar terwijlen wij sien, „dat de wijzen [het Kapittel] op een ander fondament „bouwen en het onze omverwerpen, zullen wij nu stil „sitten, siende dat wij ongeneeselijk zijn door de parti- „culiere insigten van die Messieurs. Siet hier, Mijnheer, „wat Galba [J. v. d. Steen] uit de naem van Probabili- „tas [Haarlemsche Kapittel] aan Symmachus [den Raad- „pensionaris] cum sociis heeft ter hand gesteld. Een saeck, „die wij allen verfoeyen als de ruïne van de Catholyke „Religie. De geheime conventiën zijn nu ontdekt tusschen „Ulyssus [den Nuntius], Cato [Kardinaal d'Alsace], Clau- „dius [Rome] en Probabilitas [Kapittel]. Sempronius [past. „van Wijkersloot] is aangesproken en gevraegt of zulken „Kerkvoogt van de Wijzen [Kapittelheeren] verkozen, „dienstig was. Hij antwoordde, dat een Vicaris van 't Ca- „pittel beeter was als een van Magister [den Paus], om- „dat het Capittel altijd duurende was etc., dog doen wist „men het nog maer in generali: nu dit geschrift [nl. de memorie van het Kapittel aan de Staten om erkenning van J. v. d. Steen als vicaris van het Kapittel] ons be- „handigt zijnde zijn de Heeren soo misnoegt geworden, „dat de onse [de notabele Katholieken van Amsterdam, „die de Memorie gesteund en ingediend hadden] en die „van ferox [Leiden] gesamentlijk desen dag Galba [v. d. „Steen] sijn gaen spreeken over dat point, en te ver- „toonen, wat slegte behandelinge dat is. Dog ik hope, „dat sij sig in der minne zullen verdragen." Het overige van den brief, waarin Schouwen de redenen nagaat, waarom hij de handelwijze van het Kapittel afkeurt, is reeds vroeger gegeven. [1])

In een P.S. van denzelfden brief meldt Schouwen wel, vernomen te hebben, dat Roest zich met v. d. Steen ver-

1) Zie pag. 15.

staan zal, en zij dus te samen zullen werken om de toelating van een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, en ook in een volgend schrijven [1]) zegt hij opnieuw, dat de inzenders der Memorie met het Kapittel „junctis animis et viribus" zullen samengaan, maar in de correspondentie van v. d. Steen wordt hiervan hoegenaamd niets vermeld: reden om te gelooven, dat dit „gerucht" geen werkelijkheid geworden is.

Omtrent het lot van de Memorie schrijft past. Schouwen in laatstgenoemden brief nog het volgende: „Het „lot, dat de Memorie gehad heeft is seer slecht, soo als „van alle kanten hore, sijnde of niet geleesen of ver-„worpen": en kort daarna meldt hij [2]): „dat onse memorie „in de vorige vergaderinge [die van Februarie] niet ge-„lesen is, nog in deese tegenwoordige gelesen sal wor-„den. De Heer van Alphen heeft Symmachus [den Raad-„pensionaris] gesproken en heeft sulks van hem gehoort, „maar [de Raadpensionaris] zeide hem met eenen, dat „sulks goed was voor ons; en als wij tegens Catena [de „clerezy] moesten pleyten, sulks misschien erger zoude „zijn, ten minste dit wierd van verren te kennen gege-„ven. Nog een ander Heer van onze vrienden seyde sulks „mede: maar ik oordeele dat onse kool verkogt wort. De „Memorie cum glossis wort nu langs straet geroepen."

Dezelfde ongelukkige afloop der Memorie wordt bevestigd door v. d. Steen zelf: deze schreef [3]): „Met de in-„geleverde memorie staat het slecht, schoon de patroonen „der van zig wonder vleijen." Dan laat hij daarop volgen: „Verlede week een van onze confraters de borgemeesteren „van Amsterdam gaande complimenteeren, die der twee

1) Brief van J. Schouwen aan Vic. C. Hoynck, 21 Febr. 1727.
2) „ „ „ „ 3 Maart 1727.
3) Brief van v. d. Steen aan advocaat R. Hoynck, 18 Febr. 1727.

„'t huys vond, en die hem byegaar vroegen of het Ca„pittel van Haerlem eenig part of deel had in de bewuste „Memorie en als den Heer seyde van neen, repliceerde „ze seer ernstig: moogen we daar vast op gaan en als „den andere niet min ernstig antwoorde van ja, beloofde „ze bijegaar haar hulp aan 't Capittel seggende: Wij zijn „blij dat het Capittel daer in geen deel heeft, want het „is een prul die meer quaat als goed doen zal: Wij zul„len UE. helpen."

Bij vergelijking der verschillende aangehaalde bescheiden over de geschiedenis van de Memorie der Katholieken in 't jaar 1727 ingediend, zou men haast geneigd zijn, aan *verschillende* petitiën te gaan denken: toch blijkt genoegzaam, dat zoowel Backhuyzen, als Hoynck en Schouwen hier allen hetzelfde verzoekschrift op 't oog hebben, nl. hetwelk den 5en Februari 1727 is ingediend. Van hetgeen Backhuyzen, wiens verhaal omtrent dit punt nog het meest verschilt van de andere bronnen, vermeldt als een goed gevolg der Memorie, nl. dat Barchman in het vervolg over niemand dan over lieden van zijnen aanhang gebied zou uitoefenen, en dat hij met de statiën, welke hij bezat, tevreden, geene andere, die door R. K. Priesters bediend werden, zoude overweldigen [1]), hiervan wordt noch bij Hoynck, noch bij Schouwen of v. d. Steen iets vermeld: een des te vreemder verschijnsel, daar anders de minste bijzonderheid in hunne brieven wordt behandeld.

Éene enkele heenwijzing hieromtrent vinden we in een brief van past. Schouwen [2]), waarin hij als zijne verwachting uitspreekt: „en wij te voren sien van niets te

---

1) Z. B. van Espen in zijne betrekking tot de Ned. Zending, pag. 87. Vergelijk boven, pag. 24.

2) Aan den vicaris C. Hoynck, 24 Maart 1727.

„zullen obtineren als connivendo sonder Barchman in de „oopenstaande statiën te mogen inkomen.

„Verleden Saterdag", vervolgt hij, „heb ik een nieu„wen Capelaan versocht en gekregen sonder dat van „Barchman gewag wierd gemaakt, 't welk een goed teeken „schijnt te zijn *en een effect van onze Memorie.*"

III.

Voortzetting der pogingen van het Kapittel.

Al die arbeid was dus zoo goed als vergeefsch geweest. Voorzeker voor een groot deel was die treurige afloop te danken aan de sluwe werkzaamheid der partij, die aan Rome den oorlog verklaard had, voor een groot deel ook aan de vijandige gezindheid der Regeeringsmannen, ten opzichte der Katholieken: maar even zeker is het, dat, wanneer de Katholieken zelve niet verdeeld waren geweest, de zaken een geheel ander verloop zouden genomen hebben; indien èn geestelijken èn leeken eensgezind de handen ineen hadden geslagen, indien al die duizenden van Katholieken als één man zich tot de Staten gewend hadden, indien het Haarlemsche Kapittel zich aan de spits der beweging geplaatst had — eene plaats die het in deze omstandigheden had mogen en moeten innemen —, dan..... maar helaas, de tijd was nog verre, dat de Kerk van Nederland zich verheugen mocht in een organisatie, zooals zij in onze dagen bezit.

Gedurende al dien tijd, dat de edelste Katholieken hunne beste krachten aanwendden, om een geregeld bestuur voor de missie te verkrijgen, hield het Kapittel van Haarlem zich onzijdig, zoo het die pogingen al niet tegenwerkte. [1]) De reden van die houding is gemakkelijk

1) Omtrent den advocaat R. Hoynck hebben wij ten minste reeds een getuigenis in dien zin gehoord. Vergel. pag. 25.

te gissen: het Kapittel had zijn eigen plan, niet om een Apostolischen Vicaris, maar om een Vicaris van het Kapittel als geestelijk hoofd te zien toegelaten. De onderhandelingen daaromtrent en de afspraken met den Nuntius zijn reeds besproken: de Kapittelheeren zouden hun best doen, om bij de Staten admissie te verkrijgen van een Vicaris Capituli voor geheel de provincie Holland. 't Kwam er nu op aan dit plan uit te voeren.

De burgemeesters van Amsterdam, die van zelf door hun invloed veel voor het Kapittel konden doen, waren het plan gunstig gezind, blijkens den laatst vermelden brief van v. d. Steen [1]: zelfs wezen zij den weg aan, die gevolgd moest worden. „Den eene [van beide burge-„meesters]", schrijft v. d. Steen in genoemden brief, „gaf ook raat hoe wij de saaken moste aenleggen, te „weten: „bovenal Haerlem sien te winnen, dewijl als „„onze saaken in de Staate vergadering quamen, Haer-„„lem wel het meeste in saak zoude geconsidereert wor-„„den; ten anderen dat wij hoe eerder hoe beter een „„request moste presenteren aan de Staten"; dewijl nu „de H. Raadpensionaris mij ook na die van Haerlem ge-„wezen heeft, vindt die raat veel ingang bij mijn con-„fraters, ja zij zijn seer vuurig om een request op te „stellen omtrent in deze form: eerst vertoont reverente-„lyk etc. hoe een Barchman etc., dan zijn brief er in „voegen [2]), en dan betuygen dat wij altijd vreezende de „Heeren te offenseren ons stil gehouden hebben, maer

1) Vergel. pag. 30. Brief van v. d. Steen aan R. Hoynck, 18 Febr. 1727.

2) Hiermede wordt waarschijnlijk de kennisgeving bedoeld, door welke Barchman aan het Kapittel zijne benoeming mededeelde tot vicaris-generaal van het oud-bisdom van Haarlem, dd. 12 April 1725. (Vergel. hierover Bijdr. V, p. 233). 't Is ook mogelijk, dat er sprake is van een stuk van latere dagteekening, maar dan toch waarschijnlijk van een dergelijken inhoud: hiervan is echter niets op het archief te vinden.

„nu op die wijs gedrijgt etc., selfs met die uytdrukking „dat het ons vrijstaat een Bisschop van Haerlem te kie- „sen, wij niet kennen nalaten ons aen de souverijn te „adresseren en Haer H. mog^{de} wil te vernemen, dat ons „de bequaamste middel dunkt etc. en dan dat pampier „invoegen 't geen ik UE. gezonden heb, dan verder con- „cluderen met verzoek dat het Capittel van Haerlem „zoude mogen het geestelijk bestier hebben: dit onder- „tekent zijnde zoude ik den pensionaris van Haerlem ver- „soeken of zijn Ed^{e} zoude believen ons request in te „leveren: zoo ja! was veel gewonnen, zoo neen! of het „dan beliefde te favoriseeren: dit is het concept, waar- „over UEd. zijn gedachten kent laten gaan en de senti- „menten der vrienden in te nemen." [1])

De Memorie zelve, waarover in den laatsten brief sprake is, geeft ons, meer dan eenige andere bron, een

---

1) Het „pampier", waarover v. d. Steen schrijft is waarschijnlijk een concept of plan van een Memorie, hetwelk hij vroeger reeds aan den advocaat had toegezonden, om het aan de goedkeuring van den Raadpensionaris in den Haag te onderwerpen: het is klaarblijkelijk ook hetzelfde stuk, hetwelk pastoor Schouwen mededeelde aan den vicaris Hoynck in zijn reeds genoemden brief van 17 Febr. (Zie pag. 28. „Siet hier Mijnheer, wat Galba" etc.). De vraag doet zich echter op: hoe het mogelijk is, dat dit concept reeds in handen van past. Schouwen zich bevindt, (die toch zeker geen vertrouweling van v. d. Steen was) op den 17^{en} Febr., terwijl v. d. Steen den 18^{en} er over schrijft, als over een plan, dat nog geheel in wording en alleen aan de betrokken personen bekend is. Wij wagen deze veronderstelling: reeds te voren had v. d. Steen het concept der memorie door bemiddeling van den advocaat Hoynck ter goedkeuring aan den Raadpensionaris voorgesteld: deze had het aan zijne omgeving medegedeeld, met het gevolg, dat de zaak ruchtbaar werd, en het stuk in handen kwam van den boekhandelaar Potgieter (een aanhanger der clerezy), die het vervolgens aan pastoor Schouwen toezond. (Dit laatste blijkt uit diens schrijven van 17 Febr.). v. d. Steen deelt nu, in zijn brief van 18 Febr. aan den advocaat het plan mede, hoe de memorie bij de Staten in te dienen, in het minst niet vermoedend, dat de zaak reeds wijd en zijd bekend is, en het stuk zich reeds in aller handen bevindt.

juiste teekening van hen, die haar ontwierpen. [1]) Zij draagt een breed uitgemeten titel, waarin al dadelijk de inhoud en strekking van het verzoekschrift wordt uiteengezet: nl. dat aan het Kapittel het geestelijk bestuur over de Katholieken in de provincie Holland worde toegelaten, met dien verstande dat zoowel de Roomschen als de aanhangers der clerezy de statiën, die zij thans bezitten, mogen behouden. [2])

Om de Staten te overtuigen, dat dit het beste middel is, om de rust en vrede onder de Katholieken te herstellen, wijzen de Kapittelheeren op vier gevolgen, welke uit dien maatregel zullen volgen:

1° Als ieder van beide partijen haar eigen staties zal behouden, en de andere niet meer lastig mag vallen, zal van zelf alle oneenigheid ophouden.

2° Wanneer het Kapittel als geestelijk bestuur over de missie zal optreden, zullen ook de vreemde zendingen vanwege den Nuntius of ander Pauselijk „minister" belet worden.

3° Daar het Kapittel uit negen geestelijken bestaat, allen „inboorlingen van het land", die grootendeels „uit „ouwe en aensienlijke familien zijn voortgesproten", zal daardoor de argwaan worden weggenomen, „alsof de „Rooms catholyke soo trouwe onderdanen niet sijn als „anderen, omdat sij door een Minister van den Paus int „geestelijk als nu bestiert worden."

4° Eindelijk zullen vreemde priesters worden tegen-

---

1) Op het archief bevinden zich vier afschriften van het stuk: één daarvan is eigenhandig door v. d. Steen geschreven. De memorie is te vinden Bijdr. VII, pag. 323. Bijlage H.

2) De lezer zal zich herinneren, dat het eerste punt overeenkomstig de afspraak was met den Nuntius (vergel. o. a. pag. 12): of dit ook met het tweede punt het geval, is sterk te betwijfelen.

gehouden, daar het Kapittel zich tegen hun indringen verzetten zal. [1])

Hierna volgt een kort geschiedkundig overzicht van de wording en het voortbestaan des Kapittels, en een lijst van de tegenwoordige leden. [2])

Ten slotte geven de Kapittelheeren nog eens breedvoerig aan, met welke gevoelens zij bezield zijn. Zij hebben allen te Leuven gestudeerd „daar geen jesuiten „les geven of veel geacht zijn"; zij betuigen in alle oprechtheid „dat zij geen jesuiten of jesuitsgesinden en sijn: ja een afkeer hebben van die singuliere gevoelens, die de jesuiten te last worden gelijt." Zeker, den Paus erkennen zij als hoofd in 't geestelijke, maar in 't wereldlijke zijn zij aan de Ed. Groot Mog. Heeren Staten, hun wettigen Souverein, volgens hunne godsdienst, trouw en waarachtige gehoorzaamheid verschuldigd, waarvan niets ter wereld hen kan ontslaan. In dit opzicht erkennen zij niemand anders „als d'edele Groot mog. Heeren Vaderen des Vaderlands", terwijl zij nog eenmaal en in alle oprechtheid getuigen: „dat alle hetgeen zij ten opsigt van „het geestelijk opperhoofd sustineren, geen betrecking ter „werelt anders heeft als tot datgene, 't welk tot de waere „intrinsique delen van de godtsdienst behoort." [3])

Is nu deze memorie inderdaad bij de Staten ingediend? Hoe was dezer gevoelen er over? Heeft zij eenig gunstig gevolg gehad? Alle zoovele vragen, waarop de stukken van het archief geen antwoord geven. Alleen enkele bij-

---

1) Zie Bijdr. t. a. p. pag. 324.

2) T. a. p. pag. 325.

3) Zie Bijdr. VII, pag. 326. Bij de lezing van deze Memorie zal men moeten toegeven, dat de Kapittelheeren, met al hun afkeer voor „singuliere" gevoelens, toch een „singuliere" manier hadden, om hunne verhouding met Rome en hunne geestelijke broeders, alsmede hunne vaderlandsliefde te kennen te geven.

zonderheden, in de correspondentie van past. Schouwen gevonden, volgen hier. In den brief van 21 Jan. 1727 deelt hij mede, dat de Boekdrukker der clerezy Potgieter, die van alles op de hoogte was, hem had verklaard te weten, wat het Kapittel van Haarlem *in handen van eenige leden* der Staten, maar *niet aan de Staten zelve* had ingediend. Kort daarna schreef hij [1]): „Hiernevens gaat „een nieuw fragment van 't stukje [2]) door de Capittel-„heeren van Haerlem aan *de gecomitteerde Raden van „Noord-Holland.*" Verder meldt hij dat de partij der clerezy het reeds in handen heeft, en vervolgt dan: „Ulysses [de Nuntius] sal het ook wel hebben, want het „is met desselfs communicatie, soo als voorgewent wordt.... „De agtinge voor de portier [de Nuntius] begint hier „krachtig te verminderen, en de voornaemste Catholyken „die van Catena [de clerezy] tot onzen Clito [waarschijn-„lijk „onze gemeente" of „kerk"] zijn overgegaan, spree-„ken al van na de Senatores [Regulieren] te willen gaan, „indien de Capittelheeren van Haerlem de Utregtse na-„volgen met een eigen Bisschop of Vicaris te verkiezen „en in dat geval sullen sij, soo ik van verren hore een „brief van klagten aan Hercules [de Propagande] schrij-„ven, alsoo sij supponeren dat die er niets van weet of „misleidt wordt.

„De Reeden waarom alle menschen hier tegens dit doen „zijn, bestaat in 't kort hier in:

„1° Dat Romen het Capittel afgekeurt hebbende, sij „niet kunnen geloven, dat die het nu soude canonizeren.

„2° Dat indien het Capittel van Haerlem van Rome „nu goedgekeurt is of word, de Heeren Staten ingeboe-

1) Brief van 3 Maart.

2) Dit fragment is eensluidend met het laatste gedeelte der Memorie: Zie boven. Vergel. Bijdr. VII, pag. 326.

„zemt sal worden dat a fortiori het Utregtse ook wettig „is, en onse distinctiën, die wij met reden kunnen voor- „brengen, bij de Souvereyn voor frivool zullen worden „gehouden.

„3° Sal dan het gevolg zijn, dat als een Bisschop van „Haerlem koomt, alle onder 't Bisdom van Utrecht onder „Barchman zullen moeten staen, en vervolgens wij onse „medebroeders op Discretie overgeven. Dat dit op reden „steunt, blijkt vooreerst omdat de Jansenisten zulks selfs „soeken, want Barchman heeft het Capittel van Haerlem „dit selfs voorgestelt, gelijk UEd. bekent is, ten anderen „is dit de intentie van den Heer Slicher, die Commissaris „politiek is van de Geestelijke saken. Sie het *Kort ge- „ding* en het *Slangetje.* [1])

„4° Sal dit Haerlemsche Rijk van korten duur zijn: „alsoo Barchman als Metropolitaan de Haerlemsche Bis-

---

1) Hiermede worden twee schotschriften bedoeld, die door de partij der clerezy tegen de Katholieken werden uitgegeven. Het eerste, waarvan wij den titel boven reeds aangaven (zie pag. 28, noot 3) werd algemeen toegeschreven aan zekeren Slicher, raadsheer van den Hoogen Raad en commissaris politiek, d. w. z. de ambtenaar, die namens de Staten toezicht moest houden over de Provinciale Synoden der Hervormde Kerk: het was gericht tegen een request, dat van vele voorname Katholieken, in 't bijzonder van het Haarlemsche Kapittel uitging en in 1725 bij de Staten was ingediend om de toelating te verzoeken van een Apostolischen Vicaris, in de plaats van den verbannen J. van Bijlevelt. Bijdr. V, pag. 249 volgg., p. 253. Vergel. Lijst van eenige boeken en brochuren van 1700—1751, pag. 79.

Het tweede geschrift was getiteld: „Het ontdekte slangetje, gedoken „onder 't kruid van zeker geschrift geheeten: Memorie aan de E. H. M. „Staten van Holland enz., overgegeven uit naam van de R. Cath." Vergel. Bijdr. l. c. pag. 254. Volgens deze plaats verscheen dit tweede geschrift terzelfder tijd en met hetzelfde doel als het eerstgenoemde. Doch volgens den „Lijst van eenige boeken en brochuren enz., pag. 84, verscheen het eerst in 1727. Indien dit laatste waar is, en, wat wij niet betwijfelen, op beide plaatsen hetzelfde geschrift bedoeld wordt, dan zal het niet tegen het request van 1725, maar tegen de boven behandelde Memorie van [illegible] gericht zijn geweest.

„schop of Vicaris zal noodsaken tot de geestelijke ge-
„meenschap: hij zal misschien een Provinciaal Concilie
„willen houden en hem roepen: compareert hij niet, hij
„sal hem afsetten en neemen dat Bisdom ook in. Hij sal
„ook door de Regeering wel uytwerken dat beurtelings
„een capittelheer van zijne factie moet verkoren worden.
„Ten minste dit is bekent dat de Jansenisten door een
„Bisschop van Haerlem sig hier ook meester soeken te
„maken.

„5° Het voordeel voor onze Kerk door de verkiesinge
„van een Bisschop van Haerlem, is seer gering, alsoo
„hij maar over 't Diocees van Harlem en over onse sta-
„tien het bewind sal hebben. Het eerste blijkt uit het
„*slangetje*, pag. 7 en 16 en is notoir, dat hij maer over
„'t Haerlemse Bisdom geauthoriseerd sal worden; want
„de Jansenisten zullen den Staet wel inboezemen dat sijn
„gesag niet verder kan gaen of hij moet als Pauselijk
„Vicaris over die plaetsen aangestelt sijn, en hoe die
„naem verhaat is en hem het eene met het andere zal
„doen verliezen, is onnoodig UEd. te zeggen.

„Hieruyt besluyten wij, dat wij ongelijk meer verlie-
„sen zullen als winnen, door een eygen Bisschop of
„Vicaris van Haerlem, te meer, daar de andere Provintien
„dan geen hoofd sullen hebben, want deze Harlemensis
„sal daer geen magt durven gebruyken, of hij wort in
„'t kort verjaegt, alsoo hij geen ontleende magt van
„Rome mag gebruyken: dit is de intentie van de Staten
„en Jansenisten. Barchman sal misschien op zijn best de
„andere Provintien met hem willen deelen sooals te voren
„geweest is, en dan sal Vriesland en Groningen staen
„onder den Haerlemsem Bisschop en de overige Provin-
„tien onder Barchman."

Uit dezen brief blijkt, dat Schouwen wel vermoedde,
[illegible] het Kapittel van de Staten verlangde, maar juist te

zeggen, wat zij verzocht hadden, de toelating van een Vicaris of een Bisschop of iets anders, wist hij niet, daar hij de Memorie nog slechts bij brokstukken kende. Eindelijk kreeg hij het geheele stuk in handen en zond het den Vicaris Hoynck toe, met het volgend schrijven [1]: „Hiernevens gaat nu het geheele stukje door de Haer„lemieters aan de leeden van de gecommitteerde Raden „van Noord-Holland omgedeelt. Sij ontkennen nu sulks „niet, maer behelpen sig daer meede, dat sij dit niet „hebben onderteekent.

„De Heer Heymenberg, Notaris te Alkmaar, heeft die „met de Heer Ringers, Secretaris van 't Capittel en de „Heer van den Steen en misschien nog een ander van „'t Capittel opgestelt en die Notaris zal het mogelijk „alleen onderteekent hebben. De Capittelheeren mogten „wel willen dat se sulks nooyt hadden ondernomen, ter„wijl er geen schijn is, dat se hun oogmerk sullen be„reyken en sich bij veelen seer verhaet hebben gemaakt, „1° bij de Jesuiten en die onder hen nog in stilte gaen „en andere die hen geneegen zijn. 2° Bij de Munniken, „die oordeelen onder de *vreemde* priesters gereekent te „worden, 3° bij de Regenten van onse beyde Weeshuy„zen, die seer misnoegt zijn dat sij hunne Godshuyzen „soo goed koop aen de Jansenisten afstaan, 5° [?] die „Catholyken, welke Janseniste priesters hebben en hopen „met er tijd een goede te krijgen." [2])

---

1) Brief van J. Schouten aan Vic. Hoynck, 24 Maart 1727.

2) In het reeds vermelde handschrift van den Franciscaner pastoor van Honsen (zie pag. 23, noot 1) staat over de memorie van het Kapittel nog het volgende te lezen: „Memoria Assessorum Harlemensium pro obtinenda „in Hollandia potestate mittendi, exhibita Magnipotentibus Hollandiae „Ordinibus, 1726. Memorie behelzende de bequaamste middel om de rust „en vreden onder de Catholyken te herstellen."

Indien hier dezelfde Memorie, als de behandelde, bedoeld wordt, hetgeen

Pastoor Schouwen had gelijk: het zelfstandig optreden van het Kapittel heeft geen ander gevolg gehad, dan dat de verdeeldheid in de missie zich scherper afteekende, en de Kapittelheeren, vooral onder de geestelijken, zich vele vijanden maakten. Meermalen ook wordt in dit laatste gedeelte der correspondentie van past. Schouwen de naam genoemd van den Nuntius, en de opmerking gemaakt, dat ook hij door zijne handelwijze in deze zaak, in de achting der Katholieken niet gerezen is. [1]) Van zelf dus dringt zich de vraag op: welke houding de Nuntius Spinelli in deze beweging der Katholieken heeft aangenomen.

IV.

De Nuntius.

Het valt niet te ontkennen, dat Spinelli zich in een geenszins benijdenswaardige positie bevond. Voor zijn persoon was hij het Kapittel gunstig gezind en hij had reeds pogingen aangewend om het in zijne rechten te herstel-

---

wel waarschijnlijk is, dan is ook hier het jaartal onjuist: daar de memorie niet in 1726, maar in het begin (Febr. of Maart) van 1727 is ingediend.

Nog vinden wij de geschiedenis der Memorie beschreven in een verslag, dat de Nuntius Carolus Molinari, een tegenstander van het Kapittel, in 1758 naar Rome zond. (Zie Bijdr. VII, p. 294 volgg., p. 300 volgg.). Daarin wordt het volgende verhaald: toen de clerezy wederrechtelijk een statie hadden bemachtigd, vonden de Kapittelheeren daarin een gereed voorwendsel, om voor het herstel hunner gewaande rechten op te komen en het geestelijk bestuur over Holland aan zich te trekken: zij voerden tot dit doel onderhandelingen met den Nuntius en den Paus, die echter als eerste voorwaarde stelde, dat zij, wilden zij hun Vicaris-Capitulaar als hoofd der missie zien aangesteld, eerst zijn admissie bij de Staten moesten bewerken. Na lang aarzelen begonnen zij daartoe pogingen te doen bij de Regeering. Maar eenige andere geestelijken, die het Kapittel door en door kenden, dienden in 1727 een verzoekschrift bij de Staten in en verijdelden aldus het plan der Kapittelheeren, hetgeen, eindigt het verhaal, een geluk was voor de Missie.

1) Zie bijv. den brief van 3 Maart, pag. 23.

len: vandaar ook de gesloten overeenkomst, waarbij de Kapittelheeren *zich verbonden*, om aan de Staten van Holland de admissie van een Vicaris-Capitulaar als hoofd over de provincie Holland te verzoeken. Toen echter het geheim dezer onderhandelingen uitlekte, toen eerst bemerkte Spinelli, hoe hevig en algemeen de oppositie was tegen het Kapittel, onder leeken en priesters, regulieren en seculieren: hoe mannen als de vicaris Hoynck, Schouwen, Backhuyzen e. a. uit alle macht zich tegen de plannen der Kanunniken verzetten. Dientengevolge meende hij een anderen weg te moeten inslaan, in welk besluit hij ongetwijfeld versterkt werd door de vorm der memorie, waarin het Kapittel zijn verzoek bij de Staten indiende. Wat er van zij, zoodra de Nuntius door Backhuyzen onderricht was van het plan der Katholieken, om buiten de Kapittelheeren om, een verzoekschrift bij de Staten in te dienen [1]), bevorderde hij, ondanks de vroegere overeenkomst, zooveel mogelijk de bewuste memorie.

't Spreekt van zelf, dat dit niet naar den zin der Kapittelheeren was: nauwelijks dan ook had v. d. Steen er iets van vernomen, of hij zond den Nuntius een brief, waarin hij hem dringend verzocht, de pogingen van het Kapittel te ondersteunen. Vele voorname Katholieken, schreef hij, hadden wel een nieuwe poging bij de Staten aangewend, doch meer ten nadeele dan tot voordeel der zaak. Alleen het Kapittel had kans van slagen, zoo ten minste de Nuntius zijn gezag zou aanwenden, om alle verdere pogingen der andere Katholieken te verhinderen. Indien hij zich daartoe wilde leenen, zou v. d. Steen met zijn vrienden een verzoekschrift indienen, na het eerst aan de goedkeuring van den Nuntius te hebben onder-

---

1) Zie den brief van J. Schouwen aan C. Hoynck, 27 Jan. Vergel. pag. 21.

worpen. Maar vóór alles was noodig, dat deze schriftelijk zou verklaren, dat hij de plannen van v. d. Steen en de zijnen goedkeurde. Dit, zoo gaat hij verder, was het eenige middel om de Missie te redden. Van een Apostolischen Vicaris kon eenvoudig geen sprake zijn, daar geheel Noord-Holland met Haarlem, Amsterdam, alsmede Leiden en de ridderschap zich hiertegen verzetten. [1])

---

1) Principaliones Catholici, qui se secundum libellum supplicem praesentaturos et deputationem facturos jactabant, nihil ulterius tentarunt, et sic Ordines ob primum Libellum seu Memoriale offensi se separarunt. Jam amici nostri potentes valde nos excitant quatenus pro Capitulo ageremus et de felici eventu spondent, modo ab alia parte sollicitationes pro Vicario Apostolico intermittantur et ad id requirunt ut Ex^a^ V. gr. qua pollet authoritate illos coerceat et ulteriores conatus prohibeat. Si hanc gratiam nobis praestare dignetur V^a^ Gratia, componetur Libellus supplex consciis amicis ipsis et approbantibus, qui etiam Ill. V. Gratiae approbandus exhibebitur antequam statibus praesentetur et si in eo aliquid reperiatur quod vobis displicet, mutabitur ad vestrum beneplacitum. Hoc tamen requirunt amici nostri ut Ex^a^ V. gr. dignetur Libellum vobis mittendum, si arridet, approbare in suis responsoriis Litteris et significare sibi gratum futurum, si talis Libellus supplex praesentaretur et alios catholicos nihil interim tentaturos. Sine vestro assensu enim nostrum negotium tentare nolunt. Ecce Exc. Dne jam in manu tua est salvare missionem nostram diu quassatam et pene perditam. Per omnia quidquid charum vobis est in honorem S. Sedis et vestrae existimationis oro obtestorque ut digneris salutari operi manum admovere auxiliatricem, et eo instantius vobis humillime hoc rogo quia nisi ea quae rogo fiant et quidem in praesentiarum, amici isti nos deserent imo aliqui offensi in nos forsitan quid gravius contra nos tentabunt et nec Vicarium Apostolicum nec Capituli unquam obtinebimus. Spes nulla est ut Vicarius Apostolicus obtineatur. Si catholici isti quid potuissent, jam factum oportuisset, sed candide dico, habent totam Hollandiam Borealem, Harlemum, Amstelodamum et Lydam et nobiles quoque de Ridderschap sibi contrarium: nulla ergo spes ut istis omnibus invitis Vicarius Apostolicus admittatur. Per Capitulum ergo solum Missio salvari potest et Vicarium Capituli obtinebimus modo Exc. V. ea faciat quae superius petii. Liceat ergo iterum iterumque hanc gratiam expostulare et per primum cursorem responsum in nostrum favorem expectare. Periculum enim in mora est et hac neglecta occasione, nulla forsitan redibit.

Brief van v. d. Steen aan den Nuntius, dd. 24 Maart 1727.

Korten tijd hierna zond Spinelli aan J. v. d. Steen, waarschijnlijk als antwoord op genoemden brief, een schrijven, waarin hij dezen niet veel wijzer maakte, maar alleen van verre te kennen gaf, dat hij, sinds het plan der overige Katholieken hem bekend was geworden, wel genegen was, om hun verzoekschrift ten gunste van een Apostolischen Vicaris goed te keuren en te bevorderen. [1])

Ook de advocaat Hoynck, aan wien v. d. Steen het antwoord van den Nuntius had toegezonden, zag dit in, en hij raadde zijn vriend aan, om dien brief niet te beantwoorden, daar het duidelijk was, dat de Nuntius het Kapittel aan zijn lot overliet, of het althans eerst dan wilde gebruiken, als alle andere pogingen zouden mislukt zijn. Dit werd meer en meer duidelijk: als antwoord op de slechte tijdingen van den advocaat ontvangen schreef v. d. Steen hem [2]): „Bijde UE. brieven van den 3en en „die van den 4en dezer sijn mij op tijd wel geworden: „de tijding in UEd. laatstens gemelt is mij seer gevoe„lig; egter moet men Gods oordeelen aanbidden, en de „moet niet laten sakken. God wil die menschen gedult

1) Confido quod nullus superet me amore aut studio labenti Missioni subsidium afferendi: id novisti omnes [de Kannunniken] ac vos praecipue quibus ab anno benevolentiae meae non obscura dedi testimonia: jam autem latuit et latet me quid actum fuerit in Vicariatus Apostolici causa, qui si ex voto non cederet, alteri confugio manum apponendum cum vobis una censeo. Hac de causa hodierno tabellario ad D. Caesarem Sardi [Een makelaar te Amsterdam, die als tusschenpersoon dienst deed tusschen den Nuntius en de Katholieken van Holland] literas do, ac ab eo discitans quid agatur de Vicario Apostolico, quo in statu res sint, et cuinam inhaereamus spei, sensim ad aliud disponam remedium, quo catholici-metipsi vestrae petitioni faveant. Statim ac responsum accepero a Dn Caesare Sardi, tibi vir Ample quid agendum sit significabo."

Brief van den Nuntius aan v. d. Steen, medegedeeld in diens schrijven aan den advocaat Hoynck, dd. 1 April.

2) d.d. 5 April 1727.

„verleenen [?]. Tot antwoord op uwen eersten brief [1]) „dient dat onse gedachten seer wel overeenkomen; ik zal „mij niet haesten om aan den Brusselse vriend [den Nun-„tius] te schrijven, maer afwagten wat hij sal te seggen „hebben: te meer dewijl men zoo wijnig staat op de be-„loften van UwEd. Vriend [waarschijnlijk ook wel den „Nuntius] kan maken. Zoo de Brusselse schrijft dat de „andere [Katholieken, die de memorie voor een Aposto-„lischen Vicaris hadden ingediend] goede hoop hebben, „en wij vervolgens stil moeten sitten, kan ik er met „fatsoen afkomen, dog ik beklaag onze bedroefde Missie."

Eindelijk verklaarde de Nuntius zich openlijk vóór de pogingen der Katholieken, ten minste v. d. Steen schreef aan den advocaat [2]): „Ten langen lesten heb ik gisteren „avond een brief van Z. Doorluchtigheid [den Nuntius] „ontfangen, waarin segt door zijn Italiaan [Is hier Sardi bedoeld? zie boven] onderregt te sijn dat de Catholyken „niet gaaren onder het Capittel van Haerlem zoude wil-„len staen en dat de Gr. Mog. Heeren ook niet het be-„stuur aan 't Capittel zullen toestaen: zoodat die man „zijn klinck treckt: en ik vervolgens van mijn gegeven „woord, dat zoo Zijn Doorl. aan de andere wilde doen „halte houden wel de admissie voor de Vicarius Capituli „zoude bewerken, ontslagen ben: daar niet rouwig om „ben, vermits die vrienden, waer op wij steunde, zoo „magtig niet zijn, als hebben voorgegeven: dewijl egter „al eenige kosten zijn gedaen te dien opsigte, is 't bil-„lijk dat die door mij voldaen worden; waartoe bereyt „ben. Ondertussen bedank UEd. alsmede die andere vrien-„den voor haer genegentheid en devoiren ten dien eynde

---

1) V. d. Steen bedoelt het schrijven van den advocaat, waarin deze hem afried, den brief van den Nuntius te beantwoorden. Zie boven.

2) d.d. 19 April 1727.

„aangewent, en verzoek dat UEd. haer ook uyt myne „naem belieft te bedanken. De Nuncius schrijft ook dat „alle de voorname Catholyke garen tot Vicaris Apostoli- „que hadden J. van den Steen en dat zij ten dien eynde „bij de burgemeesteren in de respective steden zullen „solliciteren. Dit zijn bij mij ijdele concepten en compli- „menten, want ik meen van goederhand te weten dat de „Gr. Mog. Heeren van geen Vicaris Apost. willen hooren."

Men begrijpt de verstoordheid van de Kapittelheeren en hunne vrienden, en te verwonderen is het niet, dat zij den Nuntius van dubbelzinnigheid en onoprechtheid ten hunner opzichte beschuldigden. Waarschijnlijk is dan ook een der Heeren aan Spinelli zelf uiting gaan geven van hunne ontevredenheid; ten minste in het archief bevindt zich een soort van nota door den bekenden Cavellier opgemaakt, welke bestemd schijnt, om pro memorie te dienen, voor hetgeen iemand (waarschijnlijk hij zelf) namens het Kapittel den Nuntius onder 't oog zou brengen. [1])

Eerst worden in die nota de redenen opgesomd, waarom de memorie der Katholieken, om de admissie van een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, mislukken zal. Daar hooren wij tevens, dat de Nuntius die Memorie zeer begunstigd en o. a. Backhuizen en J. Schouwen daarvoor gebruikt heeft.

Daar de schrijver vervolgens eene der redenen vermoedt, waarom de Nuntius zijn hand van het Kapittel heeft afgetrokken, nl. de vorm, waarmede het Kapittel zijn verzoekschrift bij de Staten had ingekleed, vooral wat daarin gezegd wordt over de Jesuieten en over de onafhankelijkheid der Kanunniken van den Nuntius, gaat de nota verder:

---

1) Vergel. Bijdr. VII, p. 298.

„1° Dat wij seggen geen Jesuitsgesinde te zijn:
„'t Staet elk vrij sijn baen schoon te maken en af te „keren alle hatelijke sake. Soo hebben alle de priesters „Rome onderdanig, getekent, gevraegt sijnde op ordre „van de Staet of sij geen jesuitsgesinde waren, van neen, „want daer door verstaen de gereformeerde en de Staet-„menschen, die leere dat men Koningen vermoorden magh, „dat men geen trouw aan de Staet schuldigh is; de laxi-„teyten eertijds gecondamneerd etc. Abstrahimus a rei „veritate.

„2° Dat wij independent van de Nuntius wille zijn.
„In geen dele. 't Contrarie toont ons ondertekent en „beswooren Instrument. Wij willen niet tegen Rome: „maer als wij seggen, dat dan de sendinge independent „sullen gegeven worden buyten de minister van de Paus, „sustineren wij dat wij dan handelen door 't regt van „Capitulum Sede vacante. 't Is blijkelijk dat een Capittel „altijt handelt in 't vergeven van pastorije sonder imant „te kenne."

Dan volgt een scherp verwijt aan den Nuntius over zijne handelwijze [1]: de Nuntius wordt herinnerd aan de gesloten overeenkomst tusschen hem en het Kapittel, aan al de pogingen der Kapittelheeren om verbetering in den droevigen toestand te brengen, vandaar dat het hun „seer „smart en leet is de contrare passe van Sijn Exc. te „sien, die ons [hen], soo 't schijnt, tot spot des werelds „wil ten toon stellen met te laten op deselve tijt te sol-„licitere om een Vicarius Aplcus." [2]

---

1) Dit gedeelte der nota is reeds medegedeeld: Bijdr. VII, 298 volgg.

2) Ook omtrent de houding van den Nuntius tegenover het Kapittel verschilt het verhaal van Backhuyzen aanmerkelijk van de medegedeelde bronnen uit het Archief. Breedvoerig is dit aangetoond in het reeds meermalen genoemde artikel van Mgr. Vregt: Onderhandelingen etc. Bijdr. VII. Zie vooral p. 300.

Wilde eindelijk de Nuntius nog herstellen, wat te herstellen was, dan moest hij, zoo eindigde de nota, een brief zenden aan van den Steen, waarin verzocht werd te werken voor een Vicaris-Capitulaar, en een anderen aan Cloots of Roest, de twee bevorderaars, zooals wij weten, van de memorie der Katholieken, waarin hun zou worden aangeraden, hunne verdere pogingen te staken.

Als het waar is, dat dit alles den Nuntius onder het oog gebracht is, dan schijnt het toch niet genoeg indruk op hem gemaakt te hebben, om hem gunstig voor het plan der Kapittelheeren te stemmen: althans omtrent eenig resultaat van dit onderhoud is in het archief niets te vinden.

Eerst geruimen tijd later, toen het bleek, dat het plan der Katholieken, betreffende een Apostolischen Vicaris, geheel en al mislukt was, schreef de Nuntius aan v. d. Steen, dat deze nog maar een poging moest wagen voor de admissie van een Vicaris-Capitulaar, al was het slechts, om het woelen der clerezy zooveel mogelijk tegen te gaan. [1])

Van den Steen vroeg aan zijn vriend den advocaat [2]), of er nog kans op zijn zou, om de admissie van de Staten te verkrijgen: of de vrienden, die vroeger hadden medegewerkt, hun steun daartoe nog zouden willen geven: „Noort-holland", zoo eindigt hij, „blijft tenemael voor „het Capittel, daer zou men staat kennen opmaken."

---

1) Den 19en Juli 1727 deelde v. d. Steen aan den advocaat Hoynck mede, dat de Nuntius hem het volgende geschreven had: „Cum videam „nullam fere futuram spem pro Vicario Apostolico, terreantque me quae „undique scribuntur de schismaticorum machinationibus, censui non amplius „differendam apud Status vestram petitionem, quae si a Statibus non ad„mittatur, occludet saltem schismaticorum os iniqua loquentium de supplenda „negligentia."

2) In denzelfden brief van 19 Juli.

Waarschijnlijk door Hoynck aangemoedigd, zond v. d. Steen hem een maand later een plan of ontwerp van een nieuw verzoekschrift. [1]) Dit plan is echter bij den brief niet te vinden [2]): ook vermelden de stukken er niets van, of de petitie is ingediend, en zoo ja, met welk gevolg. 't Is dus waarschijnlijk, dat dit plan niet is uitgevoerd, of althans geen gevolg heeft gehad.

Tot zoover gaan de bescheiden, wat betreft de pogingen der Katholieken om een eigen geestelijk bestuur over de Hollandsche missie te verkrijgen. Veel vrucht heeft al die arbeid niet gehad; het eenige was misschien, als wij Backhuyzen mogen gelooven, dat de Katholieken voortaan bevrijd bleven van de aanvallen van Barchman en zijne partij. Wat hiervan zij, het hoofddoel werd niet bereikt: de Staten wilden noch van een Apostolischen Vicaris, noch van een Vicaris van het Kapittel weten.

Dezelfde treurige toestand van verwarring duurde voort, en de Nuntius te Brussel, bleef, zooals voorheen, de Missie als Superior besturen.

Hageveld. J. J. DE GRAAF.

(Wordt vervolgd).

---

1) 16 Augustus 1727.

2) Wel berust in het Archief nog eene, door v. d. Steen geschreven, copie van een Request, hetwelk uitgaat van de gezamenlijke saeculiere geestelijken, „sijnde alle van de welmeenende ingesetene Roomsch Clerezie"; daarin wordt gevraagd om in stilte een eigen Apostolischen Vicaris te mogen hebben en wel een „inboorling", die zich met de staties der Jansenisten niet zal bemoeien etc. Of dit het door v. d. Steen bedoelde plan is, is niet met zekerheid uit te maken.

CORNELIUS MUSIUS,

PRIOR VAN 'T SINT AACHTEN-KLOOSTER TE DELFT.

(Vervolg van Deel XIX, blz. 464).

IV.

Musius, prior van het Sint Aachten-klooster.

Op het einde van het tweede hoofdstuk vernamen wij, dat Musius van plan was, met zijn geliefden leerling Jacobus eene reis naar 't schoone Italië, het klassieke land van wetenschap en kunst te ondernemen, maar dat de keuze tot prior van het aanzienlijk Sint Aachten-klooster hem van dit plan deed afzien.

Vervolgens hebben wij, om den paedagoog Musius van meer nabij te leeren kennen, een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan zijn' omgang met de geleerden uit België en Frankrijk. Voor dat wij hem thans in zijn' nieuwen werkkring gaan beschouwen, willen wij in 't voorbijgaan eerst iets naders mededeelen omtrent het Sint Aachten-klooster en de redenen aangeven, waarom men Musius dáár tot prior verkoor.

[1]) Het Sint Aachten-klooster, omstreeks 1400 gesticht, was binnen Delft gelegen. [2]) Met de vóórzijde lag het recht tegenover de oude Sint Hippolytus-kerk. Het ge-

1) Het klooster van Sinte Agatha met 't Prinsenhof te Delft, door Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, bl. 8.

2) Voor een groot gedeelte bestaan de gebouwen van 't oude Sint Aachten-klooster nog heden.

heele gebouw strekte zich aan de vóórzijde uit op 't oude Delft tot dicht bij 't Gemeenlandshuis en tot aan den hoek der Schoolstraat uit; vervolgens liep het klooster met aanverwante gebouwen langs de geheele Schoolstraat en kwam het aan de achterzijde bij de stadswallen uit. Het klooster had twee poorten, eene op 't oude Delft en eene bij de stadswallen. [1]) Tusschen de vóór- en achterzijde, recht tegenover de groote zaal, die aan de Schoolstraat grensde, lag de groote kapel [2]), met 't priesterkoor naar het oude Delft. [3]) Aan deze klooster-gebouwen was de frater-school verbonden, zij vormde daarmede een geheel.

Bij den aanvang der XVI[de] eeuw was dit klooster zeer rijk; in de onmiddelijke nabijheid der stad bezat het honderd morgen land, ook had het huizen, renten en uitgestrekte landerijen te Dordrecht en in Vlaanderen. [4])

De nonnen leefden onder den derden regel van den H. Franciscus en hadden het recht bij meerderheid van stemmen een' priester tot prior te benoemen. Deze nam de nonnen in 't klooster op en voerde over hen jurisdictie.

Onder verschillende priors wordt ons in de XVI[de] eeuw M[r] Joannes Colmannus (Koolman) genoemd, een zeer geleerd, vroom en vermogend priester. Tot aan 't jaar 1538 schijnt hij dit ambt uitgeoefend te hebben, maar in 't begin van dat jaar geheel onverwachts tot een beter leven geroepen te zijn. [5])

Toen de nonnen nu vol zorg waren, om een waardigen opvolger in de plaats van M[r] Joannes Colmannus

---

1) D. van Bleiswyck, bl. 318.

2) Dezelfde, bl. 818.

3) De kapel is omstreeks 1467 gebouwd en in 1471 had zij reeds vier altaren: 't Hoog-altaar en de altaren van Sinte Agatha, Sinte Barbara en Sinte Maria.

4) Jh[r] B. W. F. van Riemsdijk. Het klooster van Sinte Agatha, bl. 12.

5) P. Opmeri, Historia Mart. Bat., pag. 70.

te kiezen, werd hun door den pastoor der Sint Hippolytus kerk, Lambertus (aan wien wij Musius zijne ode „de vero Pastoris officio" zagen opdragen, (einde II^de^ Hoofdstuk), door Joannes Heuterus (Jan de Huyter), schout van Delft en baljuw van Delfland, door Judocus (Joost), een priester uit den Kethel (Judocus Kethelanus) en door Judocus Henricius (Joost Hendriksz.), een hoogst aanzienlijk burger der stad Delft, aangeraden de keuze te vestigen op Cornelius Musius. [1])

Zij gaven de redenen aan, waarom hij op waardige wijze de plaats van Mr Joannes Colmannus onder hen bekleeden zou. Musius was, zoo luidde hunne aanbeveling, een man van vromen levenswandel, buitengewoon geleerd, beschaafd en met administratieve talenten begaafd; – voorwaar geen kleine aanbeveling voor een rijk vrouwen-klooster! – hij was ook een man des woords, verder goed bekend met den kerkelijken zang, en had eene heldere stem. [2])

En als eene reden, die geen gering gewicht in de schaal legde, werd aangegeven, dat de overledene prior, wiens dood men met recht betreurde, op zijn sterfbed den wensch had uitgesproken, dat bepaaldelijk Musius zijn opvolger zou worden. De nonnen van Sint Aachten besloten ook tot diens keuze. [3])

Uit de redenen, die aangegeven werden, om geen ander dan Musius te kiezen, blijkt, dat, al kwam hij, na de jaren zijner jeugd, slechts zelden of misschien nimmer te Delft, hij dáár ter goeder naam bekend stond, en men omtrent hem goed was ingelicht. Aan ons, die dezen nieuwen prior van zijn jeugd af in deze studie

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 70.
2) Idem. pag. 70.
3) Idem. pag. 70.

hebben leeren kennen, moet het niet anders dan hoogst verstandig toeschijnen, dat men geen ander dan Musius verkoor. Delft's burgers ook zagen ongetwijfeld met vurige verlangens dezen geleerden en vromen zoon in hun midden terugkeeren.

In 't begin der lente van 1538 komt Musius te Delft, om in plaats van Colmannus de leiding der nonnen van Sint Aachten op zich te nemen. [1]) Een eenvoudigen en godvreezenden priester, die om zijn wetenschap onder de aanzienlijkste mannen van zijn tijd mocht gerekend worden, ontvingen de nonnen van Sint Aachten in hem tot leidsman!

Uit ware vereering en hoogachting had zijn beschermheer, Carolus Coquinius, de Benedictijner-Abt uit Henegouwen, hem middelen geschonken, om op waardige wijze naar Delft te reizen en daarenboven had hij hem met een blijvend jaargeld vereerd. [2])

Thans zullen wij het leven schetsen van Musius, prior van 't aanzienlijke Sint Aachten-klooster binnen Delft.

Wij zullen hem zien als een vroom, geleerd, kunstminnend en beleidvol priester. In zijn volgend leven heeft hij gegeven, wat hij in zijne jeugd beloofde.

Door Cornelius Gijsbertusz. Plemp in zijn *Musius sive Rythmi* [3]) wordt in eenige strophen een beeld van den beroemden prior van Sint Aachten ontworpen. Wij willen deze verzen, waarin Plemp den prior sprekend opvoert, hier laten volgen; zij sluiten zich aan bij 't verhaal over Musius' verblijf te Poitiers.

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 70.

2) Idem. pag. 70.

3) Cornelii Giselberti Plempii Musius sive Rhythmi cum Poematiis, pag. 10, 11, 12. Aan den WelEdelen Heer J. F. M. Sterck behoort deze uitgave van Plemp in eigendom; welwillend en hoffelijk stond de Heer Sterck mij dit werk af voor deze studie.

Posthaec domi sum sacrarum
Factus pater puellarum;
Meque castum praestiti.
Agatha me tuebatur
Quae mihi tum colebatur:
Semper culpis restiti.
Sic triginta quinque fere
Anni mihi successere, 1)
Per quos hospitalitas
Fulsit inter meos mores:
Sed & in esuritores
Blanda liberalitas.
Numquam fui cuiquam gravis;
Semper mitis et suavis
Multas amicitias
Unus mihi comparavi,
Nec suas quenquam vexavi
Dicax ob nequitias.
Mire Lindanum 2) dilexi,
Atque Susium 3) suspexi
Praesidem Bataviae:
Illi numquam accusarunt,
Nec imprudentes damnarunt
Musium ignaviae.
Solitudinem cantavi;
Et Imaginem mandavi
Rythmos Patientiae: 4)
Sic sum Patres imitatus,
Veterisque collaetatus
Cultu sapientiae.
Maxime dum senex essem,
Et catholicam consuêssem
Disciplinam tradere.
Libellos tum multos scripsi,
Quos legunt, qui student ipsi
In pios evadere.

---

1) P. Opmeer, pag. 70, verhaalt, dat Musius 34 jaar en 9 maanden prior van Sint Aachten is geweest.

2) Wilh. Damasi Lindanus, van Dordrecht geboortig, was eerst Deken te 's Gravenhage en later Bisschop van Roermond.

3) Susius was onder Margaretha van Parma president van het Hof van Holland.

4) De Imago Patientiae gaf Musius reeds uit te Poitiers. De Laus solitudinis werd in 1561 uitgegeven bij Christoffel Plantyn te Antwerpen.

Deze getuigenis over den prior van Sint Aachten gaf Plemp in 1618, nog geen 50 jaar na den marteldood van Musius. Een geloofwaardig getuige is ons Plemp, want hij was een leerling van Simon Sovius [1], die een tijdgenoot van Musius is geweest en wellicht persoonlijk met den prior van Sint Aachten bekend was. Behalve van Sovius kon Plemp door verschillende andere personen Musius hebben leeren kennen, want in zegenend aandenken leefde de prior van Sint Aachten voort.

Dit levensbeeld door Plemp's hand in groote trekken geschetst, willen wij geheel trachten te voltooien.

Na Plemp zullen wij Opmeer laten spreken. Een aanzienlijker getuige is Opmeer, want, zoo niet door aanverwantschap, dan toch door banden van persoonlijke vriendschap is Opmeer met Musius verbonden geweest. Dikwerf bezocht hij hem te Delft. [2]

Over zijn uiterlijke verschijning zegt Opmeer [3]: „Erat quippe statura excelsa, corpore quadrato ac integro, vultuque ad severitatem apte composito, ex quo amabilis morum elucebat candor grataque cunctis affabilitas." En spreekt Opmeer over de verschijning van den prior langs Delft's grachten en straten, dan schrijft hij: „Quin et in publicum prodiens, comiter et blande salutare (consuebat), cum summa interim cum gravitate togatus incederet." [4]

1) Simon Sovius is den lezers wellicht uit de zaakrijke en keurige studie van Jan F. M. Sterck in 't Jaarboekje van Alberdingk Thym bekend. Anno 1893.

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 75, 91.

3) Idem. pag. 70. „Hij had eene rijzige gestalte, een krachtig en goed„gebouwd lichaam, zijn gelaat droeg ernstige lijnen, maar op datzelfde „gelaat teekende zich de beminlijke reinheid zijner ziel en eene vriendelijk„heid af, die een ieder aantrok."

4) Petri Opmeri, Historia Mart. Bat., pag. 70. „Zoo hij in 't openbaar „verscheen, droeg hij altijd de toog, hij had een' deftigen gang en voor „een ieder een' vriendelijken groet."

Over zijn gedrag in de kerken van Delft luidt de getuigenis: „Templa ingressus Dei Opt. Max. summam pietatem, devotionemque christianam palam ostendebat. Praecipue autem, si quando orationi esset intentus, aut operaretur sacris.” [1])

Over zijn eerbied voor godsdienstige voorwerpen en heilige zaken zegt hij: „Res quoque religiosas sacrasque summa prosequebatur veneratione.” [2])

Over zijn dagelijksch leven op zijne studeerkamer: „Quamvis altissimo frueretur otio, tamen numquam otio-„sus erat, semper nimirum aut legens aut scribens ali-„quid, quod ad pietatem conduceret.” [3])

Over zijn omgang met zijne vrienden aan den feestelijken disch op den verjaardag van zijne keuze tot prior, den 12den Maart, den feestdag van den H. Gregorius, getuigt Opmeer: „Convivebatur perlibenter cum probis clarisque viris, praesertim doctis, quorum eruditis colloquiis, aut acute faceteve dictis mirum in modum delectabatur, ipse interea sermonibus dicteriisque suis oblectans convivantes. Neque alicui fas erat eo praesente cujusquam vitam traducere vel mores carpere, vel denique quicquam ab honestate alienum effutire: sed tantum meri sales, Atticique lepores, et priscae hilaritatis confabulationes in mensa personabant.” [4])

---

1) Petri Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 71. „Als hij zich in de kerken „bevond, dan stichtte hij het volk door zijne godsvrucht en eerbied, vooral „als hij bad of eene kerkelijke plechtigheid verrichtte.”

2) Idem. pag. 71. „Hij had een grooten eerbied voor godsdienstige en „heilige zaken.”

3) Idem. pag. 72. „Ofschoon hij een zeer rustig leven leidde, toch werd „hij nooit ledig aangetroffen, altijd las of schreef hij iets, wat tot gods-„vrucht opwekte.”

4) Petri Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 70. „Volgaarne had hij vrome „en voortreffelijke, inzonderheid geleerde mannen aan zijnen disch; dan „nam hij wonderveel behagen in hunne geleerde gesprekken of scherpzinnige

Vestigen wij thans ons oog op deze persoonsbeschrijvingen, de eene door Plemp, de andere door Opmeer, dan verschijnt de prior van Sint Aachten voor ons oog als een man van een' forschen en ongeschonden lichaamsbouw, uit wiens oog en gelaatstrekken de ernst des levens spreekt. Maar op wiens gelaat ook een vriendelijke en minzame lach speelt, welke een ieder, zelfs het kind aantrekt.

Wij zien hem vóór ons als een priester, op wiens kleed geene enkele smet kleeft; als een man van eenen heiligen en kuischen levenswandel; die zich nimmer vergeet, maar zich altijd zijner waardigheid bewust is, in 't openbaar en te huis; die 't volk sticht door zijn echt priesterlijk gedrag, door zijn vurig en innig geloof, zijne warme godsvrucht; die mededeelzaam is jegens de armen en met de zonden der menschen een innig medelijden gevoelt; die de poorten van zijn huis opent, om aan velen een vriendelijk en vreedzaam oord aan te bieden; die als vriend van goeden smaak aan den gullen disch geen zoutelooze en onkiesche aardigheden duldt, maar ware geestigheid en kruidige redenen toejuicht; die zich gemakkelijk beweegt onder personen van het hoogste aanzien in Kerk en Staat, maar zich geheel bijzonder tehuis gevoelt onder godvreezende en geleerde mannen.

En bijzonder moet het ons in de versregelen van Plemp treffen, hoe hij, op hooge jaren gekomen, nog den arbeid lief had en zich beijverde de zuivere Katholieke leer te prediken en de ware godsvrucht door zijne geschriften aan te moedigen.

„en geestige redenen, en zelf ook vermaakte hij door menig geestig en „kruidig woord zijne gasten. In zijn bijzijn was het niemand geoorloofd „over een ander liefdeloos te sprcken of dien te hekelen of ook in 't ge„sprek iets onfatsoenlijks aan te raken. Slechts goed gezoute en keurige „geestigheden, onschuldige en vroolijke verhalen mochten aan zijnen disch „weerklinken."

Ja! als wij dit heerlijk beeld van den alom geëerden prior van Sint Aachten aanschouwen, dan zijn wij bereid, met de dichterlijke woorden van Opmeer in te stemmen: „Jurasses Palladem (et quid vetat autem de Poeta tam illustri vel hic more loqui Poetico?) cum Gratiis Musisque in illo ornando etiam serio certasse." [1]) Wij denken aan de jeugd en jongelingsjaren van Musius terug en zien de woorden der H. Schrift in vervulling: „Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea." (Prov. XXII, 6).

Storten wij thans op dit levensbeeld, in zoover 't voltooid is, het volle licht uit, maar vullen wij tevens datgene aan, wat nog om voltooing vraagt.

Bij Musius ging liefde voor de schoone letteren en kunsten met eene oprechte godsvrucht gepaard, vandaar dat hij tot voedsel zijner lier meestal godsdienstige onderwerpen koos.

In 't jaar 1563 ontving hij van Nicolaus a Nova-Terra (van Nieuwland), Haarlem's eersten Bisschop, een partikel van 't H. Kruis; deze was afgezonderd van den partikel des H. Kruizes, die zich in Egmond bevond; Musius vereerde dezen onder de plechtigheden op Goeden Vrijdag, luide met stemverheffing zingende: „Ecce Lignum crucis" en met verschillende schoone verzen bezong hij als eenmaal de H. Paulus van Nola het heilig Kruis. [2])

Deze verzen, die in zijn Sacrorum carminum sylvula te vinden zijn, dragen tot titels: „Quid in vero Dominicae crucis ligno adorandum sit." „Ad Christum passum confessio." „Ad Christum crucifixum lachrymae." „Ad

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 71. *Noot.* Gij zoudt gezworen hebben, dat Pallas (en wat belet ons over zoo een' voornaam dichter ook op deze poetische wijze te spreken?) met de Gratiën en de Musen ernstig hebben gestreden, om Musius zoo schoon mogelijk te versieren.

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 72.

eundem culpae deprecatio." „Ad Christum redemptorem." „Ad Christum resurgentem." [1])

Uit dit bundeltje verzen, ter eere van 't H. Kruis, willen wij „Ad Christum passum confessio" hier laten volgen.

Ad te revertor optime,
O Christe tu me suscipe,
Si suscipis ne desere, 2)
Ad te revertor ô pie.
Pudet, quod ista vulnera,
Specto & coronam spineam,
Causaque quod video mea,
Tam dira te passum mala.
Ego ista fodi vulnera,
Ego coronam hanc in sacrum
Crudelis impressi caput,
Ego coëgi te in crucem.
Sed quanta quanta charitas!
Et quae tua est clementia!
Peccavi ego, tu debitae
Pro me necis poenam luis.
Hostis fui, tu filium
Me per crucem focis tuam:
Servus fui, tu liberum
Cruore me asseris tuo.

Aan de versregelen, die thans volgen, is een eigenaardige bijzonderheid verbonden. Musius had jaren achtereen deze, met groote gouden letters geschreven, op zijn slaapkamer hangen, om de groote genade van het martelaarschap van God dagelijks af te smeeken. Verhoord is deze bede! [3])

Age quid tua pro gratia
Tanta rependet Musius,
Inops miserque Musius,
Peccator usque pertinax?
Qui nil boni ingratus facit,
Indignus affatu tuo,
Indignus aspectu tuo,
Indignus hanc terram ut terat.
O si semel concesseris,
Amore ut ardeam tui,
Vitam lubens tum impendero
(Nam cuncta debeo) tibi.

Ook de reliquien van Gods lieve heiligen werden door den prior hoog vereerd. Hij had een grooten eerbied voor den H. Willibrordus, hij getuigde in de jaren van zijnen ouderdom, dat hij zoo gaarne 't graf van dezen grooten

1) Deze bundel is geplaatst achter zijn groot gedicht „Solitudo".
2) De imperatief achter *ne* is in versmaat niet ongebruikelijk.
3) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 87.

Apostel zou bezoeken, maar helaas tegen de reis opzag. Hij deelde dit verlangen mede aan zijn' vriend Hovaeus, den Abt der Benedictijnen te Echternach, en verzocht hem om ten minsten een partikel, hoe klein ook, van het heilig lichaam van Sint Willibrord te mogen ontvangen. In keurige versregelen richt hij zijne smeekbede tot Hovaeus [1]:

Tu tamen optatis poteris succurrere solus,
  Antoni amicorum intime:
Si mihi particulam sacrati corporis unam
  Parvamque micam miseris.
Crede mihi, cineri occurram cum fronde virenti
  Et suave odoris floribus.
Quantulum & illud erit, Agathae in sacra aede locabo
  Auroque puro vestiam.
Willibrordum, ut celebrent omnes gratique Patronum
  Suumque Praesulem canant. 2)

Maar hoe werd Musius door Hovaeus te leur gesteld! Deze zond hem slechts een ouden Romeinschen penning, die in de nabijheid van 't klooster uit den grond was opgedolven. Musius klaagde dan ook terecht, dat hij in plaats van een' kostbaren schat, kolen van Hovaeus had ontvangen. [3]) Deze behandeling had hij niet verdiend, want, toen Hovaeus tot Abt der Benedictijnen te Echternach verkoren was, had Musius hem geluk gewenscht en aan hem een heerlijk loflied ter eere van den H. Willibrordus opgedragen. Hoe klaagde en zuchtte de vrome prior toen over den afval des geloofs.

Verbi sacri fidem sacram
Tu (scl. Willibrorde) tradidisti gentibus,
Et primus hic lectissimos
Christo parasti milites.

---

1) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 71.

2) „Quantulum et illud erit", „hoe klein 't geschenk ook zal zijn", Musius zou de reliquie in zuiver goud zetten.

3) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 71.

At nunc dolor! quam plurimi
Tua abnegantes dogmata,
Labuntur a prisca fide,
In Haeresis delirium.

Quam Willibrorde fervido
Nisi precatu sopias,
Actum tua de Frisia
Actumque de Batavia est. 1)

Evenals voor den H. Willibrordus stemde ook de geleerde en vrome Musius zijne snaren voor andere heiligen, bijzonder voor de heilige patrones van 't klooster, Sinte Agatha, zijn eigen patroon Cornelius, maar boven allen voor de „soete Moedermaget Marien!" [2]; al haar feesten bezong hij, ook 't feest der Onbevlekte Ontvangenis! [3]) Niet minder ook gaf hij van zijne kinderlijke liefde tot Maria getuigenis, toen hij haar ter eere twee gedichten opstelde, om vóór en na de H. Communie gebeden te worden. [4])

Spreekt zijn warm en eenvoudig geloof in de lofliederen, 't H. Kruis, Gods Lieve heiligen en de Soete Moedermaget ter eere; hoe recht kinderlijk en vroom drukt zich datzelfde geloof uit in zijn dichterlijk gebed vóór en na den maaltijd, in zijn Lyrische omzetting van „'t Onze Vader" en „'t Wees gegroet."

Wij willen deze gebeden hier den lezers mededeelen [5]):

Precatio ante cibum.

Deus, qui utilia
Affatim largiris,
Et qui necessaria
Singulis partiris,
Da esurrentibus,
Et da sitientibus
Quod satis naturae.
Pane corpus refice,
Mentem verbo perfice,
Pastor creaturae.

1) Sacrorum carminum sylvula.

2) Deze heilige liederen komen in dezelfde Sylvula voor. De oden op de feesten der H. Maagd heb ik aangetroffen achter in een exemplaar der Solitudo, dat eenmaal aan Simon Sovius behoorde.

3) Volgens Petrus Opmeer (Hist. Mart. Bat., pag. 75) werden deze gezangen tot 't H. Kruis en tot de H. Moedermaagd door zijn vriend Petrus Meusius op noten gezet, ten gebruike van 't koor der Sint Hippolytus, en met aflaten verrijkt door den Bisschop Nicolaus van Nieuwland.

4) Sacrorum carminum sylvula.

5) Al deze gebeden zijn te vinden in de Sacrorum carminum sylvula.

A cibo sumpto gratiarum actio.

Refectis visceribus
Pane corporali,
Et imbutis mentibus
Cibo spiritali:
Deo de terrestribus
Et donis coelestibus
Nunc benedicamus:
Dominoque largiter,
Et qui dat simpliciter
Gratias agamus.

Precatio Dominica.

Pater in sublimibus
Qui regnas et vivis,
Nomen tuum omnibus
Celebretur vivis.
Regnum tuum veniat,
Voluntas tua fiat
Haud secus inferne
Ipsis in terrestribus
Quam sit in caelestibus
Mentibus superne.
Panem nobis hodie
Da quotidianum,
Qui corpus quotidie
Et cor servet sanum.
Et remitti debita
In hac vitae semita,
Ut nos relaxamus
Nostris debitoribus,
Utque peccatoribus
Cuncta condonamus.
Ne inducas fragilis
In tentationem,
Perferamus agiles
Tribulationem:
Nos a malo libera,
Educ ultra sidera,
Ubi sunt beati,
Qui cantant suaviter
Laudes et perenniter,
Summae Trinitati.

Salutatio Angelica.

Ave plena gratia,
Virgo veneranda,
Tecum agit Maria
Dominus miranda.
Benedicta caeteras
Mulieres superas;
Quia benedictum
Peperisti filium,
Adae, qui et omnium
Solvit maledictum.

Deze gebeden in versmaat zijn ongetwijfeld door de zusterkens van Sint Aachten en de leerlingen der Fraterschool, (die aan het klooster verbonden was), meermalen tot zielevreugde van prior Musius gebeden en gezongen.

Gelijk wij de warmte en de kinderlijken eenvoud van Musius' geloof leeren kennen en waardeeren uit de aangehaalde versregelen: zoo zien wij hem ook als een apostel des geloofs optreden in zijn groot gedicht: „Solitudo." [1])

1) Wij hebben reeds vermeld, wáár de Solitudo verscheen.

Wij willen hier in 't kort 't doel en den korten inhoud van den lof der eenzaamheid aangeven; tevens zij een kleine bloemlezing uit dit heerlijk loflied hier op zijne plaats.

Wist Erasmus in zijn „Lof der dwaasheid" het kloosterleven slechts te hekelen; de eerbiedwaardige prior van Sint Aachten wist daarentegen zeer juist waarheid en bedrog van elkander te onderscheiden; de overtredingen van eenigen, over wie de vijanden der H. Kerk den mond vol hadden, verduisterden zijn oog niet voor de schoone instellingen der H. Kerk, 't kloosterleven; hij begroette dat leven als een bloem in den hof en als een edelgesteente aan de kroon der Kerk.

In zijn „Verus Monachus" [1]) gaf de prior met scherpe en strenge woorden te lezen, wie de ware kloosterling niet was; maar uit de „Solitudo" leeren wij zijne hooge vereering voor 't ware kloosterlijke leven kennen.

Het doel, dat prior Musius zich met 't schrijven van zijne „Solitudo laudata" (Lof der eenzaamheid) voor oogen stelde, was: te laten zien, hoe schoon en nuttig het kloosterleven is, om daardoor velen, die vooral in de troebele tijden, door hem beleefd, groot gevaar liepen verloren te gaan, op te wekken dien staat te omhelzen en zich te redden. Maar verkiest men dien staat niet, dan is zijn raad: leeft in de wereld als in de eenzaamheid, als in een klooster.

Dat de prior de geheele wereld niet achter de kloostermuren wilde verbergen, blijkt ons uit zijn geestig antwoord aan Cornelius Suys (Susius), president „in den Hove van Hollandt, Heere van Rijswijk."

---

1) Het gedicht „Verus Monachus" wordt aangetroffen achter in de „Solitudo", die eenmaal aan Simon Sovius behoorde, en is met eigen hanp door Simon Sovius dáár geschreven.

De Heer president, Musius' boezemvriend, had 't gedicht over den waren kloosterling gelezen en zijn vriend deze versregelen gezonden:

„Si verum vero Monachismum carmine scribis
Dic, ubinam veros inveniam Monachos?

Het antwoord nu, dat de prior zijn vriend schonk, gaf duidelijk genoeg te verstaan, dat men zelfs levend in de wereld, een goed kloosterling kan zijn, mits men niet naar de wereld leve.

Non cuivis facile Monachum dignoscere verum:
Alto in secessu pectoris ille latet.

De hoofd-inhoud van de „Solitudo" is: de beschrijving van het vita monastica: de waardigheid, de voortreffelijkheid, de oudheid van het kloosterleven, de vele voordeelen voor 't geestelijk leven, de beoefening der volmaaktheid; vervolgens beschouwt hij, hoe de wereld de kloosterlingen haat, maar hoe zij 't licht der wereld, 't zout der aarde zijn; hij beschrijft de vervolging, waaraan de wereld hen bloot stelt, maar ook hoe de hoop op de verrijzenis en 't eeuwige leven hen alle vervolging doet dragen! — Met het eigenlijke kloosterleven weeft hij in dit loflied het leven der eenzaamheid samen, en stelt ook de voordeelen van dat leven in 't licht, hoe niet slechts in de eerste christen-eeuwen, maar zelfs in het Oud Verbond in de eenzaamheid, buiten 't gewoel der wereld, de mannen Gods gevormd werden. Hij eindigt dit heerlijk loflied met eene aanmoediging tot den kloosterlijken staat en stelt in sterk sprekende kleuren voor, hoe men eene veilige rustplaats, eene have ten behoud buiten de wereld, die vol is van ketterij en bederf, achter de kloostermuren vinden kan.

Ziet hier de inhoud aangegeven. Laat ons thans iets proeven uit dit schoone gedicht.

Monasticae vitae descriptio.

Solitudo divinarum
Est thesaurus gratiarum,
Saeculo absconditus.
Solitudo olim tritae
Est directa via vitae 1)
Est breve compendium.
Solitudo miserorum
Est asylum peccatorum,
Et tutum refugium.
Nusquam est in mundo tantum
Commodarum rerum, quantum
Datum Solitudini.
Hic enim tranquillus portus,
Hic deliciarum hortus,
Paradisus Domini.

Hic lignum frondet vitale,
Quod nefas tollit letale,
Christi tinctum sanguine.
Hic stat arbor exaltata
Quae secus rivos plantata,
Vivo floret germine.
Domus hic orationis,
Campus speculationis,
In Dei operibus.
Hic mons comtemplationis,
Hic fons meditationis,
In divinis legibus.
Hic est spiritus dulcedo,
Et perpetua viredo,
Multaque fertilitas.

Hic illi fructus triceni,
Sexageni et centeni,
Summaque felicitas.

Op deze schoone beschrijving van 't kloosterlijke leven laat Musius twee refereinen volgen, die als een liefelijk tusschenspel de heerlijke muziek van dit lied herhaaldelijk afwisselen.

O beata solitudo,
O sola beatitudo,
Piis secessicolis!

Quam beati candidati,
Qui ad te volant alati,
Porro a Mundicolis.

Ook uit de Antithese, die hij stelt tusschen de wereld en het klooster, dienen hier eenige strophen medegedeeld te worden.

Mundus amat voluptates,
Risus, jocos, levitates,
Ludos amat scenicos:
Monachi bene moratos
Graves amant, et sedatos
Gestus Evangelicos.

Contumaces sunt Mundani,
Sunt mendaces, leves, vani
Detractores, lividi:
Eremitae sunt veraces,
Aequi & justi tenaces,
Amatores candidi.

1) „Olim tritae vitae" men komt tot de eenzaamheid of het klooster door de beoefening van een streng en ingetogen leven.

Ten laatsten zij uit de „Laus Solitudinis" hier nog de Exclamatio van prior Musius tegen de ketters vermeld:

O vos Christi perduelles,
Orthodoxiae rebelles,
Antichristi milites:
Quando tandem desistetis
Aut quando resipiscetis,
Vos orci satellites?

Sed me piget propalare,
Publice quae perpetrare,
Istos nondum piguit:
Quos nec caelum defraudare,
Neque terram perturbare,
Hactenus non puduit.

Et adhuc libet cessare,
Et in annos protelare,
Vota tam ferventia? 1)

Wie ooit heeft durven beweren, dat de prior van Sint Aachten in 't geheim gunstig voor de ketters gestemd was, hij zal na 't lezen dezer krachtvolle „Exclamatio" wel tot andere gedachten gebracht zijn.

Ernstig raadt hij ook allen aan de samenleving met de ketters te ontvluchten:

„Fuge ne inficiaris
„Fuge ne his involvaris,
„Tutas inter tenebras:

Als wij den lof der eenzaamheid en zijn geschrift over den waren kloosterling doorlezen, dan begrijpen wij, welk eene edele en schoone opvatting de prior over 't kloosterleven had, maar ook tevens, dat hij als prior van Sint Aachten zijne zusterkens tot ware kloosterlingen zal gevormd hebben. Naar 't voorbeeld van Musius vormden zij zich in alles, zij waren vroom en weldadig als de prior; en onder haar waren als onder de eerste christenen alle goederen gemeen. Leefden Paula en Eustochium onder de leiding van den H. Hieronymus als ware kloosterlingen, niet minder, zegt ons Opmeer, de zusterkens van Sint Aachten onder Musius. [2]) En toen de dagen

1) „propalare" = openbaar maken. „In annos protelare" = tot later uit te stellen.

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 77.

aanbraken, waarin zij aan de macht en smaad hunner vijanden zouden overgeleverd worden, riep hij allen in een geheime kamer van 't klooster rondom zich, moedigde haar aan tot standvastigheid in 't heilig geloof, wees haar op de onwrikbare zekerheid onzer geloofsbelijdenis en smeekte haar heure kloostergeloften onbevlekt te bewaren. [1])

Hooren wij den prior zijne zusters bemoedigen, dan denken wij aan den H. Nicolaus Pieck, toen hij zijne kloosterlingen in kapittel om zich vergaderde, om hen tot den marteldood voor te bereiden.

Schoone vruchten heeft 't beleidvol en godvreezend bestuur van prior Musius gedragen, want zijn uit andere kloosters, helaas! vele kloostervrouwen in die troebele tijden ontrouw geworden aan hare geloften, van de ongeveer 60 kloostermaagden, waarover Musius nog in 1572 prior was, bleven, eenige weinigen uitgezonderd, allen aan het heilig geloof en hunne kloostergeloften getrouw. [2])

Het geloof van den prior sprak zich echter niet slechts uit in zijn godvruchtig lied, dat dikwerf gloeide van Apostolisch vuur, in zijne teedere zorgen voor de edele kloostervrouwen, maar ook in zijn' vlekkeloozen levenswandel, in zijne weldadigheid, zijne diepe nederigheid en boven alles in zijn vurig verlangen naar de kroon der Martelaren.

Zijn vroom en kuisch verkeer onder de kloostervrouwen wordt door niemand betwist, en voor zijn onthechting aan de goederen der aarde, getuigt ons Opmeer, wanneer hij schrijft: „Hij was vrijgevig voor armen en behoefti-„gen en in hooge mate billijk jegens de landlieden, die „land van 't klooster bebouwden, verhuurde dikwerf tegen

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 88.
2) Idem. pag. 81.

„lage huur de beste landerijen; en toen hij eenmaal be-
„giftigd werd met de inkomsten van een pastoraat in België,
„stond hij dit met de inkomsten er van grootmoedig aan
„een behoeftig priester af; ja toen deze bij zijn' dood
„Musius tot algemeen erfgenaam maakte, verkocht de
„prior geheel de nalatenschap en deelde de opbrengst
„onder de armen van Delft uit." [1])

Is ons 't nederig gevoelen, dat Musius over zich zelven had, reeds bekend uit het eerevers, dat Ludovicus Masius op den dood van Desiderius Erasmus had opgesteld, wij leeren zijne nederigheid opnieuw kennen uit het vers, dat hij onder zijne schilderij in de kapel van 't klooster liet plaatsen.

Zijn schilderij werd dáár gesteld als het tiende, doch terwijl de beelden der vorige priors met grootsche titels prijkten die hunne eer en waardigheid verkondigden, liet Musius onder zijn beeld dit eenvoudig epitaphium plaatsen [2]).

At forte quaeras, Lector, iste Musius
Dum viveret Cornelius, qualis fuit.
Bonas amavit atque sacras literas
Castamque non abhoruit Poeticen,
Nil addo. Nam damnare sese publice
Aut praedicare neminem, ut reor, decet.

En voor de zilveren plaat, die door den beroemden plaatsnijder Philip Galle, naar Heemskerk's schilderij gesneden was, schreef Musius dit evenvoudig tweeregelig vers:

Vita septeno decies Cornelius anno
Musius integro corpore talis eram. 3)

Het kon waarlijk niet eenvoudiger!

Zijn vurig verlangen naar de kroon der Martelaren

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 76.
2) Idem. pag. 77.
3) Idem. pag. 76.

werd reeds door ons vermeld; maar wij zullen in een later hoofdstuk hierover breeder uitweiden. Voorloopig zij dit genoeg: toen hij den glorievollen marteldood van Gorkum's martelaren vernomen had, was zijne heilige ziel geheel ontvlamd, doch hij zuchtte in heiligen eenvoud: „At si heröes tali tantoque munere dignissimi Numini „visi sunt: quid? Nos numerus sumus et fruges consu„mere nati, indigni qui vel illustrium Martyrum corrigeas „calceamentorum dissolvamus." [1])

En stellen wij ons thans de vraag, waaruit putte de prior van Sint Aachten dit krachtig geloofsleven, dan is ons antwoord: uit 't gebed en de meditatie.

Als den man des gebeds openbaarde hij zich bij zijne verschijning in Gods huis; maar niet slechts dan, wanneer hij plechtig de H. Geheimen vierde, doch ook als hij 's avonds rustig onder de geloovigen in de oude Sint Hippolytus-kerk een plaatsje innam, om de Vespers bij te wonen en God te smeeken, dat Hij in zijne Almacht den storm der vervolging wilde stillen. — Eén avond is hier bijzonder vermeldingswaardig; men had den prior diep in gedachten, geheel in zich zelf gekeerd, zien bidden, zijne zuchten vernomen; men vroeg hem, als 't gebed geëindigd was, wat hij wel over de vervolging dacht; hij antwoordde met de woorden van den H. Athanasius, die over de vervolging der christenen onder Keizer Juliaan zeide: „nubecula est, cito dissolvetur"; maar de prior liet er achter volgen: „Non tam cito, quam tu

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 87. „Zoo helden door God een „zoo'n edel en verheven werk (den marteldood) werden waardig gekeurd: „waartoe zijn wij dan geschikt? Wij die nietige personen zijn, tot niets „anders geboren dan om spijs te nuttigen, die zelfs niet waardig zijn de „schoenriemen dier heerlijke Martelaren te ontbinden."

existimas." [1]) Als handboek voor zijne geestelijke lezing en meditatie gebruikte de prior bij voorkeur de werken van Salvianus „de providentia en de justo Dei judicio"; en volgens getuigenis van Opmeer, was hij gewoon na de vespers in Sint Hippolytus aan zijn vertrouwde vrienden mede te deelen, wat hem dien dag bijzonder onder 't lezen van Salvianus had getroffen. [2]) Behalve de werken van Salvianus las Musius ook met ijver 't heerlijk boekje van den H. Cyprianus „de duplici martyrio", om zich aan de hand van dezen grooten Bisschop en Martelaar tot den marteldood voor te bereiden. [3])

Eenmaal schreef de prior aan zijn vriend, den Markgraaf van Veere, Heer Maximiliaan van Bourgondië, eenige versregelen over 't „vita beata"; wij willen deze hier mededeelen; licht ziet de lezer hier 't godvruchtige leven geschetst, dat Musius zelf als prior onder zijne zusterkens leidde.

Vita beata.

Math. V.

Vere, quae faciunt verum beatum
(Christo credere si magis velimus,
Illis quam nimis ethnicis Poëtis)
Illustrissime Maxmiane sunt haec:
Mens non ambitiosa, sed modesta,
Nec fracta improbitatibus malorum,
Admissi sceleris dolor perennis,
Ardens esuries sitisque recti,
Fratris commiseratio indigentis,
Cordis mundicies, cupido Pacis,
Propter justitiam pati libenter. 4)

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 80. „De vervolging is een wolkje, „spoedig zal deze verdwijnen." — „Niet zoo spoedig, als gij wel meent."

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 91.

3) Idem. pag. 87.

4) „Carminum sylvula."

Nadat wij op 't vrome leven van den prior van Sint Aachten het volle licht hebben laten schijnen, willen wij even eene meening mededeelen, die in de dagen van zijn leven onder velen bestond, dat Musius nl. door God met de gave der profetie bedeeld was. Men wilde vooral zijn profetischen geest zien in den lijkzang, dien hij aan den pastoor van Sint Hippolytus en diens vijf kapelaans wijdde, toen deze allen met hunnen herder tijdens de pest, die in 1557 te Delft woedde, bezweken.

Wij zullen hier dezen lijkzang plaatsen met de inleiding en de persoonsbeschrijvingen, die in de „Historia Episcopatuum" (Episcopatus Ultrajectensis, Tom. I, 387 et 388) te vinden zijn, maar aan het relaas der Historia Episcopatuum dat gedeelte van dezen zelfden zang toevoegen, hetwelk ons alleen uit Petrus Opmeer bekend is.

Cornelius Musius funus illorum (scli: Parochi ad S. Hippolyti et quinque ejus sacellanorum) funebri carmine, quo Delphensibus imminens defectionis malum *auguratur* [1]) et oppidanos ad poenitentiam hortatur, prosecutus est, quod sic sonat: [2])

Planctus:

Ob defunctum vigilantissimum antiquae Ecclesiae Pastorem et quinque gravissimos Presbyteros ejus (ut vocant) sacellanos Anno 1557, dum haec civitas insigni illa pestis clade laboraret.

Plangite viri, plangite foeminae, plangite mecum juvenes et senes. Justi intereunt et non est, qui vel cogi-

---

1) Wij drukken hier den tekst van v. Heussen getrouw na.

2) Cornelius Musius heeft de begrafenis van dezen (den Pastoor van Sint Hippolytus en diens 5 kapelaans) met een lijkzang gevolgd; hierin *voorspelt* hij den Delvenaren den afval, die op handen was en vermaant hen tot boetvaardigheid.

tatione apud se expendat, viri misericordes nobis surripiuntur, et alii post alios colliguntur et non est, qui contremiscat, exhorreat aut intelligere studeat.

Ne enim videant horrenda hujus deploratissimi saeculi mala, ideo (si ignoratis) justi tempestivius e medio subducuntur. [1])

JACOBUS GOUDANUS, vir vere aureus, vitiorum supplantator et virtutum plantator diligentissimus : atque hujus novi Martyrii dux invictus, ut numquam detrectavit ovibus ipsi commissis optima catholicae doctrinae piorumque operum pascua abunde suppeditare, ita nec trepidavit vitam ipsis suam (quod boni Pastoris est) constanter impendere.

Et est, qui tam rarum virum planctu non desideret?

8 Sept. aetatis 33. Sacellani 1° NICOLAUS et ipse Goudanus, homo Dei simplex et rectus, idemque sedulus administer et cooperator fidelis, non prius ab Ecclesiastica functione cessavit, quam ipsis pietatis operibus immortuus esset.

Sed hic nec ingemiscitis quidem.

23 Aug. aet. 29. 2° HENRICUS SOMERIUS, dives virtutum, pecuniae pauper, qui jucundus semper et alacris veluti hinnulus ad pastum suum [2]) : ita ad sacra munia excurrebat, non defatigatus, sed solo corpore lassus hic esse desiit.

Et siccis haec oculis videtis et legitis?

6 Oct. aet. 42. 3° JACOBUS alter, Delphius, stolam candidam hilaris (ut qui ad nuptias iturus esset) arripuit. Ut Deum suis propitium culpis redderet et seipsum vivam coelesti patri et civibus hostiam immolaret.

---

1) „Daarom zijn (weet dit wel) de rechtvaardigen vroegtijdig uit 't leven gerukt, opdat hun oog het schrikwekkend verderf, wat deze betreurenswaardige eeuw zou aanbieden, niet zou aanschouwen."

2) „hinnulus" = jonge muilezel.

Quem nemo digne fleverit.

4° JOANNES OLEMIUS, gratiosus, de laudata D. Francisci familia filius obsequentissimus: et pro domo Dei (ut si quis alius) zelotes. Tamquam agnus ex cella sua haud aliter quam ex caula [1]), sanctae obedientiae virtute eductus, quam nobis intempestive, tam sibi feliciter mactatus est. 9 Oct. aet. 33.

Et quis dolor tantae jacturae suffecerit?

5° RENATUS Dordracenus, juvenis amabilis, et decorus aspectu, sed magis decorus anima, sicut sponsus Dei processit, et lumbos suos balteo castitatis ac divini amoris succinctus, fideique scuto munitus non minus expedite quam superiores [2]) manum aratro admovit, nec respexit aut destitit, donec extremum spiritum exhalaret. 30 Sept. aet. 27.

Ad cives Delphenses.

Lugete cives Delphici,
Et damna vestra expendite,
Potissimum lectissimos
Quod perdidistis tot viros.
Certe mihi mens horridum
Et grande praesagit malum,
Dum cerno luminaria
Ipsumque sic salem rapi.
Nam exempla ubi desunt pia,
Fere solet contingere,
Fiant, ut omnes impii.
Quae plaga multo maxima est:
Qua pestilentius nihil
Urbi nihil nocentius.

Lugete cives Delphici,
Et damna vestra expendite,
Multaque poenitentia
Rite expiatis sordibus
Sancte deinceps vivite,
Nequid (quod absit) tristius
Minetur iratus Deus.
Quod non Jobus, non Noë
Non Daniel avertere
Quamtumlibet chari, queant.
Lugete cives Delphici
Et damna vestra expendite,
Potissimum lectissimos
Quod perdidistis tot viros. 3)

---

1) „Tamquam agnus etc." „Gelijk een lam uit de schaapskooi, zoo is hij..... uit zijne cel gevoerd."

2) „quam superiores" = als de andere vier kapellaans.

3) Slechts tot hiertoe wordt deze planctus door de Historia Episcopatuum l. c. medegedeeld. De punctuatie echter heb ik geplaatst volgens de Latijnsche uitgave van P. Opmeer.

Nadat Musius zich gericht heeft tot de Delvenaren, richt hij, volgens Opmeer, zich tot deze gestorvene priesters. [1])

Recte o fideles Martyres
Quod sic beati occumbistis;
Sed nostra sors durissima
Vobis quod absque vivimus.

Rogate Pastorem, Ducem,
Oves adhuc superstites,
Solus, vagantes, marcidas
Prorsum perire ne sinat;

Sed *pane verbi providos*
Mittens *ministros* nutriat.

Quod si negabit talibus
Quia non sumus digni viris,
Nihil moramur, si placet,
Nos pestis una absorbeat.
Nam praestat estque mitius
Peste perire quam *fame*.

Ook deelt ons Corn. Gijsbz. Plemp eene voorspelling mede: de prior nl. zou bij zijn vertrek uit Sint Agatha aan prins Willem van Oranje de plaats waar Oranje sterven zou, voorspeld hebben. [2])

„Musius domo cessurus
Dixit, hic es moriturus,
Princeps nobilissime." 3)

Naar hetgeen we tot hiertoe over den prior van Sint Aachten mededeelden, trad Musius voor onze oogen op als een godvreezend priester, die zijn zusterkens den weg der volmaaktheid onderwees, die 't kuische lied beminde en aan zangerige snaren den lof van geloof en deugd ontlokte; doch ook willen wij onzen aandacht wijden aan hem, als vriend en beschermer der schoone kunsten; met de fraaie letteren beminde hij ook deze om strijd. Liefde voor al, wat schoon en edel is, was hem aangeboren.

---

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 79. Door den schrijver zijn eenige woorden onderstreept.

2) De Hollandsche Opmeer (Naader Bewys en bygevoegde aanmerkingen, bl. 47) zegt ons, dat de prior bij zijn vertrek uit Sint Aachten tot den prins zou gezegd hebben: „ik ga daar mij God geleide, maar de dood sal „uwe Furstelyke genade op deze plaats als een Blixem overvallen."

3) Cornelii Giselberti Plempii Musius sive Rhythmi cum poëmatiis, pag. 12.

Al wat de penseel en de graveernaald, en de beitel schoons en edels schonk, mocht op warme waardeering bij den prior van Sint Aachten rekenen.

Zijne vriendschap en vereering genoten Augustijn Joriszoon Verburch en Antonie Blockland, beiden schilders van goeden naam; Augustijn Joriszoon echter overleed, gelijk wij in de inleiding reeds mededeelden, reeds op jeugdigen leeftijd; ter zijner herinnering werd eene medaille vervaardigd met zijn portret en de inscriptie: Augustijn Verburcht, Delfus P. Cel., d. i. Augustijn Verburcht, zeer vermaard schilder [1]; Antonius Blockland schonk vele en schoone vruchten van zijn penseel. Zoo levendig kon deze leerling van Jan Schoorl schilderen, dat men zou meenen, dat zijne portretten leefden; de ziel was er slechts afwezig, zegt ons Hadrianus Junius. [2]

Op eene geheel bijzondere wijze genoot echter Maarten van Heemskerck, een ander beroemd leerling van Jan Schoorl, de vriendschap en bescherming van den kunstlievenden prior. Boven 't hoofd-altaar der kapel van Sint Aachten liet hij hem een heerlijk kunstwerk maken, een altaar-tabel met openslaande deuren; waarschijnlijk gaf dit schilderstuk, zoo de deuren gesloten waren, de verleiding onzer eerste ouders in 't paradijs, en zoo de deuren geopend werden, de aanbidding der Wijzen te aanschouwen; uit de minder nauwkeurige aanduidingen van D. van Bleiswyck zou men dit besluiten. Deze triptiek was gelegateerd door Joannes Colmannus, maar de uitvoering werd door Musius opgedragen aan Maarten van Heemskerck, tegen een jaarlijksche lijfrente van 100 gulden. [3] Waarschijnlijk heeft Musius ook aan Maarten

1) P. Opmeri, Hist., pag. 76. D. van Bleiswyck II, pag. 842.
2) Hadriani Junii Hornani, Medici, Batavia, pag. 289.
3) P. Opmeri, Historia, pag. 76. D. van Bleiswyck I, 321.

van Heemskerck het maken van 't portret van zijn' voorganger Joannes Colmannus opgedragen, en zelf 't distichon, dat in den rand van dit portret met gouden letters geschreven staat, er onder geplaatst:

Omnino ne sit fato Colmannus ademptus,
Martini fecit ingeniosa manus. 1)

Heemskerck heeft ook van Musius, 2 jaren voor diens dood, zijn portret geschilderd. [2]) Door den beroemden plaatsnijder Philip Galle werd naar dit schilderij een plaat gesneden. [3])

Ook werd door den prior hooge waardeering geschonken aan den beeldhouwer Willem Danielz. van Tetrode. [4]) Deze Willem was volgens 't oordeel van Hadrianus Junius [5]), die de verschillende kunstenaars van zijne tijd besprak, schier op één lijn te stellen met den beroemden Praxiteles; toog men oudtijds naar den tempel te Gnidus in Lycie, om het meesterlijk gevormde beeld van Venus te aanschouwen, zoo toog men in die dagen, van heinde en verre, naar Delft, om in de Sint Hippolytus-kerk 't heerlijk marmeren hoofd-altaar, in dorischen stijl en met albast rijk versierd, te bezichtigen. Willem Danielz. van Tetrode, die in zijn bezoek aan Italië schoone inspiratien voor de beeldhouwkunst had opgenomen, wist deze in zijne geboortestad in heerlijke kunstproducten, vooral in 't hoofd-altaar van Sint Hippolytus, uit te werken. Zijne hand vervaardigde het heerlijk hoofd-altaar,

---

1) D. van Bleiswyck, I, pag. 129. Dit portret is in het Rijks-Museum aanwezig.

2) Wij hopen later de verschillende gravuren en prenten, die van den prior gemaakt zijn, te bespreken.

3) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 76.

4) Idem. pag. 72, 76.

5) Hadriani Junii, Batavia 262.

om op waardige wijze in 't hooge koor, 't oude Altaar te vervangen, dat door de beeldstormers in 1566 grootendeels verbrijzeld was. [1])

Dit heerlijk kunstwerk versierde de prior van Sint Aachten met een kernachtig vierregelig vers (Tetrastichon), waarin ook hij van Tetrode met den griekschen beeldhouwer Praxiteles vergeleek:

Hoc opus augustum diverso ex marmore pulchre
Perfectum, ut nusquam cultius invenias,
Alter Praxiteles, si non illustrior illo est,
Delphus apud Delphos Tetrodius statuit. 2)

Met schilder- en beeldhouwkunst beminde de prior de graveerkunst, daarom zond van Heemskerck hem uit Haarlem dat portret, hetwelk op een zilveren plaat door Philip Galle was gesneden; daarom ook wilde Musius met geen schatten der wereld den kunstvollen ring ruilen, die op een' Agaatsteen drie maagden, met meesterlijken hand geteekend, te aanschouwen gaf. [3])

Omdat oude penningen en geschriften de ontwikkeling van 't menschelijk vernuft of ook de beminlijken eenvoud van vervlogene tijden kenschetsen, waardeerde Musius als zijn kunstlievende vriend Christianus Adrichomius [4]) (v. Adrichem), de overste van 't Sint Barbara-Convent te Delft, oude gedenkpenningen en al, wat uit de christelijke oudheid was overgebleven. [5])

---

1) D. van Bleiswyck I, 168. Uit 't geen D. van Bleiswyck I, 448 ons mededeelt, is men geneigd aan te nemen, dat dit altaar, omstreeks 1572 of 73 bij eene nieuwe beeldstorming in de S. Hippolytus-kerk, door de zorgen van den prins Willem van Oranje gespaard bleef en aan zijn neef, den graaf van Swartzenburch, tot geschenk werd gegeven.

2) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 72. Praxiteles, Gr. beeldhouwer, ongeveer 400 jaar voor Chr.

3) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 81.

4) D. van Bleiswijk II, 785.

5) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 73.

Met kinderlijke vreugde ontving hij dan ook uit de handen van Petrus Opmeer een oud Missaal, dat te Wervershoef in Noord-Holland was bewaard gebleven en weleer door den gelukzaligen Odulphus onder de H. Mis gebruikt was [1]); zoo ook ontving hij vol vreugde, van den Overste der Maagden van Sinte Ursula bij Kuilenburg Alexander Osterumus (van Oosterom), het boek der dagelijksche gebeden van Willem den 2den, Roomsch koning en graaf van Holland. Hij liet dit boek geheel uitschrijven en door de zeer vernuftige kloostervrouw Elizabeth, de dochter van Nicolaus Evertsz. (die weleer president in den Hove van Holland was), de zuster van Joannes Secundus, met heerlijke penteekeningen, die de koninklijke waardigheid van graaf Willem aangaven, versieren. Zelf verrijkte hij dit gulden boeksken met schoone gebeden en verzen. [2])

Wij hebben thans, voor zoover dit ons mogelijk was, het volle licht laten vallen op 't schoone beeld van den Eerwaardigen prior van Sint Aachten en trachten aan te vullen, wat in de schets van den prior door Plemp en Opmeer onvoltooid was gelaten.

V.

De Prior van Sint Aachten in zijn verkeer met de aanzienlijke Delvenaren, met vele aanzienlijke personen en geleerden uit ons vaderland.

Een ieder begrijpt, dat een man van die uitstekende hoedanigheden als Musius volop de achting van velen ge-

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 75.

2) Idem. pag. 71. *Nota*. D. van Bleiswyck teekent aan, II, p. 781: „Monachum & Silvulam Precationum Regiarum, quas ferunt, Guilielmum II. Hollandiae comitem et Rom. Imp. recitare solitum, cum Musii precibus honorariis, a morte ejusdem evulgavit Lucas ab Opmeer, Delphius J. U. D. Lugd. Batav. 1582, 16 apud Joannem Stratium."

noot, daarom zeiden wij reeds in onze inleiding, dat de prior van Sint Aachten de vriend was van alle Delvenaren, van jong en oud; zelfs in die troebele tijden, waarin meerderen zich zwak gevoelden, was hij te Delft aller vriend. Maar wij gaven ook in onze inleiding aan, dat de vriendenkring van Musius zich niet bij Delft bepaalde, maar dat hij zijne vrienden telde door geheel ons land, ja tot ver over de grenzen van ons vaderland. In gezelschap zijner vrienden in 't buitenland hebben wij hem vooral gezien in het derde hoofdstuk: „Verkeer van Musius met geleerden van België en Frankrijk"; ook zagen wij, hoe met eenigen deze vriendschap, toen hij België verlaten had en van Delft was vertrokken, bleef voortduren zooals met Petrus Nannius (Nanningh) en Ruardus Tapperius (Tapper).

Laat ons thans den prior zien te midden zijner vele vrienden te Delft en in ons vaderland. Bij de Delftsche vrienden noemen wij ook eenige namen van personen, die te Delft geboren of uit een Delftsch geslacht gesproten waren en met deze stad in nauwe betrekking bleven, al hadden zij elders hunne woonplaats.

Met den geleerden Adam Sasbout, die als zoon van Jan Sasbout Dirckz., lange jaren burgermeester van Delft, aldaar in 1516 den 21sten December was geboren, en te Leuven en in de geleerde wereld een grooten naam onder de godgeleerden zich verwierf (Vergel. inleiding), had Musius jaren en jaren vriendschap. Hij mocht dan ook bij 't vroegtijdig en zeer betreurd afsterven van Mr Adam Sasbout, op den 1sten December 1553, ter eere van zijn vriend en bloedverwant, een epitaphium opstellen, dat geplaatst werd boven diens graf in de Kapittelzaal van 't klooster der Minderbroeders te Leuven. In dit grafschrift herdacht prior Musius in korte en kernachtige versregelen 't geslacht van Adam Sasbout, diens weten-

schap en onderwijs en hoe liefde tot wetenschap en volmaaktheid hem te Leuven 't nederig kleed van de zonen van den H. Franciscus deed aantrekken.

D. O. M.

Adamus nomen, Batavi mea patria Delfi,
Progenies Sasbout non inhonora fuit.
Trajectum Latias & Graecas tradidit artes,
Lovanium Hebraeas addidit atque sacras:
Quas ut proferrem (culpa est sepelire talentum,
Et Domino usuras non solvisse suas)
Commoda visa mihi Francisci semita, at illum
Dum sequor, in mediis cursibus eripior. 1)

Maar niet slechts met professor Adam Sasbout was de prior bevriend, ook meerdere leden dezer doorluchte familie vereerden hem wegens bloedverwantschap en vriendschap, als: Judocus Sasbout, die, na vele voorname betrekkingen in den lande bekleed te hebben, te Arnhem in 1546 als eerste Kanzelier van 't hof van Gelderland overleed, en diens zoon Arnoldus Sasbout, die zijn' vader in die waardigheid opvolgde. [2])

Een der vrienden van den prior binnen Delft was de Delftsche schout Joannes Heuterus (de Heuyter); ook hij droeg in 1538 Musius voor tot prior van Sint Agatha.

Toen in de Meimaand van 1536 [3]) te Delft een hevige brand woedde, waarbij onder de weinige gebouwen der stad het woonhuis van Jan de Heuyter gespaard bleef, werd de woning van den Heuyter voor immer gedenkwaardig door het treffend voorval, dat tijdens den brand met een' ooievaar op een der schoorsteenen van dit huis plaats greep.

---

1) D. van Bleiswyck II, bl. 759. P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., p. 92. *Nota.* In 't klooster der Franciscanen te Leuven [illegible] ont twee leerlingen, die later den marteldood ondergin[illegible] Pieck en Daniel van Arensdonck. Zie Estius: [illegible]

2) D. van Bleiswyck II, bl. 75[illegible]

3) D. van Bleiswyck II [illegible]

Men verhaalt, dat een ooievaar, die zijn nest op een der schoorsteenen had, zich beijverd zou hebben, om zijne jongen door de vlammen heen weg te voeren, maar dat hij, toen dit mislukte, zich met uitgestrekte vleugelen over hen zou hebben uitgestrekt, omdat hij liever met zijn kroost wilde sterven dan het te verlaten, en zelf te blijven leven. Dit verhaal, dat in ons vaderland van geslacht tot geslacht is overgeleverd, werd door den prior Musius in schoone verzen vereeuwigd. [1]) Ofschoon zijn lied „Ciconia Delphica" is opgedragen aan den kerkmeester van Sint Hippolytus Judocus Henricius, heeft Musius dit ongetwijfeld ook ter eere van Jan de Heuyter opgesteld; beiden droegen hem voor tot prior. [2]) Behalve de „Ciconia Delphica" bezong Musius ook de „Ciconia peregrina"; dit lied droeg hij op aan Lambertus Guilielmus, die zich mede voor de keuze van Musius tot prior beijverd had. Wij hebben de „Ciconia Delphica" en de „Ciconia peregrina" waarschijnlijk als eene dankbetuiging van den nieuwen prior van Sint Aachten te beschouwen.

Wij willen deze schoone verzen, die slechts zelden in hun geheel ter lezing worden aangeboden, hier mededeelen.

CICONIA DELPHICA

SIVE

PIETATIS PARENTUM IN LIBEROS TYPUS.

Ad Jodocum Henricum Aedituum.

Clarum Batavise oppidum,
Quum forte Delphos, nobile,
Incendium prosterneret,
Non sana quantum [illegible]
Vidit vetustas seculis;
Res tunc stupenda & omnium
Jodocei Vatum & Rhetorum
Vulg[illegible] linguis accidit.

---

1) D. van [illegible]
2) Ca[illegible]

Nam quum domorum culmina
Turresque templorum aeditas,
Flammae vorarent stridulae:
Ecce hic timebat prolibus
Tenerrimis, investibus,
Tristis parens Ciconia:
Nec quid misella conferat
In summo opis periculo
Habebat, aedium tamen
Tectis in Heuteri arduis
Nidum petit, circumvolat,
Omnesque pertentat vias;
Nunc ore, curvo nunc pede,
Exemisse charos impio
Pullos volens incendio,
Donec piis conatibus,
Frustrata, speque perdita,
Se sponte in ignem conjicit,
Cum dulcibus natis suis,
Malens honeste commori,
Quam non pia esse et vivere.
Jam Graeca sit vel Itala,
Sic quae in parentes est pia,
Haec Delphica est Ciconia.

CICONIA PEREGRINA

SIVE

PIETATIS LIBERORUM IN PARENTES TYPUS.

Ad Lambertum Guilielmum Pastorem.

Insigniter quondam pia
Mater suos Ciconia
Pullos tenellos educat,
Curat, fovetque sedulo.
Idem sibi exspectans seni,
Ac destitutae viribus,
A prole grandiuscula,
Dulce invicem solatium.
Nec fallitur spebus suis,
Nam membra proles languida,
Parentis ecce debilis,
Suis lacertis sustinet,
Atque ore porrigit cibos.
Romana an haec Ciconia,
Lambertel sit vel Attica,
Peritiores disputent.
Nobis satis superque sit,
Cuias ea ipsacumque sit,
Quod impotenti et indigae
Matri rependerit vices.
Nos Christianos interim
Typo sacrato commonens,
Ut gratias parentibus
Pro tot piis laboribus,
Ne negligamus reddere:
Nam turpe sane & impium,
Esset Deo simillimos,
A bestiis volucribus
Virtute prima vincier.

Stelde Musius de Ciconia Delphica voor als type voor de ouderliefde, in de „Ciconia peregrina" ontwierp [illegible] een heerlijk beeld van de liefde, die de ki[illegible] ouders moeten toedragen.

Evenals Judocus Henricus en J[illegible] diens broeder Jacobus, is ongetwijfeld [illegible]

jeugd ook de geleerde Gorkumsche Kanunnik Pontus Heuterus, de zoon van Joannes Heuterus, met den prior bevriend geweest [1]; niet onwaarschijnlijk deed Pontus Heuterus, als meerdere Delftsche jongelingen [2], aan de hand van den prior de eerste stappen naar 't heiligdom. De afdwaling van dezen Gorkumschen Kanunnik, die echter later zijne dwaling verfoeide, heeft den prior op diens ouden dag zeer bedroefd [3].

Ook waren Musius en Mr Michaël Dodanus, (Michaël Doensz) de overste van 't Sint Barbara-Convent te Delft, vrienden. In aangenaam gezelschap hadden deze twee priors meermalen den markgraaf van Veere, Maximiliaan van Bourgondië, in hun midden. [4]

En na den dood van Dodanus, leefde de prior ook op op goeden voet met den geleerden schriftgeleerde en humanist Christianus Adrichomius (Christiaan van Adrichem), Deze overste van Sint Barbara was gewoon zich te noemen Christianus Crucius; zinspelend op dezen naam maakte Musius nog tijdens diens leven 't volgend epitaphium op hem:

> Illustre a Christo sumptum, qui nomen habebam,
> Et duplici Delphis, qui Cruce notus eram;
> Conditus hic jaceo reliquis cum Patribus, olim
> Exsurrecturus, [illegible] clara canet. 5)

Was de prior [illegible] de rectoren van Sint Barbara, niet minder ook [illegible] verschillende pastoors van de Sint Hippolytus-[illegible] [illegible]ngen hem aan [illegible] Lam-

---

1) P. [illegible] 75. D. van Bl[illegible] 80. Over 't leven [illegible] Heuterus zie [illegible] IX, [illegible] gedicht op [illegible] van [illegible]

[illegible] 75.

[illegible] van Gen[illegible]

[illegible] 75. Bata[illegible]

[illegible] Batavia Sac[illegible]

bertus Wilhelmi, die uit een deftig Delftsch geslacht stamde en voor een zeer wetenschappelijk man werd gehouden, (Batavia Sacra II, 220) zijne ode de „veri Pastoris officio" opdragen, en aan Jacobus Gerardi Goudanus, die met zijn vijf kapelaans in 1557 aan de pest overleed, den reeds vermelden lijkzang wijden; ook Martinus Duncanus, de laatste pastoor van Sint Hippolytus, die, na de inneming van Brielle, den 2den Julij 1572 Delft verliet, was niet minder dan zijne voorgangers met den prior bevriend. De prior vereerde ook hem met een proeve van zijn dichterlijk talent. 1)

Maar met geen der priesters van Delft was de prior door inniger banden van vriendschap verbonden dan met Paulus Tapheus, den waardigen pastoor van Sint Ursula (de kerk op de groote markt); Tapheus had van zijne jeugd af onder de leiding van den prior gestaan en de prior beminde hem dan ook als zijn zoon, als zijn oprechten broeder in de belijdenis des geloofs, en als een eerbiedwaardig medepriester. In den meest vertrouwelijken omgang leefde de prior met dezen hem zoo dierbaren leerling. 2)

Behalve Paulus Tapheus werden meerdere jongelingen uit Delft aan den hand van den prior tot het heilig priesterschap opgeleid.

Te Delft schonk ook de geleerde geneesheer Petreius Tiara den prior hooge vereering; maar omdat deze geneesheer 't heilig geloof had verlaten, tot de dwaling was overgegaan, was de prior uiterst voorzichtig met hem en vermeed hij allen openbaren omgang; al bestond er ook door de wederzijdige kennis en waardeering der oude

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 75. *Nota.* Met dit gedicht sluit Musius de Solitudo.

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 96. Batavia Sacra II, 225.

classici een natuurlijk aanknoopingspunt tusschen deze twee geleerden. Tiara echter, hoe afgedwaald ook, heeft uit eerbied voor den prior hem na diens dood met een schoonen lijkzang willen verheerlijken. [1])

Als geen gering blijk van de achting en vereering den prior te Delft geschonken, spreekt ook het feit, dat hij werd uitverkoren, om Koning Philips den II[den], toen hij na de huldiging te Amsterdam, ook te Delft gehuldigd werd, namens de burgerij geluk te wenschen. [1])

Na de waardeering van den prior te Delft besproken te hebben, willen wij den prior nog zien te midden zijner vrienden in ons vaderland.

Onder de Nederlandsche Bisschoppen, na de oprichting der nieuwe bisdommen onder Philips den II[den] in 1560, zijn ons als zijne vereerders en vrienden bekend Nicolaus de Nova Terra, Bisschop van Haarlem, Nicolaus de Castro, Bisschop van Middelburg; ook Guilielmus Lindanus, de Bisschop van Roermond, was bijzonder met den prior bevriend. [3])

Uit de gedichten, die Cornelius Musius bij verschillende gewichtige gebeurtenissen Nicolaus a Nova Terra, Haarlem's Bisschop, opdroeg, mag men veilig besluiten, dat hij onder diens bijzondere vrienden behoorde. Wij zien ook Musius deelnemen aan den plechtigen intocht van Nicolaus a Nova Terra binnen Haarlem en in de processie onder de eersten en voornaamsten plaats nemen. [4])

Wij willen hier de titels dezer verschillende latijnsche gedichten even aangeven.

1. D. Corn. Musius ad Musam suam, ad R. in Christo

---

1) Valeri Andreae, Bibliotheca Belgica, pag. 718. Petri Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 74, 99.

2) Idem. pag. 96.

3) Idem. pag. 74.

4) Historia Episcopatuum, Episcop. Harlemen., pag. 19.

P. ac DD. Nicolaum a Nova Terra Episcopum Hebronen. et Ecclesiae S. Mariae Decanum proficiscentem. [1])

2. Reverendissimo in Christo Patri ac DD. Nicolao a Nova Terra, Episcopo Harlemensi, ac Praelato Haecmundensi.

Hij wijdde hier den nieuwen Bisschop zijne lyrische omzetting van den XXII[sten] Psalm, die aanvangt met: „Dominus regit me, et nihil mihi deerit" [2]).

3. Reverendiss. in Christo patris D. Nicolai a Nova Terra primi Harlemen. Epi, ac Praelati Haecmunden.

Ad hospitem spectatorem
Epitaphium D. C. M. authore 3).

4. Behalve dit epitaphium stelde hij nog een ander ter zijner eere op. Hij richtte zich hier tot dengene, die naijverig is op de Bisschoppelijke waardigheid. Dit kort en geestig grafschrift zij hier even vermeld.

Nicoleos mitrae jacet hic exutus honore
Sed tituli (mitrae 4) interea spem melioris habet,

---

1) Jacobus Blondelius (prior der Egmonder Abdij), schreef eigenhandig dit gedicht van Musius, in een exemplaar der Solitudo, dat hij van Christoffel Plantijn in 1584 ten geschenke had ontvangen. Dit exemplaar is thans 't eigendom van den ZeerEerw. Heer J. J. Graaf, Deken en Pastoor te Ouderkerk a/d Amstel; met de meeste bereidwilligheid stond zijn ZeerEerw. dit schoon en zeldzaam boekske voor deze studie af.

De inhoud van bovengenoemd lied is: Musius laat den nieuwgewijden Bisschop en verkozen deken van Sinte Mariën door zijne Muse begroeten; zij moet hem zoeken in het heiligdom, want dáár zou zij hem of als priester of als Bisschop aan den arbeid vinden; zij moet hem nederig haar lied wijden en voor den bejaarden prior diens gebed vragen, dan zou Musius blijde den dood te gemoet gaan.

2) In de Carminum sylvula vindt men dit gedicht.

3) Als handschrift van Blondelius treft men dit gedicht in bovengemelde exemplaar der Solitudo. Dit epitaphium is vóór den dood van Nic. a Nova Terra gemaakt; A° D' 1569 zond Nic. a Nova Terra als zijn gevolmachtigde Joannes van Gouda naar Brussel, om namens hem afstand te doen van 't Bisdom Haarlem, zie Batavia Sacra II, 294.

4) Volgens verbeterde lezing in het handschrift.

In cathedrae ambitiosum,
Nil sapit, indignis cathedras qui affectibus ambit,
Bis sapit, oblatas qui renuit cathedras.
Quisquis, quum sit regularis,
Magno emit secularis
Ut fiat canonicus:
Ille mihi singularis
Et totus irregularis
Esse vult canonicus. 1)

In het „Vita Musii" van Cornelius Gijsbertz. Plemp lazen wij „Mire Lindanum dilexi." De geleerde, oprecht katholieke Wilhelmus Damasi Lindanus, te Dordrecht geboren, een man van Apostolischen ijver, was, voor dat hij verkoren werd tot Bisschop van Roermond, Deken en Inquisiteur te 's Gravenhage [2]); vandaar laat zich beider innige vriendschap gemakkelijk verklaren.

Wilhelmus Lindanus schreef uit vriendschap en vereering voor den prior een vierregelig vers ter aanbeveling in de „Solitudo" van Musius.

Wilhelmus Damasi Lindanus Dordracenus,
Lectori verae pietatis studioso.

Musas, qui coluit pientiores,
Hanc vitae tibi practicen dicavit:
Quam si exercueris fide expiatus,
Certo hinc ad superûm domos migrabis. 3)

---

1) Als boven, handschrift van Blondelius. In een ander exemplaar der *Solitudo*, hetwelk weleer aan den Amsterd. schoolrector Simon Sovius heeft behoord (Zie *Jaarb. v. A. Th.* 1893 bl. 277, en *De Katholiek*, Deel 103, bl. 353) schreef Sovius eigenhandig de verzen, die achter „Cathedras" door mij geplaatst zijn. Ook deze zesregelige stroof moet door Musius gemaakt zijn, want Sovius voegde onmiddellijk achter zijn exemplaar der *Solitudo* meerdere gezangen van Musius tot een' bundel te zamen, herhaaldelijk met het opschrift *Cornelii Musii* etc. Hij sloot dezen bundel met bovenvermeld *Epitaphium* en plaatste daar duidelijk het woord *Ejusdem* boven, nl. *Cornelii Musii*.

2) Historia Episcopatuum. Episcopatus Ultraj., pag. 322 et seq.

3) „Solitudo." Antverpiae ex officina Christophori Plantini. MDLXVI.

En achter de Sacrorum carminum sylvula plaatste Lindanus de volgende beoordeeling. „Praeclara haec sacra „Poëmatia non minus docta, quam pia eximie profuerint „pietati promovendae, doctrinaeque catholicae stabiliendae, „si in publicam edantur lectionem."

WILHELM. DAMASI LINDANUS. 1)

In dezen bundel van gewijde liederen had ook de prior voor Lindanus zijne snaren gestemd. Hij bood hem zijne overzetting aan van den CXXXIIsten psalm: „Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum." 2)

Hier verdient opgemerkt te worden, dat deze psalm met den XXIIsten psalm onder de schoonste harpzangen gerekend worden, die door Joost van den Vondel in Hollandsche verzen zijn overgezet. Musius en Vondel, zij proefden deze heerlijke liederen van David.

En al is in dit tijdschrift geene plaats, om de schoone hollandsche verzen van Vondel naast de latijnsche van Musius te doen hooren, wij gelooven toch dezen schoonen psalm, die de vriendschap tusschen den prior en Roermond's Bisschop zoo sterk mogelijk verkondigt, in Musius' taal hier te moeten mededeelen.

Reverendissimo in Christo Patri ac DD. Wilhelmo Lindano, Episcopo Ruremundensi.

Almae cui concordiae
Psalmus dicabitur? tibi
Lindane Praesul optime,
Qui charitatis candidae,
Cultorque pacis sedulus,
(Veri quod est Antistitis)
Nihil prius concordia,
Nil pace pulchrius putas.
O quam bona est pax! mutua
Quam dulcis ipsa charitas!
Non balsamum suavius,
Spiravit electissimum,
Quando ille Aaron ungitur,
Pedes ad usque a vertice.
Nec utilis ros est magis,
Qui Hermonis cadens jugis,
Agros Sionis aridos,
Rigat facitque fertiles.

---

1) Op 't einde der Sacrorum carminum sylvula.
2) Sacrorum carminum sylvula.

Nempe hic ubi concordia est,
Ubi viget dilectio,
Ibi Pater ditissimam
Fundet bonorum copiam,
Vitamque perpetem dabit. 1)

Door innige banden van vriendschap was de prior ook verbonden met den geleerden Antonius Hovaeus, een Egmonder benedictijn, die later tot abt te Echternach werd verkoren. Wij bespraken reeds in dit hoofdstuk bij de liefde van Musius voor den H. Willibrordus dezen abt van Echternach, maar al heeft Hovaeus eenmaal den prior teleurgesteld, ware hoogachting en vriendschap is hij hem steeds blijven toedragen, gelijk uit de verzen blijkt, die hij Musius ter eere heeft opgesteld; daarin stelde hij tijdens zijne ernstige ziekte alle hoop op den voorspraak van Sint Willibrord en 't gebed van den Delftschen prior. Dan smeekte Hovaeus:

Succurras ô Phoebe precor, nam carminis ipse
Atque artis medicae diceris esse pater,
Tu quoque succurras Musi cum Praesule sacro,
Auxiliatrices & mihi tende manus,
Sic nostrae incipient iterum revirescere Musae,
Atq. canent nomen tum sine fine tuum. 2)

Schonken bisschoppen en abten hunne hoogachting aan den prior van Sint Aachten, dan laat 't zich begrijpen, dat ook andere priesters van ons vaderland, mannen van deugd en wetenschap, eene innige hoogachting voor den prior koesterden. Opmeer [3]) noemt ons dan ook Cornelius Crocus, die voor zijn vertrek naar Rome en

---

1) Vita perpes = 't eeuwige leven. In 't groot Seminarie te Roermond bevindt zich een boekje van Lindanus : *De psalmis.* Daarin treft men aan: In Psalterium Davidis prophetae a R. V. D. Wilhelmo Lindano de antiquissimis codicibus Hebraeis etc. illustratum, Corn. Musii, Delphi, Hendecasyllabum.

2) In de Solitudo, welke Jacobus Blondelius van Christoffel Plantyn had ontvangen, zijn deze verzen eigenhandig door Blondelius geschreven.

3) Petri Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 74.

zijn overgang tot de Societeit van Jesus, Latijnsche schoolmeester was te Amsterdam, Nicolaus Cannius, den laatsten pastoor der Nieuwe kerk te Amsterdam, die zes jaar secretaris van Erasmus is geweest, Georgius Macropedius en Livinus Brechtus, beiden verdienstelijke beoefenaars der latijnsche taal, en den geleerden zoon van Gouda, Hermanus Lethmatius, den deken der Sint Mariakerk te Utrecht en den vicarius-generaal van den bisschop Georgius van Egmond.

Maar niet slechts met geleerde priesters, ook met geleerde kloostervrouwen was Musius bevriend. [1]) Onder haar, die hij, om hare wetenschap, met kuische liefde vereerde, verdient hier Cornelia Adrichemia (van Adrichem) vermeld te worden.

Deze Cornelia, eene adellijke jonkvrouw, was te Beverwijk kloosterzuster van den regel van den H. Augustinus en schreef een aardig latijnsch vers, gelijk uit het grafschrift, dat zij voor haar zelve opstelde, blijkt.

Corpus humo, superis animam, Cornelia condo,
Pulverulenta caro vermibus esca datur.
Non lachrymas, non singultus tristesque querelas,
Sed Christo oblatas nunc precor umbra preces. 2)

Ten laatste moeten wij in dit hoofdstuk nog vermelden de achting, die de prior bij vele aanzienlijken in den lande en onder de mannen van wetenschap genoot.

Onder de aanzienlijken zijn mij de volgende personen bekend geworden. Heer Maximiliaan van Bourgondië, markgraaf van Veere (zie boven, blz. 83) Splinterus van Oosterwijk, Damianus a Goës en Cornelius Susius. [3])

In gezelschap met Heer Maximiliaan van Bourgondië

1) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 76.
2) Idem. pag. 76.
3) Idem. pag. 75.

zagen wij den prior ten huize van Michaël Dodanus, den rector van 't Sint Barbara-convent.

Damianus a Goës, een portugeesch edelman, was zeer ervaren in 't latijn, grieksch, arabisch en aethiopisch en sprak met groot gemak de europeesche talen. Zijne lettervrienden en beschermheeren waren Petrus Bembo, de beroemde Italiaansche kardinaal en secretaris van paus Leo X, de geleerde Spanjaard Ludovicus Vives (Vergel. hoofdst. III, bl. 458, 19de deel, noot) en Erasmus. Damianus a Goës, de vertrouweling van Allardus van Amsterdam en Crocus, was ook goed bekend met den prior. Zijn huwelijk met eene haagsche vrouw (in 1538 of 39) gaf waarschijnlijk hiertoe aanleiding; dikwerf vertoefde Damianus a Goës in de Nederlanden. [1]) Deze ridder en geleerde bood den prior namens zijn' vorst, koning Jan III van Portugal, een ivoren beker aan, die door een oostersch kunstenaar smaakvol gesneden was [2]).

Maar een geheel bijzonder vriend van den prior was de hoog adellijke en vroom katholieke president van den Hove van Holland, Cornelius Susius (Suys), Heer van Rijswijk; de Heer president en de prior vereerden en beminden elkâar om strijd. [3])

Diens huwelijksfeest vereerde de prior met eene poëtische bewerking van psalm CXXVII: „Beati omnes, qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus."

Psalmus CXXVII.

Clarissimo Domino D. Cornelio Susio, Praesidi Hollandiae, eidemque Domino in Rijswyck, Epithalamii vice.

Beatus ille quisquis est,
Qui corde casto et integre
Deum colens, rectissimas
Ejus vias non deserit.

1) Jaarboekje van Alberdingh Thijm 1892. Mr Cornelius Petri F. Crocus, S. J., door H. J. Allard, S. J., pag. 58, 59 en 88 (noot 107).

2) P. Opmeri, Hist. Bat Mart., pag. 96. 3) Idem. pag. 75.

Non ille perdet improbo
Sudore, quod peperit sibi;
Certo at fruetur dulcibus
Felix laborum fructibus.
Ut nexa vitis fraxino,
Laetoque onusta palmite
Foetus abunde plurimos
Cultoribus fundit suis:
Sic fida conjunx, vinculo
Conjuncta firmo, quae tibi est,
Reddet domum laetissimam,
Et te beabit filiis,
Qui, hortos olivae ut floridos
Cingunt novellae gratius
Adfabulantes suaviter,
Mensam coronabunt tuam.
Tantum arbitrum ne negligas,
Rerumque factorem omnium,
Qui ter quater clarissimum
Cumulabit aetheris bonis.
Ubi te prius nepotibus
Hic plurimis ditaverit,
Quos tu videbis nobiles
Mores avorum vincere.
Tunc fas erit quiescere,
Et pace multa perfrui,
Quam nulla vis Tyrannica
Turbare, nec Satan queat. 1)

Met Cornelius Susius (Suys) nam de prior op den 2den Februari 1562 deel aan den plechtigen intocht van Nicolaus a Nova Terra als bisschop van Haarlem en met Susius verliet hij daags daarna Haarlem. [2])

Onder de mannen van wetenschap werd Musius geëerd door Hadrianus Junius (een geleerd geneesheer, die te Hoorn was geboren en zijn „Batavia" schreef, welke nog heden als een voorname bron voor historische feiten en personen wordt geraadpleegd), alsmede door Joannes Sartorius (Jan Snijder), een Amsterdammer, die in de oude talen zeer bedreven was. Vooral echter was de prior bevriend met den innig katholieken en vromen Amsterdammer Petrus Opmeer. [3])

Voordat Hadrianus Junius tot de dwalenden overging, leefde de prior met hem op zeer vertrouwelijken voet; aan Junius zond hij zijn gedicht „Solitudo" ter lezing en correctie, en, toen Junius aan deze opdracht voldaan had, zond hij den prior diens werk terug en vereerde hem met een ouden penning, waarop het beeld van Virgilius

1) Sacrorum carminum sylvula. Het eerste carmen.
2) Historia Episcopatuum. Episc. Harlemen., pag. 19, 20. Zie de Bijlage.
3) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., p. 73, 75.

Maro zich bevond, en zelf schreef hij een zeer schoon „Carmen Phalaecium" ter zijner eere, hetwelk voor de uitgave van de „Solitudo" geplaatst is. Toen Musius evenwel bemerkte, dat Junius minder rechtzinnig was op 't punt van geloof en om geldelijk gewin schandelijk instemde met de dwalenden dier tijden, veranderde hij ook geheel van gezindheid ten opzichte van dezen geleerden geneesheer. [1])

Hadrianus Junius heeft eenige versregelen gemaakt voor het portret van den geleerden en heiligen martelaar Joannes Fisher, bisschop van Rochester, hetwelk door Philippus Gallaeus gesneden was. Hij stelde daarin dezen bisschop en kardinaal als eerzuchtig voor; dan de prior wraakte de eer van Kardinaal Fisher door een krachtig woord.

Wij willen 't Hexastichon (zesregelig vers) van beide dichters hier naast elkander plaatsen. [2])

Carmen JUNII.	Carmeu MUSII.
Te nivei mores celebrem, te conscia virtus	Non ego purpureos ambivi indignus honores,
Erexit coelo, & relligionis amor.	Nec potui humanis fidere praesidiis.
Sed dum Romuleo nimium tibicine fultus	Unica cura fidem trepide verumque tueri
Perstas, nec causam Regis amare potes,	Commissoque ovium pro grege cuncta pati.
Mors properata tibi est cervice cruenta rescissa	Si quaeras, cervix igitur cur ense rescissa est?
Munus ubi infelix purpura missa venit.	Improba displicuit Regia causa mihi.

De prior verdedigde hier met kracht den vromen en geleerden kardinaal Joannes Fisher, en gaf den zwakken Junius, die nimmer voor het geloof 't leven zou willen geven, eene welverdiende les.

Kardinaal Fisher is bij decreet van 9 December 1886 door Z. H. Leo XIII, naast Thomas Morus en meerdere engelsche martelaren, op de lijst der gelukzaligen geplaatst. Moge hij weldra met zijn vriend Thomas Morus

1) P. Opmeri, Hist. Bat. Mart., pag. 78.
2) Idem. pag. 78.

onder de heiligen gesteld worden, en moge dan de heerlijke lofzang van den prior van Sint Aachten in gouden letteren onder zijn beeld geschreven worden! [1])

Ofschoon de prior ook de talenten van Joannes Sartorius, den geleerden Amsterdamschen Ludi-magister, hoog waardeerde, wilde hij toch met dezen Lutheraan, die het voorvaderlijk geloof had vaarwel gezegd, geen openbaren omgang hebben, maar bepaalde zich ten opzichte van hem als tot andere nieuwgezinden bij de plichten der beleefdheid. [2])

Op geheel bijzondere wijze was Musius echter bevriend met Petrus Opmeer, die evenals Sartorius Amsterdammer van geboorte was.

Opmeer was een man van uitstekende gaven, die reeds te Leuven, onder Petrus Nannius (Nanningh), veel beloofde, maar op verlangen zijner moeder zijne studiën moest onderbreken, in latere jaren echter zich opnieuw met den borst op de studie toelegde en nog op hooge jaren zich zóó wist te oefenen in de Grieksche taal, dat hij alle Grieksche schrijvers grondig kon verstaan. Onder de werken door Opmeer geschreven zijn vooral bekend zijne „Historia Martyrum Batavicorum"; die wij tot leiddraad gebruikten en zijn „Orbis universi opus chronographicum (Tijdrekenkunde des Heelals)."

Opmeer was in 1547 met eene deftige Delftsche vrouw gehuwd, Sophia, de dochter van Petrus Sasbout. Sophia was van moederszijde eene kleindochter van Musius' voogd Nicolaus Seguerdius (Segwaerts) Bartholomeuszoon [3]); van hare jeugd af had zij (Opmeer's vrouw) Musius in hare familie leeren kennen. Vandaar laat zich zeer gemakkelijk

1) Musius was gewend, de sterfdagen van Fisher en Morus te vieren, en bezat ook de portretten dezer martelaren. (Holl. Estius, bl. 272).

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 73, 74.

3) Idem. pag. 67.

de innige en hartelijke vriendschap tusschen deze beide geleerden verklaren, en evenzoo, hoe Opmeer zich na Musius' marteldood beijverde, om met de meeste zorg 't schoone leven van den prior van Sint Aachten te boek te stellen. In deze studie zijn wij meermalen in gelegenheid geweest de innige verhouding tusschen deze beide geleerden te leeren kennen. [1])

Wij zijn thans aan 't einde van dit hoofdstuk genaderd, maar willen, alvorens wij het sluiten, nog even vermelden, hoe de woning van Musius te Delft soms door hoog aanzienlijke personen bezocht werd, en niet ten onrechte „receptaculum nobilium", ('t huis van goede ontvangst voor den adel) werd genoemd. Aan zijne woning stapte eenmaal de doorluchtige koningin van Hongarije af, Maria, de zuster van keizer Karel den V^den^, om de gastvrijheid van den prior te genieten. [2]) Ook prins Willem van Oranje heeft, toen hij namens zijn' koning Philips den II^den^ nog gouverneur van Holland was, meermalen een gastvrij verblijf in de woning van den alom geachten prior van Sint Aachten genoten; algemeen meende men in die dagen, dat de prior bij den prins in hoog aanzien stond. [3]) Of werkelijk Oranje een waar vriendenhart voor den prior heeft gedragen, is een open vraag, maar de vrome prior heeft hem bemind en hem in de dagen van zijn leven nimmer in 't gebed vergeten; Corn. Gijsbertsz. Plemp laat Musius spreken:

...... Princeps, quem amabam,
Et pro quo semper orabam
Vota ferens Domino. 4)

---

1) Het leven van Petrus Opmeer is te vinden vooraan, pag. 1—6, in „'t Nederlands Catholyk Martelaarsboek, door Opmeer, Amsterdammer, in 2 deelen." Tot Antwerpen bij Petrus Pratanus A° 1700.

2) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 96.

3) Idem. pag. 80.

4) Cornelii Giselberti Plempii Musius, vita Musii, pag. 12.

De drempel van Musius' huis werd overschreden door aanzienlijken en geleerden uit Delft en uit geheel ons vaderland, door oude vrienden uit België en Frankrijk; ja zelfs uit Engeland en Duitschland kwam men naar Delft, om met hem bekend te worden en zijn beminlijk en leerzaam onderhoud, zijn gastvrij verblijf te genieten. [1])

De prior van Sint Aachten, zegt ons Petrus Opmeer „erat Divis pariter ac hominibus gratissimus" was bij God en de menschen zeer gezien [2]), wat ons, die 't levensbeeld van dezen man in 't 4de hoofdstuk aanschouwd hebben, geenszins kan verwonderen.

VI.

De werken van Musius onder letterkundig opzicht beschouwd.

In dit hoofdstuk hebben wij den prior van Sint Aachten hoofdzakelijk als latijnsch dichter te beschouwen; wel heeft hij het latijn beoefend in proza en volgens Opmeer [3]) muntte hij ook hierin uit, maar zijn geest schepte vooral behagen in poësie; weinige opstellen in proza zijn van hem bekend. Opmeer noemt er slechts twee en wel eene opdracht (epistola dedicatoria) van het carmen Patientiae, aan den Abbas Carolus Coquineus gericht, en vervolgens, eene oratio de officio praefecti Sacrarum Virginum; deze werd door hem in de synode van de Paters Tertiarissen te Amsterdam gehouden, en hoogen lof verwierf hij met deze redevoering bij den latijnsche schoolmeester Cornelius Crocus, bij den pastoor der Nieuwe

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 96.
2) Idem. pag. 96.
3) Idem. pag. 69.

kerk Nicolaus Cannius en bij vele inwoners der rijke Amstelstad. [1])

Behalve de persoonsbeschrijvingen der priesters van Delft, die in 1557 aan de pest overleden zijn, is ons nog een stuk in proza onder de oogen gekomen, dat insgelijks niet door Opmeer vermeld wordt; wij troffen het aan bij van Heussen [2]), eenen brief namelijk door Musius geschreven, aan zekeren Pastoor en Kanunnik Martinus. Van Heussen giste, dat deze Martinus Duncanus zou geweest zijn; doch over dit kanonikaat was niets bekend: Duncanus was pastoor te Delft, en Musius schreef zijn brief uit het Delftsche S. Aachten-convent. Maar het slot van den brief is afdoende, daar blijkt, dat Martinus kanunnik was van Naaldwijk. Schoon en klassiek latijn mag echter deze brief niet genoemd worden. Denkelijk wilde Musius meer een nauwkeurig verslag der festiviteiten geven, dan wel een klassiek opstel. Om menige belangwekkende bijzonderheid van dit historische document, mag het, dunkt ons, wel herdrukt worden, en laten wij het als een appendix achter dit hoofdstuk volgen.

Bespreken wij Musius als nederlandsch latijnsch dichter, dan willen wij hem niet onder alle latijnsche dichters, die zonen der Nederlanden waren, de eerekroon toekennen; niet op gelijken voet staat hij met den rijk begaafden Hagenaar, Joannes Secundus, zijn vriend en tijdgenoot, of met den grooten Delvenaar, Hugo Grotius; maar een hoogst verdienstelijk latijnsch dichter, een edel en schoon beoefenaar der latijnsche letteren is hij ongetwij-

---

1 P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 69, 91.
2) Historia seu Notitia Episcopatus Harlemensis, pag. 19.

feld geweest; dit oordeel sprak ook J. A. Alb. Thijm uit tegenover den Heer C. Busken Huet. [1])

Eerst een enkel woord over de conceptie zijner verzen. Uit de verschillende oden, die in deze studie zijn medegedeeld, zal iedere lezer begrepen hebben, dat zijne oden en carmina, wel is waar, geen adelaarsvlucht nemen, maar zich toch immer op een edel en beminlijk gebied bewegen, en door ongekunstelde eenvoud kenmerken. Alleen zijn hoofdwerk de „Solitudo" getuigt van een breede opvatting.

Over de klassieke waarde zijner gedichten kunnen wij in het algemeen zeggen, dat de prior met ijver en smaak de klassieken bestudeerd heeft; dit blijkt o. m. uit de ode „De temporum fugacitate, deque sacrorum Poëmatum immortalitat", uit den aanhef van de „Solitudo" en niet minder uit den lossen zwier, die hij aan de klassieken ontleend heeft.

In de bovenvermelde ode zien wij hem Horatius' woorden (Horatii Flacci sermonum Liber I, Satira I, v. 25, 26):

Quid vetat? ut pueris olim dant *crustula blandi*
Doctores, elementa velint ut discere prima:

aldus navolgen.

Blandus uterque parens
Crustula multa dedit, vel poma aut dulcia liba.

Met welk gevolg onze prior Horatius beoefend heeft, zal den lezer kunnen blijken, als wij hier eenige regelen van dezen dichter en den aanhef der „Solitudo" onder elkander plaatsen:

1) Zondagsblad, Jan. 1861 (Haarlem, Kruseman), Voorlezing van den Heer C. Busken Huet, bl. 16.

Horatii Carminum, Lib. I, Ode VII.

AD MUNATIUM PLANCUM CONSULAREM.

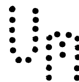
Laudabunt *alii* claram Rhodon, aut Mitylenen
Aut Ephesum, bimarisve Corinthi
Moenia, vel Baccho Thebus, vel Apolline Delphos
Insignes, aut Thessala Tempe.
Sunt *quibus* unum opus est, intactae Palladis arces
Carmine perpetuo celebrare, et
Undique decerptam fronti praeponere olivam.
Plurimus, in Junonis honorem,
Aptum dicit equis Argos, ditesque Mycenas.
Me nec tam patiens Lacedaemon,
Nec tam Larissae percussit campus opimae,
Quam domus Albuneae resonantis,
Et praeceps Anio, ac Tiburni lucus, et unda
Molibus pomaria rivis. 1)

Ziet thans de navolging door Musius in zijn encomium Solitudinis.

Non est idem vel scribendi
Vel de rebus disserendi
Omnibus ingenium.
Huic urbes, *huic* cantare,
Huic placuit laudare
Rusticanum praedium.
Ergo bellum *hic* Trojanum,
Ille cecinit Thebanum,
Alius Pharsalium.
Quidam mero delectatus
Maluit inebriatus
Scribere symposium.

Na deze strophen noemt de prior nog eenige andere stoffen, die dikwerf de dichters tot zingen stemmen en eindigt dan den aanhef met:

Nos ingenio exili
Hebeti, tardo, senili
Pro nostris viriculis
Solitudinem canamus, etc. 1)

---

1) Door den schrijver dezer studie zijn eenige woorden onderstreept.

Maar, al heeft de prior zich met de klassieken vertrouwd gemaakt, hun versmaat heeft hij slechts zelden in grootere verzen, wel daarentegen in kleinere gedichten gevolgd; vandaar dat zijne elegiën en epitaphiën als latijnsche gedichten voor de klassieke letterkunde meer waarde hebben dan de grootere gedichten, hoe klankvol zij ook mogen zijn.

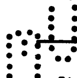
Musius is een dichter geweest, die onder de invloed van Renaissance en Middeleeuwen heeft geleefd, hij heeft noch volkomen den geest der latijnsche dichters der Middeleeuwen, als Adam a Sancto Victore, Thomas Aquinas en Bonaventura, noch de strenge opvatting van klassieken vorm der Renaissance gevolgd; deze richting van Musius vindt haar verklaring in de jaren, waarin hij zijne studiën maakte, het begin der XVIde eeuw.

De aanroeping van Muzen en Gratiën, die ons weinig behaagt, vindt mede verklaring in den tijd, door hem beleefd, in zijnen omgang met de Humanisten.

Dat Musius echter den klassieken maat verstond en meesterlijk wist te gebruiken, kan de lezer proeven uit de puntige en keurige elegie op Kardinaal Fischer, die als antwoord diende op den smaad door Hadrianus Junius op dezen waardigen kerkvoogd geworpen en niet minder ook uit het lyrische verzoek aan Hovaeus, om een reliek van den heiligen Willibrordus. [1])

Na ons oordeel willen wij de korte beoordeelingen van verschillende kunstrechters laten volgen en wel eerst die zijner tijdgenooten en daarna van eenigen groote latinisten onzer eeuw.

De humanist Hadrianus Junius [2]) getuigt: „Quid fes-

1) In hoofdstuk IV en V worden deze gedichten aangetroffen.

2) Hadriani Junii, Hornani, Medici, Batavia. Lugduni Batavorum ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium. Anno 1588, p. 237.

„tivius, quid mollius, quid subtilius primis illis Epigram-„matiis, quae olim dedit Cornelius Musius?" en over het „Encomium Solitudinis" luidt zijn woord: „Quantum Soli-„tudini, quam scripsit, decoris accessisset, si poëticis quam „rhytmicis numeris eam exornatam dare (quod ille pro-„clive factu fuerat) maluisset?"

De Leuvensche professor Joannes Hasselanus (van Hasselt), aan wien Musius uit Poitiers meerdere gedichten ter beoordeeling opzond, getuigde volgens Opmeer [1]: „Verum tamen carmen tuum unice placuit, non solum „quia candidum, sed etiam, quia rara, quadam et amabili „prorsus felicitate dicam, an facilitate expeditum, qua „dote nulla mihi gratior. Itaque quod in corporibus Hol-„landicis animadvertere saepius visus sum, ut si quando „agere in coelo Gallico contigisset, e crassis et obesis „habiliores fierent, moleque sua minus impedita; idem „comperire videor in ingenio, Delphe, tuo, carmina quae-„dam isthic abs te scripta cum iis conferens, quae pridem „apud nos scripsisti." De Leuvensche professor beschouwt beschaving en letterkunde als het privilegie der Franschen!

Achter den Lof der eenzaamheid, die met vele gewijde liederen tot een bundel vereenigd, te Antwerpen in 1565 bij Christoffel Plantyn 't licht zag, schreef de beroemde en geleerde Bisschop Wilhelmus Damasi Lindanus: *„praeclara* haec sacra poëmatia *non minus docta*, quam pia eximie profuerint pietati promovendae, doctrinaeque catholicae stabiliendae, si in publicam edantur lectionem."

In onze eeuw gaf B. Hofman Peerlkamp de volgende getuigenis: „Colloquium Urbani et Solitarii ad eam fere rationem compositum est, qua lupi et canis apud Phae-

1) P. Opmeri, Hist. Mart. Bat., pag. 68.

drum, et prior urbanus, dein solitarius loquitur. [1]) Eadem pectoris ingenui simplicitas in Cornelii Musii carminibus apparet." „Nec tamen lyrica nec elegiaca sunt exactae latinitatis. Non pessimum est illud in Ciconium Delphicum." [2])

De laatste woorden „nec tamen lyrica etc." zijn slechts met de noodige onderscheiding aan te nemen.

Jacobus Henricus Hoeufft prijst in zijn Parnasus Latino-Belgicus onder de carmina Cornelii Musii inzonderheid de „Ciconia Delphica" en noemt het: „Versus militissimi „de amore materno ciconiae, quae in incendio Delphensi, „ut prolem servaret, perire, quam ipse se servare maluit."

Het lied op de Ciconia Delphica is in geheel ons vaderland bekend en wordt, al is het geen klassieke ode, overal geprezen.

---

1) Dit colloquium wordt aangetroffen in de „Laus Solitudinis" en sluit zich daarmede onmiddellijk aan; geestige en waardige antwoorden geeft de monnik aan den wereldling b. v. *Urb.* vegeto (inquit) corpore quum sis, ecquid edis, quaeso? *Sol.* panem modicumque polentae atque olus interdum, tenui aut cum lacte legumen. *Urb.* quis est famulus tuus? *Sol.* Nolo alere hostem ipse domi.

2) B. Hofmanni Peerlkamp. Liber de vita, doctrina et facultate Neerlandorum, qui carmina latina composuerunt. Harlemi apud Vincentium Loosjes, 1838.

In *De Katholiek* Deel XXV (1854) bl. 59, wordt in eene recensie van *Kerkelijk Nederland, Jaarb. voor Kath.*, door J. H. Wensing, waarin de „Verus Monachus" van Musius werd nagedrukt, het zoo even vermelde getuigenis van Peerlkamp aangehaald, en verder gezegd: „dit oordeel zal, „nadat we den „Verus Monachus" in druk ontvangen hebben, niet behoeven „veranderd te worden; evenwel verraadt ook dit berijmde speelwerk van „onzen geliefden Martelaar hier of daar den dichter (b. v. aan het einde „van den monologistischen dialoog) veel meer nogtans den echten kenner „van het kloosterleven" enz. Dit mag ongetwijfeld gezegd worden over dat werk, maar men mag dit oordeel niet uitbreiden tot de verschillende gedichten van den prior.

APPENDIX.

DESCRIPTIO INAUGURATIONIS SIVE INTRODUCTIONIS R^{mi} D. NICOLAI NOVA-TERRANI, ANNO 1562. [1]

S. P.

Audio D. Pastor et canonice, animo meo amicissime, te vehementer desiderare descriptionem inaugurationis, sive introductionis R^{mi} D. Harlemensis; quam quia ipse vidi, hoc libentius tibi illam, sed simpliciter et vere describam.

Omnia autem (ut breviter et paucis dicam) sic habent. Anno 1562 pridie calendas Februarii ex civitate Harlemensi occursum est R^{mo} D.D. *Nicolao a Nova-terra* dictae civitatis Episcopo, ad *Heemstedium* usque, ubi ipse R^{mus} pridie in aedibus eximii Viri, *Petri Dorpii*, pernoctaverat. Occursum est, inquam, serenissimo coelo ab equitibus ferme quadraginta, inter quos erat clarissimus D. *Corn. Susius*, Hollandiae, Zeelandiae et Frisiae praeses, D. a Rijswyck, Dominus *Splinterus ab Hargen*, D. ab Oosterwyck, D. *Joannes Heuterus*, cum multa Harlemensi Nobilitate.

Currus erant, si recte memini, numero sex. Interim totus amplissimus ille et magnificus Senatus Harlemensis, cum pueris scholasticis et sacerdotibus omnibus ad portam R^{mi} Domini adventum magno desiderio expectabant.

Quo ubi, jam dictis equitibus praeeuntibus et curribus subsequentibus, perventum est, de curru suo R^{mus} D. sub ipsam portam descendit. Idem fecerunt et qui equis et qui curribus vecti fuerant. Ceterum in porta adornatum erat altare, cui sanctam crucem impositam D. R^{mus} salutat et pro more veteri deosculatur. Mox honorifice et cum multa, sed brevi et docta gratulatione, astante docto et magnifico illo senatu, ab ejus civitatis Pensionario excipitur. Praecedunt pueri scholastici diversa cantillantes responsoria vetera; inter quae hoc unum novum erat, quod scholae Archididascalus, annuente Senatu, a juventute sua etiam decantari jusserat.

---

1) Historia Episcopatuum. Episc. Harl., pag. 19.

Id sic habet:

Gaudeamus omnes in Domino diem istum celebrantes in honorem Reverendissimi Domini, de cujus introductione gaudent omnes et collaudant consilium Dei.

Versus:

Exultate proceres Harlemei, cives decet collaudatio.

Pueros sequuntur sacerdotes habitu illo lineo candidati ornatique. Crucem praelatam R^mus D. proxime comitatur, medius inter venerandum D. Decanum S. Petri, et Commendatorem S. Joannis. Pone sequebantur D. Canonicus S. Mariae, *Musius*, et tres Religiosi Haecmundenses. Deinde Praeses cum Nobilibus. Ab his magistratus totus.

De campanis (ut vocamus) hoc ipso et proximo die crebo longumque sonantibus, communemque totius civitatis laetitiam publice testantibus, minutius vulgatiusque est, quam ut hic scribere libeat. Neque etiam novum est, ut in novis Principum inaugurationibus fieri solitum est, ibi tum in plateis, in foro, in templo innumeram fuisse civium spectantium, atque novo Episcopo aggratulantium multitudinem; quare et hoc silentio praeterire visum est.

Ubi in templum, augustissimum illud dico Dominicum ventum est, ibi Christus et Divi non sine lachrymis a R^mo salutantur. Illinc itur in Palatium, sive Domum Episcopalem, quae erat S. Joannis.

Porro tubae (quod pene omiseram) ab *Heemstedio* ad Palatium usque non cessabant clarissime clangere; non illud quidem terrificum et bellicum *taratantara*, sed laetum illud pacis atque concordium animorum gratulationem, *euge*.

Post hoc modeste, sed non sine musicis instrumentis, coenatum est. Hactenus, quae ultima die Januarii acta sunt.

Postridie ipsis calendis Februariis crucibus praelatis iterum redeunt ad Palatium pueri illi scholastici cum sacerdotibus, et quatuor mendicantium Ordinibus, atque ipsis Religiosis Dominis S. Joannis. Pueri praeeuntes canunt, caeteri precantur. Hos omnes lachrymans subsequitur R^mus D. Harlemensis infulatus et aureo ornamento Ecclesiastico (quod cappam vocant) adornatus, medius inter venerabilem D. Decanum S. Petri et Dominum canonicum S. Mariae cui ab Amersfordia cognomentum est, qui etiam Ec-

clesiasticis suis lineis et amiciis [1]), ut vocant, adornati incedebant. Sacellanus pedum praefert. Proxime sequebantur viri Ecclesiastici, aliquot amici nimirum foris evocati et invitati. Post hos ibant D. Praeses (ut diximus) cum reliqua Nobilitate et Senatu civitatis. In Dominica post antiphonam *S. Bavonis* decantatam subjunxit R_{mus} clara voce orationem, quam *collectam* vocamus, de eodem Ecclesiae ejusdem Patrono. Cantatur Missa de *SS. Trinitate* cum Musicis et Organicis, tum simplicibus puerorum excellentissimis et suavissime consonis vocibus. Sacrificus erat Propastor sive Vice-curatus. Quatuor sacellani administrabant. Interea ibi vidisses nova novi et primi Harlemensis Episcopi insignia, singula singulis totius templi columnis appensa, cum novi symboli subscriptione. *Nemo Expers Hostis.* Ubi primae cujusque vocabuli litterae significant, Nicolaus, Episcopus Harlemensis. Sacro absoluto cantant pueri organis alternatim modulantibus Hymnum illum, cujus initium est, *Te Deum Laudamus.* Sub hoc R^{mus} in medio altaris consistens populo publice benedixit, duobus illis, inter quos medius inerat, juxta illum procumbentibus.

Postremo in Palatium reditum est, omnibus Ordinibus et praecedentibus et subsequentibus, ut diximus prius.

In Palatio, quid in prandio, et quid in coena actum est, quam sumptuosae epulae instructae fuerint, quae Musica omnium auribus insonuerit, omniumque animos exhilaraverit, nihil attinet dicere, quum in omni Musicis genere facile superent Harlemii Hollandicas civitates omnes.

Jam postridie, festo nimirum Purificationis Mariae, postquam R^{mus} Summum Sacrum in templo D. Joannis audivisset, ad Domum civicam cum R^{mo} D. pergimus omnes, pridie a toto Senatu humanissime invitati. Quale ibi epulum apparatum, quae Musica, quae congratulatio exhibita, non possum ego temporis brevitate exclusus verbis explicare; certe omnia ex animo promptissimo atque gratissimo proficisci videbantur. Hoc addam et finio, quod a R^{mo} D^{no} omnibus pauperibus eliëmosyna largissima distributa est; singuli enim singulos candidos unius octonarii panes acceperunt. Religiosi omnes magnifico convivio in suis quique domibus non sine copiosissimo vino excepti sunt.

---

1) Amiclis voor almociis (Ducange).

Habes omnia; nam tertia Februarii clarissimus D. Praeses, D. *Heuterus* et ego discessimus; quo factum est, ut quid portea rerum acciderit nesciamus. Interim haec ex tempore inculte, sed vere descripta boni consules, D. Pastor et Canonice Naeldwycene humanissime, et R^mo^ D. Middelburgensi omnia communicabis, meque R^mae^ Dominationis ejus gratiae et precibus multum multumque communicabis: cui haec ipsa vel ultro scripturus eram, sed nolui tibi, mi *Martine*, eam sive gloriam, sive gratiam impudens praeripere; maxime ubi ex tuis ad confratrem meum D. Pastorem et S. Ursulae confessorem litteris, intellexissem tė tantopere hanc descriptionem a me expectare.

Bene vale D. Charissime, Delphis ex D. Agathae. Nona Febr. A^o^ 62.

APPENDIX.

BESCHRIJVING VAN DEN INTOCHT VAN DEN HOOGWAARDIGEN HEER NICOLAUS VAN NIEUWLAND IN HAARLEM.

Aan U, Pastoor, heil!

Heer Pastoor en Kanunnik! ik verneem, dat gij van mijne vriendschap eene beschrijving van den intocht van Haarlem's Bisschop verwacht; volgaarne voldoe ik aan dit verlangen, eenvoudig en naar waarheid zal ik U haar geven.

Om kort te zijn, vang ik terstond met 't verslag aan. In 't jaar 1562, daags voor den eersten Februari, komt men uit Haarlem tot Heemstede den Doorl. Hoogw. Heer Nicolaus van Nieuwland, bisschop dezer stad, te gemoet; te Heemstede heeft de Bisschop overnacht ten huize van Petrus van Dorp, een aanzienlijk man. Op dien dag, die bijzonder helder was, togen ongeveer 40 ridders den Bisschop te gemoet; de hoogadellijke president van Holland, Zeeland en Friesland, Cornelius Suys, Heer van Rijswyck, opende de rij; onder de ridders bevonden zich verder Splinter van Hargen, de Heer van Oosterwyck, Jan de Heuyter en geheel de adel van Haarlem.

Zoo ik me niet vergis, was de Bisschop met zijn gevolg in zes

koetsen gezeten. Te Haarlem aan de stadspoort werd door den aanzienlijken en deftigen senaat, de schoolknapen en door al de priesters met vuur de komst van den Hoogwaardigen Heer verbeid.

Toen de stoet met de ridders en de koetsen de poort genaderd was, steeg de Bisschop het eerst uit zijne koets, daarna stapten de ridders van hunne paarden en al de overigen uit hunne koetsen. In de poort had men een altaar opgericht; de Bisschop bracht dáár zijn' groet aan 't kruis en kustte het, zooals van oudsher gebruik is.

Nu had de begroeting plaats door den Pensionarius der stad, die hem met eene kleine, maar veelbeteekende en geleerde toespraak verwelkomde, in tegenwoordigheid van den geleerden en deftigen Senaat. Na deze begroeting ging men in processie de stad in; de schoolknapen openden de rij, zij zongen verschillende oudere responsorien, maar ook een, dat geheel nieuw was en op den wenk van den Senaat door de schooljeugd onder leiding van den schoolmeester werd gezongen.

Dit nieuwe responsorium luidde:

„Laten wij ons allen in den Heer verblijden en dezen dag vieren ter eere van den Hoogwaardigen Heer, over wiens komst allen juichen en Gods besluit verheerlijken."

Daarna volgde 't vers:

Aanzienlijken van Haarlem verblijdt U, juicht gij, burgers!

Op de schoolknapen volgden de priesters in het witte koorkleed, dan de Bisschop onmiddelijk achter 't kruis, hij ging midden tusschen den deken van Sint Pieter en den commandeur van Sint Jan. Achter den Bisschop gingen de Heer Kanunnik van Sinte Maria, *Musius*, en drie kloosterlingen van Egmond. Op dezen volgde de president van Holland met den adel. De processie werd gesloten door de stedelijke regeering.

Dat de klokken bij dezen intocht en den volgende dag nog lang en aanhoudend luidden wil ik slechts met een enkel woord vermelden; dit toch laat zich van zelf begrijpen. Ook is het niets nieuws, dat bij den intocht van den Bisschop, gelijk bij den intocht van Vorsten, op de straten, op de markt, en in den Sint Baaf zich eene onzaggelijke vloed van toeschouwers bevond, die den nieuwen Bisschop toejuichten; daarom kan ik daar gerust over zwijgen.

Toen de processie de majestueuse Domkerk was binnengetrokken, bracht de Hoogwaardige Heer, diep bewogen, zijn groet aan Christus en de Heiligen. Uit de Domkerk ging men naar 't Paleis of 't Bisschop's huis, dat de commanderij van St. Jan was. Ik zou haast vergeten, dat onder dezen intocht, van Heemstede af tot het paleis toe, de klokken niet ophielden blijde en helder te luiden; geen schrikaanjagend geschetter, dat den strijd aankondigt, vernam men, maar een vrolijk welkom.

Daarna werd onder het spelen der muziek een eenvoudige maaltijd genomen.

Op den eersten Februari komt men in processie naar het paleis; het kruis wordt vooruitgedragen; daarachter gaan de schoolknapen, gevolgd door de priesters, de kloosterlingen der vier bedelorden en de geestelijke Heeren van Sint Jan. De knapen gaan voorop en zingen, de overigen bidden. Diep bewogen volgt de Hoogwaardige Heer van Haarlem, met de myter op 't hoofd, en de gouden cappa om de schouders, naast hem gaan de Eerwaarde Heer Deken van Sint Pieter en de Heer Kanunnik van Sinte Maria (bijgenaamd van Amersfoort); beiden zijn in kerkelijk linnengewaad gekleed en met manteltjes gedekt. De kapelaan draagt den bisschopsstaf. Nu volgen eenige geestelijke Heeren, vrienden, die van elders genoodigd waren. De president van Holland met den adel en den Senaat sluiten de processie. In de Domkerk werd de antiphoon van Sint Baaf, den kerkpatroon, gezongen en door den Hoogwaardigen Heer met de oratie luide besloten. Nu eens met muziekinstrumenten en orgel dan weder zonder begeleiding werd door de koorknapen met uitmuntende en liefelijke stemmen allerheerlijkst de Mis van de H. Drievuldigheid gezongen. De Mis werd opgedragen door den Pro-pastor of den Vice-curatus, de vier kapelaans assisteerden. Onderwijl zoudt gij de nieuwe insigniën van den nieuwen en eersten Bisschop van Haarlem gezien hebben, iedere kolom van deze gr[illegible] kerk droeg er een, en men las daaronder de wapenspre[illegible] Expers hostis" (Niemand zonder vijand): met [illegible] van ieder woord werd den naam van Haarl[illegible] duid: Nicolaus, Episcopus Harlemens[illegible] knapen, afgewisseld door het org[illegible] Laudamus"; tegen het einde [illegible]

Heer, midden voor 't altaar staande, den zegen aan het volk; naast hem lagen de Heer Deken van Sint Pieter en de Heer Kanunnik van Sint Maria ieder aan eene zijde geknield. Ten laatste keerde men in dezelfde orde, als men gekomen was, naar het paleis terug.

Over het deftige ontbijt en middagmaal, de muziek, die daaronder speelde en allen tot feestvreugde stemde, (in de kennis der muziek overtreffen immers de Haarlemmers verreweg de burgers der Hollandsche steden) behoef ik u niets te zeggen.

Den volgenden dag, den feestdag van Maria's zuivering, hoorde de Hoogw. Heer de H. Mis in de kerk van Sint Jan, daarna gingen wij allen naar het stedehuis, den vorigen dag had geheel de Senaat ons allervriendelijkst tot een bezoek uitgenoodigd. Welk een plechtig gastmaal daar bereid was, hoe heerlijk de muziek daar klonk en hoe schoon de gelukwenschen waren, kan ik hier uit gebrek aan tijd niet mededeelen; geheel de ontvangst scheen ongetwijfeld oprecht gemeend en zeer hartelijk te zijn. Dit wil ik hier nog bijvoegen en dan eindig ik: de Hoogw. Heer schonk aan alle armen een zeer milde aalmoes; ieder ontving een brood van een achtste. Ook de kloosterlingen werden allen in hunne kloosters rijk onthaald; aan wijn was geen gebrek.

Ziedaar al wat ik melden kan, want den 3den Februari zijn wij, de hoogadellijke Heer president, Heer de Heuyter en ik, vertrokken, en wat er toen verder geschied is, is me onbekend. Mijn verslag is haastig en daarom minder sierlijk geschreven, maar neem het, zeer vriendelijke Heer Pastoor en Kanunnik van Naaldwijk, als naar waarheid beschreven voor lief aan, en wil het aan den Hoogw. Heer van Middelburg mededeelen en tegelijk mij in zijne gunst en gebeden ten innigste aanbevelen. Zelf zou ik uit eigen beweging hem wel geschreven hebben, maar ik wil u, Mijn Martinus, die eer en gunst niet ontrooven; te minder, daar ik uit uw brief aan mijn' medebroeder, den pastoor van Sint Ursula begrepen heb, dat gij zoo vurig naar mijne beschrijving verlangdet.

Wees wel gegroet, Allerdierbaarste Heer!

Delft, uit Sint Aagten, den 5 Februari van 't jaar 1562.

J. H. A. THUS.

UIT DE LEVENS

DER

„MAECHDEN VAN DEN HOECK"

TE HAARLEM.

(Vervolg van Deel XIX, blz. 313).

HOORN.

„*Claesge Jansdochter.* [1]) Desen is van *Hooren* van eerlicke borgers, treffelick Catholyk ende Godsvruchtich. Den vader ghenaemt Jan Pietersz.; de moeder Claesgen [2])...., waer sij nae genoemt is, stirf van haer in de craem. Sijn in haer houwelik ghebenedyt met twe sonen ende drie dochteren."

Ik kan mij hier verder bepalen met te verwijzen naar Deel XVII, bl. 241–46 dezer „Bijdragen", alwaer reeds al hetgeen hier te vermelden is, afgeschreven werd, ook als eene proef van de levendigen verhaaltrant der schrijfster. De geslachtkundige mededeelingen zullen zoo aanstonds worden gerangschikt, na vermelding eerst nog van eene bijzonderheid uit den katholieken tijd der stad. Claesge Jans dan „heeft van haer joncheyt af zeer ghenegen gheweest tot Godsvruchticheyt, want zij noch jonck sijnde vier of vijf jare gink in't *closterkerkgen*, dicht bij haer huys, daer een groot *beelt was van Christus op de coude steen* [3]), menichmael daervoor sittende, haer kintse

---

1) L. v. Cl. Jdr, † 10 Dec. 1643. III, bl. 95-99.

2) Oningevuld gebleven.

3) Gewis de voorstelling van Christus als *Ecce Homo*, maar gezeten op den rand van Zijn steenen graf, en omringd door de zoogenaamde instrumenten der passie. Toevallig is juist eene dergelijke voorstell

devotie bewijsende, heeft haer selven dickmaels uutgestrekt voor eenich beelt van de Sone Gods oft van de HH., waerdoor sij in haer zelven verwekte een grote devotie om veel tot de glorie Gods te lijden, ende die duechden van de H.H. nae te volghen." [1])

JAN PIETERSZ.
×
Claesgen ....

PIETER JANSZ., oudste zoon, III, 105. × *Maria Pieters*	zoon, onderpater in het vrouwen-klooster te *Grootebroek*, II, 95 v°.	*Claesgen Jansz.*, klopje in den Hoek, † 10 Dec. 1643.	dochter,	dochter,

Van deze twee was de eene ook geestelijke maagd. De andere gehuwd, en had eene dochter.

vier zonen, III, 105, waarvan een „een groot liefhebber van de *Capucine oorde*" was. III, 95 v°.

twee dochters, beide klopjes in den Hoek 'Aeltgen en Stijntgen Pieters, † 24 Nov. 1614. — Stijntgen Pieters, † 15 Sept. 1649.

Deze twee laatstgenoemde maagden waren ook te Hoorn geboren. „Dese dochterkens [2]) quaemen bij [hare moeie in den Hoek] van jongs aen, noch maer een vijf, ses jaer out sijnde; ghenietende dan de kerckelicke diensten,... noch jonk sijnde resolveerden om den hemelschen Brudegom te dienen,... quamen met buerten op de hoochtyden over, om in de H. vergaderinghe te ghenieten 't gebruik van de H. middelen... Terwylen de vader leefden, was de E. oversten wel te vreden dat sij daer bij bleven, om de ghehoorsaemheyt ende liefde daeraen te bewijssen,

als *Triumphus passionis Jesu Christi* (eene schoone Vlaamsche kopergravure „Mich. Snijders excud.") vóór het eerste quartyntje der Levens ingeplakt. De klopjes waren gewend hare ge[illegible] [illegible] dergelijke gravuren op te luisteren. De Levens heb[illegible] [illegible] zeer schoone.

1) Sermoen op de uutv[illegible]

2) L. v. Aeltgen en Stij[illegible]...

maer ghestorven sijnde, porden [porde de E. Ov.] seer aen, dat se haest haer vriende soude verlaten ende coomen in de H. vergaderinghe, seggende: als de pannekoek lang in de pan is, soo brant se aen, als de maechden lang sijn bij vlees en bloet, soo cleeft d'affectie lichtelyk aen." Aeltgen Pieters werd „tot *Hooren* in de *hooftkercke van S. Jan Baptist ende S. Ciryaco* begraven. Van Stijntgen wordt gezegd : „D'inwendige ootmoedicheyt gaf haer schijnsel over al uut; als men haer aensach wordt men beweecht in sijn hert tot ootmoedicheyt ende devotie. Sij en was niemants last, maer socht overal de lasten ende pacxkens te draegen."

„*Anna Garbrantsdochter.* [1]) Dese is van geboorte van Hooren... Haeren vader was ghenaemt *Garbrant Jansz. Clomp;* haer moeder *Anna Barents*, waeren treffelick Catholyck, van een goet geslacht, eerlicke borgers." Verdere bijzonderheden vindt de lezer reeds medegedeeld in Deel XVII, bl. 274–75. Het volgende mag er nog aan worden toegevoegd. „Sij schreef ook verscheide boecken, de note met de kerckelicke sanck, also men doen geen gedruckte boecken met noten en hadt; ende droech sorch op 't choor om de boecken te bewaeren, ende als daer eyt aen ontbrack, dat te remediëren ofte te schrijven." Zij stierf 29 December 1628. „Heeft in haer leeven door ootmoedicheyt begeert een simpele slechte begraeffenisse, als een arme maecht; 't welck door haer geestelicke medesuster *Stijntge Pieters* achtervolcht is, die mede die ootmoedicheyt lief hadt. Sij was soo lieffelicken doot [2]), soo juechelicke [3]) van gedaente, dat dengeen dien haer ouerdoom niet en wisten, meinden dat sij maer twee of drie

---

1) L. v. A. G., † 1628. I, bl. 245-52.
2) Doot = lijk.
3) Jeugdelijk.

en twintich jaeren out was, ende sij was al veertich jaeren."

Van pastoor *Petrus Poelrijck*, die in 1664 te Hoorn overleed, vind ik vermeld, dat hij vermaagschapt was aan de Haarlemsche familie *Ban*. Immers „Marytge Claesdr Ban [1]) heeft (na den dood van haren man Symon Tysse de Vos) haer begeven tot het twede houelick; niet siende na de hoocheyt van de werelt maer na de Godsvruchticheyt, heeft gekregen de broeder van *Mr Pieter* [2]), pastoor lang geweest in de Streek, nu *Pastoor van Horen.*"

KUILEMBURG.

„*Weyntgen Heynderiks* [3])... van gheboorten van *Cuilenborch*... uut een *plaets daer nauelik Priesters quaemen.* Zij werd [aan de pest gestorven] tot Haerlem op 't bleickvelt van Bagijnhof begraven, in een gemene buercuil. Een sonderlinge toelatinghe Gods, dat dit dus geschiet is door misverstant. Dengeene dien ootmoedich en onbekent geleeft hadt, is also gestorven ende begraven; maer is niet te twijffelen of is soo veel te hoger ende te bekender bij Godt."

LEEUWARDEN EN FRIESLAND.

Het komt mij dienstig voor, verschillende bijzonderheden welke de kerkelijke geschiedenis van geheel Friesland raken, hier bijeen te brengen onder den titel van de tegenwoordige hoofdstad Leeuwarden.

Reeds is in Deel XVII, bl. 276–77 mededeeling ge-

---

1) Leven v. Stephanytje Simonsdr de Vos. III, bl. 245.

2) Voor den geslachtsnaam is er plaats opengelaten, doch oningevuld gebleven. Toch is het door vergelijking van *Bat. Sacr.* II, bl. 447 en 451 duidelijk, dat hier geen ander dan pastoor Poelrijk bedoeld kan zijn.

3) L. v. W. H., † 9 Mei 1636. II, bl. 319 en 327.

daan over den toestand van godsdienst en ketterij te *Bolsward* ten jare 1566. [1])

„*Giertgen Roemersdochter* [2]) van gheboorten uut Vrieslant van *Lieuerden* (die principaelste hooftstadt). Den vader was ghenaemt *Romanus* of *Roemer* ende die moeder *Maria* of *Metgen*. Sij waeren saemen treffelyk Catholyk, Godtvruchtich ende van goede tytlicke middelen ende aensien. Sij sijn saemen van Godt begaeft in haer houwelijk met twe dochters; ende die vader is Godtvruchtelyke gestorven als sijn dochterkens noch seer jonck waeren, soodat dese moeder is gheweest als vader ende moeder over diezelfden... Haer dochter Giertgen Roemers, out sijnde omtrent sestien jaeren, is van *Angniet Schaters*, sijnde een maecht uut ons vergaederinghe (mede van Lieverden) ghenoot om die ghelegentheyt van de vergaederinghe te sien.... Sij hadde wel voort datelike gebleven, verlaetende die werelt, vrienden en maeghen, ende alle dat daerin was, maer die moeder, weduwe sijnde, en wilden het niet consenteren, maer was haer begeeren dat sij bij haer zoude blijven ende aldaer Godt dienen. Die moeder leyden mede allen haer waerlike clederen af; leefden saemen als twe geestelike maechden, ende *ontfingen die Priesters Gods in haer huys*, deden veel goets tot de glorie Gods ende salicheyt van haer evennaesten. Godt droech sorch voor desen dat sij daer kregen een wijs, Godtvruchtich *Pastoor Mr. Lammert* [3]), een iverich Priester Gods, dien veel goets dede onder die gemeente; was ook een groot liefhebber van de maechdelicke zuiverheit, soodat door sijn predicatie verscheyde dochters verlieten de ijdelheyt

---

1) Leven v. Vroutgen Claesdr, † 1638, oud omtrent 80 jaren. II, bl. 410.

2) L. v. Gr. R., † 28 April 1637, II, 349-54.

3) Er is plaats opengelaten voor een geslachtsnaam, doch oningevuld gebleven.

des werelts, haer begevende onder die ghehorsaemheyt van sijn E. Hij hadde wijsse toesicht op zijn maechden, beleyden se in een goede regel ende ordinantie. Liet se zamen comen bij malkanderen te leese, te bidden, 't lof Gods te singen; mettertijt bracht het soo verre, dat sij in afgescheidenheyt van plaets bij malkanderen quaemen metter woon. Dese E. maecht oeffenden haer heel in penitenciale wercken van vasten, waken, haere cleederen, discipline ende dergelijcken, hebbende een grote liefde tot Godt ende begeerten tot die verstorvenheit ende volmaectheit, ende, soo geen kennisse hebbende van die inwendige oeffeninghe, nam aen die uutwendighe. Sij dede aldaer zeer grote treffelike wercken van liefden, behulpsaemheit ende ghestichticheit tot de glorie Gods, als naementlijk *twe Priesters of Pastoors* in haer uuterste noot bijstaende, als sij van Godt gevisenteert waeren met sijn gave ofte die pestilenciale siekte van die gave Gods, daer sij ook aen stirven. 1) Niettemin als haer moeder ghestorven was, hadde doen gaering 2) nae Haerlem getrocken metterwoon, om in meerder stilte ende volmaecktheit Godt te dienen, maer haer biechtvader aldaer Mr *Lammert* en wilde haer niet laeten gaen, soodat sij met consent van haer E. oversten Mr Joost is aldaer ghebleven. Was sijn E. seer behulpsaem voor sijn maechden door haer goede exemplen, daer sij in voor ginck. Op sijn uuterste gaf sijn E. consent dat sij soude trecken nae Haerlem, ende van niemant haer soude laeten beletten om op die plaets, daer sij haer eerste trek gekregen hadde om Godt te dienen, haer in stilte zoude begeven; welcken zij oock in 't werk ghestelt heeft, laetende aldaer een soete geur van duechden. Ende worden van haer

1) De namen zijn ongelukkiglijk niet ingevuld.
2) had zij toen gaarne.

E. oversten ende die maechden met liefden ontfanghen, als sij nu een sestien jaeren haer goede begeerten met gelatenheit gestorven hadt."

Dat met pastoor Lammert niemand anders bedoeld is dan *Lambertus Engelberti Lambringa*, die volgens de Hist. Episc. Leovard., pag. 49, van 1606 af pastoor van Leeuwarden was, en aldaar 10 Aug. 1630 overleed, ligt voor de hand, doch het wordt volkomen bevestigd door de jaartallen van het volgende. „Ghecomen sijnde tot den ouderdoom van omtrent acht en dertich jaeren, als sij nu tusse die ses ende seven jaeren in de vergaederinghe, uut het geruclit des werelts, in ootmoedicheit, gehoorsaemheit, stichticheit ende devotie Godt gedient hadden, heeft den hemelschen Brudegom belieft sijn bruidt te haelen uut desse bedroefde werelt ende pynlicke lichaem. Is in den Here gherust een duisent seshondert seeven en dertich den 23 April ende in de grote kercke begraven bij Magdaleentge van Dam; welke malkanderen seer lief hadden gehadt in haer leeven, hebben nae haer doot in een graf gherust."

Dat pastoor *Veit Jacobs*, van Suchtelen, die bij van Heussen als onmiddellijke opvolger van pastoor Lambringa wordt opgegeven, ook te *Dockum* gearbeid heeft, leeren we uit het leven van de gezusters *Sixema*. [1]) Van Bybiana wordt verhaald, dat zij, schoon reeds klopje te Haarlem, met toestemming van den Overste, tot troost en hulp van haar moeder, „ghemeendelik tegens de winter bij haer moeder voer, ende in de vasten wederom quam in haer H. vergadering, met grote blijtschap ende verhueginge. Dit was haer te moeijelicker, als [2]) sij in Vrieslant waer, [in] de grote persecutie ende vervolginghe van de

1) L. v. Bibiana ende Juliana Sixema, III, 215-18.
2) Als = wijl.

ketters, ende 't weynich gebruik van de kerckelicke exercitie; maer was hier seer vroom ende patientich in. Ende doordien haer moeder woonden in *en hoek van de stadt daer veel Catoliken byeen woonden*, ende ook de *Priester Gods menheer Vitus:* soo hadt sij noch aldaer veel ghebruik van de H. middelen, ende besonder in haer uutersten; dien alle avonden haer quam de benedictie geven"... Als sij met grote liefden ende devotie ghebruict hadde de H. Sacramenten, gecomen sijnde tot den ouderdoom van omtrent vijvenveertich jaeren, is in den Here gherust 1648 den 3 October; ende buyten Leeuerden [1]) in 't dorp te Hantum Huysum, bij haeren vader begraven."

Zeer opmerkelijk is het aantal Friesche dochters, waaronder vele van den eersten adel, die in den loop der 17de eeuw te Haarlem het kloosterlijke leven zijn komen zoeken in de „vergaderinghe van den Hoek." De eerste aanleiding daarvan moet gezocht worden in den herderlijken arbeid welke door den stichter der Haarlemsche Vergadering, Nicolaas Wiggers Cousebant, in Friesland was uitgeoefend; voortgang en wasdom mogen we gerustelijk toeschrijven aan den degelijken geest, welke er door Wiggers' opvolgers Cornelis Arents, Joost Cats en Boudewijn Cats gekweekt werd, en den goeden geur die er zich van verspreidde. De Levens dezer Friesche jonkvrouwen en dochters zijn niet minder dan de andere rijk aan wetenswaardige bijzonderheden.

„*Bibeiana Sixema* ende *Juliana Sixema*. Dese sijn van

---

1) Dit schijnt een schrijffout te zijn voor *Dockum*. Hier toch en niet te Leeuwarden woonden de ouders, gelijk aanstonds verhaald zal worden; en met Hantum Huysum kan anders niet bedoeld zijn dan Hantumhuizen, heden ten dage ook nog wel Hantumhusum genoemd, een dorpje bij of achter Dockum.

gheboorte uut Vrieslandt, een stadt genaemt *Dockum.* (Alwaer ons H. Patroon den H. Bonifatius [1]) gemartiliseert is). Den vader heten *Heinricus Sixema;* de moeder *Hester Emingha.* Waeren van groten adel, rijk van tijtelicke middelen, oprecht Catholyk, seer Godsvruchtich; welcken doen tertijt veel was, mitsdien de ketterie in haer eerste opcomen seer florerden, de Catholike verdruct werden, bijnae geen Priesters of kerckelicke exercitie was te becomen. Sij hadden saemen in haer houwelik twe sonen ende twe dochteren. De outste was *Bybeiaentge* ende de jongste *Julyaentge.* D'outste was seer kloek van verstant, frey [2]) van persoon, verciert met veel gaven, waerdoor sij aengenaem was bij de menschen, maer was van en eelder liefhebber vercoren, te weten Godt almachtich. De jongste was cleyn van verstant, onnosel, onbegaeft na de werelt. De vader van dese twe gesusters was de susters soon van *de vier gesusters van Emingha*, een seer wijs Godsvruchtich man van jongs op. Also sijn twe nichten *Eeltgen* en *Annetge Sixtus van Eminga* haer begaeven tot een zuiver maechdelik leeven, scheyende haer van vrienden en magen, trocken uut haer vaderlant nae Hollant in de stad Haerlem, onder de beleydinge van M[r] *Claes Wiggersz.*, hadden hierom veel te lyen van haer vader; maer dese neef alhoewel hij noch jonk was, door sijn Godsvruchticheyt ende wijsheyt setten de vader sijn oom ter neder, soodat de vader goedertierender wordde tot sijn dochters, haer besorgende van nootdruft met liefden. Dese Godsvruchtige maechden en vergaeten dese weldaet niet van haer neef, maer sochtent aen sijn nae-

---

1) Opmerkelijk, dat wij ook hier Bonifa*t*ius geschreven vinden volgens de spelling, die sinds de laatste jaren algemeener wordt, naar de afleiding van *Bonum fatum*, en niet van *Bonum facere.*

2) Fraai.

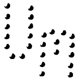
comelinge weder te recompenseren. Hierom sijn outste dochterken, sijnde noch maer seeven jaer out, naemen 't bij haer metter woon, also sy doen met haer drie gesusters huyshielen (de outste suster *Eeltge Sicxtus* twe jaer doot geweest hadt) te weten: *Annetge*, *Doetge* ende *Trijntge Sixtus*. Een grote duecht van de moeder, weduwe sijnde, [was dat zij] scheyden van soo jongen aengenaemen dochter, omdat se [1]) in de Christelike relygie, dien doen ter tijt seer weinich in Vrieslant was door de vervolginge der ketteren, bij de suivere maechden mocht opgevoet worden. Waerop dese maechden ook seer letten, alsook de E. Oversten Mr Cornelis, dien dit cleyne plantsoentgen van jongs aen socht wel op te leyden. Sij bestelden se ter schole bij een Godsvruchtich meester, daer mede veel degelike dochterkens ter schole ginghen, dien saemen noch achternae in eene vergadering ende beleydinghe Gods gedient hebben. Als in de vergaderinge in de goede week op de kerck *processie* gehouden werde, soo was sij d'eerste dien *een engeltjen daerin was*, helpende mede vereeren 't hoochwaerdige H. Sacrament. [2])... Out sijnde achtien jaeren, stelden haer [3]) onder de ghehoorsaemheit van de E. Oversten, dien haer ook met liefden aennam voor sijn geestelicke dochter; veranderden haer habijt; voechden haer in als nae de H. regel ende ordinantie; worden van de E. Oversten bij de geestelicke nichten gestelt.... Ende nae het overlijden van haer ouwe geestelicke nichten, daer sij mocht van leeren, heeft [zij] gekregen bij haer metter woon haer jonger nichten,

---

1) Opdat zij.

2) Over dit verblijf van Bibiaantje bij hare nichten wordt ook nog met een enkel woord gesproken in het leven van *Annetge Wouters van der Mij*: „dese waere same speelnoots, wiesen op een devote onnoselheit." III, 413.

3) D. i. stelde zij zich.

twe gesusters, *Lucia* ende *Susanna Sixema*, dien t'samen met een groote liefde haer begaven tot den dienst Gods... Sij heeft ook ettelicke tijt bij haer ghehadt haeren jongste suster *Julyana Sixema*, dien seer cleyn was van verstant, jae bijnae simpel oft onnosel. Desen heeft se wysselik ende Godsvruchtelik nae haer verstant beleyt; ook al wat veel patientie aen beoeffent.... Ende in de lesten tijt haers levens is haer [Julyaentge's] verstant vrij wat vermeerdert, verkiesende die zuiverlicke maechdelicke staet, ende den hemelschen Brudegom te dienen." *Juliaantge* stierf 1639 „op de H. Kersavont".... Laet ons wederom coomen tot ons *Bybeiana Sixema*. [Zij] heeft ook grote moeyte ende ongerijf gehadt, in 't huys wonende als de kercke vertimmert ende vergroot werde. Mitsdien wij waeren onder de ketters, [zoo] heeft ook haer Godsvruchtige moeder de liefden in betoont, in den tijt der timmeraedge hier comende, ende nae alles siende tot sijn orber, ende den naem hebbende dat een rycke joffrou uut Vrieslant 't huys timmerden. Terwijlen dese Godsvruchtige moeder noch redelicke kloeck was, liefhebbende de kerckelicke exercitie en haer dochter in Godt, quam [zij] altemets over uut Vrieslant, ontslaende haer van 't remoer des werelts; was hier dan stil in haer devotie alsof sij mede een maecht gheweest hadt. Maer achternae haer crachten verswackende door den ouderdoom ende swaricheyt dien sij hadt, versocht aen de E. Oversten, datter dochter tot haeren hulp ende troost mocht sijn, wat lang bij haer sijnde." Dat hieraan gevolg gegeven werd is boven verhaald. „Bybiaentgen droech haer seer gestichtich in de uutkeer [1]), bij geestelick ende waerlick, alsook besonder in haer H. vergaederinghe; was stichtich, lieftallich ende aengenaem bij oude en jonge maechden, maer hadt een

1) D. i. in het verkeer buiten den Hoek met geestelijken en wereldlijken.

besondere affectie tot de ouwe ghestorven [1]) duechdelicke maechden. Ende 't en was geen wonder want sij van kintsbeen daerbij opgevoet was, soo voorgaende geseyt is; nam die leeringe ende vermaeninghe van diezelfste met sulcken simpelheyt ende liefde op alsof sij 't bijnae uut de mont Gods gehoort hadt. Gaf ook wijse Godsvruchtige leeringhe aen andere maechden, seggende: hout u toch vast an de H. ghehoorsaemheyt. Hebt in als [alles] een simpel ooch op u Oversten. Begeeft u niet aen nieuwe dingen oft devotie, maer hout u aen de ouwe oeffeninghe ende eerste fondamenten. Stort u ook niet te veel uut tot vlees en bloet. Ende 't geen sij een ander leerden, beoeffenden sij voor eerst selfs.... De winter aencomende met consent van haer Oversten.... is nae Vrieslant ghevaeren om haer moeder te dienen ende te vertrosten. Met 't omroeren van de zee is 't accedent [haar eigen kwaal: de kanker] verswaert; hiel 't noch al stil om haer moeder niet te bedroeven.... Ten derden [was het haar tot troost] dat haer geestelicke nichten *Lucia* ende *Susanna Sixema* haer quaemen besoecken ende ettelicke weecken daer bleeven. Maer sij, voelende dat haer eynt genaekten.... vermaenden haer geestelike nichten, ja presten se om nae haer H. vergaederinge te trecken. Mitsdien sij wijs ende versichtich was, soo overleyden se, [dat er] als sij stierf, daer veel uuterlicheyt soude sijn, veel overcomen van de vrienden ende neven, als dat onder den Adel 't gebruik is, ende dese devote maechdekens, haer nichten, hierdoor mochten schade lijen aen haer geest, te merder [omdat deze] haer quyt sijnde, souden geen hulp of troost hebben. Wilde liever haer presentie ontberen. Vertoonden hier ook de liefde tot de H. vergadering, [dat zij] daer sij nu zelfs niet en cost comen na den lichaem,

---

1) Verstorvene.

andere stierden dien de H. plaets soude vervallen, ende de gratie van de H. middelen ghenieten. Vijf, ses daegen nae dat sij vertrocken waeren, rusten se in den Heer."

Zooals de lezer zal bemerkt hebben, was aan het geslacht *Sixema* dat van de *Eminga's* vermaagschapt. Van dit laatste waren „*Eeltge*, *Annetge*, *Doetge*, *Trijntge*, *Sicxtus*, alle vier gesusters van ene vader en moeder. [1]) De vader was ghenaemt *Sicxtus van Emingha* ende de moeder *Catarina van Roorda*, same van de outste adel bij de elf hondert jaren."

Reeds zijn eenige bijzonderheden over hun huisgezin in Deel XVII, bl. 267 en Deel XVIII, bl. 127, medegedeeld, naar welke dus verwezen wordt. Alleen zij nog eens vermeld, dat zij woonden „een weinich buyten *Franeker* op een groot huis genaemt *de Schingel.*" De vader „regeerde sijn kinderen wijselick en vriendelick, soodat sij hem ontsaeghen als haeren heer, ende lief hadden als haeren vader, wesende hem in als onderdanich ende seer bedienstich, niet te vrede sijnde dat hij van de bode dien sij veel hadde, soude ghedient werden, maer elk voor ander wilden hem dienen. Hij hadt voor een goede ghewoonte, dat hij savonts tegen sijn kinderen seyde: Godt wil u ghebenedien, haer toewenschende, als sij na haer rust ginghen, de Godtlicke benedictie. Maer alhoewel hij treffelick Catholyk was, nochtans om de desolate tijt dat daer gheen Priesters waeren te becoomen, is seer verslapt. Maer Godt dien dit huysgesin vercooren hadt heeft beweecht met een liefelycke krachtighe trek sijn middelste dochter ghenaemt *Anna*, als sij noch maer dertien jaeren out was, om haer te begeeven tot de maechdelycke staet; daer sij sonderling is toe beweecht gheweest, overmits zij bij geval een boecxken kreech van de wech des levens

1) II, bl. 72-104.

daer sij veel in las. Ende ten andere want daer *veel van haer geslacht geestelick gheweest hadde*, soo werden sij verweet door 't ghehoor van de goede exemplen. Ende dede corts daernae bij haer zelven belofte van eeuwighe reynicheyt, sonder dat se oyt te biecht gheweest hadt ofte ter H. Communi, want daer geen Priesters waeren. Nam oock voor haer om scherp te vasten, maer als 't haer vader bemerckten en wilden 't niet consenteren, sorgende [1]) dat dit jonghe dochterken haer ghesontheyt zoude bekrencken. Als sij niet en mocht vasten van spijs, ontrak haer zelven de dranck, dat se een helen dach wel gink sonder drincke, ende nam aen veel penitenciale oefeninghe van ongemackelyk te slapen ende diergelycke. Als dese omtrent vier jaeren haer dus hadde gheoefent.... ende vermerckte, dat haer outste suster op een nae, ghenaemt *Eeltge Sicxtus*, mede trek hadt om Godt te dienen, was seer verblijt, haer goede proposte met malkanderen overeen comende; oeffende samen een seer abstract penitenciael leeven in 't huis haers vaders. Dese jonghe bruide Christi quamen te hooren dat *te Leeuerden*, een stadt in Vrieslandt, omtrent drie mylen van haer vaders huys, *was een Priester Gods*, waerin zij seer verblijt waere. Hier trocken sij precys alle drie weken ofte vier weken nae toe, biechtende haer sonde ende ontfingen de H. Communi, sonder mis of preecken te hooren, want sij haer tijt van doen hadden, als sij op een dach soude heen en weer vaeren. Ende kosten hiertoe noch qualyck oorlof krijgen van haer vader, hadden daer noch dicwils groote strijt mede, seggende: Godt is overal, wat behoeft ghij daer te trecken; 't is een cleyn gheloof, dat ghij u soo bint aen de middelen. Maer sij constant blijvende in haer goet voorneemen, beweechden haer vader dat hij 't con-

1) Bezorgd zijnde.

senteerden. Als sij hier naer toe soude vaeren, ginge dan snachs op een bank leggen slapen, om haer tijt niet te versuimen, want sij smorgens vroech op mosten (doordien 't soo verre was). Als 't winter waer, quame savonts bij den doncker tuis, soo dat sij 't huis nau conde vinden. Voeren met haer eygen knecht ende schuyt, stellende haer selven dicwil in perykel; namen dan haer joncste broeder en susters *Doetge* en *Trijntge* mede, om van jongs aen 't gheloof ende Catholyke religie in te planten. Noch dese vaert en was haer niet moeielick, om de liefde waeruut sij 't dede. Eer dat sij ten H. Sacrament soude gaen, bereyden haer wel een week te vooren met vasten, wake en bidden. Naedat se de H. Communi ontfangen hadde, hielen haer soo devoot ende inghekeert wel een veertien daeghen, genietende de kracht ende vrucht van 't H. Sacrament. Dit hiel haer staende in haer geestelicke leeven, anders soude licht verslapt hebben door al de wereltse oorsaken daer sij in waren, ende weinich geestelick behulp."

Reeds is medegedeeld, in Deel XVIII, bl. 127–28, hoe verder beide zusters, eerst van plan zijnde om naar Brabant in een klooster te gaan, door de komst van Mr Claes Wiggersz. in Friesland „die goede gelegentheit van de begonnen vergaderinghe te Haerlem" leerden kennen; hoe zij met zekere „pia fraus" naar Holland wisten te komen en eindelijk te Haarlem kwamen metterwoon, in 1594, eindelijk hoe ook de andere twee zusters daarheen gekomen zijn, nam. *Doetge Sicxtus* in 1603 en *Trijntge* in 1609. Van de ootmoedigheid dezer jonkvrouwen werden daar (t. a. p.) ook enkele staaltjes vermeld. Nog andere schoone trekken van deugd mogen volgen.

„Dese twe Godtvruchtighe susters [Annetgen en Eeltgen] hadden een bovemate groote liefde en begeerte om

een versmaet leven te leyden; ende Godt voechden haer hiertoe middelen, also dat se om de versmaetheit ook van andere versmaet werden, lijdende veel opspraek en vernederinghe. 'T ghebuerden op een tijt, dat haer dienstmaecht seer stryende [was] voor haer eer, als daer merckelicke vermindering in gheschiede, gave voor antwoort: ghij en behoeft soo voor ons eer niet te strijden, of ons te doen weten wat andere tot ons verminderinghe segge; wij sijn daerom uut Vrieslant hier ghecomen omdat wij soude een versmaet leven leyden. Sij waeren seer slecht [1]) in haer spijs en dranck, armelijk in 't habyt, soodat haer bovenste cleet wel ghelapt ende ghestopt was, doordien sij soo veel om Godswil gaeven, spaerende voor haer selven ende milt tot den armen ende tot de eere Gods. Men soude 't niet cunne ghelooven, dat men soo veel soude cunen uutrechte met soo weinich tytelike middelen als sij deden. Sij hadden de cunst om quaetseer, schorfde hoofde, swerende vinghers ende 't vlees dat verbrant was te ghenesen... [1]) (wesende nochtans uuter naetueren seer kiesich en puntich) en ghenaesen diezelfde. Heele mande met ouwe cleeren, soo wollen als linde, beneyden en belapten sij, 't outste wechnemende ende weder nieu in de plaets geevende.... Grote patiencie hadden sij te oefenen door veel onglycke [2]) maechden dien sij bij haer hadden metter woon; jae als de Overste verlegen was met eymant, mocht [hij] dese daertoe ghebruicken. Ontfingen se met liefden. Ende als sij dan daer 't quaetste me gehadt hadden, nam [de Overste] se dan wederom wech, stelden se op een ander, daer se sijn E. tot profyt van de vergaeringhe meerder dienst mocht doen. Als bij exempel: de Overste

1) Eenvoudig.
1) De beschrijving wordt hier een weinig te aanschouwelijk.
2) Onghelyck = onbillijk, hard (*Oudemans*).

hadt haer een dienstmaecht ghegeven, daer sij in 't begin veel strijt mede hadden; wat wonende bij malkandere, kregen malkander soo lief alsof sij eygen susters gheweest hadde. Niettemin sijn E. nam se van haer, stelden se op een ander. Soo seiden se soo met een simpelheyt: wij hebben de moeyten daermede ghehadt, en dachten niet, of soude alle ons leeven bij malkandere ghebleven hebben. De Overste gaf met een strafficheit hierop antwoort, seggende: waerom preek ick u soo perfecte leeringe als omdat ghij gelaeten sult sijn, ende los van affectie? Sijn dit de vruchte van mijn predicatie? Nam dese berispinghe op met ootmoedicheyt....

„Nu sullen wij van elcken suster in 't perticulier wat verhaelen [1]), beginnende van de outste: *Eelgen Sicxtus van Emmingha.* Een sonderlinghe [2]) biddende maecht.... veel uren aeneen was sij in 't gebedt, jae conde wel seven uren aeneen op haer kniene bidden; halve nachten bracht sij wel over in 't ghebedt. Als sij eimant sach lesen in een boeck daer sij vrij over was, seide: wat moocht ghij dus lesen, ghij sout u geeven totet gebedt; daerom bidt, bidt, bidt, ende sult veel meer vruchten doen.... Men seydt ghemeendelyck voor een spreekwoort: wijst mijn een biddent mensch, ick wijs u een heilich mensch; also dese E. maecht.... Alhoewel dese een seer Edele dochter waer, soo voorgaende gheseydt is, en begeerden niet nae haer staet begraven te sijn, maer beval 't dicwils in haer sieckte, dat se begeerde begraven te sijn als een arme maecht, jae, dat men maer, mochtet sijn, een pelslap [3]) op haer kist soude leggen, ende soo 't anders gheschiede, waer 't moochelyck dat se nae haer

---

1) Toch gaat het niet aan, alles hier op te nemen.
2) Bijzonder.
3) Denkelijk = maar een *lap* van een pelle of baarkleed.

doot mocht wedercomen, souden se straffe dien 't anders ghedaen hadde.

„*Anna Sicxtus van Emmingha.* Dese was die twede van dengeene die in de vergaederinge Godt gedient hebben, ende die middelste van haer vaders dochters, die begaefste van allen. Sij hadt een cloek stil, ontvallent verstant, een seer iverich doordringent gemoet, een soete geruste geest, liefelijk ende gespraeksaem tot haer naesten, compassiues medogent, milt ende liberael tot de eere Gods ende behoefticheit der armen, hebbende oock een wacker lichaem ende een vlijtige geest... Dese E. bruidt Christi blonck ook sonderling uut in een ootmoedich cleyn ghevoelen haers selfs, nimmermeer eit ophaelende tot haer eyghen lof, soo van haer zelven als van haer vriende, jae oock niet van enighe oeffeninghe. Also haer nicht bij haer woonde, noch sijnde een jonck maechdeken.... en gaf sij niet als geestelicke moeder enighe onderwijsinghe met woorden, maer gink voor met exempelen. Als dieselfde haer ootmoedich badt om geestelike leeringhe als een testament in haer uuterste: en conde daer niet uutkrijgen, seggende: sij en wist niet; sij was onbekent in sulks; daer en was geen goet in haer, jae niet ene duecht; daerom als zij stirf en soude de Biechtvader van haer niet weten te seggen, noch en behoefde niet opte stoel te gaen sitten om te preken van haer als sij doot waer, want daer en was in haer niet prijselick, en men soude ook wel sien datet de Overste niet doen en sou. Ende dit meinden sij uut de gront haers harten. Voorwaer, sij pluckten die vruchten der duechden wiens bladeren der bewoordingen sij niet en kenden."

De Overste preekte natuurlijk wel op hare uitvaart, en prees onder meer ook „haer liefde tot de oprechte armoede des geest ende de uutwendighe armoet.... niet ghebruickende voor haer selven de tijtelicke dingen als

sooberlyck tot de noot, 't overblijfsel bestedende ter eeren Gods ende tot dienst van haer evennaesten.... Als bij exempel: 't is u allegaeder bekent, dit huis haer toebehorende hoe dat sij 't altemael gegeeven heeft tot dienst van de H. kerck, niet in hebbende als een donckere plaets daer se at en sliep, ende een helen dach in was, haer hantwerk doende, jae soo veel eygenheit niet hebbende dat se een eygen plaets op de kerk soude hebben, maer heeft mijn dicwils ghebeden dat sij een ghemeene plaets soude hebben als andere ghemene maechden.... Was oock seer patientich in 't ongerijf ende onvrijicheyt dat sij hadt, hebbende die kerck twalef jaer in haer huys, met veel toeloop van volk, want de vergadering groot is, veel missen op een dach gheschieden, om de aenval dien de Oversten hadt van verscheide Priesters, ende veel staciedaghen waeren, soodat de kerck veel was van smorgens te vijven tot smidachs te elven ende te twaleven, ende sachternoens een paer uren. Ende dan de costerissen bynae ghestadich om schoon te maken, ende den outaer te vercieren tot snachs of savonts laet toe, met veel gespeel opten orgel tusschentijde voor dien leerden, soodat noch dach noch nacht rust en was; maer was hierin altijt wel te vreden."

„*Doetge Sicxtus van Emminga.* Desen was die vierde dochter ende de derde gestelike suster van dese twe voorgenoemde susters.... Ende, mitsdien sij niet wel begaeft was in 't spreken maer een belemmerde spraek hadde, ende niet schoon van aenschijn, hierdoor wat onaengenaem voor die werelt was, maer te aengenaemer voor Godt, hebbende veel oorsaken van vernederinge ende patiencie; nam hiermede haer toekeer tot Godt.... In de leste jaeren cochten sij saemen [met de andere zusters [1])] een groot

---

1) Gelijk nader blijkt uit het lijksermoen, bl. 99.

huys in de vergaederinge, niet om haer gerijf ende gemak, maer tot dienst ende hulp van de vergaderinghe; vertoonden 't hierin dat sij de kerck hadden in haer huis, gevende 't selfde tot dienst van de glorie Gods ten besten, niet van gebruickende voor haer als de minste plaets van dien, een duistere binnekuecken, daerin etende, slaepende ende haer hantwerk doende.... Desgelijks was seer goet arms, compassiues ende medogende met diezelfden, deelden veel aelmissen, hadde veel armen dien haer toevlucht tot haer hadden. Jae op kersavont, also sij savonts stirf, liet noch nae haer ouder ghewoonten veel aelmissen omdelen. Doen sij noch crachten hadt, sat hele daeghen, ende neyden [1]) armelieden haer kleeren met sulcken devotie alsof sij Christus selfs becleet hadde."

Van haar zeide de Overste in zijn sermoen op de uitvaart: „Sij is gheweest een wijsse maecht, niet soo seer in hoghe kennisse van meditacie ende contemplatie, ofte smakelike zoeticheit, want sij van Godt niet begaeft en was met een cloek verstant ofte zoete geest, maer hadt natuerlijk [2]) een cleyn verstant en een dorre sware geest. Niettemin hadt een geresingnerde wil ende een gelaeten gront."

„*Trijntge Sicxtus van Emminga.* Dese was die jongste suster... Sij hadt lange jaeren grote trek ende inwendige verporinge van den H. Geest, om Godt te dienen in de zuiverlicke maechdelicke staet, maer stonde dieselfden weder [3]) omdat sij zoo quaelyk conde resolveren om haer vryicheit te laeten dien sij in de weerelt zooveel mochte gebruicken, houdende 't huys op van haer vader, wesende vrou en voocht; ende hadt sulcken schrik voor de geestelicke staet dat se niet verdraegen mocht, als zij bij haer susters quam, dat se haer daer eyts van aenspra-

1) Naaide. 2) Van natuurswege. 3) Wederstont daaraan.

ken; immers [1]) om de vrienschap te onderhouden quam noch altemet. Nae de doot van haer Edele vader is sij met haer broeder, sijn huisvrou ende haer jonge kindeken gecomen te Haerlem haer susters besoecken. Was soo vremt [2]) van enige vermaeninge of aensporinge te hooren van eimant, soodat haer geestelicke suster gink rontsom bij de maechden, haer biddende, dat se in 't minste haer niet en wilden aenspreken om geestelik te worden; welken haer oock stil hielen; maer Godt, dien dese tot sijn Bruidt vercoren hadde, wist haer te vinden. Alsoo sij geresolveert was om smorgens met haer volk nae huys te vaeren, soo is den nacht te voren haer overvallen sulcken vrees, alsof haer aengesproken worden: treet ghij nae huis, gij zult Godt vertoorenen; dien zal u straffen, soodat ghij met u broeder, sijn huisvrou ende 't jonge kindeken op de see sult verdrencken... Dese dit inwaer wordende is smorgens seer vroech gegaen bij de E. Oversten... sijn E. te kennen gevende wat haer overgecomen was, biddende sijn E. haer te willen aennemen voor sijn geestelicke dochter, haer volcomen resolverende den hemelschen Bruidegom te dienen"....

„Dese vier gesusters voornoemt waeren niet alleen van de outste en grootsten Adel in Vrieslant, maer oock gheheel edel van sestien quartieren, maer hadden hier niet meer werck af, dan of sij van een gemene afcomste waeren, bedanckende niet als te meerder haer hemelsche Brudegom, welcke nae 't woort des Apostels niet veel eedele of wijsen heeft vercoren, en haerlieden dese gratie ende weldade gedaen."

Zij werden alle vier „in eene grachtstede begraeven in de groote kercke tot Haerlem, numery 210."

Hier volge de geslachtslijst der gezusters Eminga in verband met het geslacht Sixema.

---

1) Immers = maar toch. 2) Verlegen?

? VAN EMINGA

- ? SIXEMA ⋯ (father of Henricus Sixema)
  - ? SIXEMA
    - *Lucia* en *Susanna*, twee maagden in den Hoek, III, 216 v° en 218 v°.
- *Hester van Eminga* × HENRICUS SIXEMA *) II, 215–18.
  - zoon, zoon, *Bibiaentge*, *Juliaentge*, twee maagden in d. H. B. † 3 Oct. 1648. J. † 24 Dec. 1639.
- SIXTUS VAN EMINGA × *Catharina van Roorde.*
  - zoon, zoon, een dezer zoons had huisvrouw en kind, II, 100. De jongste was lang buitenslands, II, 75, en huwde met eene nicht van Parck Alve, II, 402.
  - dochter, (misschien ook *Hester* geheeten :)
  - *Eeltgen*, „outste dr op een na", II, 73 v°. † 5 Juli 1610.
  - *Annetgen*, „middelste dr, II, 73 † 25 Nov. 1632.
  - *Doetgen*, † kersavond 1636.
  - *Trijntgen*, jongste suster, † 1 Aug. 1620.

*) Ofschoon Trijntge Jans uitdrukkelijk zegt (in het leven van Bib. en Jul. Sixema) dat de vader van deze maagden was *„de susterssoon van de vier gesusters van Eminga"* en ik daarom zijne vrouw, Hester v. Eminga, als zuster der vier andere zou hebben moeten invullen: zoo bleek mij dit toch onmogelijk, wijl deze zelfde Henricus Sixema gezegd wordt, zijn oom te hebben „nedergezet" toen deze zijne dochters niet naar den Hoek te Haarlem wilde laten gaan. (II, 75 v°). (De lezer zie boven, bl. 118). De neef dus, die Sixtus v. Eminga overreedde om zijne dochters „goedertierender" te behandelen, zal *de zoon* van Henricus Sixema en een der broeders van Bibiaentgen en Juliaentgen geweest zijn. De schrijfster zou dan in het Leven van Bib. en Jul. Sixema (II, bl. 215) hebben moeten zeggen: *de vaders-susters-zoon*. Opmerkelijk, dat de schrijfster op eene andere plaats (in de levens van de vier gezusters van Eminga: II, 75 v°) als volgt schreef, met openlating van het eigenlijke woord: „Immers tot haer voordeel voechden 't Godt, dat een treffelick wijs, godtvruchtich Edelman, de vaders soon, quam bij sijn oom van Emingha, hem met soo trefelicke Godtvruchtige redenen ondergaende, dat al sijn tooren sette. Ende sij samen tuis comende kregen lichtelyck oorlof om te Haerlem meter woon te trecken." (Men leze de geheele plaats: Bijdr. D. XVIII, bl. 128). Blijkbaar was Trijntgen Jans niet zeker van de zaak. Wellicht droeg ook de vijfde zuster der Eminga's den naam van Hester, en gaf dit aanleiding tot verwarring.

Nog sluit zich bij Eminga het adelijk geslacht van Alve aan. [1]) „*Parck* (Praxedes) *van Alve.* Dese is van geboorten uut *de Woude* [2]) in Vrieslant. Den vader genaemt *.ierck* [3]) *van Alve* ende de moeder *Sybrich van Rodes;* van treffelicken Adel ende rijk van tytlik goedt. Hadden samen in haer houwelik wel negen kinderen. Ende mitsdien de Catolike religie in Vrieslant gans verflaut was, ende de ketterie seer floreerden: soo is de vader met een groot offitie van de ketters begiftícht; 't geen de moeder seer tegens haer sin was. Maer immers hij behiel 't om de eer ende tytlik proffyt. Hiernae is van Godt besocht met de pestilenciale siekte, ende is daeraen gestorven sonder eenich belydinge van sijn geloof. De moeder ginck uut den huis met de kinderen; maer niemant van de bueren wilden haer inder huys ontfangen; soodat sij met haer kinderen gink in de kerck. Daerna worden een van de bueren met barmherticheyt beweecht, dien haer inder huys nam; ende als eymant de peste kreech bracht men dan in 't vierige huys. Desgelijks kreech se ook de moeder ende stirf sonder Priester oft belijdinge des geloofs. Daer bleven twe sonen over en dese dochter; anders stirf 't gehele huys leech; soodat een van de vriende, comende uut een andere plaets, gink in 't huys van voren tot achteren, ende vont geen menschen. Dese hadt mede die gave Gods met veel open gaten ende was daer soo miserabel aen, dat het een schrik waer om te sien. Immers beterden weder... ende is met haer twe gebroeders toter salicheyt gespaert. Hiernae is sij metter-

1) L. v. P. Alve. † 25 Sept. 1638. II, 401 v°—404 v°.

2) D. w. z.: *de Wouden*, het oostelijke gedeelte van Friesland.

3) De hoofdletter van het woord schijnt uitgekrabd. Denkelijk was de schrijfster niet zeker. In het „Stamboek van den Frieschen Adel" staat de vader opgegeven als: *Tjaert van Aylva*, de moeder als *Sybrich van Goslinga;* en ons klopje als: *Perck, Geestelijk te Haarlem.*

(Ik dank deze mededeelingen aan den Heer Johan Winkler, te Haarlem).

woon gecomen bij haer moey, ende is met haer nichte opgevoet als oft susters waeren. (Dese nichte was dengeene dien achternae ten houwelike kreech die jongste broeder van de vier gesusters *van Emminga*). Dese moey ende nichte waren gues; de moey is wederom hertrout, ende kreech een oprecht Catolyk edelman, dien ook seer devoot waer alsof hij een geestelick man geweest hadt, doende veel goets in huys ende onder dat geslacht. Ende daer beneffens, als over quam in Vrieslant den E. dienaer Gods M[r] *Claes Wiggersz.*, is *ten huise van desen Godtvruchtigen edelman* met grote liefde ontfangen, ende veel goets hier in huys ende onder andere gedaen, maer naementlijk in dese *Park Alve*, aennemende simpelijke het H. Catholike geloof, daer sij naderhant seer oprecht in was, ende een Godsvruchtich leeve. Out sijnde omtrent veertich jaeren, is van Godt beweecht om hem te dienen in de suiverlicke maechdelicke staet. Also de maechden *van Emminga* nichten waren, hebben haer genoot om te Haerlem te comen om de gelegentheit te sien... De nichten woonden doen tertijt in 't achterhuys van S. Anne, ende dan quam sij met haer te kercken in den Hoek ende te biechte bij den E. dienaer Gods M[r] *Cornelis Arentsz...* Sijn E... ondergink haer met goede vermaninge ende onderwysinghe" enz., zoodat zij voor goed bleef. „Dese E. was clein ende nederich in haer zelven ende oock in haer conversatie ende ommegank. Als bij exempel: smorgens was sij een dienstmaecht van de maechden; veel jaeren d'eerste op in huis; gink dan de maechde wecken; als sij dat gedaen hadde, schepten d'as op, leyden vier aen, brocht de sieckelicke maechden vier, setten haer schoenen op de stoof, opdat dien soude warm zijn als zij opstonden. Desgelijks over 't huys, nam de minste wercken op. Sij was wat hert van conditie ende soo wat wrevelich van naeture; daerom als haer eyts geheten worde van

de gehoorsaemheyt, maecten daer gemeenelick wat veel woorden tegens. Comende in haer selven, was seer benaut, sprak ootmoedich haer schult, ende was gemeenelik wel van de eerste, als daer wat geseydt oft bevolen waer, [die] dat volbracht; soodat men van haer seyden: al maec 't sij wat woorden, sel nochtans van de eersten wel sijn, dien de gehoorsaemheyt sel beoeffenen... Sij was een goedt, trouhertich mensch, soo tot de ghemene vergaringe als tot haer perticuliere vergaringhe... desgelijks seer barmhertich ende medogende tot den armen, soo van ons vergaringhe als daer buiten... Gaf sij eenich vrienschap aen eymant, dede dat soo met een hort, ginck terstont wech, om geen dancbaerheyt daeraf te hebben; 't was haer genoch dat haer wercken voor Godt bekent waeren... Ghecomen sijnde tot den ouderdoom van omtrent de seventich jaeren, is subitelicken van de doot verrast... na den noene een siek maechdeken besoeckende, quam daer te twe ure vandaen, wetende nergens af; te drie ure kreech een overvloedige nedersinckinge van queteren, [1]) wordende datelik geslagen met beroertheyt ende was terstont uut haer verstant, ontfing haer H. Olysel ende rusten snachts in den Here 1638, den 25 September."

Over de lotgevallen van *Francisco Dekema* en zijn gezin, die in de „trobbele tijt" eerst naar Frankrijk uitweek, waar hij „petegoog werd van den Hertoochsoon van Loreynen, en later naar „Cuelen trok metterwoon", is reeds mededeeling gedaan in Bijdr. Deel XVII, bl, 294–95. [2]) Te Keulen nu „kreech sijn dochter *Lucia* grote kennis aen de closter bagijntjes, maer besonder aen de Clarissen, horende die sermonen in die selfste, van jongs aen grote begeerten hebbende om een Claris te worden, maer

1) Queteren = kwatern. Waarschijnlijk verbastering van het Fr. *fièvre quarte*: d. i. derdendaagsche koorts. (*Oudemans.*)

2) L. v. Lucia Francisco Dekema, † 21 Juni 1649. III, bl. 239-42.

de joncheit der jaeren beletten haer. De vader stirf te Cuelen, ende bleven over met haer drie weeskens, waerdoor haer de vriende in Vrieslant ontboden. Sij hadt soo gaering gegaen in 't closter van de Clarissen, maer mitsdien sij eerst sestien jaer out was, en mochten sij haer niet innemen. [1]) Met grote droefheit trok sij naer Vrieslant, behoudende haer goede begeerten, ende die Clarissen versterckten haer met geestelicke brieven. In Vrieslant comende, quam metter woon bij haer Catolike mue, haer vaders suster, maer hadt veel moeijelicheyt van haer vaders broeder, dien haer vooght was ende ketters. Hier sijnde behiel haer goede begeerte, van Claris te worden inwendich, ende sprak het ook dikmaels uut; maer mitsdien sij jonk waer ende seer levendich, als sij was bij de jongelieden, soo en acht men 't niet; jae worde versocht van twe treffelicke Edelmans, dien goedt Catholyk waeren, ten houlick. Den eenen was de broeder van de *vier gesusters van Eminga*, d'andere haer naeste neef; maer gaf dicmaels te kennen dat sij begeerden geestelik te worden. Maer immers door 't aenstaen van *Joncker van Eminga*, quam soo verre, soo het sake waer sij niet geestelick worde, niemant anders soude trouwen als hem. Hierentusschen quam Mr *Claes Wiggersz.* in Vrieslant, ende sij gaf sijn E. te kennen haer goede begeerten; welcken daer zeer in verblijt was, haer nodende dat sij in Hollant zoude comen. Welcke presentacie haer sonderling aengenaem was; maer en wist niet hoe sij 't zelfde zoude in 't werk stellen, want zij soo nau bewaect worden. 'T is gebuert dat sij eens soude trecken nae haer

1) Een drietal bladzijden verder wordt nader gemeld: „Maer en mocht niet inghenomen worde, mitsdien haer oorde hiel van twintich jaeren. Niettemin beleefden 't bij haer zelven soo veel sij conde. Ghink een tijt an de closters haer broot bidden. Waerop een waerdich Minderbroeder seyde: Joffrou, dat is al een sware penitencie dien ghij hebt aengenomen."

moeders vriende, weynich mijlen van haeren huyse, hebbende bij haer haer getroude nicht. Hierop was de mue gherust. Wat geweest hebbende, trocken de vriende nae huys; ende sij heymelik nae Leeuerden om alsoo nae Hollant te trecken. Daer comende vont de geestelicke nichten *Eeltgen* ende *Annetge Sicxtus van Eminga*; dien niet weetende, wat goet sij in 't sin hadt, meynden dat het houelick met haer neef oft broeder soude voortgaen. Maer sij gaf haer H. begeeren te kennen; ende sij waeren op het hoochste verblijt, bescheyden malkandere op een seeckere dach ende ure om nae Hollant te varen. Quaemen in de vergaderinghe, in de woninge van haer nichten, dien doentertijt woonden in de achtercamer van de Godtvruchtige maechden Maritge ende Aechgen Cornelis van Veen.

Dese joffrou Lucia stont terstont alles wel aen, maer besonder de geestelicke sermonen, dien sij noit in de cloisters te Coolen soo ghehoort hadt. Ende de liefenicheyt ende eendrachticheyt onder malkandere. Sij quam te Haerlem 1599 vrijdaechs voor Pincster, bleef aldaer tot nae de octaef van 't H. Sacrament. Als Mr *Claes* voornoemt tuis waer, gink dan daer bij te biechte, anders bij Mr *Cornelis*. Maer dit duerden niet lang, want sij in Vrieslant gemist worden. Men socht haer in de eene ende andere plaets bij de vrienden, maer en was, met haeren Salichmaker, daer niet te vinden. Daernae worden [de vrienden] ontwaer, sij nae Hollant was; worden met ghewelt daer vandaen gehaelt. Alsdoen was sij out twintich jaer. Men mocht met cracht dit Goddelik vier soecken uut te blussen, maer het was te vergeefs. Niet lange in Vrieslant gheweest hebbende, ontliep weder haer vriende, comende tot Haerlem, setten haer met een Goddelicken iver om haeren hemelschen Brudegom te dienen. De vrienden lieten haer sitten in grote armoet, noch gelt of

goedt stierende. Noch en hadt geen gaeven om wat te winnen; hadt het zeer armelik, verteerden haer gouwe ketting, dien sij om haer hals hadt ghedragen, werden groot ongelijk gedaen van haer guese oom ende voocht. Maer Godt gaf haer suster *Barbara Dekema* wijsheyt ende vromicheyt [1]), soodat sij [Barbara] om haer seventien jaeren volcomen ontslaegen worde van 't gerecht, om niet langer te staen onder voochten; stelden't in 't recht tegens haer voocht; won hetselfde, soodat sij voor haer en haer suster Lucia verkreech een groot deel van haer tijtlicke middelen, dien haer onrechtvaerdelijk onthouwen waeren; ende also had dese bruidt Christi van waer sij rijckelik mocht leeven ende een ander mededeelen... Sij hadt goede gaeven van latijn te lesen, waerin sij seer promt ende perfect was. Van eersten aen las sij de Priesters getijden; heeft 't al omtrent de veertich jaer onderhouwen... Was ook seer iverich om andere maechden 't latijn te leeren, ontsach haer daerin geen moeyten... Is van haer Brudegom besocht met een sware melankolie dien geduert heeft wel veertich jaeren, den eenen tijt wat beter als den andere... Ettelicke maenten voor haer doot was heel in stilte ende die swaermoedicheyt verminderde; was soetelik bij haer kennis, devoot ende toegekeert tot Godt. Ontfing haer kerckelicke gerechten met goedt verstant ende devotie, out sijnde over de seventich jaeren. Heeft een en vijftich jaeren in dese H. plaets Godt getrouelik gedient, al gehouden hebbende haer Jubele van 't vijftichste jaer. Is in 't jaer 1649 den 21 Junius in den Here gherust."

De Eerw. Overste hield „een cort puntgen op de uutvaert", naar den tekst: „Hoort dochter ende ziet, ende neycht neder u ooren, ende vergeet u volk ende uws

---

1) Kloekheid.

vaders huys. Ende de Coninck sal lust hebben in u schoonheyt. Psal. 44."…. „Aldus heeft ghedaen d'overledene, welcken heeft vergeten haer volk ende 't huys haers vaders, soodat sij haer set genomen hebbende hier in de H. vergaderinge, wel elf jaeren hier ghewoont heeft eer dat sij d'eerste reis in Vrieslant voer. Het waer te wenschen, dat de geestelicke maechden dit naevolchden, haer vaders huys ende vrienden verlaten hebbende, dien voort vergaeten, met liefden ende stillicheyt haer metten hemelschen Brudegom becommerden. Maer wat sullen wij seggen van soodaenige maechden, dien alle jaeren, jae de sommegen wel twemaels sjaers bij de vriende vaeren, voedende die affectie van vlees en bloet, tot groote schaede van haer geest. Soo niet dese. Hoe groten affectie sij ghevoelden tot haer vaders lant, tot vrienden en maegen, jae haer eenige suster met veel nootsakelicheyden om te spreecken van haer tijtlicke middelen, niettemin haer E. Oversten het ongeraetsaem vindende dat sij daer soude trecken: is alle die jaeren simpel ghehoorsaem gheweest, tot een goedt exempel van andere."

„*Hillegont Jansdochter.* 1) Desen is van gheboorten uut Vrieslant omtrent *Herlinghen*. Haeren vader was ghenaemt *Jan Jacobszoon* en haeren moeder *Pietertgen Pieters.* Sij hadden redelicke middelen, winnende eerlycken haer broot voor haer en haer kinderkens. Maer Godt haer met veel tegenheyts besoeckende, sijn ghecoomen tot groote armoede, nae den doot van den vader; alsoo dat dese dochter Hillegont Jans met haeren suster haer best ghedaen hebben om eerlycke den cost voor haer ende haeren moeder te winnen. De moeder was zeer treftich Catholyk, een duechdelycke H. vrou, dien 't booven maeten swaer viel, dat se most zien de desolaetheit van de H. Kercke,

1) L. v. H. Jdr, † 14 Aug. 1626. I, bl. 184-86.

dat de kercken ende H. plaetsen worden verdestrueert, de Priesters verdreven, de H. Sacramenten ende 't gebruick van de Catholycke ceremonien wechghenoomen, soodat dese Godtvruchtige weduwe menighen tijt waer, dat se niet een Priester wist te becoomen. Maer sy dede sooveel zij conde; quam sondaechs ende H. daechs bij de Catholycken leesen. Sij was een sonderling biddent menschgen, haer tijt overbrengende in 't gebedt, en principael teghens den avont in de schemeringe, ginck leggen bidden in en hoek van haer huysken; al was daeromtrent veel ghepraets, hiel haer soo onverbeelt alsof sy alleen in de werelt gheweest hadt. Sij gaf haer kinderen veel goede exempelen ende H. vermaninghe, ende stichten se in de duecht. De vruchten van dien sijn gebleecken in dese voornoemde dochter, die een waerdige geestelike maecht gheworden is, in een andere dochter die een devote weduwe was, ende in een kintssoon die een treffelicke *Jesuwyt* gheworden is. Laat ons nu coomen tot dese E. Hillegont Jans, diewelcken, hoewel sij arm was van tijtelicke middelen, was seer kloeck en naerstich om haer cost te winnen ende veel begaeft in haer hantwerck van fijn te spinnen, waermede sij haere moeder, oock haer arme broeders ende haer zelven eerlyck en sober de cost won. Godt siende dit getrouwe eerlicke hertgen, heeft sijn oogen der barmherticheit op haer geslaeghen, haer verkiesende tot sijn Bruidt, voegende allenskens daertoe bequame middelen. 'T is gebuert, dat sij heeft comen te dienen te *Herlinghen* bij een treffelick Catholyck man, dien de eerste was welcke *de Priesters aldaer in zijn huys ontfingh*, ende naementlyck M[r]. *Claes Wiggersz.*, die bijnae miraculues daer quam. Dese, een liefhebber des suiverheits, bracht altemet sodanighe propoosten voort, waerdoor dese haer hart soo gheraeckt worden, dat se resolveerden den hemelschen Bruydegoom

te dienen in de maechdelicke staet. Daertoe oock ghehoort hebbende van de vergaederinghe van de maechden tot Haerlem, badt Godt nacht, en dach dat hij haer in een bequame ghelegentheit wilde voeghen. Den neef, daer wij voorgaende met een woort van gheroert hebben, alsdat hij *Jesuwyt* gheweest heeft, dese woonden doen ter tijt te Haerlem, van wiens *bekeeringhe tot het H. Catholycke gheloof sij oorsaecke gheweest* hadde, dese is sij eens comen besoecken, ende is daernae bijnae mirakuloselycke bij de maechden gheraeckt, ende soo vorder bij de Overste M[r] Cornelis Arentsz., teghen welcke sij met alle simpelheit haer hart gheoopent heeft, ende haer gheleeghentheyt te kennen ghegheeven, haer gheheel onderworpende onder sijn wijse dischrete beleydinghe, out sijnde omtrent drie en veertich jaeren." Zij overleed aan „een seer sware sieckte, die men oock meende dat de gave Gods ofte de peste was", 14 Aug. 1625.

„*Fokel Gerretsdochter.* 1) Desen is van geboorten uut *Vrieslant.* De vader heeten *Gerret* 2); de moeder *Fytgen.* Waeren zamen oprecht Catholyk ende van redelike middelen, generende haer met lantwerk; kregen sonen ende dochteren in haer houwelik, voeden die op in 't H. Catolike geloof, werde van Godt gebenedyt met *twee geestelicke dochters;* ende een van haer kinderen nam een arm *Priester* uut liefde *in haer huis metterwoon.* Ende dese dochter de werelt verlaeten hebbende is te Haerlem ghecoomen... heeft ettelike jaeren gewoont bij die E. innege maecht Aefgen Jans ende andere maechden. Worden daernae van Godt besocht met een voortspruitend accedent, ende, die maechden doentertijt seer benaut wonende, vont d'E. Oversten goedt, dat sij weder nae Vrieslant soude

1) L. v. F. G., † 10 Juni 1638. II, 384-86.
2) Oningevuld gebleven.

trecken om raet te doen, en als sij gesont waer wederom te coomen. Is gehoorsaem geweest daer blijvende ettelike jaeren, ende wederom ghecomen met believen van de E. Oversten, doentertijt M[r] Joost Cats. Was wel gesonder, maer swak, soodat sij most gaen met een kricgen. Heeft ettelicke tijt gewoont bij de E. maechden *Annetge* ende *Doetge Sicxtus*, daer sij ten delen haer cost aen betaelden, ende [die] vorder die liefden aen [haer] bewesen, want sij vrij wat moeyelik ende onsoet was mede om te gaen, ende een anders dienst van doen hadt, haer selven soo niet cunnende helpen. Ende als die kerck daer in huys quam, heeft haer E. Oversten daer vandaen ghenomen, mitsdien sij doen geen plaets en hadden. Liet haer wonen bij een andere Vriese maecht, dien malkandere zeer ongelijk waren, hebbende veel oorsake van patiencie t'samen te oeffenen. Dit niet wel willende gaen, want sij haer tot malkanderen niet coste voegen, is de E. Oversten vernootsaect geweest dit te veranderen, haer stellende bij de E. getrouwe maecht Griet Jacobs, dien haer met liefden ontfangen heeft, gevende haer die beste benedecamer, gink selfs boven onder 't dak, daer 't seer heet was slaepen (hoewel sij daer qualyck tegens mocht om haer sieckelicheyt). Ende dese *Fokel Gerrets* seer suer, sober en hert van woorden was. Als sij eyts eyschten, seyden anders niet als: *vier*, *bier*, *broot* ende zoo vorder, niet eens: *belieft ghij mijn dat te halen of te geven*. Ende als men haer dan haelden 't geen zij eischten, en was dan niet te vreden, stierde dickwils verscheyde reysen om een ding. Ende dese Goddelicke maecht was even patientich ende behulpelijk".... Later echter „droech [Fokel] haer soetelijk, behulpsaem ende dancbaer, beginnende te veranderen in haer ommegank... alsof sij een ander mensch geweest hadde; dattet scheen bijnae een mirakel aen geschiet te sijn... Ende is door de verborgen

dispositie Gods snachs in haer slaep, soo men niet anders conde mercken overrast van de doot" 10 Juni 1638.... Sij hadt stil gheleeft ende is stil gestorven, wien wij vastelijk hoopen nu stillyk in Godt is rustende."

„*Vroutge Claesdochter.* [1]) Desen is van geboorten van *Bolswaert* in Vriesland van eerlicke ouders. De vader was een schipper, won also ryckelik sijn broot voor sijn huisvrou ende kinderen. De vader was ghenaemt *Claes Jansz.;* de moeder *Eelkens Jans*, hadden samen in haer houwelick ses kinderen." [2]) Toen het gezin zes maanden te *Emden* gewoond had „quam daer een grote sterfte, soodat de vader ende moeder gestorven sijn latende ses kinderen achter".... „Vroutge Claes trok nae Vrieslant; quam metter woon bij haer moey, dien daer hiel droge gasterij, won soo eerlik haer cost; maer mitsdien sij veel siekten hadt, verteerden dan weder 't geene sij overgegaert hadde, soo dat het met haer sober om quam. Cunnende niet wat moye clederen krijgen, ende sach dat haer susters ende volk soo voorspoedich voortquamen: hier hadt se grote moeyelicheyt in, willende liever verre van haer vrienden sijn als naebij, om soo de minste niet te wesen, want sij was grootshertich. 'T is gebuert, dat tot haer moeye tuys quam een aensiendelik rijk coopman van Amsterdam, dien siende dese dochter, viel daer sijn ooch op, versoeckende dat sij mocht met hem trecken nae Hollant t' *Amsterdam*, mits conditie hij soude voor haer sorgen, jae annemen als sijn eygen kint. Waernae sij vrij wat luisterden, alsook de moey, makende vaste conditie, met hem dat hij voor haer soude sorghen. Maer 't geviel recht anders als hij haer in Hollant hadde, bestellende haer te *Haerlem* te woonen bij sijn bijsit met

---

1) L. v. Vr. Cl., † 1 Oct. 1638. II, 410-18.

2) Verdere bijzonderheden over de ouders in Deel XVII, bl. 276-77.

kinderen, om daer 't werck te doen (hebbende 't Amsterdam sijn getroude vrou). Hier leet sij veel, maer besonder mitsdien sij verviel in een grote sieckte, lieten haer leggen als een beeste sonder dienst of hulp, soodat de bueren hadden compassie; naemense uuten huys en bestelden se in 't gasthuis. Gebetert sijnde wilde hij se wederom hebben in haer dienst, makende grote moeyten, maer sij behielp haer met uut neijen te gaen bij de huysen. Doen en hadt hij geen kants... Sij gink te neijen, wan ses stuivers sweeks; hier liet sij de vrou twe stuvers van inhouwen, ende met die andere vier soo onderhiel sij haer lichamelijk voetsel, coopende een half brootgen sweecks met een verendel boter; ende als sij wat melk soude eeten, hadt sij een half verendel booter. Was wel genoecht met haer sobere portie, als sij maer die goede lieden niet hoefden te moeyen om aelmisse... Dit dochterken Vroutge Claes hadde van jonks aen een grote begeerte ende trek om Godt perfect te dienen, maer wist niet hoe, oft op wat manier. Sij hadde eens gehoort in de beniste [1]) vermaeninghe d'evangelie, dat Christus seydt: hoe dicwils heb ick u willen vergaederen als eene henne haer kieckens, ende ghij en hebt niet gewilt. Soo wensten zij dat se als een kieckentje van binnen geheel mocht sijn onder die vlogelen van de bescherminghe Gods, ende in 't minste daer eyt buyten zijn. Welcke goede begeerten Godt ook in haer volbracht heeft in de leste jaeren haers levens, als hij haer in soo H. vergaderinge in stilte ende rust gebracht heeft. Nu te Haerlem sijnde, gaende neyen bij de huisen, voechden 't Godt dat sij kennis kreech aen *Jan Albertsz. Ban* ende aen *Claesje Dirks Wij*, dien saemen waeren van de treffelicste ieverichste Catolike van Haerlem; dien haer soetgens aenleyden vooral met ge-

---

1) Menniste.

stichtige exemplen ende een Goddelicke menschelicke getrouicheyt. Brachten haer bij den E. dienaer Gods ende Cappelaen van Haerlem Mr *Jan Dirksz.* [*Bogge*]; dien met liefde tot haer salicheit haer ter herten nam, ende met veel moeyten ende neersticheyt ten rechten bracht, voor 't eerste haer gevende 't H. Doopsel, alwaer *Claesge Wij* voornoemt alsdoen haer peet was. Is soo allensgens vorder gecomen met siel ende lichaem. Ende onder dese geslachte omtrent de vijftich jaeren gedient ende geweest, soodat sij haer beminden ende liefhadden als haer suster jae moeder, om haer getrouicheyt, kloecheit ende geschicktheyt. Een wondere dispositie Gods: alle den tijt van omtrent vijftich jaeren, dat sij gewoont heeft in de stadt van Haerlem, is geweest aen den Hoek oft in den Hoek. Als namentlik, doen haer die coopman van Amsterdam bestelden tot sijn bijsit, dien woonden in *'t grote huis van de benist op de gracht* (daer naemaels *Dirk Dirksz. Bogge* en vaer S. [1]) veel jaren in gewoont heeft ende die kerk in was. Hier was tusschen de maechden ende haer een put, daer sij aen weersijden samen haer water uut haelden. Hier conde sij de maechden wel wat door sien. Hadt goet behaegen in de simpelheyt haers habyts, in die soete stillicheyt onder malkander. Vraechden [2]) aen dengeene daer sij bij woonden, *wat voor volk het was;* worde geantwoort: *het sijne clopies.* — *Wel hoe, cloppense dan altijt?* — *Neen, 't sijn papisten.* — *Wat is dat voor volk?* Maer kreech weynich antwoort. Immers [3]) badt Godt dagelik, dat hij haer opten rechten wech wilde stieren, daer sij in mochte salich worden, soo sij op een dwaelwech was. Quam hier vandaan in de klerksteech, mede bij een beniste vrou... Alhier wonende raeckten bij de

1) Vajer saliger ged. = de overledene Overste.
2) Zij vraagde. 3) Maar toch.

Catholiken, als voor geseydt is, ende te dienen bij de dochter van Jan Alberts, dien metter woon quam in de *brouerie van de Jerusalemse veer*, an den Hoek. Daer wonende, heeft versocht, dat sij in de vergadering mocht te kercke coomen; welcken haer gheconsenteert is, genietende die leeringe van 't Goddelicke woort, ende die H. dienste van de kerckelicke sanck. Is van Godt geraeckt met begeerten om hem te dienen in de suiverlicke maechdelicke staet, haer begevende onder die beleydinghe van den E. dienaer Gods Mr Cornelis Arentsz.; ende heeft verlaten 't geselschap van de waerlicke lieden, daer sij soo lange onder gedient hadde, ende haer begeven om onder die maechden te dienen... Ettelicke maenten voor haer doot vont haer E. Oversten goedt, dat sij haer woonplaets soude veranderen, ordinerden dat sij soude woonen in een huisgen in de klerksteech achter die schuur, daer sij voorgaende gewoont hadde noch benist sijnde, maer begon gehoor te geven van 't H. Catolike geloof, waertoe sij is gecomen, ende nu in 't leste is ghestorven, haer inganck maeckende, verhope ick vastelyck, nu niet in de strijende [1]) maer in de tryompherende kercke, om Godt niet t' aenschouwen in de duistere spiegel des gheloofs maer van aenschijn tot aenschijn." Zij stierf 1 October 1638, „gecomen sijnde tot den ouderdoom van omtrent tachtich jaeren, dertich jaeren haer hemelschen Brudegom gedient hebbende."

„*Wiggertgen*, anders *Trijn* [2]) *Lieven*. [3]) Desen is van ghebooren van Vrieslant, een plaets ghenaemt *Nurm*, van slechte ouders, maer de principaelste rijkdoom dien haer

1) Dit slaat op hetgeen de schrijfster pas had meegedeeld over haren strijd met de vooroordeelen die zij in hare jeugd tegen de Katholieken had opgevat. De plaats is reeds medegedeeld in Deel XVII, bl. 277.

2) Zij nam bij haar H. Vormsel S. Catharina tot patrones. (III, 232 v°).

3) L. v. W. L., † 6 Maart 1649. III, 231-34.

ontbrak was 't H. Catholike geloof. Den vader ghenaemt *Lieven Wijbrantsz.* ende de moeder *Jannetge Dirks.* De moeder was hert benist. De vader wel ghecomen sijnde van een treffelicke Catholike afcoomst, is niettemin door sijn vrou, rebelheyt van de menschen daer hij mede omgink, de H. kercke verdestrueert, de gueserie florerden in haer eerste nieuschiericheyt, mede tot de ketterie vervallen. Sij hadden in haer houwelik twe sonen ende eene dochter. De moeder comende te sterven, trouden de vader weder, krijgende een quaet wijf, waerbij dese kinderen veel te lijen hadden. De dochter voornoemt quam bij een Catholike vrou te dienen, wiens suster was een geestelicke maecht hier in ons vergaderinghe, genaemt *Maritgen Ger* of anders *Vriese Mayken.* Alhier werden se onderwesen in 't H. geloof; nam 't vrij wat in. Ende hoorden datter te Haerlem veel geestelicke maechden waeren, die in zuiverheit Godt diende, dit raeckten haer noch meerder; maer men coste niet vorder helpen, doordien daer geen Priesters waeren te becomen. Dese vrou raekten weduwe te werden; scheyden uut haer neringhe. Ende om haer selven ende haer kinderen beter op te voeden in 't H. Catholike gheloof, soo wrocht d'E. Oversten Mr Cornelis Arentsz. daerin door haer geestelicke suster, dat se te Haerlem quam metter woon; behiel haer in 't Catholike gheloof. Met behulp van goede menschen, hiel haer soon op de studie; werden een Priester Gods. Pastoor sijnde, quam daer een grote sterfte van de pestilentiale sieckte; was sijn schapen seer getrou bijstaende, heeft van Godt loon gekregen van sijn arbeyt, is an deselfde siekte gestorven... Eene dochter, genaemt Eesgen, anders Trijntgen, is geworden een geestelicke maecht hier in dese H. vergaeringe. Laet ons wederom comen tot ons *Wiggertgen.* Dese dit stut quyt sijnde, raeckten bij een guese predicant metterwoon te dienen twe jaer. Desen

had haer gaering tot sijn ketterie getrocken ende gedoopt, want sij was noch heyden, maer en cost bij haer niet winnen, hoe crachtich hij het aenleyden; jae soude haer bijnae overvallen hebben, maer Godt verlosten haer, oversendende sijn huisvrou een sware siekte, waeraen zij stirf. Soo hadt hij daer sooveel mede te doen, dat hij haer ongemoeyt liet. Ende sij hem verweet, dat hij van Godt gestraft waer, doordien hij haer tot sijn ketterie wilde trecken. Al haer hart ende liefde trok tot het H. Catholike geloof ende nae Haerlem. Godt wien haer uut liefden het goede begintsel gegeven hadt, heeft middel gevoecht om te comen tot een goedt eynde, bewegende die voornoemde maecht, dat se door haer is ghecomen in Hollant te Haerlem bij de Vriese maechden gesusters *Eeltgen* ende *Annetge Sicxtus van Eminga*, van haer ghebracht sijnde bij de E. Overste M[r] Cornelis Arentsz., van diezelfden onderwesen in 't H. Catholike gheloof. Ende is ghedoopt van de *E. Cappelaen Mr. Peter* (out sijnde twintich jaeren). [1]) Heeft noch meerder gratie van Godt verkregen, resolverende om den hemelschen Brudegom te dienen... Dese en was 't niet ghenoch, dat sij de gratie van 't H. gheloof ghekregen hadt, maer wensten om de salicheyt van haer broeders. Aengaende haer vader en hadt se geen kans aen, want dien uut Vrieslant alhier ghecomen was, haer met alle maenieren angaende om wederom haer van 't geloof te doen wijcken; maer 't was te vergeefs... Ende beyde haer broeders sijn tot het geloof gecomen; daer sij een grote blijtschap in hadt. Den eerste stierf haest; den andere trock nae Vlaenderen, behiel ook sijn geloof, als ook sijn naecomelingen... Welcke bruidt Christi ghecomen sijnde tot den ouderdoom van bij de

---

1) Alzoo omstreeks 1599. Zie beneden.

tseventich jaeren, omtrent de vijftich jaeren Godt gedient hebbende... is in den Here gerust 1649, den 6 Maert."

Behalve de bovenvermelde Friesche „maechden" wier levens door Trijntgen Jans beschreven zijn, waren er gewis nog andere te Haarlem, als leden der vergadering. Zoo even zagen we eene *Maritgen Ger* of *Vriese Mayken* genoemd; doch ook nóg eene adellijke Friesche jonkvrouw leefde er aldaar. Deze was *Jonkvrouwe Barbara Ruurtsdochter Juckema*, eene zustersdochter van Jonkvrouwe *Lucia* (Luts) *Dekema*, boven behandeld. [1]) Zij stierf in het jaar 1667. In het „Stamboek van den Frieschen Adel" wordt aangegeven, dat zij omstreeks het midden der 17de eeuw „klop te Haarlem" was.

Ik dank deze bijzonderheden aan eene welwillende en zeer gewaardeerde mededeeling, die mij door den Heer Johan Winkler, den bekenden Frieschen letterkundige te Haarlem, gedaan werd, en waarbij ik tevens kennis kreeg, dat er van deze zelfde Friesche maagd nog een prachtig geschilderd afbeeldsel in olieverf te Leeuwarden bewaard wordt, als familieportret eigendom van Vrouwe van Slooten, geboren Jonkvrouw van Sminia. Zij heeft met haren echtgenoot, den WelEdelAchtb. Heer A. H. van Slooten, Burgemeester van Rauwerderhem, allerbereidvaardigst toegestaan, eene photographie van het portret te laten nemen. Aan deze heusche welwillendheid heeft de lezer den „lichtdruk" te danken, welke aan deze aflevering is toegevoegd, hierachter tegenover blz. 158.

Beweegreden voor deze toevoeging is geweest, dat dit portret eene welkome aanleiding mocht genoemd worden om de vraag naar de gebruikelijke kleeding der Haarlemsche „maechden" te stellen, en een geschikt middel tevens, om haar te beantwoorden.

---

1) Bladz. 135-39.

Droegen de „maechden van den Hoeck” eene eigenlijk geestelijke kleedij? Men zou geneigd zijn om op deze vraag een bevestigend antwoord te geven. Immers daar wordt gesproken van het „werelts habijt” af te leggen en het „geestelicke kleet” aan te trekken. Zoo was Claesge Wouters van der Mey „seer aenclevende aen haer wereltsche habijt; maeckten wel sulcken droefheit ende beswaertheit als sij ’t selfden soude veranderen, alsof sij een wonder groot werk soude aenrechten; niettemin al had se zoo veel contrarie genegentheden, verstirf dien ende volchden die trek van haer geest.” Toch wilde het haar nog niet in eens gelukken. De schrijfster immers vervolgt: „den tweden October 1620 (op den dach dat de E. Oversten Mr Cornelisz. Arentsz. 1613 gestorven was) en de H. drie Coningen-avont, verwierp sij ’t werelts habijt ende trok aen het geestelicke cleet; ende was daer achternae zoo iverich in dat se daerin vercoos het simpelste.” [1]) Eene andere heeft „veel jaeren haeren Biechtvader ghebeeden om consent, dat sij zoude mogen aendoen een slecht maechdelyck habijt; ende so haest zij daertoe consent hadde heeft hetselfde cleet aenghedaen... maer stierf als sij ’t habijt ettelicke maenden aenghehadt hadde.” [2]) Nog weer eene, die „dardalf jaer geresolveert geweest hadde om Godt te dienen” heeft eerst „anderhalf jaer voor haer doot aengetrocken ’t slechte of geestelicke habijt.” [3])

Er werd dus gedragen wat „geestelick habijt” genoemd werd en onderscheiden was van het wereldsche. Toch bestond het niet in een vaste en voor allen bepaalde dracht, gelijk de kloosterlijke van den vroegeren tijd. Deze zou

1) L. v. Cl. W. v. d. M., † 1625. III, 410.
2) L. v. Trijn Jans, † 1622, I, 83 v°.
3) L. v. Grietgen Grauerts, † 1630. I, 286.

trouwens voor het openbare leven niet mogelijk zijn geweest. Maar droegen de „maechden" dan misschien binnenshuis eene vaste kloosterdracht? Hiervoor heb ik geene bewijzen gevonden, tenzij misschien voor het gebruik, dat men zich tijdens het gebed van een soort sluier bediende; althans van Catrina Jans wordt verhaald: „In haer cledinghe was zij seer simpel als de mintste maecht: haer *hoofddoeck* was zeer grof; *'t cleetgen* dat sij *op haer hooft* leyden, als sij *in haer gebedt* waer, was een stuck swert laecken bay." [1])

Het eigenaardige dan van het geestelijke habijt bestond in een bijzonderen eenvoud. Vandaar zagen we het boven aangeduid als „een slecht [2]) maechdelyck habijt", of „'t slechte of geestelicke habijt." Overigens was aan de klopjes de noodige vrijheid gelaten, om dien eenvoud naar believen minder of meer gestreng te beoefenen. Claesgen v. d. Mey, gelijk we zoo even vernamen, was „achternae zoo iverich dat se in het geestelicke cleet vercoos het simpelste."

Het is merkwaardig te lezen wat Trijntgen Jans zoo al verhaalt over de verschillende wijzen, waarop hare geestelijke zusters die „simpelheit van 't geestelicke cleet" beoefend hebben. Ik durf vertrouwen, dat het den lezer niet ongevallig zal wezen, als ik de schrijfster hierover laat vertellen op hare zoo levendige en schilderachtige manier.

„Trijntgen Dirks Wij. [3]) Dese onse E. van 't eerste begintsel af dat zij haer geset heeft tot den dienst van Godt, heeft angenomen een slecht armelik habijt. *Op haer*

---

1) L. v. C. J., † 1603. I, 351 vo.

2) *Slecht* namelijk in de bekende oude beteekenis van eenvoudig.

3) Het leve van Catarina Dircx Wij, maghet van dese vergaderinghe van Haerlem, onse Eerwaerdighe geestelicke Moeder. † 1621. I, 331 vo. Een leven met bijzondere uitvoerigheid behandeld.

hooft droech zij een *slap ongestijft doecjen; om haer hals geen befjen* (als de maechden gemeendelik dragen) maer een *wit bandeken* dicht om haer hals toe, om de Eerbaerheit, dat men haer hals niet soude bloot zien. Haer *lijfjen* vooraen simpel over malkander; weinich plooyen in haer *rock;* haer *schorteldoeck* [1]) maer met ene vou. Haer *toffelen* [2]) als zij nieu waren, bestreek se met assche, omdat se simpel soude staen; 't laken van haer cledere, zoo linden als wollen, seer grof en van slechte materie, en droech se soo lang dat se seer out versleten ware, jae boven op haer clederen setten wel een lap van andere coluer, nae 't exempel van S. Elisabeth. En om haer zelven noch meerder te sterven, daer zij uut der natueren waer seer sindelik en perfect, liet somtijts haer clederen een weinich slordich blijven. Niet dat slordicheit te prijsen is, want den H. Jeronimus seit: slordicheit is geen Heilicheit. Maer voor een sindelik mens als sij waer, dien het doet met sulcken verstorven intencie, zoo is het Heylicheit. 'T laken van haer *huick* was sulks als men voor de arme menschen kousen af maecten. Als dien nieu was, liet haer susters kinderen in regen en wint daer mede te kercken gaen, omdat de glans soude af sijn; ende als de huik nat beregent waer, deet se ineeen en sat daer op, waerduer sij vercruect worden, en [zij zelve] also met meerder beschaemtheit bij de menschen soude comen; ende droech dieselfde soo lang dat se soo cael was. Van haer suster hieraf berispt wordende: *wel, schaemt ghij u niet, daer ghij een Burgemeesters dochter zijt, dat ghij soo gaet?* Antwoorden: *ick mach denken dat ik Adams dochter ben.* Zij hadt oock soo weinich clederen; als dieselfden soude geneit worden, most dan een cleet van een ander lenen. Zij en hadt maer drie of vier hemden ten

1) Schort, voorschoot. 2) Pantoffels.

hoochsten; als sij enige meer hadde, gaf terstont om Gods willen, wesende tevreden met de notelicheit."

In de *hoofdbedekking* schijnt een tamelijk gelijkvormig gebruik te zijn gevolgd. Zoo was Claesgen Jans in haer habijt „op de simpelste manier als d'ouwe maechden, met een *slapdoecxken ongestijft* op haer hooft." [1]) Sijtge Dingnums „droech op haer hooft een *ongestijft doecxken* of *slap hulleken*, ende ginck stichtich en eerlick ghecleet, maer niet zindelick" [2]), en Gertruydt Jans „ginck soo sober ghecleet als een van de armste maechden, ende droech op haer hooft een *ongestijft hulletjen.* [3]) Van Machtelt Bickers was het habijt „soo slecht als een van de maechden. *Op haer hooft* droechse *een doeck, met slippen*... Niet dat haer clederen waeren morsich of slordich, maer slecht en simpel." [4]) En Aecht Jans „ghedachtich sijnde, dat se dickwils, in de werelt noch sijnde, haer sinlicheit in de cleederen ghebruict hadt, socht haer daer nu te meerder in te versterven. Al most sij daerom ook al vrij wat vernederinghe lijden, dat men seyden, sij slordich was, verdroech dat gaering. Sij droech op haer hooft een slechte *muts*, een *doek met slippen*, soo grof en simpel, of de slippen twe trommelstockgens gheweest hadden, en soo vorder haer habijt op 't simpelste." [5]) Toch bleef de hoofdbedekking niet op den duur ongestijfd; want Magdalene van Dam [6]) (zij kwam van 's Gravenhage) „was de eerste dien de *wit gestijfde doekhuiven* [7])

---

1) L. v. Cl. J., † 1643. III, 98 v°.

2) Zinnelijk. L. v. S. D., † 1617. I, 60.

3) L. v. G. J., † 1623. I, 92 v°. Elders „een slaphulletgen of ongestijft doeckskeu." I, 211.

4) L. v. M. B., † 1624. I, 158 v°.

5) L. v. A. J., † 1634. II, 172.

6) L. v. M. v. D., † 1634. II, 188 v°.

7) Doeckhuive = muts. — „Doeckenhuyve. Peplum, flammeum, velum capitis, rica, plagula. Couvrechef." (*Kiliaen*).

droech, dien seer geel stonde; welk doen ter tijt een groot versterven was; hadde daerom ook veel te lijen." Enkelen echter achtten ook het linnen „slaphulletgen" nog te „sinnelick." Zoo Giertgen Freriks en Maritgen Gerrits [1]) die „niet cunnende draegen 't Clarissen habijt, naemen haer habijt zoo simpel als sij costen, na de manier van de maechden; ende op haer hooft setten sij *een swert capuutsjen*, welk doen geen ghebruyk en was als van sommeghe ouwe arme vroukens. Dit deden sij uut ootmoedicheyt ende penitencie, mitsdien sij in de werelt sijnde, 't haer van der hooft ghevlochten hadde met een rode sijde haersnoer, veel sindelicheyt ende hovaerdicheyt mede bedreven (gaende blootshofts, soo 't gebruik in haer lant was). [2]) Verstirven haer hierin boven andere, leeden hierom ook veel versmaetheyt. Men noemden haer *die capuutsies;* welcken sij in 't eerste wel voelden, maer verdroegen 't om de liefde Gods gaering, dat sij om de versmaetheyt versmaet worden."

Eene eigenaardige dracht, waaraan de klopjes kenbaar waren was *het befgen*. Immers „Maria Jacobs Samson hadt van kintsbeen af grote genegentheyt tot de suverlicke maechdelicke staet... 't Was haer een groot vermaek als zij quam op Bakenes, siende de huisen van buyten aen, daer de maechden van binnen in woonde. Jae, maer ses jaeren out sijnde, als sij maer hoorde spelen die Bakenesse-klok, hadt een blijtschap in haer hart, dat se mocht hooren 't geluidt van de klok, in wiens plaets sij zoo garing wilde wesen. Hadt se mogen begaen: om haer ses jaren *hadt se wel een befgen gedraeghen gelijk de maechden;* was seer gesticht als zij die maechden maer sach,

1) L. v. G. Fr., † 1642. III, 49. Deze zijn dezelfden, van wie reeds in *Bijdr.* XVII, bl. 292 medegedeeld is, dat zij moeite gedaan hadden om te Lissabon te komen in het klooster der uitgewekene Hollandsche Clarissen.

2) Zij kwamen uit de Cuynder.

principael die borger dochters als Baertge Pieters, Trijn Jacobs Bam ende diergelycken, also daer doenter tijt veel van Haerlem waeren." [1]) Hier is echter geen spraak van bef, in de hedendaagsche beteekenis. Befgen beteekent hier het kraagje, zooals we thans zeggen. [2]) Ook hierin werd de simpelheyts des habijts betracht, bijv. door Maritgen Tonis „gaende seer slecht gecleet met een *ongestijft befgen* ende een *doek met slippen*, soo het in 't eerst 't gebruik waer onder de maechden." [3])

Agatha Cornelis van Veen (de dochter van Mr Cornelis van Veen, den „Pensionarius van de stadt Leyden") nam ook „haer habijt soo slecht als sij conde. Daer en waeren *naulicks plooyen booven in haeren rock*, omdat het soo veel te simpelder soude staen"... [4]) „Sij en hadt *maer eene bouwen, ongevoert.*" Laat hier ter verduidelijking van „rock" en „bouwen" Dr G. D. J. Schotel ons mogen onderrichten [5]): „De jakjes rustten met groote ronde plooijen „op den ronden hoepelrok of de bouwen, die men opge„slagen, opgefronst of opgekoppeld droeg, ten einde „den „benayde" of fraaijen rok „gestikt, geboord, ge„voerd met floersen (franjes) en met tocken" te kunnen „vertoonen. Meer stemmige lieden lieten hem hangen." Van dezelfde Aecht Jans, over wie reeds boven gesproken is, wordt verhaald: „'T gebuerden eens dat de neyster haer een bouwen ghemaect hadt dien haer seer bevallich stont, soodat de maechden daer behaeghen in hadden, ende uut soeticheit seide: *ay, lieve moeder, draecht die*

1) L. v. M. J. S., † 1634. II, 223 vo.

2) „*Beffe:* krage. Collare, collé, fraze." (*Kiliaen*). Men vergelijke wat zoo pas gezegd is over Trijntgen Wij, die bij uitzondering „*om haer hals*" geen befjen droech (als de maechden gemeendelik dragen)."

3) L. v. M. T., † 1645. III, 146 vo.

4) L. v. A. C. v. V., † 1623. I, 105 vo en 108 vo.

5) *Het oud-hollandsch huisgezin der zeventiende eeuw*, Haarlem 1868, bl. 127. De plaat vooral tegenover bl. 120 is zeer leerzaam.

bouwen wat veel; sij staet u soo mooy. Sij gaf se daetelik aen een ander maechdeken, sonder dat eymant oyt wist, waer se gebleven waer." Ja, van Weyntgen Pieters luidt de lofspraak: „Dese Goddelicke maecht droech haer nederich in spijs, in huysraet ende clederen, meerder als een van de armste maechden. Sij en *hadt niet eene bouwen;* haer wollen en linden was seer sober." [1])

Mantels waren „soo geen maechdelicke dracht." Jannetgen Dirks „also sij swak en teer van lichaem was, conde weinich cleeren dragen mitsdien sij haer te veel beswaerden; nochtans ter andere sijde die coude niet conde lijden, gebruicten in 't leste een *clein manteltgen* van slecht stof, met out bay gevoert. Hier hadt se grote schrupel in om dat te draeghen, mitsdien het soo geen maechdelicke dracht was (want de maechden droegen bouwens), vresende of 't een ander mocht naevolgen. Niettemin den noot haer dringende van de coude ende pijn, dien sij daerdoor kreech, vraechden haer E. Oversten, wat sij doen zoude. Immers om sodaenige redenen haer terstont consenteerden. Niettemin uut ootmoedicheit vraechden 't alle jaeren, als sij 't tegens den winter zoude aendoen; als noch dese leste winter, niet dervende het haer E. Oversten wederom vraeghen, gink bij een andere maecht, haer zelven beschuldigende, dat sij zoo gemackelijk was. Welk, uut haer hoorende, sulks de noot was ende die wil en 't consent van haer E. Oversten, seide mede, dat sij 't doen zoude, biddende voor andere dien sij vreesden wat te lichtelijk sulks mochte naevolgen, ofte in ontsticht zijn. Hierin was sij verblijt, dat se een anders raet mocht volghen, alhoewel dien veel jonger waeren als zij. Seiden daer noch bij: *Och, susgen, gelijk ick niet wel menvrou? Ick coom daer met een mantel,*

1) L. v. W. P., † 1633. I, 306.

een caproen, heb een stoel en stoof op de kerck. Jae, cromp schier wech van beschaemtheit, dat se een weinich meer als d'andere most hebben om haer swacheit." [1]) Toch schijnt in vroegere jaren het dragen van een mantel minder weelderig te zijn geacht dan later. Grietgen Cornelis „hadt ook lief de armoede Christi, zoodat sij haer seer zoober behielp: om haeren hals niet gebruickende als *een blaeu boffels mantel.* Als haer van andere gepresenteert worden *een bonte mantel*, en wilden die geensins hebben, maer antwoorden: *mijn dunct of ick hierin gelyck ben de H. Moeder Gods, die met een blaeuwe mantel gedekt was, als zij stont onder die galge des Cruis.*"

Ten laatste nog *de huik.* Al gebruikt men heden nog spreekwoorden als: „de huik naar den wind hangen", zoo mag het toch misschien niet ondienstig zijn, dat we eerst nog weer Dr Schotel hooren. [2]) „Bij regenachtig „weder gebruikte men de huik, een langen zwarten man„tel of opperkleed van ligte stoffe, grein, saai of laken, „dat het geheele ligchaam, het hoofd niet uitgezonderd, „bedekte, om de kleederen voor regen te beschutten, en „dat boven in een ronde kap eindigde. „Zij werd, schreef „Berkhey, op zoodanige wijze gemaakt, dat ze boven op „het hoofd sloot in een stijve ronde kap, aan welker „kruin van boven een pluim of handvatsel was, waar„mede men de huik opzette of aflegde." Van die kap „hing de huik met ruime plooijen tot onder over de „bouwen, of ook wel ter halverwege; doch dan was het „slechts een halve huik. Zeldzaam verliet de vrouw hare „woning zonder de huik om te slaan. Zij sloeg dien om „als het regende, als zij — en zulks deden de deftigste „vrouwen, zelfs de echtgenooten van professoren — naar

---

1) L. v. J. D., † 1636. II, 284 v°.
2) T. a. p. bl. 129.

„de markt ging, zieken of familie bezocht." Nu kunnen we beter begrijpen, wat Trijntgen Jans boven meldde over den eenvoud van Trijntgen Dirks Wij, of als zij van Machtelt Bickers schrijft: „sij droech *een huick* die *achter een naet hadt* van boven tot beneeden" [1]), of van Agatha Cornelis van Veen: „Sij en hadt maer ééne bouwen ongevoert ende *ééne huyck.*" [2]) En desgelijks: „Lijsbeth Willems was in haer cleding puntich en schickelik, niet sindelik; is oorsaek geweest dat het gebruik om te draeghen *rou met de geperste huicken* afquam (mitsdien sij merckten datter sulcken sindelicheit onder quam). Als haer suster Josyntge Willems begraeven worden, sat sij met die maechden met ongeperste huicken bij 't lijk of in de begraeffenis. Ende van dien tijt af is 't gebruik geweest onder die maechden." [3]) Haar zuster Trijntgen Willems „was ook simpel en verstorven van habijt, weesende uuter naetueren sindelyck, net en puntich van conditie, neyende haer cleeren met gaering 't geen d'andere met sijt deden; sach niet in de spiegel, *als sij haer cap setten*, 't welk haer een groot sterven was." [4]) En Giertgen Dirks „en hadt geen genegentheit tot de werelt ofte oock gaeven om haer zelven op te proncken. Als haer derde suster met haer in 't geselschap soude gaen (dien seer werelts was) haer schaemende, dat se *soo slecht haer cap setten*, willende haer wat opproncken: en begeerden 't niet, want sij een ander cieraet socht." [5])

Eindelijk, om den lezer niets te onthouden: „Als Anna Joris haer wereltse clederen soude afleggen ende andere maechdelicke cleederen zoude aendoen, vraechden, wat het simpelste was, te weten, *of 't simpelder waer, dat se droech toffelen of muylen;* ende soo vorder nemende

1) I, 158 v°. 2) I, 108 v°. 3) L. v. L. W., † 1687. II, 47.
4) L. v. Tr. W., † 1614. II, 66 v°. 5) L. v. G. D., † 1633. II, 158.

overal het simpelste." [1]) Dat Trijntgen Dirks Wij zelfs met nieuwe toffelen verlegen was, hebben we boven reeds gehoord.

Als we nu, met de meegedeelde bijzonderheden voor oogen, het afbeeldsel van klopje Berber Juckema beschouwen, dan zien we gereedelijk, dat ook zij de „simpelheit" vertoont, welke in zoo menige andere maagd geprezen is. Letterlijk is op haar toepasselijk wat we boven vermeld vinden [2]): „om haer hals geen befjen (als de maechden gemeendelik dragen) maer een wit bandeken dicht om haer hals toe." De breede platte kraag, waarmede zij getooid is, was zeker geen gewone dracht van de maagden, doch komt mij voor als eene inwilliging, van hare zijde gedaan aan de deftigheid van haren adel. Bovendien is zij in haar platten vorm en fijne rimpels al even eenvoudig gehouden, als het wapentje klein is dat boven in den hoek wordt gezien. De „doeckhuyve" op het hoofd is inderdaad eene doeck met slippen, welke, zoo ze niet gepast waren opgenomen, zeer licht tot „trommelstokgens" zouden omkrullen. Voorwaar, indien Trijntgen Jans het leven van hare Friesche zuster had mogen beschrijven [3]): we zouden ook over deze gelezen hebben: „nam haer habijt soo slecht als sij conde." Juist gaf in de dagen dat ik dit schreef, de Tentoonstelling van oude schilderkunst te Utrecht gelegenheid, om eene vergelijking te maken tusschen het portret waarvan hier de lichtdruk gegeven wordt, en een tweetal afbeeldsels van adellijke Friezinnen uit denzelfden tijd. Deze laatste zijn van den Leeuwardschen schilder Wijbrand de Geest (1590–na 1659); en juist deze zelfde meester

1) L. v. A. J., † 1625. I, 175 vo.
2) Van Tr. Dirks Wij, zie bl. 151.
3) Zij stierf echter in 1651, zestien jaren vóór haar.

wordt op goede gronden vermoed, ook Berber Juckema gepenseeld te hebben. Tegenover de tentoongestelde portretten der edelvrouwen Agatha van Tjarda van Starkenborch (1638) en Sybilla Maria Thoe Schwartzenberg (1641), bij allen zwier toch deftig en stemmig, verschijnt de Haarlemsche „maechd" als eene burgervrouw, en in eene kleedij, die het midden houdt tusschen kloosterlijke en wereldlijke dracht.

Laat mij nu, om dit „kleedbericht" (gelijk Stalpaert zei) te besluiten, nog eens gelijk ook onze schrijfster het deed, terugkomen op Agatha Cornelis van Veen. 1) „Droech haer ootmoedich ende simpel in haer habijt (soo voorgaende geseidt is; maer alsnu noch een weinich seggen). Men gebruicten in haer huis geen *clopbort*, *om 't natte linden te cloppen.* Men vouden 't wat saemen; soo hing men 't op; was 't wat krueckich, men sach daer niet op. 'T was haer maechden 2) dien noch jonk waeren wel een groot versterven; maer mosten daermede voort, ende die gehoorsaemheyt in oeffenen. Sij en hadt maer eene bouwen ongevoert ende eene huyck. Als sij van huys voer, hadt niet te packen, nam een befgen twe of drie mede met twe drie huifjes en een doekhuif, wont dat in een nuesdoek, stac 't in haer sak, sonder pak, sonder mant. Gink soo simpel heen, met de huik dien sij op haer hooft droech, op de waegen en in de schuit, ende daermede bij de vrienden ende bekenden, jae, bij de treffelicste in den Haech, waervan de sommegen haer vrienden waeren. Was bemint ende geacht bij een iegelick; want niet haer kleeren maer haer duechden vereerden haer; want het is een arm dink als een geestelick mensch om sijn kleeren moet gheeert sijn."

(Vervolg hierna.) J. J. GRAAF.

---

1) I, bl. 108. 2) Zij was moeder van eene „particuliere verghaedering."

DANKBETUIGING DER NONNEN VAN HET ST. ANDRIES-KLOOSTER BUITEN DEN BRIEL, VOOR VERMINDERING VAN VERSCHULDIGDEN OPBRENGST. — 1554.

Wij zustere Berbele Mathysd[r], maeter ende gemeen conventualen van S[te] Andries-zusteren buyten der stede van den Brielle, bekennen mits desen, dat den rentmeester 't slants van Voirne Jan van Kercwerve; alzoe wij scamele zusteren zijn, wesende zeere verachtert van oude sculden, ons heeft laeten corten ende gracie genieten in minderinghe ende in afcortinge van ons taux in de jegenwoirdige subsidie, de somme van twaelf pont van XL gr. t pont, volgende de gracie die ons gedaen was in den jaere XV[c] XLVI, waervan wij de keyzerlicke Majesteyt zeere hartelijcke bedancken, en zullen wederomme den almogende Heere voir zijns M[ts] welvaeren neertelic bidden. — In oirconden hebben wij maeter met de gemeen conventualen voirscr. ons zegel, welc wij dagelycx gebruycken, hieronder op spacium gedruckt den XX[en] in Julio XV[c] vierenvyftich.

Koninkl. biblioth. te 's Hage; fonds van Wijn; uit Ms. 44.

A. v. LOMMEL S. J.

STUKKEN BETREKKELIJK EENE VICARIE,

GESTICHT IN DE KERK VAN VELSEN, DOCH LATER OVERGEBRACHT NAAR DE ST. BAVO-KERK TE HAARLEM.

In het archief der abdij Park bij Leuven bevinden zich vijf bescheiden betreffende eene vicarie, in het begin der 14de eeuw door Johannes Persijn, heer van Waterland, gesticht in de kerk van Velsen, doch in 1376 door den bisschop van Utrecht overgebracht naar de St. Bavo-kerk van Haarlem. Het zijn alle copieën door eenzelfde hand, vermoedelijk in het jaar 1563, wanneer er een geschil omtrent de vicarie bestond, geschreven en geauthentizeerd door een notaris met name J. Muntinck. [1])

De naam *Petrus van Winsen*, die in 1563 de vicarie verkreeg, met de omstandigheid dat de bescheiden in het archief van Park berusten, doet ons vermoeden dat zij van Mariënweerd afkomstig zijn en behoord hebben bij die Mariënweerdsche archieven, welke de abt van Park in 1663 aankocht, en dat de hier genoemde *Petrus de Winsen, clericus Trajectensis*, dezelfde persoon is, dien wij later als rentmeester van Mariënweerd met zijn broeder, den afvalligen abt van Mariënweerd, *Frederik van Winsen*, werkzaam zien. (Zie *Arch. v. h. Aartsb. Utr.* XV, blz. 244, XIX, blz. 461 en XXI, blz. 165 vv.).

De vicarie draagt in de drie eerste stukken (1358, 1358, 1376) geen bepaalden naam. In dat van 1376

1) De stukken kwamen dus te pas bij dat geschil. Daaruit volgt, tenzij er bedrog is gepleegd, dat ook alle op *dezelfde vicarie* doelen, al heeft die misschien in den loop der eeuwen eenige verandering ondergaan.

blijkt evenwel, dat zij verbonden werd aan hetzelfde altaar van de St. Bavo-kerk te Haarlem, waar de vicarie van het H. Kruis op gevestigd was. In de twee laatste bescheiden wordt zij *capellanie van het H. Kruis* genoemd. Misschien is deze vicarie in 1554 met die van het H. Kruis vereenigd geworden. Zie *Bijdr.* X, blz. 348 vv. Daar zien wij dat in laatstgenoemd jaar de bisschop ge machtigd werd om de vijf capellanieën van de St. Bavo-kerk tot vier samen te smelten.

Wij laten thans de oorkonden volgen.

Johannes van Arkel, bisschop van Utrecht, vergunt aan Willem van Wezemale en Catharina van Velsen, heer en vrouwe van Waterland, dat zij de renten en vruchten, welke door wijlen hun vader Joh. Persijn, heer van Waterland, tot stichting en dotatie van eene vicarie in de kerk van Velsen waren aangewezen, op andere landerijen, dan op welke ze door den stichter waren gevestigd, mogen overbrengen; verklarende de aldus aangewezen goederen geestelijke, en de andere wederom vrije goederen te zijn.

Utrecht, 1358, Mei 19.

Copia copiae.

Johannes Dei gratia episcopus Trajectensis dilectis nobis in Christo Wilhelmo de Wezemale, domino de Waterland, ac dominae Katherinae de Velsen, dominae de Waterland, conjugibus, salutem in Domino sempiternam. Ut fructus, redditus et proventus universos, per dominum Johannem Persijn, dominum de Waterland piae memoriae, videlicet duodecim librarum Hollandensium denariorum bonorum, qualiter dominus comes Hollandiae recipit de redditibus suis, ad fundationem et dotationem

cappellaniae, per eundem dominum de Waterland, in ecclesia de Welsen fundatae, datos et assignatos super certis redditibus ad hoc deputatis, videlicet sex libris dictae monetae, percipiendis de terris ejusdem [domini] de Waterland, sitis in parochia de Schoten, quae terra fuit olim domicillae Kristinae; nec non sex libris praefatae monetae, percipiendis de terris suis, sitis in parochiis de Leijderdorp et de Coudekercke, ad quam cappellaniam Wilhelmum filium Theoderici de Geervliet, clericum, admisimus et in eandem instituimus de consensu ejusdem instituti, usibus vestris libere applicare et in alios fructus, redditus et proventus eisdem [1]) aequivalentes, quos ad hoc rite litteris vestris praesentibus transfixis assignabitis efficaciter et obligabitis de certis bonis vestris propriis, sitis in terris vestris de Schoten, in parochia de Haerlem, appellatis vulgariter Jouffrou Kerstinen land, percipiendos [2]) singulis annis; tres libras (cum) quatuor solidis et sex denariis Hollandensium denariorum bonorum, qualiter dominus comes Holl. recipit de redditibus suis, de fundo et terra, quam nunc colunt Agatha filia Claijs Hannen soens et Clementia Jacobs; item tres libras dictae monetae de terra et area, quas nunc colunt Armeghaerdis filia Theoderici et Diedewaerdis dicta Hannen dochter; item tres libras dictae monetae, percipiendas [2]) singulis annis de terra et area, quas nunc colit Wilhelmus dictus Langhe; nec non quinquaginta solidos [3]) dictae monetae, percipiendos [4]) singulis annis de terra et area, quam nunc colit Machteldis dicta Hannen dochter, rite commutare possitis, inspecta per nos utilitate dicti beneficii, consideratisque aliis in talibus considerandis, in Dei nomine liberam concedimus facultatem; decernentes ex

1) M. S.: „Eosdem." 2) M. S.: „Percipiendis."
3) M. S.: „Solidis." 4) M. S.: „Percipiendis."

nunc prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc, bona per vos, ut praemittitur, sic commutata, fore et esse ecclesiastica, ecclesiasticaque libertate gaudere debere, bonaque alia praedicta, per dominum Johannem Persijn, dominum de Waterland, ante ad dotem dictae cappellaniae assignata, fore et esse libera et humano usui et vestro, ad libitum voluntatis vestrae, applicari posse, confirmatione alias per nos de iisdem bonis facta non obstante, nostrarum praesentium testimonia litterarum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo octavo, in vigilia Penthecostes.

Sic subscriptum: Haec copia fuit auscultata cum suis originalibus et comperta iisdem consonare per me

THEODERICUM TER HOECH, not. subscr.

Concordat praesens copiae copia cum sua copia authentica, diligenti praemissa collatione. Ita testor ego. J. MUNTINCK, notarius subscripsi.

Volgens voorgaande vergunning van den bisschop, worden door Willem van Wezemale en Catharina van Velsen, heer en vrouwe van Waterland, andere landerijen aangewezen tot onderhoud van gemelde vicarie.

1358, Mei 27.

Copia copiae.

Wij Willem van Wezemael, ridder, heere van Waeterland, ende Katherine van Velsen, vrouwe van denselven lande, doen condt allen luyden: Want onse lieve heere ende vaeder, heer Jan Persijn, heere van Waterland, daer God die siele af hebben moet, eene cappelrie ghesticht, ghesedt ende ghedoteert heeft binnen der kercke te Velsen, daer hij toe bewijst hadde twaleff pont hollants sjaers, in alsulcke paijemente als die grave van

Hollant jaerlicx neempt of neemen doet van zijnen seeckeren renten, die eene zes pondt hollants sjaers te versien op een landt, dat jonckfrou Kerstinen was binnen (den) ambocht van Schoten, te betaelen tot alsucken daghen als men die renten daer of pleegen te betaelen, ende die ander zes ponden holl. sjaers te versien opt land, dat zijn plach te weesen ende nu aen ons bij erfnisse van zijnre doot ghecommen is, gheleeghen binnen den ambochten van Leyderdorps ende van Koudekercke; welcker cappelrie hij selve gaf ende ghegeven heeft Willem Dirckx zone van Geervliet, clercke, met allen hueren toebehooren, in manieren dat soe wanneer ons liefs heeren ende vaders voorschreven ghebraeke, die gifte van deeser cappelrien op ons Katherinen van Velsen voorschreven commen souden, ende voort op den outsten ende op den naesten van onsen rechten swaerde. Ende want ons lieve gheestelijke vaeder in Goode, heer Jan van Arckel, bischop van Uutrecht, ons gheoorloft heeft deese twaleff pont holl. sjaers totten cappelrien behoef voorschreven te verleggen aen anderen renten, daer men seeker ghenuech an is, soe hebben wij met goeden voersien ende omme sonderlinghen oirbaer ende nutschap der cappelrien voorschreven, bij consente ende guetduncken ons liefs gheestelijcken vaders bischops voorschreven, in allen rechten ende voirwaerden, als voorschreven is, bewijst, verleijt ende uut onsen handen ghesedt, noch bewijsen, verleggen ende (uut) onsen hand setten, tot des cappellaens behoef, die nu is of namaels weesen sal, die twaleff pond holl. sjaers voorschreven hem selven vrijlick in te neemen ende op te boeren op al sulcke renten als hiernae beschreven staen, gheleeghen in die parochie van Haerlem, binnen den ambochte van Schooten. In den eersten bewijsen wij ter cappelrien behoef voorschreven op land dat nu ter wijlen beseeten heeft Aechte Claijs

Hannenzoons dochter ende Clemeynse Jacops, drie pond vier scellinghen ende zes penninghen holl. sjaers. Item op land dat nu beseeten hebben Ermgaerd Dircx dochter ende Diedewaer Hannen dochter, drie pond holl. sjaers. Item op land, dat Willem die Langhe nu beseeten heeft, drie pond holl. sjaers. Item op land, dat Machtelt Hannicx dochter nu beseeten heeft, vive ende vijftich scellinghen ende zes penninghen holl. sjaers. Dit compt te zaemen twaleff pond holl. sjaers, te betaelen jaerlicx tot Baevemisse, in paijemente als die graeve van Hollant van jaere te jaere van zijnen zeekeren renten neempt. Ende hiermede sal die eerste bewijsinghe van der cappelrien renten quite endè vrij weesen. Ende want wij willen dat dit vaste, ghestaede ende wel ghehouden blive van ons ende van onsen naecomelinghen der cappelrien voorschreven ewelycke duerende, soe hebben wij ghesteeken duer den brieff ons liefs gheestelijken vaeders, des bischops van Uutrecht voorschreven, waermeede hij ons gheoorloft heeft deesen renten te verleggen, als voorschreven is, deesen brieff bezeegelt met onsen zeeghelen. Ghegheven in kennisse der waerheijt, des Sonnendaechs op den beloken Pinxter, int jaer ons Heeren duijsent drie hondert acht ende vijftich.

Onder stondt aldus: Deese copie is ghehoort met den principael doersteeken aen den voergaenden bezeegelden brief heeren Jan van Arckel, bischop t Uutrecht, met eenen rooden zeegel met twee groene zeegelkens, ende is ludende met denselven van woorde te woorde. Bij mij onderteijkent

T. ter Hoech, not.

Gecollationeert enz. (door den notaris J. Muntinck, als boven).

Arnoldus van Hoorn, bisschop van Utrecht, brengt dezelfde vicarie van Velsen over op het altaar van het H. Kruis in de kerk van Haarlem, en zulks op verzoek van Goede van Heemstede, vrouwe van Bergen, en Gijsbert van Nyenrode, alstoen patronen der vicarie.

Utrecht, 1376, September 23.

Copia.

Arnoldus de Huern, Dei gratia episcopus Trajectensis. Notum facimus universis, quod nos cappellaniam, per quondam dominum Johannem de Persijn, dominum de Waeterlandia, in ecclesia de Velsen fundatam et dotatam, et per reverendum in Christo patrem et dominum Johannem de Erckel, episcopum tunc Trajectensem, confirmatam, ob humilem supplicationem dominae Guede de Haemsteden, dominae de Berghen, et [domi]ni Gisberti de Nyenroden, militis, patronorum nunc dictae cappellaniae, ex certis causis nos moventibus, transponimus et ordinamus in ecclesia de Haerlem, nostrae diocesis, per rectorem ejusdem cappellaniae super altare Sanctae Crucis, situm in eadem, in futurum deserviendam, dummodo consensus parochialis ecclesiae ibidem ad hoc accesserit, et ut idem rector dictae cappellaniae hujusmodi capellaniae in praedicta ecclesia de Haerlem deservire, fructus, redditus et proventus ipsius licite percipere, et de memoriis, praesentiis cum aliis presbiteris et vicariis ejusdem ecclesiae, non obstante consuetudine contraria, participare valeat, secum in Domino misericorditer dispensamus et concedimus facultatem, nostrarum testimonio litterarum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto, mensis Septembris die vicesima tertia.

Diligenti praemissa collatione concordat praesens copia cum litteris suis originalibus, sigillo R^mi^ Domini episcopi

Trajectensis rubrae cerae ex simplici cauda dependente communitis. Ita testor ego notarius subscriptus.

J. MUNTINCK, not. subscr.

De officiaal van Utrecht beslecht een geschil, gerezen tusschen Theodericus van Abcoude, priester, en Petrus van Winsen, klerk, nopens de vicarie — hier genoemd capellanie van het H. Kruis in de kerk van St. Bavo te Haarlem — en geeft vervolgens, op voordracht van de nagelaten weduwe van Gijsbert van Coevorden, vrouwe Elizabeth Turck, die het begevingsrecht der vicarie bezat, de institutie aan voorn. Petrus van Winsen.

Utrecht, 1563, Maart 31.

Copia.

Officialis curiae archidiaconalis Trajectensis judex, universis et singulis dominis presbiteris, clericis, notariis et tabellionibus publicis quibuscumque nobis subditis salutem in Domino cum insinuatione infrascriptae rei veritatis. Suborta nuper quaestione differentiae inter Petrum de Winsen, clericum Trajectensem, et dominum Theodericum de Abcoude, presbiterum, super jure et proprietate vicariae sive perpetuae cappellaniae Sanctae Crucis, sitae in ecclesia Sancti Bavonis Haerlemensis, Trajectensis et Haerlemensis diocesis, et mota coram nobis desuper lite, nec non viribus praesentationum suarum a diversis patronis respective ipsis factarum, fuit in causa coram nobis inter partes antedictas, sive potius earum procuratores, ad multorum actuum et terminorum observationem processum. Tandem vero sub anno, mense et die infrascriptis comparuit coram nobis supradictus magister Theodericus de Abcoude principalis una cum magistro Johanne Bemone,

procuratore ejusdem, ex una, et magister Anthonius Wolf, procurator supradicti Petri de Winsen, ex altera partibus; et declarantes litium hujusmodi anfractus velle tollere, cesserunt [1]) et renuntiaverunt omni juri, liti et causae, sibi hinc inde quomodolibet ad supradictam vicariam Sanctae Crucis competentibus, ad manus nostras tanquam judicis hujus causae competentis, petentes praedictas cessionem et renuntiationem recipi et admitti, et ulterius de eadem vicaria prout de jure disponi. Porro mox ibidem etiam comparens nobilis vir Florentius de Bongaert, procurator legittimus domicillae Elisabethae Turck, viduae quondam Gijsberti de Coeverden, collatricis ejusdem vicariae, uti asseruit indubitate, eandem vicariam sive perpetuam cappellaniam, praedicto vel alio modo vacantem, supradicto Petro de Winsen contulit, eundem nobis tanquam habilem et idoneum ad eandem vicariam et canonicam institutionem obtinendam praesentavit et eundem in praedictam vicariam institui postulavit. Quare nos, praemissis omnibus attentis et consideratis considerandis, etiam quod diutina beneficiorum vacatio sit nociva, supradictas cessionem et renuntiationem et eundem Petrum de Winsen nobis praesentatum ad praedictam vicariam admisimus, ipsum (praesente et [2]) consentiente supradicto magistro Theoderico de Abcoude) instituentes in eandem per praesentes. Proinde vobis omnibus et singulis supradictis in virtute sanctae obedientiae districte praecipiendo [3]) mandamus, ut eundem Petrum de Winsen, sic a nobis institutum, vel ejus nomine ejus procuratorem in corporalem et realem possessionem ejusdem vicariae fructuumque et emolumentorum ejusdem introducatis

---

1) M. S.: „Cessarunt."
2) „Et" ontbreekt in het M. S.
3) M. S.: „Praecipientes."

et ponatis cum solemnitatibus solitis et requisitis, mandantes omnibus et singulis pactionariis, pensionariis et debitoribus omnium et singulorum fructuum et obventionum ejusdem vicariae, ut eidem Petro de Winsen instituto, et nulli alteri, de fructibus, redditibus et emolumentis quibuscumque respondeant et satisfaciant, temporibus ad hoc statutis. Reddite quoque litteras praesentes debitae executioni demandatas, vos earum executores. Actum et datum Trajecti, sub anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo tertio, die Mercurii, ultima mensis Martii. Vacantis per mortem sive liberam resignationem domini Francisci Potter, ejusdem vicariae possessoris ultimi. [1]) Subsignatum

THEODERICUS TER HOECH, not. subscr.

Facta collatione hujus praesentis copiae cum litteris suis originalibus, sigillo R^di^ domini archidiaconi Trajectensis viridis cerae munitis et (*sic*) cum praesente concordat. Ita testor ego

J. MUNTINCK, not. subscr.

Haarlem, 1563, Mei 6.

Copia.

In dorso erat scriptum: Anno mill. quinq. sexag. tertio, die vero sexta mensis Maii, ego notarius publicus infrascriptus retroscriptarum litterarum institutionem ad subscripta peragenda per honestum juvenem Petrum de Winsen, ad retroscriptam vicariam Sanctae Crucis in parrochiali ecclesia divi Bavonis institutum, legittime requisitus, eundem ad altare S. Crucis dictae ecclesiae deduxi, ibidemque eundem Petrum de Winsen per tactum cor-

1) Dit bijvoegsel: „Vacantis" enz. staat evenzoo in de copie, onmiddellijk na den datum.

nuum dicti altaris ac praesentium traditionem in corporalem, realem et actualem possessionem retronominatae vicariae S. Crucis, recepto primitus ab eodem domino Petro de Winsen, instituto, fidelitatis, obedientiae ac indemnitatis ac alias solito et consueto juramento, in Dei nomine posui et introduxi, mandando cum hoc discreto viro magistro Nicolao van der Laen, consuli oppidi Harlemensis ac pactionario fructuum et reddituum dictae vicariae, ac cuicumque alteri de fructibus dictae vicariae, tam a morte ultimi possessoris defuncti cessis, quam adhuc cedendis responderet, quodque dicto domino Petro de Winsen vicario, sive ejus procuratori, ad hoc legittime constituto, responderet, quod dictus van der Laen, pactionarius, se facturum dixit. Super quibus etc. Acta fuerunt haec Harlemi, in dicta parochiali ecclesia Harlemensi, ante altare S. Crucis praedictum, tempore in exordio praesentis notulae annotato, praesentibus ibidem honestis (viris) Adolpho de Ruytenberch, cive et incola civitatis Trajectensis, ac Anthonio Damiani, cive Harlemensi, testibus ad praemissa vocatis specialiter atque rogatis. Sic subscriptum: Ad(r)ianus Buijser, notarius, per modum notulae subscripsit.

Concordat (enz. door J. Muntinck, als boven).

Fr. W. Hoevenaars, *Ord. Praem.*

VIER OORKONDEN UIT DE XII EEUW,

DE ABDIJ VAN MIDDELBURG BETREFFENDE.

De hier volgende vier oorkonden zijn, zoover wij hebben kunnen vinden, nergens uitgegeven. Wèl zijn ze aangeroerd in zekere *Recherches historiques sur l'ancienne Abbaye de Parc*, door F. J. Raymaekers, in zijn leven archivaris van de abdij van Park, uitgegeven in *Revue catholique*, tome XVI, VIe serie, 1858.

De stukken zijn te vinden in een cartularium van gemelde abdij. Wij evenwel hebben gemakshalve een afschrift gebruikt, hetwelk ons in alle opzichten nauwkeurig toescheen.

Dat de twee oorkonden, welke geen jaartal dragen, van het jaar 1146 zijn, wordt door Raymaekers waarschijnlijk geacht, en hij grondt zich op een ander charter van dat jaar van Arnoldus, graaf van Aerschot, en zijne broeders Renerus en Godefridus.

I.

Renerus, aartsdiaken van Luik, getuigt dat hij, met zijne broeders Godefridus en Arnoldus, (graaf van Aerschot), zekere bezittingen te Werchter, Haacht, Wakkerzeel enz. aan de abdij van Middelburg heeft geschonken, en geeft tevens een getuigschrift van andere schenkingen, door anderen aan gemelde abdij gedaan.

Omtrent het jaar 1146.

In Nomine Domini. Noscant tam posteri quam presentes, quod ego Renerus, archidiaconus Leodiensis ecclesie,

nobilibus procreatus parentibus, una cum fratribus meis, videlicet Godefrido et Arnoldo, feodum et jura feodalia, que Arnoldus, qui dicebatur Wither, habebat de decimis in parochia de Werchtera et Haecht et Wackersela, eo et filiis suis consentientibus, ecclesie Dei Genitricis Marie, que est in Middelburgh, et domino Waltero, ejusdem ecclesie abbati primo, tam pro nobis vivis, quam pro parentibus defunctis libere possidenda in perpetuum contulimus.

Insuper notum facimus, quod in eadem parochia quidam Hescelo, filius Witger, una cum heredibus suis, terram quam feodali jure in Veldunck possederat et ultra ripam, que dicitur Braanlaca, cum silvis et paludibus, cum pascuis et pratis et molendinorum locis, et bonnuarium terre trans pontem ejusdem parochia, ad usus ejusdem ecclesie et abbatis, in manus nostras resignavit. Preterea duo fratres, in eadem parochie manentes, scilicet Willelmus et Walterus, feodum suum, videlicet dimidiam partem in Ghetevundera, simili modo in manus nostras resignaverunt. Que omnia prefate ecclesie, tum ob honorem Dei Genitricis Marie, tum ob peticionem domini Walteri, ejusdem ecclesie abbatis, habenda in perpetuum concessimus.

Hujus rei testes propriis vocabulis designavimus: Emelinus, abbas de Antwerpia; Philippus, abbas de Parco; Andreas, abbas de Averbodio; Riczo, canonicus de Lovanio; Erlebaldus, sacerdos de Werchtera; Giselbertus de Rienlaer; Sierus de Helff; Godefridus de Castren; Gozewinus et frater ejus Macharius; Walterus et fratres sui, Bertranus et Jordanus de Wintbraken.

II.

Walterus (Berkhout) van Grimbergen getuigt dat hij met zijne broeders, Gerardus en Arnoldus, proost, zekere bezittingen te Werchter enz. aan de abdij van Middelburg heeft geschonken.

Omtrent het jaar 1146.

In Nomine Domini. Noscant fideles, tam posteri quam presentes, quod ego Walterus de Grimbergis, una cum fratribus meis, Gerardo videlicet et Arnoldo, preposito, feodum et jura feodalia, que Balduinus et Sierus habebant in parochia de Werchtre, dimidiam videlicet partem de Veldonck, et sex bonuaria in Braantlaca, cum silvis et paludibus, cum pascuis et pratis, cum rivis interfluentibus et agris utilioribus et molendinorum locis, nec non et dimidia parte decime de Veldonc et Getevundere, et eam quam habebant trans supramemoratum rivulum Braantlaca, supramemoratis Balduino videlicet et Siero voluntarie renuntiantibus et in manus nostras resignantibus, ecclesie Beate Dei Genitricis Marie, que est in Middelburg, et domino Waltero, abbati ejusdem ecclesie, ad usus fratrum regulariter ibidem viventium, tam pro nobis vivis quam pro parentibus defunctis, cum communi totius ville commodo, libere in perpetuum possidenda contulimus. Ne vero in posterum quispiam, ut sepe solet, infidelium his nostris pactionibus contraire, et ecclesiam prefatam, aut abbatem, aut fratres in aliquo perturbare presumat, nostri sigilli titulo confirmare studuimus. Hujus rei testes sunt: Emelinus, abbas de Antwerpia; Robertus, decanus; Warnerus, Baldricus, Richardus, Balduinus, canonici; Onulfus de Beingem. Laici: Walterus, castellanus, Albertus Molenaere, Arnoldus Piquet, Willelmus de Eppingeem, Walterus de Swivengehem, Titelinus de Milse, Wernerus de Eisebruc, Willelmus de Werchtere.

III.

Godefridus, hertog van Brabant, getuigt door zijn diploom dat Manekinus, abt van Middelburg, de bezittingen onder Werchter, Haacht en Wakkerzeel aan de abdij van Park heeft opgedragen.

1156.

In Nomine Domini. Godefridus Dei gratia dux Lotharingie tam futuris quam presentibus in perpetuum. Si utilitati ecclesie invigilaverimus, animarum nostrarum saluti providebimus. Noscant igitur tam posteri quam presentes, quod Manekinus, abbas dictus in Middelburch, communicato consilio fratrum suorum, tam clericorum quam laicorum, curiam suam in Veldunc, quam libere ac quiete possederunt, cum omnibus appendentiis suis, videlicet terris, silvis, pratis, paludibus, pascuis, molendinorum locis, aquarumque decursibus, quartam quoque partem decimarum de parochia de Werchtra et Haecht ac Wackersela, cum omni nichilominus jure, quod in prefata parochia Werchtra tenuerunt, per dominum Emelinum, abbatem Antwarpensem, cujus consilio hec facta sunt, quique prefatorum vicem fratrum in hac causa egit coram nobis et adimplevit, in manus nostras, ad usus fratrum in Parcho, reddiderunt. Nos vero prefatorum possessiones et decimas, sicut pretaxate sunt, tam pro nobis vivis quam pro defunctis parentibus, ecclesie Dei Genitricis Marie, que est in Parcho, libere ac legitime tradidimus. Et ne hoc factum in posterum in controversiam verteretur, sigilli nostri impressione signavimus.

Sunt autem hii testes: Reinerus de Gata, Macharius de Kilegem, Gozuinus de Heverla, Sigerus prepositus,

Higelbertus de Mensela, Henricus et Franco, fratres de Baltretrem, Henricus Magtoig [1]), Herogrendes, Gerardus Molner.

Infra erat scriptum: Actum hoc anno Verbi incarnati 1156, regnante Frederico imperatore.

IV.

Manekinus, gekozen abt van Middelburg, getuigt dat hij op raad van den abt van Sint-Michiel, zijn vader-abt, de bezittingen in Veldonk, Werchter en Haacht aan Philippus, abt van Park, heeft overgedragen, omdat ze te ver afgelegen waren en aan Park van grooter nut konden zijn.

1156.

In Nomine Sancte et Individue Trinitatis. Notum sit tam futuris quam presentibus, quod ego Manechinus, electus abbas in Middelburg, communicato consilio fratrum meorum, tam clericorum quam laicorum, necnon et consilio domini Emelini, patris nostri abbatis in Antwerpia, curiam quam in Veldunc libere ac quiete possedimus, cum omnibus ad eandem pertinentibus, videlicet terris, pratris, molendinorum locis, paludibus, silvis, pascuis, quarta quoque parte decimarum de Werghtre et de Haeght, eo quod a nobis nimis longe distare videbatur, domino Philippo, abbati de Parcho, ejusque fratribus, quibus propter vicinitatem multo utilior esse poterit, concessimus et pro certa pecunia vendidimus, ac legittima donatione tradidimus, atque coram domino G*odefrido*, duce Lotharingie, per dominum E*melinum*, abbatem Antwerpiensem,

1) Maegtoog of maegdtoog is: paedagogus, leermeester.

cui ad perficiendum hoc factum per omnia injunximus, hanc donationem iteravimus. Et ut hoc factum omni evo ratum et inconvulsum maneat, hanc cartam inde fieri voluimus et sigillo nostre ecclesie communivimus, ac testium subscriptione corroboravimus.

Signum domini Emelini, abbatis Antwerpiensis. S. Gerardi, abbatis Ninivensis. S. Andree, abbatis in Everbode. S. Huberti, abbatis in Tuncherlo. S. Hugonis, prioris nostri, et totius capituli nostri. Inferius erat scriptum: Acta sunt hec anno Verbi incarnati 1156, regnante Frederico imperatore.

FR. W. HOEVENAARS, *Ord. Praem.*

UITTREKSELS UIT EEN HANDSCHRIFT VAN DE XVII^de^ EEUW, DE FRANCISCANEN VAN DE NEDERLANDSCHE PROVINCIE BETREFFENDE.

In het archief der abdij van Park bij Leuven bevindt zich een handschrift van 128 bladzijden in 4to, hetwelk tot titel draagt: *Origo, progressus et modernus status Provinciae Germaniae inferioris, anno Domini* 1647. Het begint met deze woorden: „Cum per orbem terrarum longe lateque diffunderetur ordo Seraphici Patris nostri Francisci, tanta fuit in Germaniae etiam partibus hujusmodi instituti monasteriorum multitudo, ut Patres nostri, matura deliberatione habita, partim ob locorum, tam Patrum quam Sororum, amplitudinem, partim ob alias justas causas Provinciam Coloniensem dividendam merito judicarent."

Het H. S. is klaarblijkelijk eene copie; want behalve dat het schrift later schijnt te zijn dan gemeld jaar 1647 (vermoedelijk omtrent 1680 of 1690), komen er ook eenige kleine fouten in voor, welke duidelijk een copiist verraden. Wie die copiist geweest is, blijkt niet. De oorspronkelijke schrijver was zeer waarschijnlijk een Minderbroeder te Leuven, die in andere kloosters zijner Orde medewerkers had. Zóó althans is men geneigd te besluiten, als men het H. S. gelezen heeft Zie voorts *Archief van het Aartsb. Utr.*, Dl. XXI, blz. 227, alwaar ook eenige uittreksels uit dit H. S. zijn opgenomen.

De conventu Dordracensi.

Hic conventus Dordraci, Australis Hollandiae primaria civitate, est perantiquus, a patribus conventualibus inhabitatus ad annum millesimum quingentesimum secundum, quo reformatur ad observantiam regularem. Profligantur autem inde fratres anno millesimo quingentesimo septuagesimo secundo, patre Francisco a Meerbeeck, guardiano hujus loci, ad biennium in carcere detento. De quo vide conventum Lovaniensem. [1])

In hoc oppido natus et in conventu mortuus est, anno 1647, die Martii nona, R. P. Mathias Weynsen, nostrae provinciae corona. Fuit hic vir I. U. consultissimus, haereticorum insectator strenuus, celeberrimus ardentissimusque concionator, quarto hujus Provinciae minister, bis ante, et bis post divisionem, tertium commissarius generalis totius familiae Cismontanae, et semel nationis Germano-Belgicae. De hoc viro R. P. Mahusius ab Aldenardo, martyr, nominatus primus Daventriensis episcopus, in epistola dedicatoria ad ipsum R. P^em^ Mathiam Weynsen, praefixa Expositioni sancti Bonaventurae in Evang. Lucae, impressae Antverpiae anno 1589, inter alia ait: „Tredecim capitulis generalibus interfuisti; decies Alpes emensus es; nullus est angulus

---

1) Zie beneden, blz. 180.

Hispaniae, nullus Italiae, nullus Germaniae, Galliae, Schotiae, Hyberniae, quem non peragraveris." Subdit: „Inter scopulos, saxa, inter medias scillae et charibdis voragines, in medio maris barathro conflictatus, sociis plurimaque hominum turba et libris propria manu descriptis, supellectili omni auro et topazio chariore ac vero theologo digna relictis, vix nudus enatasti."

Maria Hungariae regina, Caroli quinti imperatoris soror, Belgiae gubernatrix, fama viri hujus cognita, suis adhibuit quandoque consiliis et secuta est consulentem, maxime cum ad motus Anabaptystarum Amsterdami componendos eo misit venerabilem patrem Bartholomeum a Middelborgo, instituti nostri celeberrimum concionatorem.

In hoc etiam conventu sepultum scribit Tilmannus Bredenbachius, Sacra[m] Collat. lib. 8, cap. 13, quemdam fratrem Walterum de Mere, ante ingressum nostrae religionis nobilem satellitem Caroli quinti imperatoris, qui, ut idem scribit, ex ore patris Guilielmi Delphensis, qui praedictum Walterum ad professionem admisit, dum aliquando navigaret ad partes boreales Islandiam versus secundo ventu, vidit ex adverso ferri, itidem secundo ventu, aliam navim, atque in puppi illius quoddam monstrum instar hominis nigerrimi, tanquam navarcham constitutum, quod ad interrogationem navitae hujus Waltheri: quid mercium veheret et quorsum tenderet, respondit: Nos vehimus archiepiscopum N., nominando civitatem, in qua fuerat archiepiscopus, et tendimus ad montem Eclam. Quo audito iste Waltherus totus contremuit, et quamprimum Leydam reversus, amplexus est institutum D. Francisci.

Dordraco a Geusiis occupato, Bredam concessit P. Guilielmus Gaudanus, conventus Dordraceni excellens concionator; atque inde Gertrudebergam ad concionandum a civibus exoratus. At Gertrudeberga a Geusiis intercepta, ac catholico praesidio occiso et sacerdotibus apprehensis, P. Guilielmus cum alio religioso conjicitur in carcerem. Minister apostata, cum frustra disputatione tentasset ejus fidem, mortem illi decretam dixit. Quo audito Guilielmus multis orationibus agonem suum Christo commendavit, militemque regium una ductum ad mortem confirmavit pro catholica religione subeundam. Ad patibulum in medio fori cum pervenisset, magna voce hortatus est perdurare in fide, quam morte

contestaretur. Atque pro inimicis Deum praecatus, fortiter moriendo venit ad vitam. Vultus gratia, quae infuerat viventi, permansit in mortuo; cujus erga nonnulli seducti ad Ecclesiam redierunt. Triumphavit hic martyr anno 1578, die 4 Februarii.

Fuit quoque in hac civitate monasterium sororum tertiae regulae D. Francisci, quod cum fratrum conventu ruinae cessit.

Pater Franciscus Meerbeekanus (*ita loco supra citato, scilicet ubi de conventu Lovaniensi*) strenuus fuit haereticorum hostis, et in Anabaptistas Dordraci in concionibus suis maxime invehebatur, quod ad suum anabaptismum nullos admitterent, nisi .decretam pecuniae summam ministris suis numerassent; qua numerata, tum demum in synagogam seu conventiculum malignantium admittebantur, et pro singulis aureis singulis ibidem aquae frigidae pugillis tincti, non tam baptizabantur, quam verissimum Christi Domini baptismum, quem olim in Ecclesiae gremio susceperant, abjurabant et execrabantur. Hanc impiam et intolerabilem illorum hominum fraudem haud ferens pius Franciscus, eos in concione redarguendo Watercraemers, id est aquae vendulos, subinde vocabat, quod vilissimam aquam suam nimis care venderent. Ejus erga habuit illos sibi maxime infensos. Et licet ille facile periculis potuisset subduci, quae expugnata a Geusiis urbe, ecclesiasticis et sibi maxime imminebant, exemplo tamen Christi fratres suos, quibus aliquot annis guardianus praefuerat, minime deseruit. Quare cum illis in Geusiorum incidit manus. Sed illis liberatis, viginti trium mensium poedorem carceris sustinuit, durissime habitus et vexatus. Geusii autem advertentes non posse eum diu supervivere, a catholicis magna pecuniarum emuncta summa, abire permiserunt. Qui cum ad conventum Lovaniensem totus pallidus et squalidus pervenisset, medicamentis frustra adhibitis, vix una septimana supervixit, moriens anno 1574, Julii die 24.

De conventu Minoritico Gaudano.

Gauda (a qua dictus conventus Gaudanus) Australis Hollandiae oppidum, omnium primum Ordinis Seraphici Regularis observantiae (conventum), senatu populoque petente, recepit. De qua re memorant scripta archivi conventus ejusdem, quae Lovanii asser-

vantur; nimirum anno Christi millesimo quadringentesimo decimo octavo, die Februarii vigesima octava, P. Anthonium a Pereto, provinciae Coloniensis ministrum, misisse P. Christianum Rollins [1]) una cum duodecim fratribus Gaudam habitatum, idque consensu Martini Papae quinti ex concilio Constantiensi. Verum illum conatum non successisse probant schedae veteres, quae constanter tradunt patres conventuales habuisse in hoc oppido hospitium, quo solebant divertere in vicinis pagis praedicaturi. Id senatus populusque fratribus Regularis observantiae tradidit, sex e conventu S[ti] Odomari evocatis anno millesimo quadringentesimo trigesimo nono; et ex hoc conventu institutum Regularis observantiae per provinciam Coloniensem sua coepit exordia et incrementa.

Porro civitas haec exaedificavit, pro ratione instituti nostri, commodum monasterium, et sumptibus suis sartum tectumque servavit, usquedum fratres nostri inde a Geusiis profligarentur anno 1572, aedificiis funditus eversis. Venerabilis Pater fr. Anthonius Musculus, hujus loci tunc guardianus, cum suo vicario in arce civitatis diu fuit incarceratus multaque ab haereticis passus, ut latius refert Estius Lib. 4°. Historiae Martyrum Gorcomiensium, cap. 10.

Clarissae pauperes, primam Regulam S. Clarae professae, celebre in hoc oppido habuere coenobium, cujus hoc scribitur exordium.

Erat antea domus sororum tertia Regulae, quae bonum ordinem in meliorem commutantes, sponte sua sunt amplexae Pauperum Clarissarum institutum, sese subjicientes obedientiae ac regimini R[di] Patris Ministri Coloniensis, anno 1490, die ultima Septembris. At sorores cum fratribus sunt inde profligatae, suo quoque monasterio funditus everso.

De conventu Leydensi.

Conventus Leydensis, prope Leydis, Hollandiae quoque Batavorum urbe, situs, a fratribus de Observantia inhabitari coepit

---

1) In een alphabetisch register van het H. S. staat: *Bollins*.

anno 1445. Fuerat is locus antea fratrum Tertiae Regulae beatissimi Patris nostri Francisci. Habitaverunt autem ibi fratres de Observantia usque ad Kalendas Aug. anno 1572, quo anno ipsi cum aliis omnibus religiosis haereticorum furia expulsi, aedificia quoque demolita sunt.

De conventu Alcmariensi.

Alcmaria Hollandiae Borealis oppidum Fratribus de Observantia aedificavit suis sumptibus, anno 1455, coenobium a fundamentis, in quo fratres Deo servierunt cum laude et multorum fructu, usque ad annum illum fatalem 1572; quando R. P. Daniel ab Aerendonck, hujus coenobii guardianus, P. Cornelius Diestensis, sororum sanctae Clarae Pauperum confessarius, Pater Joannes a Narde, ejus socius, Pater Ludovicus Voets, concionator egregius, frater Adrianus Gaudenus, laicus, frater Engelbertus Terburgius, laicus, glorioso martyrio Provinciam hanc nostram et Ordinem Seraphicum illustrarunt. Hi enim, motis seditionibus a Geusiis Alcmariae, cum fuga sibi salutem quaerere cogitarent, capti fuerunt et in vincula conjecti. Unde post triduum extracti vehuntur Enchusiam. In via proprium sanguinem, quem isti pugnis e naribus Patris Cornelii Diestensis excusserant, bibere coacti sunt, post multa opprobria et injurias, quas Enchusiae sustinuerunt; et (cum) Pater Daniel, guardianus, (suo) et omnium nomine fuisset confessus, verum Christum esse in Sanctissima Eucharistia, suspendio fuerunt addicti. Postero die, qui D. Joanni Baptistae sacer erat, mane tentarunt Geusii fratrem Adrianum, laicum, ut suos fratres suspenderet, hoc officio vita donandum promittentes. Quod ille cum detestaretur, ipse primus suspensus est patibulo ante domum civicam erecto; mox caeteri quatuor propriis funibus strangulati. Horum corpora ad vesperam extra portam septentrionalem in ripa lacus (Mutten loco nomen est) projecta, coeno, quod ejectum refluens unda reliquerat, contecta sunt. Ubi lumina de nocte pluries visa certo commemorant. Passi sunt anno 1572, Junii die 24.

Frater Engelbertus Terburgius, laicus, postremus indicio mulierculae proditus et in carcerem inclusus fuit. Quem majori odio praefectus Wigboldus prosequebatur, praesertim quod calices et

vasa sacra ecclesiastica, quae ab ipso servari dicebantur, tradere nollet. Quamobrem durissimis suppliciis excruciatus est; ultra enim fidiculas, pedum exustionem, catastam, urinam ori infusam, et flagra, ferunt corpus ejus in modum thoracis cultellis confisum, plagas oleo fervente perfusas, nec non exustas axillas.[1] Ad finem Novembris situ ac macie squallidum, in pago Ransdorp, ex adversum Amsterdamo ex sambuco, quae alta apud coemeterium excreverat, suspenderunt.

Fuit ad moenia hujus civitatis insigne coenobium Clarissarum Primae Regulae, item duo monasteria Tertiariarum; necnon ejusdem instituti unum Edami et aliud Enchusiae sub Patrum nostrorum directione, quae omnia, profligatis religiosis, haereticorum feritate eversa sunt.

De conventu Delphensi.

Delphis, quod est pulchrum ac magnum Hollandiae australis oppidum, Fratribus de Observantia construitur liberaliter a fundamentis monasterium anno 1447. Sed incolarum pietate in iconomachiam et saevitiam conversa, arietum quassatione, veste muliebri induti monasterii fores effringentes, circa annum 1566 rapuerunt, omnia, templum profanaverunt, altaria et imagines dejecerunt ovium more dispersis fratribus. Qui postmodum ad se reversi profligati sunt ex oppido anno 1570, 20 mense Junio (*sic*); nec multo post totum coenobium Geusii diruentes commutaverunt in forum porcorum.

Praescripserunt juramentum impium cunctis catholicis, quod ut praestaret, citarunt quoque fratrem Joachim Delphensem, instituti nostri laicum octogenarium, multis virtutibus clarum. In publico consessu senatus praelegunt illi conceptum juramentum; urgent fratrem Joachim, ut juret. At ille dissimulans, ad Rosarium suum ingeminabat catholico ac vetere ritu Dominicam orationem et salutationem angelicam. Inclamabant rursus illi, ut juraret. Qui contra altius orabat: Pater noster, Ave Maria! — Quin tu das (inquiunt) juramentum, quod exigimus? — Ille

---

1) M. S.: exillas.

rursus liberius: Ave Maria, Ave Maria! — Neque aliud ab eo auditum, nisi Pater noster, Ave Maria. Geusii cum nihil apud eum proficerent, dimiserunt.

Tertiariae.

Fuit etiam in hoc oppido S. Agathae coenobium Sororum Tertiae Regulae sancti Francisci, directioni Patrum nostrorum commissarum, non quidem a fundationis exordio, sed ab anno circiter 1571, cum antea dictum monasterium a Patribus Tertiariis regeretur. Floruit in hoc coenobio eadem tempestate Cornelius Musius, sacerdos saecularis, monialium confessarius, vir eximia pietate et eruditione clarus. Qui una poetices laurea non contentus, alteram accepit fortissimi martyrii, anno 1572.

Hier voegen wij bij wat elders in het H. S. verhaald wordt van Pater Adamus Sasbout Delphius.

P. Adamus Sasbout Delphius etiam in hoc (Lovaniensi) conventu floruit. Lector trium linguarum graecae, latinae hebraicaeque peritissimus fuit. In cella pro bibliotheca, sicut erat paupertatis amantissimus, praeter breviarium (et) biblia cum suis scriptis, quae et libenter erogabat petentibus, non aliud admittebat. Vir fuit magnae eruditionis, sed pietatis maximae.

Dum capesceret Religionem, mundo et suis hoc reliquit testamentum:

Quam sit vita brevis, quam sit via lubrica, quamque
Mors incerta, bonisque praemia, quaeque parata
Sint tormenta malis; horum meditatio nostra est.
Quod facimus, quod firmamus, quod et esse perenne
Optamus testamentum. Salvete, valete,
Chare pater, chari fratres, charaeque sorores!

Multa scripsit docta et solida, quibus apud omnes sui nominis magnam peperit aestimationem, ut sunt commentaria in Isaiam Proph., in Epistolas paulinas, et plura alia. Obiit non sine opinione sanctitatis, anno 1553, aetatis suae trigesimo septimo, sepultusque fuit primum in capitulo hujus conventus; postmodum

ossa translata sunt ad pedem summi altaris, volente Illustrissimo Philippensium et Ultrajectensium archi-episcopo (*sic*) Sasboldo Vosmero, vicario apostolico, patris Adami ex sorore nepote.

De conventu Amsterdamensi.

Amsterdamensis conventus ab Amsterdamo dictus, civitate caeteris hujus provinciae recentiore quidem, sed illustriore, si magnitudinem, frequentiam ac potentiam spectes. Hic prope ab initio oppidi, ad annum Christi 1304, aut non multum post, aedificatum est Fratribus Minoribus monasterium, quod a Conventualibus anno 1462 acceperunt fratres nostri Observ. Reg., Pii II Pontificis maximi auctoritate firmati. In quo praecipuam operam navavit P. Joannes Brugmans, qui, teste Joanne Isaccio Pontano in Historia Geldrica, fuit vitae severae et inculpatae, ac fervido in docenda plebe studio ac velut Numine afflatus, vitiis cujuscumque status animose ac zelose correptis, Dei iram, venturas poenas, bella externa et domestica, clades ineluctabiles populo denuntiavit. Denique ea praedixisse traditur, quae annis exinde quinquaginta evenere, idque tam accurate, ut a posteris pro vate sit [1]) habitus.

Cum Anabaptistae anno circiter 1535 tentassent Amsterdamum (frustra tamen), viri ac mulieres nudi discurrentes per plateas et furiose vociferantes: Vae, vae, vae, et illi comprehensi ac puniti fuissent; eo missus fuit venerandus Pater Bartholomeus a Middelburgo (de quo plura in conventu Trajectensi) [2]) concionaturus contra istam sectam. Quod fecit tanto fructu et laude, ut jure diceretur totam civitatem in fide catholica confirmasse et ad eam multos reduxisse. In quo non isto tantum tempore, sed et sequentibus annis tam strenue laboraverunt fratres hujus conventus, quod cum circa annum Domini 1572 princeps Auriacus cum sibi confoederatis haereticis omnes pene Hollandiae et vicinarum provinciarum civitates a fide catholica et Hispaniarum regis obedientia retraheret, urbs Amsterdamensis neque promissis, neque minis seduci potuerit, sed inter hostes potentissimos sibique infestissi-

---

1) M. S.: „est.”
2) Zie *Archief van het Aartsb.* XXI, blz. 230.

mos per plures annos manserit avitae religionis tenacissima et regi suo fidelissima, opera potissimum Franciscanorum, qui in ea semper praecipuam authoritatem retinuerant, eorumque dehortationibus in obsequio servata, ut ait Jacobus Augustinus Thuanus, Tom. 2 Historiae ad annum praefatum; donec tandem post plurima tolerata incommoda et per longam obsidionem quasi ad extremum redacta, anno 1578, coacta fuit se tradere dicto principi, ea tamen inter alias conditione, ut intra oppidi moenia nullum nisi catholicae religionis haberetur exercitium. Quod licet a dicto Auriaco scripto promitteretur, et ab Hollandiae, Zelandiae etc. Ordinibus appensis sigillis confirmaretur, tamen vix paucis mensibus servatum fuit. Nam circa initium Junii dicti anni Geusii clanculum intromissi, primum involantes in hunc conventum et postmodum in alia monasteria et templa, more suo omnia spoliantes et devastantes, cunctos ecclesiasticos cum primariis civibus catholicis urbe ejiciunt, aliquot ex nostris vulneratis et aliis valde indigne tractatis. Inter quos fuit frater Joachimus Delphensis (de quo plura in conventu Delphensi), laicus grandaevus, conventus portarius, qui vestibus spoliatus, ex vehementi cordis afflictione paulo post animam Deo reddidit. Similiter ex eadem causa, aliquanto tempore post expulsionem, moritur Pater Godefridus Lumnis, sacerdos et concionator, hujus loci sacrista.

Clarissae pauperes sive primae Regulae etiam Amsterdami habuere monasterium, quod praedicti Geusii jam penitus destruxerunt.

Hier sluit zich gevoegelijk aan wat elders in het H. S. verhaald wordt van een frater Joannes ab Amsterdamo, Minderbroeder te Leuven.

Praecedentibus lubet adjungere.... et alterum, diaconum fratrem Joannem ab Amsterdamo. (Hic) diaconus, furentibus Geusiis Amsterdami, ubi fuerat natus, cum caeteris patribus, cum prius patibulo addictus fuisset, civitate fuit exactus; inde se Coloniam Agrippinam contulit, atque inde in Brabantiam reversus, paulo postquam diaconatu initiatus esset, viginti et uno vulneribus fuit

confossus ab his latronibus. Ejus Epitaphium hodiedum [1]) visitur in hujus (Lovaniensis) coenobii ambitu, his verbis conceptum:

Anno M. D. L. XXIX.
Frater Joannes Amsterdamensis,
postridie quam gratiam S. P. S. [2])
in diaconatu accepisset, multis
laethalibus vulneribus in via
Diestemium [3]) versus ab haereticis
religionis causa peremptus est.

De conventu Harlemensi.

Conventus Harlemensis ab Harlemio, egregio oppido Australis Hollandiae, dictus, ad instantiam piorum aliquot incolarum fratres nostros desiderantium, Philippo Bono Burgundiae duce, consentiente Calixto Pontifice, senatu eorum confirmante, construitur anno 1456. Quem incoluerunt fratres de Observantia usque ad annum 1577 aut octavum, quando cum aliis religiosis oppido turpiter sunt expulsi, contra conditionem pactam in deditione civitatis anno 1572.

Clarissae pauperes Harlemii haec habuere primordia. Erant in ea civitate tres virgines 3iae Regulae Si Francisci, quae cum animum adjecissent ad Ordinem Sae Clarae, dono fundum acceperunt a domina Gisberta ab Huysen; in quo, commodo coenobio constructo, habitare coeperunt, Paulo II Pontifice, ab anno 1471. Sed cum fratribus et aliis religiosis abiguntur praedicto anno (1577 vel '78). Fuit insuper hic monasterium Sororum de 3ia Regula Si Francisci sub Ordinis nostri regimine et jurisdictione.

De conventu Zierczeensi.

Habuimus egregium monasterium Zierczeae, in comitatu Zelandiae, quod cedentibus Conventualibus venit ad Observantiae Regularis institutum anno 1517. Geusiis civitate potitis, profligantur fratres anno illo fatali 1572.

---

1) M. S.: „hodieque."

2) *Sic.* Vermoedelijk te lezen: S. S. (Sancti Spiritus). Of was de laatste letter eene F., dan zou het zijn: Sancti Patris Francisci.

3) M. S.: „Diestenium."

In hetzelfde H. S., waar het Leuvensch convent wordt beschreven, komt nog het volgende voor:

Inter hujus conventus egregios patres, non parva dignus est gloria Pater Amandus a Zierczea, qui rara pietate et eruditione conspicuus, etiam linguarum externarum peritus, cum magna laude Lovanii sacrae Theologiae fuit Lector in nostro conventu; et quidem postquam ministerio provinciae Coloniensis defunctus fuisset. Antiquitatum fuit studiosissimus indagator. Composuit commentarios in Gen., in Ecclesiasten, in Job. Chronicon ab exordio mundi ad sua tempora usque scripsit, de septuaginta hebdomadibus Danielis proph., et plura alia, quae in hujus conventus bibliotheca habita et visa fuerunt. Ubi requiescit ante summum altare sepultus anno 1524, Junii 8 die.

De conventu Middelburgensi.

Middelburgensis conventus, Middelburgii in Zelandia, dudum possessus a Conventualibus, reformatus est per Fratres observantes anno 1506. A quibus fuit inhabitatus usque ad annum millesimum quingentesimum septuagesimum quartum, quo anno fratres nostri mense Februario cum omnibus Ecclesiasticis profligati sunt, salvi quidem, sed omnibus, quae in conventu erant, relictis ad arbitrium hostium.

In suburbiis Veeriae, oppidi vicini Middelburg, fuit Clarissarum pauperum monasterium. At clero religiosisque fugatis sororibusque dispersis per monasteria, provinciae campus est, ubi fuit ante monasterium.

In hetzelfde H. S. werd ook het Gorcomsch convent beschreven. Doch daar wij er niets in vonden, wat niet elders breedvoeriger is behandeld, zijn wij dit voorbijgegaan.

Fr. W. Hoevenaars, *Ord. Praem.*

EENIGE BOUWSTEENEN
VOOR „HET AARTSPRIESTERSCHAP VAN JOANNES VAN DEN STEEN.”

De navolgende stukken, acht in getal, zijn alle nu ruim vijf jaar geleden opgediept uit het archief der Propaganda.

De eerste vier strekken tot aanvulling der bijdrage van Mgr. J. F. Vregt z. g. „Onderhandelingen tusschen het Oud-Kapittel van Haarlem en den Nuntius van den H. Stoel te Brussel in het jaar 1726” (Bijdragen VII, bl. 265 vv.). Maar tevens kunnen zij den verdienstelijken Schrijver over: „het aartspriesterschap van Joannes van den Steen” nog van nut zijn. Voor hem was het archief der Propaganda een ontoegankelijke bron. Daarom staat het bij zijn overigens zoo volledig mogelijke opgaaf van bronnen niet vermeld. Indien ik eerder van deze zijn studie geweten had, dan zou ik — gedachtig aan de schoone spreuk in het Boek der Wijsheid (VII, 13): „sine invidia communico” — mijn gegevens volgaarne ter zijner beschikking hebben gesteld. Nu werd zijn jongste opstel de welkome aanleiding, om eens rond te snuffelen in mijn Romeinsche papieren en aanteekeningen, wat daar omtrent Joannes van den Steen voorhanden was. Het ter elfder ure gevondene zal evenwel — naar ik vertrouw — niet als mosterd na den maaltijd worden afgewezen.

De laatste vier stukken hebben betrekking op onderhandelingen, in het jaar 1732 opnieuw gevoerd, om een Apostolisch Vicaris in onze Hollandsche Zending te krijgen, en op een nog latere poging van dien aard in 1739.

Den bekwamen biograaf van Joannes van den Steen, aan wiens rustige en streng zakelijke wijze van voorstelling hier niets behoeft te worden toegevoegd, blijve het overgelaten, deze nieuwe bescheiden in het passende licht te stellen.

Groningen. Dr G. Brom.

I.

Vragen van den Brusselschen Nuntius, antwoorden daarop van de Haarlemsche Kapittelheeren over de moeielijkheden, welke de benoeming van een Vicarius Capitularis zou kunnen veroorzaken; oordeel van den Nuntius omtrent de verschillende punten.

Copia.

Supposita reali et vera existentia Capituli Harlemensis. Quaeritur ex parte Nuncii Apostolici *etc.* [1])

Riflessioni sopra le dette proposte e risposte.

1°.

La risposta degl' Arlemensi corrisponde al sistema proposto nella mia lettera, mà prima che si venga alla ricognizione del Capitolo d'Arlem bisogna che gl' Arlemensi sieno sicuri della permissione de' Stati non essendo quest' affare di natura tale a poterlo rischiare su d'una speranza tanto incerta, tanto maggiormente che gli Ultrajettini muoveranno celo e terra per far valere in quest' occasione i dritti del lor preteso Capitolo. È da notarsi qui ancora, che secondo questa risposta degl' Arlemensi, alla

---

1) Men zie daarvoor Bijdragen VII, bl. 304 v.v., waar de 8 gestelde vragen met betreffende antwoorden reeds te lezen staan; hier volgt dus alleen het slotoordeel van den Nuntius.

quale io ancora m'uniformo interamente, non pretendono essi di essercitar giurisdizione in tutta la diocesi d'Utrecht, mà solo in quella parte, ch'è nella provincia d'Olanda.

2°.

Veramente in questo secondo articolo non ci trovo molta difficoltà mà togliendosi al signor Byleveldt la provincia di Olanda, bisognara, che la S. Congregazione augumenti la sua pensione annua, giacché attualmente egli tira maggiori emolumenti dalla sola provincia d'Olanda, che dall' altre sei provincie assieme unite.

3°.

Quando anco li Stati lo permettessero, mai consigliarei, che il Vicario Capitolare d'Arlem fosse anco Vicario Apostolico di tutte le sette Provincie, perchè questo sarebbe lo stesso, che rendere questo Capitolo padrone di tutta la Missione.

4°.

Quantunque lo affermino gli Arlemensi, sono però di parere che tutt' i missionari, che sono nelle sei altre provincie, difficilmente s'accommodarebbono à questo nuovo governo. Essi lo sopportarebbono tanto più mal volontieri, che non potrebbono persuadersi della necessità di questa mutazione di governo ecclesiastico, almeno in quanto ad essi, mentre un Vicario Apostolico in quelle sei provincie esercita la sua auttorità pienamente e senza verun' ostacolo.

5°.

Facendosi un Vicario Apostolico a parte nelle altre sei provincie cessa questa difficoltà, la quale per altro, altrimenti facendosi, sarebbe gravissima, perchè del rimanente il dare e togliere ad ogni momento il governo del resto

della Missione al Vicario Capitolare di Arlem a misura che la S. Sede sarebbe più o meno contenta del capitolo, sarebbe lo stesso che tenere la Missione in un agitazione perpetua e mutarvi ogni giorno la forma del governo ecclesiastico.

6°.

Questo espediente proposto dagl' Arlemensi è il migliore, che possa trovarsi in tali circostanze di cose ed io l'ho anco approvato nella mia lettera, mà mi rimane anco una difficoltà. Il Capitolo d'Arlem, secondo il sistema da me proposto, non deve essere riconosciuto, che quando saremo sicuri, che abbia ottenuto da Stati la permissione d'esercitare la sua giurisdizione non solamente nella sua diocesi, mà in tutta l'Olanda. Or per ottener questo dovrà indispensabilmente far la sua istanza in iscritto ed in quella supplica non potra far à meno di non qualificarsi vero Capitolo d'Arlem e di non allegare tutte le raggioni per le quali potrà dimostrare la sua esistenza. Ecco dunque in che consiste l'imbarazzo: se gl' Arlemensi fanno questo passo co' Stati, la Santa Sede non essendosi ancora spiegata, si saranno dichiarati Capitolari senza la permissione della Sede Apostolica; e se facciamo precedere la nostra dichiarazione all' istanza ch'essi faranno à Stati, potendo accadere che non ottenghino quel che bramano, ci trovaremo di aver riconosciuto il Capitulo senza trarne alcun frutto anzi con positivo discapito della Missione, perchè questo nuovo Capitolo riconosciuto da noi e non ammesso dà Stati, ci cagionarà sicuramente nuovi scompigli. Siccome per altro io sono sempre fermo nel mio parere di non riconoscere il Capitolo, se non siamo prima sicuri de' Stati, cosi non trovo a questo altro rimedio che d'ignorare quello che gli Arlemensi rappresentaranno à Stati, tanto maggiormente che ò otterranno

essi ciò che bramano e tutto sarà finito, o non l'otterranno e la lore istanza rimarrà sorpressa ed ignota al publico. Oltre à ciò non è affatto nuovo, che essi nè publici monumenti assumino il titolo di Capitolo e di Capitolari, mentre si servirono de' medesimi termini l'anno 1707 in una supplica data à Stati per facilitare l'ammissione di Adamo Daemen, che dalla S. M. di Clemente XI era stato dichiarato Vicario Apostolico delle Provincie unite.

7°.

Questo settimo articulo resta abbastanza elucidato da tutto quel che si è detto di sopra.

8°.

Per quest' ultimo capitolo bastarà solamente osservare le limitazioni e le condizioni, ch'io ho esposto nella mia relazione.

Congregatio particularis super rebus Missionis Hollandicae Tom. 57, fol. 239-242. Den 15en Maart 1726 door Mgr. Spinelli aan Kardinaal Paulucci gezonden, gelijk uit begeleidend schrijven blijkt t. a. p. fol. 232-238.

II.

1726, *Augustus* 9, *Rome.*

Geheime instructie van den pauselijken Staatssecretaris aan den Brusselschen Nuntius, welke gedragslijn te volgen is, om de aanstelling van een Vicarius-Capitularis voor te bereiden.

Rescriptum (ex Congr. partic.) die 9 Augusti 1726.

Per Secretariam Status scribatur Domino Nuncio Bruxellensi juxta instructionem, ab eo ante omnia communicandam Eminentissimo Domino Cardinali ab Alsatia. Hujus-

modi autem instructio, si Sanctissimo placuerit, sit tenoris sequentis: videlicet D. Nuncius advocet sacerdotes van der Steen et Weikersloot [1]) eisque tamquam de motu proprio significet, se sperare posse, quod S. Sedes adduci queat ad permittendum pro nunc ad cauthelam, at quatenus opus sit, presbyteris, qui (prout ipsi ajunt) conficiunt assertum Harlemense Capitulum, ut sese Capitulum denominent necnon exerceant omnes actus jurisdictionales Capitulis competentes et signanter eligant Vicarium Capitularem; reservando tamen maturiori examini aptiorique tempori inspectionem, an eorum praefatum assertum Capitulum vere subsistat, sicut ipsi autumant.

Deinde, pariter quasi de motu proprio, iisdem duobus sacerdotibus explicet, se putare, quod ad facilius obtinendam a S. Sede permissionem, quam postulant, opus erit, ut praefati presbyteri Harlemenses, antequam hac de re agatur apud S. Sedem, quatuor conditiones, de quibus infra, adimpleant, nempe:

Primo. Quod a Generalibus Ordinibus Foederati Belgii permissionem assequantur, ut Vicarius Capitularis eligendus explere libere valeat suas functiones, nedum intra limites dioecesis Harlemensis, verum etiam in tota Hollandiae provincia; necnon ut sub ejusdem Vicarii Capitularis regimine maneant stationes omnes, quas in praefata provincia Hollandiae Catholici administrant; quo casu Summus Pontifex per literas Apostolicas in forma Brevis eidem Vicario Capitulari facultatem impertietur exercendi jurisdictionem etiam in ea parte Ultrajectinae dioecesis, quae sita est in Hollandiae provincia.

2°. Quod in scriptis promittant seseque obligent ada-

1) Deze beiden durfden zelven niet komen, om geen achterdocht te wekken bij de Jansenisten; daarom werd Cavellier afgevaardigd.

mussim servare concordata quoad clerum Regularem per s. m. Urbanum octavum probata.

3°. Quod pariter in scriptis declarent, quod si, attentis novis rerum ac temporum circumstantiis, Sancta Sedes expedire judicaverit denuo constituere ac deputare Vicarium Apostolicum in Hollandia, tunc praefatus Harlemensis clerus sive assertum Capitulum, prompte nullaque interposita mora, in ejusdem Vicarii Apostolici manibus resignabit universam auctoritatem et jurisdictionem, qua eousque ad cauthelam tantum et per modum provisionis, ut supra, usus fuerit sine praejudicio seu juris alicujus acquisitione.

4° demum. Quod pariformiter declarent in scriptis, quod quandocumque res Catholicae religionis eo feliciter devenerint, ut spes appareret assequendi episcopum proprium, praefatus clerus seu Capitulum nihil a semetipso molietur, sed omnia arbitrio et prudentiae Sanctae Sedis Apostolicae plenissime relinquet. Si vero inter agendum de praefatis conditionibus, memorati van de Steen et Wyckersloot putabunt necesse esse, ut ipsi de rebus hujusmodi Ordines Generales certiorent, D. Nuncius id illis permittat, sub hac tamen lege, videlicet, quod praefatis Ordinibus Generalibus solummodo exponant, sibi spem subiisse, futurum ut eorum res in Aula Romana componi possint et quod ab ea Harlemensis clerus obtinere valeat permissionem Vicarium Capitularem eligendi. Caveant vero, ne dicant, se de hujuscemodi rebus cum D. Nuncio agere vel egisse.

Cum autem ex parte dicti cleri Harlemensis omnes hucusque memoratae conditiones revera expletae fuerint, eidem D. Nuncio mittetur Apostolicum Breve, in quo antedictae conditiones per extensum describentur et cujus vigore ipsi Domino Nuncio a Sanctissimo Domino nostro facultates necessariae et opportunae impertientur, cum potestate eos communicandi praefato clero seu asserto

Capitulo Harlemensi, ut ad electionem Vicarii Capitularis devenire valeat; cui tamen Vicario Capitulari minime conferetur munus Vicarii Apostolici quoad alias dioeceses, sicut ex parte dicti cleri postulatum vel insinuatum fuit.

Hunc autem ultimum articulum D. Nuncius praefatis sacerdotibus nullo modo significet, sed pro sui tantum notitia penes se habeat.

Per sejunctam insuper epistolam idem D. Nuncius moneatur, quod postquam de omnibus in praefata instructione contentis certiorem fecerit Eminentissimum ab Alsatia et quatenus ab Eminentia sua nullae essentiales opponantur difficultates, statim juxta eandem instructionem agat cum sacerdotibus antedictis, cum facultate immutandi aliqua (non tamen magni ponderis), dummodo substantialiter dicta servetur instructio.

Et facta de omnibus relatione Sanctissimo Domino Nostro Benedicto PP. XIII per R. P. D. Archiepiscopum Nazianzenum Secretarium Status die 15 Augusti ejusdem anni, Sanctitas Sua omnia benigne probavit.

Eigenh. get. B. RUSPULUS, Secrius.

Congreg. partic. T. 57, f. 246-247.

III.

1726, *October* $\frac{10}{14}$, *Brussel. Amsterdam.*

Verdrag, waarbij de Haarlemsche Kapittelheeren behoorlijke verplichtingen aangaan, bijaldien de H. Stoel de keuze van een Vicarius Capitularis mocht goedkeuren en aan dezen de noodige jurisdictie verleenen.

In nomine Domini. Amen.

Ex hujus veri et publici instrumenti serie omnibus notum sit, quod die decima Octobris anni millesimi sep-

tingentesimi vigesimi sexti comparens Rev^{dus} P. Philippus Cavelier sacerdos Missionis Hollandiae coram Illmo et Rev^{mo} Domino Josepho Spinelli archiepiscopo Corinthiensi Nuncio Apostolico Bruxellensi meque Prothonotario Apostolico et testibus infra scriptis exhibuit mandatum procurae cleri Harlemensis tenoris sequentis videlicet:

Nos decanus et canonici Capituli Cathedralis Harlemensis, audita relatione et visis articulis ab excell^{mo} Domino Josepho Spinello Nuncio Apostolico Bruxellensi traditis amplissimo et eruditissimo Domino Philippo Cavelier judicavimus expedire aliquem ex nostris iterum ad praefatum Excell^{mum} ablegare. Quare hisce deputamus eumdem amplissimum Dominum Cavelier, ut de eodem negotio latius cum praedicto Excell^{mo} Domino agat, cum plenaria potestate concludendi et signandi nostro nomine, ratum habituri quidquid super hac re egerit, concluserit et signaverit. Actum Amstelodami prima Octobris 1726. Et erant signati: Nicolaus van der Meer decanus, Joannes van de Velde, Franciscus Cornelius Dierout, Joannes Ringers, Theodorus de Jager, Franciscus Schatter.

Quod procurae mandatum Ill^{mus} et Rev^{mus} Dominus praefatus acceptavit in iis, quae respiciunt potestatem ad^{m} Rev^{do} ac erudit^{mo} Domino Cavelier a clero Harlemensi factam concludendi et signandi praesens instrumentum, non autem quoad assumpta decani et capituli nomina; cujus mandati procurae vigore praefatus ad^{m} Rev^{dus} ac eruditissimus D. Philippus Cavelier declaravit, quod cum a viginti et amplius annis Missio Hollandica eo redacta sit, ut grex sine pastore ob Vicariorum Apostolicorum exilium plurimis incommodis objectus sit, coetus Harlemensium sacerdotum zelo domus Dei armatorum tantis malis obviam ire cupientium libellum supplicem Benedicto XIII obtulerit, quo supplicavit, ut quandoquidem in tam magna stationum Catholicarum jactura animarumque periculo nulla

esset alia ratio illarum retinendarum, sibi jus auctoritasque tribueretur Missionem Hollandicam regendi temporibus hisce difficillimis, Vicario Apostelico decreto Statuum exulante; cum autem priusquam Sancta Sedes quid in re tanti momenti decernat, praefatum Ill^{mum} et Rev^{mum} Dominum Nuncium consulendum existimaverit, qui timens ne ex hac regiminis mutatione perturbatio in Missionem inveheretur, censuit aliquos articulos a sacerdotibus Harlemensibus esse jurandos mandavitque coetui Harlemensi, ut aliquem ex suis ad ipsum mitterent. Qui ad^{m} Rev^{di} Domini Harlemenses, Ill^{mi} et Rev^{mi} Domini Nuncii Apostolici mandatis obsequentes, me infrascriptum Philippum Cavelier sacerdotem Missionarium ex praefato coetu Harlemensi ad eundem Ill^{mum} et Rev^{mum} Dominum ablegarunt. In congressu igitur cum Illmo et Rev^{mo} Domino praefato a me habito die 17ma Septembris anni 1726 Ill^{mus} benigne mihi significare dignatus est aliquam spem affulgere, quod Sedes Apostolica induci possit ad concedendum pro nunc ad cautelam et quatenus opus sit sine praejudicio vel acquisitione alicujus juris clero Harlemensi per missionem et facultatem capituli nomen assumendi, Vicarium eligendi atque jurisdictionem exercendi nedum in districtu Harlemensi, verum etiam in tota Hollandiae provincia cum facultatibus opportunis, reservato tamen alio idoneo opportunoque tempore examine, an Harlemense Capitulum subsistat necne. Addidit autem, quod ad id beneficium a Sancta Sede facilius obtinendum sacerdotes Harlemenses deberent prius ad aliqua se promissionis bono obstringere et sine quibus nunquam a Sancta Sede optatum assensum illos obtenturos existimaret. Quos articulos cum idem Ill^{mus} et Rev^{mus} Dominus Nuncius Apostolicus mihi exhibuerit, egoque in Hollandiam reversus illos Harlemensibus sacerdotibus proposuerim, qui iisdem visis, lectis ac in examen redactis illos promittere ac in eos

jurare decreverunt, ad quem effectum me Philippum Cavelier iterum apud eumdem Ill^{mum} et Rev^{mum} D. Nuncium ablegarunt cum ampla potestate ac procurae mandato in articulos propositos jurandi ac eorum nomine spondendi se sancte inviolateque illos servaturos fore ac rata habituros quaecumque a me gesta fuerint. Ejusdem igitur super insertae procurationis vigore sacerdotum Harlemensium principalium meorum nomine ad majorem Dei gloriam subjunctos articulos spopondi ac juravi.

Primo: sacerdotes Harlemenses in Catholica religione ac sanctae sedis obedientia perpetuo permansuros, omnes pontificias constitutiones dogmaticas in materia fidei et morum recepisse et recepturos, nec ad munus aliquod sive ad ordines suscipiendos admissuros fore aliquem, qui easdem constitutiones non recipiat.

Secundo: totis viribus allaboraturos, ut a Statibus permissionem obtineant jurisdictionem exercendi non tantum in districtu Harlemensi, sed etiam per totam Hollandiae provinciam, in omnibus stationibus, quae possidentur a Catholicis, ita ut si non possint hanc facultatem exercere in tota Hollandiae provincia, tali casu nec in districtu Harlemensi eam exercere possint et debeant.

Tertio: ad unguem observaturos concordata ab Urbano octavo statuta atque ab Alexandro septimo confirmata inter clerum saecularem et regularem; ad amputandas autem omnes difficultates, quae ex hoc articulo oriri possent, declarat, a principalibus suis relinquendos Religiosos in plena et pacifica possessione omnium stationum ac facultatum, quibus actualiter fruuntur, salvis tamen Augustinianorum juribus super statione Amstelodamensi, dicta vulgo de Posthoren. Quoad jurisdictionem vero super Regularibus sese observaturos decreta Apostolica, ita ut Religiosi subesse debeant in iis, quae ad missionis regimen spectant, Vicario Harlemensi, prout subfuere Vicariis

Apostolicis et viceversa se non majorem in eosdem auctoritatem vel circa eorum admissionem vel circa alia quaecumque arrepturos quam Vicarii Apostolici, cui a Sancta Sede Missionum cura fuerit demandata, vel ejusdem Apostolicae Sedis.

Quarto: si mutatis rerum circumstantiis visum fuerit Sanctae Sedi Vicarium Apostolicum iterum provinciae Hollandicae praeficere, paratissimos se fore in Vicarii Apostolici manus remittere integram jurisdictionem, qua ad cauthelam et per modum provisionis utentur, omnia relinquendo in statu, in quo erant tempore Vicariorum, qui fuerunt ante archiepiscopum Sebastenum.

Quinto: casu quo eo deveniat Catholica res in Hollandia, ut proprium episcopum obtinendi Harlemensibus spes effulgeat, eos nihil in re tam gravi per se ipsos tentaturos vel effecturos sed totum hoc negotium Sedis Apostolicae arbitrio atque prudentiae relicturos.

Sexto: postquam a S. Sede indultum eis fuerit, ut Capituli nomen ac jurisdictionem assumere possint, si quando aliquem in canonicum adoptaverint, nec munus exercere nec canonici nomen assumere promotus potuerit, nisi prius fuerit a ministro Apostolico confirmatus. [1])

Septimo: adveniente morte Vicarii Capitularis Harlemensis Capitulum intra octo dies juxta Conc. Trid. electurum novum Vicarium Capitularensem, cui exercere non licebit jurisdictionem in provincia Hollandiae, nisi habita prius Apostolicae Sedis confirmatione cum facultatibus necessariis. Ne vero Missio interea patiatur ob capitis defectum, dum Apostolica confirmatio expectatur, novus

1) Deze voorwaarde laschte de Nuntius in op aandrang van Kardinaal d'Alsace. De Congr. van 3 Jan. 1729 voegde hier in het rescript van goedkeuring bij: „quod quicumque in canonicum Harlemensem in posterum adoptabitur, teneatur praefatum instrumentum jurare."

electus Vicarius cum approbatione ministri Apostolici jurisdictionem poterit ad interim exercere. [1])

Atque ita ego Philippus Cavelier nomine principalium meorum spopondi et juravi, iisque legibus successores etiam obligandos promisi.

Joseph Maria Adami testis.

Joseph Baptista Verspilt testis.

Acta sunt haec Bruxellis in Apostolica Nuntiatura mense, die et anno quibus supra, in quorum fidem rogatus, hoc praesens publicum instrumentum confeci.

Loco ✝ sigilli. VINCENTIUS MONTALTUS,
Prothonotarius Apostolicus.

Nos infrascripti ratum gratumque habemus praesens publicum instrumentum, quod ab amplissimo ac eruditissimo Domino Philippo Cavelier nomine nostro Bruxellis actum est, promittentes et jurantes nos inviolate observaturos omnia et singula in praesenti instrumento contenta, quibus obligatos volumus successores nostros, atque ita spondemus ac juramus. Amstelodami hac 14 Octobris 1726. Erat signatum: Nicolaus van der Meer decanus, Joannes van den Steen, Gerardus van Wijckersloot, Franciscus Cornelius Dierout, Joannes van de Velde, Joannes Ringers, Franciscus Schatter, Theodorus de Jager, Philippus Cavellier.

Congreg. partic. T. 58, f. 24—27. Kopie, door den Nuntius te Brussel naar Rome gezonden.

Uit het *Ristretto* der Congr. part. van 30 Juni 1727 (t. a. p. f. 284–286), hetwelk uit de brieven van den

---

1) Hier voegde dezelfde Congr. part. bij: „favore ejusdem D. Nuncii [fit?] concessio potestatis communicandi Vicario Capitulari pro tempore Harlemensi facultatem, exercendi jurisdictionem in Hollandiae provincia, donec confirmatio ap^ca expediatur, itemque alias extraordinarias facultates."

Brusselschen Nuntius werd opgemaakt, ontleende ik nog de volgende bijzonderheden:

De bovenstaande artikelen waren in de Congr. part. van 3 Jan. jl. en daarna door Z. H. zelve goedgekeurd. Vervolgens werd den Nuntius opgedragen, de minuut van een breve dezer goedkeuring te leveren; deze voldeed aan dien last, maar het betreffende breve zelf is nog niet gereed. Terzelfder tijd als de Haarlemsche geestelijkheid een verzoekschrift wilde indienen bij de Staten, om hun instemming met bovenstaand verdrag te verkrijgen, stierf Bijleveld († 21 Januari). Toen nu de voornaamste Katholieken van Holland dientengevolge den Staten een gedrukte suppliek aanboden, om zich vrijheid van godsdienst en onafhankelijkheid van Barchmans te verzekeren, bleef de eerste aangelegenheid verschoven. Want het scheen van veel meer nut, op het tweede verzoekschrift aan te dringen dan op het eerste.

Bovendien ontving de Nuntius van den Staatssecretaris bevel, om van den Steen als Vicarius Ap^cus^ aan te stellen; maar zoolang het verzoekschrift der Katholieken nog bij de Staten aanhangig was, achtte Mgr. Spinelli het beter, deze aanstelling op geenerlei wijze bekend te maken.

IV.

1728, *Februari*, *Rome*.

Minute van een pauselijk breve, waarbij met eenige restrictieve bepalingen het Haarlemsche Kapittel zou erkend worden in zijn aanspraak, om geestelijke rechtsmacht uit te oefenen en een Vicaris Capitularis te kiezen.

Minuta riformata dall Em^mo^ D. Card. di S. Clemente ad mentem Cong^is^ partic. habitae die 16 Febr. 1728.

Benedictus PP. XIII.

Ad futuram *etc.* Apostolatus officii, quo Ecclesiae Catholicae per universum terrarum orbem diffusae regimini

praesidemus, solicitudo nos admonet, ut animarum periculis quacumque in Domino possumus opportuna ratione occurrere et spiritualibus Christi fidelium, praesertim in remotis partibus agentium, necessitatibus consulere studeamus. Quum itaque sperabamus, ut tot gravia per Sedem Apostolicam et Nos potissimum adversus schismaticos Ultrajectinos prolata judicia aerumnis ac turbis, quibus aliquot abhinc annis Apostolicae Missiones Hollandiae aliarumque Foederatarum Provinciarum Belgii misere agitabantur, finem tandem imponerent, non sine intimo paterni animi nostri dolore secus evenisse, novaque et acerbiora in dies vulnera ab iisdem schismaticis Catholicae ıei inferri intelligimus, qui excusso omni obedientiae jugo et conculcatis sanctioribus ecclesiasticae disciplinae regulis, novos quotidie ad pejora moliendum titulos novosque praetextus, prout rei fert occasio, comminiscuntur, posthabitis Catholicorum hominum inibi versantium querimoniis ipsisque obnitentibus, quorum exinde incredibilis moeror cum detrimento consequitur, quippe qui omni spirituali orbati ope etiam Ecclesiae Sacramentis, quae a presbytero schismatico recipere nequeunt, abstinere unicoque quod eis reliquum erat animarum suarum praesidio atque solatio carere coguntur, quemadmodum non semel accidisse compertum est, — in tanto omnium luctu nec minori periculo dilecti filii presbyteri Harlemenses publicum exitium gravemque calamitatem propius spectantes simulque dolentes alias nobis exponi fecerunt [1]), ulteriori orthodoxorum jacturae remedium adhiberi eorumque bono in posterum consuli posse, si ipsorum coetui nomen ac titulum Capituli Harlemensis assumendi Apostolicamque Missionem in ea saltem provinciae Hollandiae parte, quae

1) Zie hun verzoekschriften van 6 Dec. 1725 en 18 Juni 1726, Bijdr. V, bl. 274 vv. en herdrukt XVII, bl. 314 vv.

jam pridem dioecesim Harlemensem constituebat, regendi et administrandi fieret potestas. Qua de re, veluti nova et insolita nos nihil ante statuendum duximus, quam venerabilem fratrem Josephum archiepiscopum Corinthiensem nostrum et dictae Sedis in Belgicis Provinciis Nuntium audiremus. Qui postquam nobis retulit: Si petitioni eorumdem presbyterorum Harlemensium annueremus, id aliquod levamen Missionibus et Catholicis allaturum, Nos quibus nihil magis cordi et curae est, quam aeternae animarum saluti, quantum nobis ex alto conceditur, prospicere, ipsi Josepho archiepiscopo et Nuntio facultatem tribuimus cum praedictis presbyteris Harlemensibus desuper agendi, ita tamen ut conditiones, quae utilitati earumdem Missionum et ecclesiasticae disciplinae in illis partibus conservationi magis convenire viderentur, prius quam ad alia procederetur, praescribi ac stabiliri deberent. Quum autem, sicut accepimus, memoratus Josephus archiepiscopus et Nuntius mandatis nostris obsequens nonnullas eisdem presbyteris conditiones constituerit, ad quarum observationem sese jurejurando obstrinxerunt, prout uberius continetur in publico desuper confecto instrumento, cui omnes et singuli memorati presbyteri subscripserunt, tenoris qui sequitur, videlicet. — In Nomine Domini. Amen. *etc.* (Zie N° III) *inseratur.* — Hinc est quod Nos, qui instrumentum praedictum accurate legimus et examinavimus ac insuper venerabilium fratrum nostrorum S. R. C. Cardinalium negotiis propagandae Fidei praepositorum sententiam de re ipsa audivimus, dictos presbyteros specialibus *etc.* volentes eorumque singulares personas, a quibusvis *etc.* censentes, supplicationibus eorum nomine nobis *etc.* inclinati, instrumentum praeinsertum ac omnes et singulas conditiones in eo contentas et expressas auctoritate Apostolica tenore praesentium approbamus et confirmamus illisque Apostolicae firmitatis

robur adjicimus, ac omnes et singulos juris et facti defectus, si qui in praemissis quomodolibet intervenerint seu intervenisse dici, censeri, praetendi vel intelligi possent, supplemus et sanamus. His tamen additis legibus seu declarationibus: I. Nobis et Romanis Pontificibus successoribus nostris liberam inprimis reservamus facultatem et potestatem gubernium Apostolicarum Missionum dictae provinciae Hollandiae, quotiescumque nobis et eisdem successoribus libuerit, arbitrio nostro immutandi, sive per deputationem Vicarii Apostolici, sive alio quovis modo, qui ad majorem Dei gloriam et animarum salutem cedere seu magis expedire existimabitur. II. Volumus quod coetus praedictorum presbyterorum Harlemensium, qui novem presbyteris nunc constat, augeri nequeat, nec illi praefixum a nobis numerum valeant excedere. III. Huic coetui adscribendi aliquo in sacra theologia seu decretis gradu in publica et Catholica studii generalis universitate insigniti esse debeant. IV. Presbyteris Harlemensibus praedictis in vim generalium facultatum eis a Sede praedicta concedendarum non licebit facultates, minores ac sacros etiam presbyteratus ordines suscipiendi, cuiquam tribuere; quas eidem Sedi Apostolicae itidem reservamus, a qua dicti presbyteri Harlemenses eas petere debebunt, quemadmodum omnes antea Vicarii Apostolici semper expetiverunt. V. In coetum eorumdem presbyterorum nunc et pro tempore admittendi ante eorum receptionem non solum professionem fidei emittere ac juramentum de observandis omnibus Apostolicis constitutionibus ad fidem et mores spectantibus praestare, sed etiam de praeinserto instrumento et conditionibus, necnon declarationibus hisce praesentibus literis appositis integre servandis sese jurejurando obligare tenebuntur. VI. Cujuscumque electionis, quae a dictis presbyteris pro tempore fiet, exacta ratio reddatur ipsi Josepho archiepiscopo, moderno vel pro

tempore existenti Nuntio seu ministro Apostolico, qui electionem non confirmet, nisi ei constiterit praestitum fuisse ab electo juramentum super observatione instrumenti, conditionum, et declarationum hujusmodi. Aliter vero facta electio nulla prorsus et invalida sit. Et si secunda vice alius eligatur, qui praemissa non adimpleat, electio ipso jure ad Sedem Apostolicam devolvatur. Quocirca eidem Josepho archiepiscopo et Nuntio per Apostolica scripta mandamus, ut instrumentum, conditiones ac declarationes hujusmodi exsecutioni demandet seu demandari ac illa exacte servari et adimpleri curet, eique ac ejus successoribus in gubernio Missionum Hollandiae ac foederatarum Provinciarum praedictarum a Sede Apostolica pro tempore deputatis quamcumque necessariam et opportunam in praemissis et circa ea facultatem, potestatem et auctoritatem harum serie tribuimus et impertimur, ita ut in vim ejusmodi facultatis Clero Harlemensi permittere et indulgere valeat, ut titulum seu denominationem Capituli Harlemensis assumere, ad electionem Vicarii Capitularis procedere ac jurisdictionem juxta modum et formam mox relatos in tota provincia Hollandiae exercere possit. Et sicuti, quando Vicarium Capitularem decedere continget, approbationem alterius in eum locum electi ad tempus, donec scilicet ejus electio ab hac Sede confirmata vel reprobata fuerit, ad ipsum Josephum archiepiscopum, modernum seu pro tempore existentem Nuntium pertinere volumus, ita eidem Josepho archiepiscopo ac pro tempore existenti Nuntio concedimus, quatenus Vicario sic electo facultates ordinarias pro exercitio ejusdem jurisdictionis ordinariae in dicta provincia Hollandiae communicare valeat, donec confirmatio Apostolica ac facultates extraordinariae expediantur, quas ille intra spatium octo mensium ab Apostolica Sede expetere teneatur; decernentes ipsas praesentes literas firmas, validas et efficaces exsistere

ac fore atque illis, ad quos spectat et quandocumque spectabit in omnibus ac per omnia plenissime suffragari et ab eis respective observari. Sicque per quoscumque judices ordinarios et delegatos etiam *etc.* auditores judicari et definiri debere, ac irritum *etc.* attentari. Non obstantibus Apostolicis ac in universalibus provincialibus et synodalibus conciliis editis, generalibus et specialibus constitutionibus, necnon quatenus opus sit, quibusvis etiam juramento et statutis et consuetudinibus, etiam immemorabilibus privilegiis quoque, indultis et literis Apostolicis sub quibuslibet verborum tenoribus et formis, ac cum quibuscumque etiam derogatoriarum derogatoriis aliisque efficacioribus, efficacissimis et insolitis clausulis, irritantibus et aliis decretis in genere vel in specie, etiam motu proprio et de Apostolicae potestatis plenitudine et alias quomodolibet in contrarium promissorum concessis, confirmatis et pluries innovatis. Quibus omnibus et singulis, etiamsi pro illorum sufficienti derogatione de illis eorumque totis tenoribus specialis *etc.* servanda foret et derogamus, caeterisque contrariis quibuscumque. Datum *etc.*

Congreg. partic. Tom. 59, f. 97—100.

V.

1732, *Januari* 11, *Mechelen.*

De Kardinaal-Aartsbisschop van Mechelen aan den Kard. Staatssecretaris.

Hij schrijft over de gunstige kans, die nu voorhanden schijnt, om Joannes van den Steen als Apostolisch Vicaris aan te stellen.

Eminentissimo e Reverendissimo Signore mio oss^{mo}.

Essendomi capitata da buon luogo una risoluzione de' Stati d'Olanda e Monsignor Valenti non essendo ancora giunto, credo, che mi corra l'obbligo di mandarla a V.

E. Da 16 anni e più, che ho pratica delle cose d'Olanda, ora vedo, che i medesimi Stati pensano da vero à permettere un Vicario Apostolico per governare i Cattolici ubbidienti alla S. Sede e vedendo le precauzioni, che si prendono per lasciare da parte i Refrattarii, confido, che questi non potranno più, come gli è riuscito per l'addietro, impedire l'esecuzione di tale risoluzione, la quale si è consegnata à tutte le città per sentire il loro parere, come è solito prima di eseguirla. Per migliore intelligenza di detta risoluzione ho fatto mettere à canto alla traduzione le riflessioni, che mi sono parse proprie ed alle quali Monsignor Spinelli potrà dare ancora maggior lume, avendo trattato fin dall' anno 1723, per costituire Vicario d'Olanda il Signor van den Steen, paesano e parente del Gran Pensionario Slingeland, che promuove quest' affare. Io sempre sono stato del medesimo sentimento con Monsignor Spinelli à favore del Signor van den Steen di sana dottrina ed abile, avendo già da molti anni esercitato il Vicariato sotto titolo di Arciprete, benchè però con dipendenza del Nunzio, la quale sarà sempre più ò meno, non ostante ciò, che i Stati paiono provedere in contrario; onde crederei, che conviene per il bene di quella Missione e per rimettere insensibilmente tutta l'autorità della Santa Sede, che in questa circostanza Sua Santità voglia ò tolerare ciò, che pare improprio, ò passandolo sotto silenzio, lasciar promuovere quest' affare con mandare la commissione di Vicario ed ordine di proporre il detto Signor van den Steen, perchè tutto sia pronto, quando la detta risoluzione fosse passata e publicata, poichè il ritardo di scrivere costà e di aspettare per sette ò otto settimane le risposte e poi spedirle in Olanda, farebbe passare quasi il termine ed all' incontro la benigna condescendenza di Sua Beatitudine in far trovare tutto pronto dal canto suo, impegnarà sempre più quei signori Reg-

genti della Republica a favorire i Cattolici ubbidienti et ad alienarsi sempre più dá Refrattari, che loro medesimi considerano come separati dalla communione Apostolica. Ed in fine non sapendo a che attribuire la dilazione dell' arrivo di Monsignor Valenti, che aveva scritto, che sarebbe partito à 10 Decembre da Turino per venire quà à drittura, comincio a temere, che gli sia accaduta qualche disgrazia; in quale caso prego V. E. di mandare à me gl' ordini pontificii, il povero Mentalto non essendo più proprio per condurre tale affare ad effetto di eseguirli, se Monsignor Valenti non fosse venuto e se fosse venuto, per consegnarli. E per fine con pienissimo ossequio bacio all' E. V. umilissimamente le mani.

Malines 11 Genaio 1732.

D. V. E.

alla quale soggiungo, che Monsig[r] Valenti è giunto oggi quà in buona salute.

Umil[mo]

Tom. Cardinale d'Alsazia.

Kopie t. a. p. fol. 6.

VI.

1732, *Mei* 19, (*Amsterdam?*)

Joannes van den Steen aan Mgr. Spinelli.

Hij bericht, dat volgens loopend gerucht de Staten van Holland besloten hebben tot toelating van een Apostolisch Vicaris.

Copia di lettera scritta à Monsignor Nunzio Apostolico di Brusselles dal Signor van den Steen, Arciprete d'Olanda a 19 Maggio 1732.

Praepotentes Hollandiae ordines connivisse in admissionem Vicarii Apostolici rumor minime fallax annuntiavit,

admissio enim Vicarii in ultimis Comitiis Hollandiae Ordinum omnium votis resoluta est, sed hac addita conditione, ut futurus Vicarius in vacantes Stationes immitteret sacerdotes, qui et Jansenistis et Romano-Catholicis sint administraturi sacra. Conditio sane numquam a Sancta Sede. admittenda, quare allaborandum mihi erit apud Magnum Pensionarium, ut illa conditio non exigatur a futuro Vicario: praestat enim non habere Vicarium, quam habere sub tali conditione.

Summa cum veneratione subscribor.

Congreg. partic. Tom. 60, f. 5.

VII.

Anno 1732.

Inhoudsopgave der brieven van Mgr. Spinelli aan de Propaganda en aan den Kardinaal-Staatssecretaris.

Verschillende nieuwe moeielijkheden zijn gerezen tegen de aanstelling van een Apost. Vicaris.

Sommario de Congr. partic. die 18 Aug. 1732.

Avendo Monsignor Nunzio in Brusselles scritte diverse lettere à questa S. Congregazione ed alla Segretaria di Stato in proposito dell' ammissione d'un Vicario Apostolico per la Missione di Olanda, mi stimo in debito di darne un cenno all' E.E. V.V., affinchè restino consapevoli dello stato, in cui trovasi presentemente l'affare.

Pareva secondo la risoluzione segreta de' Stati presa li 18 Decembre dell' anno scorso e trasmessa in copia dal Signor Cardinale d'Alsazia e susseguentemente riferita all' E.E. V.V. nella Congregazione de 5 Febraio dell' anno corrente, che in breve sarebbesi con profitto terminata questa pendenza, travagliando il Gran Pensionario con altri suoi amici e dipendenti. per far moderare le

condizioni, che potevano vendere gravosa la detta accettazione del Vicario e per tirare nel di lui impegno le città avverse all' introduzione di un tal superiore ecclesiastico.

Ma queste speranze col progresso del tempo son andate debilitandosi di tal maniera, che Monsignor Nunzio ha creduto sommamente desiderabile, che si sopprimesse affatto ogni ulteriore trattato su questa materia per non vedere defatto prostituita l'autorità della S. Sede e rovinata la Missione.

Imperochè regolandosi il Gran Pensionario in quella maniera, che se il negozio fosse puramente civile, andava impegnandosi in termini, che da noi non avrebbono potuto in verun conto ammettersi e le cose si andavano disponendo in forma, che il di lui stesso patrocinio ci avrebbe portato un notabile discapito, perciochè dalla nostra ripugnanza d'accettare condizioni impossibili n'avrebbono i Refrattari e gl' altri nostri nemici fatto risultare presso di lui e presso al pubblico d'Olanda quella secondaria intenzione, di cui ci caricano, cioè che sotto il mantello della Missione vogliasi nelle Provincie unite introdurre per la parte della S. Sede una predominazione dispotica, di cui sono estremamente gelosi.

In fatti non essendosi potuto tener segreta talmente la detta risoluzione de' Stati, che non sia traspirata a' Jansenisti, hanno distribuita a membri della repubblica una raccolta di considerazioni sediziosissime, di cui Monsignor Nunzio in Parigi ha quà trasmessa una copia, onde gli Stati si sono posti in una straordinaria costernazione. Ma ciò non è stato tutto il male, poichè anche i nostri missionari in buon numero e specialmente i Regolari hanno veremente concorso ad insufflare delle moleste insinuazioni, godendo i primi di esser liberi dalla soggezione, che potrebbe loro apportare un capo e Superiore presente

ed abborrendo i secondi la superiorità di un Vicario desunto dal clero secolare; di modo che apparendo più tosto disturbarsi la buona armonia de' Cattolici, in vece di consolidarsene la quiete e la tranquillità, che è l'unico fine de' Stati nell' ammissione d'un Vicario, le cose si sono sommamente sconvolte e gl' hanno indotti a prendere sotto i 30 d'Aprile un' altra risoluzione non segreta, come la prima, la quale rinnovando gl' antichi loro decreti contro l'autorità della S. Sede e de' suoi Ministri incarica tutti i deputati delle provincie a pensar seriamente le maniere d'impedire con tutto il maggior vigore l'accrescimento, come dicono, del papismo. Essendo pertanto giunte le cose ad uno stato di somma perturbazione, così per la parte degli Stati, come per quella de' Giansenisti e molto più de' regolari, che senz' alcun risguardo al bene o pregiudizio della Cattolica religione e troppo straordinariamente impegnati nell' attacco alla propria ambizione ed interesse, tutto intraprendono ed operano l'un contro l'altro e singolarmente contro il clero secolare, come se fossero (per usare i termini di Monsignor Nunzio) di diverse sette, non che di diverso istituto, essendo indubitato, che i magistrati eretici non fanno cosa contro de' nostri missionari, che non la facciano ad istigazione d'altri missionari, perciò lo stesso Monsignor Nunzio si è veduto necessitato ad usare ogni maggior diligenza per far in modo, che ogni trattato circo la sudetta ammissione del Vicario si ponga affatto in silenzio per ovviare a' maggiori sconcerti, che potrebbono con violenza portar la Missione all' ultima rovina.

Tale assicura essere il sentimento ancora non solo de' più savi en ben' intenzionati Cattolici, ma altresì degli stessi deputati delle Provincie Unite più sensati, i quali si studiano d'insinuare, che non si debba fare alcun decreto da esporsi al pubblico sulla materia delle nostre

Missioni agitata nelle passate assemblee, acciochè il popolo non abbia a dare alcun fomento, nè ad una parte, nè ad altra, che continui a tener vivo il presente disturbo.

E tanto più considera Monsignor Nunzio esser espediente di prestar ogn' opera, affinchè s'interrompa il corso a qualunque ulterior proposizione dell' affare circa il Vicario per la ragione, che in oggi il sistema di esso è assai differente da quel, ch'era in tempo di Monsignor Spinelli, il quale avendolo appoggiato alla sollecitudine dell' Ambasciadore di Spagna per di cui mezzo si proponeva e si rispondeva, sin' a potere reciprocamente convenire in un concerto tollerabile e non deforme, avea luogo a potersi ben regolare, come ha sempre fatto; là dove nelle contingenze presenti saremmo in azzardo di prendere la legge tal quale gli Stati vorrebbero darla senz' avere un mezzo abile a sentire e produrre le ragioni per parte de' nostri; nè giammai potrà sperarsi di portar l'affare ad un utile e decorosa conclusione, se non quando a Dio piaccia di disporlo in modo, che i ministri della S. Sede siano intesi e di commune discretezza e consenso si stabilisca la convenzione, lo che ora ha tutta l'apparenza della maggiore difficoltà.

Trattanto dice di temere, che la presente turbolenza quando non venga nel sopradetto modo quietata, vada a scaricarsi sopra i regolari, maggiormente che nella provincia della Frisia que' magistrati si sono trasportati contro i missionari Gesuiti scacciandoli o imprigionandoli e ne indica due, che dopo carcerati sono stati bensì rilasciati, ma coll' esilio dalla provincia. Egli per altro non è ancor certo della vera caussa di tal risoluzione, non potendosi persuadere, che ciò sia provenuto dalle disposizioni de' Stati generali: e quando sia derivato, come crede, da qualche ragione tutta particolare de' soggetti prepotenti della detta provincia, si lusinga, che con un poco di tempo

e di destrezza potrà la cosa raddirizzarsi. In fine per addolcire l'amarezza delle soprariferite notizie esibisce all' E.E. V.V. il ristretto de' convertiti in tutta la Missione dalla Pentecoste del 1731 a quella dell' anno corrente, che ascendono al numero di 244.

Congreg. partic. T. 60, f. 135—137.

VIII.

1739, *Mei* 12, *Amsterdam.*

De Haarlemsche Kapittelheeren [1]) *aan de Kardinalen der Propaganda.*

Zij klagen over den treurigen toestand der Hollandsche Missie en verzoeken, dat het bestuur daarover, met grootere volmacht, aan Joannes van den Steen worde toevertrouwd.

Eminentissimi Patres, Patroni Venerandissimi.

Quanquam Sancta et Apostolica Sedes ad animarum nostrarum salutem summa semper sollicitudine advigilet omnique studio vere curet et nitatur, ut adversus insidias diaboli nulla nobis desint sanae doctrinae, salutaris disciplinae et vigilantiae pastoralis praesidia, acerbitas tamen temporum, tam ab exteris fidei, quam a falsis fratribus excitata, qua illa omnia fere inutilia redduntur, gemitus nostros in sinum vestrum compellit effundere, ut, si quae via restet, recentibus scandalis obvium iri possit.

Sane in molestissimo dolore, quo nos affligit Missionis nostrae proximus interitus hoc unicum habemus solatium,

---

1) Zij noemen zich ditmaal, uiterst bescheiden, niet aldus, maar alleen: *seniores*. Van hun voorgegeven kapittelrechten, waaraan zij steeds, ook tegenover Rome — in naam althans — vasthielden, wordt in dezen brief met geen enkel woord gerept.

quod paternam Eminentiarum vestrarum erga Ecclesiam nostram benevolentiam ac sollicitudinem pluribus nec vulgaribus argumentis habemus exploratam. Facit ea persuasio, ut maxima cum fiducia afflictissimo hoc rerum nostrarum statu ad Eminentiarum vestrarum confugiamus auxilium.

Jam dudum summa votorum nostrorum fuit, ut sacerdotes tam saeculares quam regulares sincera concordia et mutuae caritatis vinculo in unum corpus coalescerent, quatenus sic inter caput et membra concentus esset perfectissimus et numeris omnibus absolutus. Verum eheu! longa experientia et rerum usu compertum fuit, desideria nostra ad optatum finem nequaquam pervenisse; unde etiam cum summa animi aegritudine deprehendimus, clerum in varias partes distractum. Omittimus obtrectationes et convitia, quibus palam et in occulto certatum est et sacerdotii dignitas injuriose proscissa, dum plurimi omnia movere artium et malitiae suae consilia non destiterunt ad evertendam omnem subordinationem et sordidi quaestus dedecore allecti, non sincero salutis animarum zelo, quae sua sunt impune quaerunt, non quae Jesu Christi; cumque nullum sibi praesentem habeant Superiorem valida facultate munitum, agunt quae volunt; quivis se censet stationis suae episcopum, effrenique licentiâ ac rapidâ cupiditate alter alterius limites pervadit.

Et quod magis tristem ac horridam Missionis hujus reddit faciem, est, quod non pauci hodiedum per magistratuum acatholicorum favorem ad animarum curam et Stationes sibi placentes obrepere aut irrumpere tentent invitosque Superiores ecclesiasticos tum cogant, ut quantocius litterae institutionis procurentur.

Hinc verendum omnino est, ne potestas saecularis, uti sub rege Prussiae fieri alibi solet, designandis pastoribus se totam immisceat. Ultrajecti res eo modo devenit, ut

a magistratu tres quatuorve commissarii politici instituti sint, qui stationibus ad votum plebis supplendis unice invigilent non obstante quocunque Superiorum ecclesiasticorum renisu. Sic nuper magistratus Goesanus in Zelandia, exulatis binis de clero pastoribus, Illustrissimum D. Nuntium coëgit, ut eorum loco Regularem Ordinis S. Francisci mitteret, praescripta eidem forma, qua litteras majores pro ejusdem legitima possessione exarare deberet. Haec attentatio dum vel semel invaluerit, totam hanc Missionem penetrabit atque exinde populus quemcumque pastorem a Superioribus sibi oblatum pro libitu repellet, donec impiis eorum votis per omnia satisfiat; et sic indisciplinatis quibusvis sacerdotibus ansa praebebitur populi et acatholicorum favorem malis artibus aucupandi, quo se, non missi, in hanc aut illam Stationem simoniace intrudant. Hoc malum, Eminentissimi Patres, latius serpit quam credi potest.

Profecto Ecclesiam hanc tam gravi malo laborantem siccis oculis aspicere non sinit amor in matrem utique nostram nullis vel temporum vel hominum injuriis extinguendus tantoque gravius hoc unumquemque nostrum ferit, quanto magis hujus Missionis bonum, fidei integritas et animarum salus nobis sunt cordi. Quis enim non magnopere lugeat, cum videt per temerarium illum ausum vilescere et proteri authoritatem adeo necessariam in hisce praecipue regionibus, ubi praeter observantis caritatis vincula vix ulla est coërcendi potestas.

Haec sane graviora mala prompta indigent et expedita amoris opera, ne cunctando procrastinandoque immedicabilia fiant.

Porro alia via huic malo medelam adhiberi non posse censemus, quam ut praesentem habeamus Superiorem, qui facultatibus Vicarii Apostolici praeditus sit et ad quem, dum exoritur aliqua discordia, posset tuto recurri, cuique

expediret omnes ex toto subjici et omnem suae actionis modum ab illo accipere et ad illum referre, ut sic exortis promptum adhibeatur remedium difficultatibus; verbo qui sit totius unionis fidelium vinculum et caput, Christi Vicarium referens, cui omnes se submittant in iis, quae sunt functionis sacerdotalis. Qua de re maturissimum vestrum judicium humili cum observantiâ praestolabimur.

Habemus quidem Illustrissimum Suae Sanctitatis Nuntium Bruxellis residentem, quem ut Ordinarium nostrum maxima submissione veneramur, quique qua majori non potest caritate et justitia res nostras moderatur. Verum eheu! quantumvis invigilet solertissime, malevolos tamen, quatenus jussis suis obtemperent, in patria coërcere non potest, attenta nimirum inhibitione facta per Hollandiae Ordines sub poena arbitraria, quam comminantur omnibus iis, qui illustrissimo D. Nuntio in muneris sui executione obedirent. Unde non ita pridem amplissimus D. van den Steen noster per Hollandiam archipresbyter mulctam mille florenorum persolvere debuit ob traditam solum cuidam sacerdoti circa limites Stationis suae cum altero disceptanti sententiam ab illusstrissimo D. Nuntio justissime latam, quae etiam sententia (prodente eam dicto sacerdote) ab Ordinibus publice recissa, cassata et annihilata fuit, addito insuper severissimo interdicto, ne ulla unquam jussa Illustrissimi memoratus archipresbyter exequi attentare praesumat. Sic propter solitum litterarum cum Illustrissimo commercium in summas angustias reductus est Rev^dus^ Dominus Schouwen, Missionarius Amstelodamensis, qui graviori litro, si non exilio, iis sese eximere vix poterit. Hinc patet, quam periculosus sit omnis ad Illustrissimum recursus; imo non sine maximo angore necessarias quandoque dispensationis tabulas ab Illustrissimo exposcimus.

Quapropter in tam infelici Ecclesiae nostrae statu Purpuris vestris, Eminentissimi Patres, adgeniculantes, enixe

totoque desideriorum nostrorum impetu obsecramus, quatenus afflictae Batavorum Missioni condolentes perspectumque habentes quantopere necesse sit, ut noster pro tempore Superior majore facultate polleat, eam pro paterna vestra clementia apud Sanctitatem Suam obtineatis vestroque favore et potestate foveatis, quo Catholicam fidem sub vestris auspiciis promovere mores fidelium excolere, disciplinam ecclesiasticam inter presbyteros tueri, plurimosque abusus dissolutione quorumdam, qui se morigeros dicunt, quotidie irrepentes coram emendare et sic tranquillitatem finibus nostris reddere possit.

Scimus quidem, Eminentissimi Patres, Vicarium Apostolicum Jansenistarum infaustis artibus non facile admissum iri; archipresbyterum tamen seu Superiorem, aut quovis alio titulo nuncupatum (modo facultatibus sufficientibus instructum) praepotentes Ordines, qui quidem Vicarii titulo exacerbari possent, nequaquam abhorrere persuasum nobis est, atque sic quidem a titulo temperari posset, ut tamen simul et res et facultas conservaretur.

Compatiamini igitur, dignissimi Patres, super contritione Joseph, ne dicant tandem inimici nostri: devoravimus eum. Pateant nobis viscera caritatis vestrae, ne extinguatur plene lucerna nostra in Israël; succurrite lugenti Missioni nostrae, ut cessent clamare adversarii nostri nobisque exprobrare excessus, qui facultatum defectu emendari non possunt.

Voces nostras, Eminentissimi Patres, hunc in finem infrascripti ex senioribus sacerdotes unanimiter junximus, quibus aures vestrae fortius pulsentur tandemque votorum nostrorum summam obtineamus. Certe sollicitudo Missionis nostrae, quae maximo caritatis ardore Eminentias vestras pro fidei propagatione occupat, haud dubie non patietur indifferentem esse animum vestrum, cum ad Batavorum lacrymas ac gemitus convertitur, sed potius

efficiet, ut fatiscenti Ecclesiae nostrae ac fidei pariter cum ea laboranti benigne succurratis, ne diutius in luctu squaleat et carentia Superioris in patria tam necessarii languida prorsus tandem intereat.

Atque utinam Eminentiae vestrae virum tali ministerio dignum quantocius seligerent, si tamen vota nostra valerent, gratus nobis foret amplissimus D. van den Steen, Sedi Apostolicae sincerissime affectus, sana Ecclesiae doctrina imbutus, zelo ac pietate eximius, quem Sua Sanctitas ad Vicarii munus jam dudum destinaverat, quique commissis sibi sacerdotibus ita hactenus praefuit, ut nullum in eos fortis et diligentis archipresbyteri munus praetermiserit, quos quidem quanti faceret, nulla re potuit apertius declarare, quam quod quorundam simultatem incredibili lenitate ac nimia prope patientia hactenus suscipere veritus non est. Agnoscimus quoque magno Dei beneficio per illius eruditionem, pietatem atque prudentiam necnon in gubernando sollicitudinem, in conversatione et moribus virtutem et summam his turbulentis et periculosis temporibus adhibitam vigilantiam etiam cum corporis et facultatum suarum jactura, firmos esse roboratos, infirmos vero erectos etc.

Testes hujus rei sunt quotquot fuerunt Nuntii Apostolici; et sane gratiora exhibuisset Sedi Apostolicae specimina, si majori gavisus fuisset facultate. Cumque inter corruptelas, quibus bonae gubernationis forma foedatur, munerum recenseatur acceptio, quae animum emollit et a recto aequitatis statu flectit, hoc de viro nostro affirmare possumus, quod animus ejus munera tanquam exitialia spicula extimescat malitque pietatis ac justitiae cultu quam auro ditescere. Accedit, quod testimonium habeat bonum etiam ab iis, qui foris sunt, cujusque administrationem sub alio quam Vicarii titulo non ingratam futuram, indiciis haud dubiis accepimus.

Hanc igitur gratiam, Eminentissimi Patres, si nobis praestiteritis, tanti beneficii memoriam apud seros etiam nepotes deleri non patiemur dabimusque operam, ut nunquam Eminentissimos Patres poenitere hujus facti possit, sed potius gaudendi semper materiam in pace atque profectu hujus Missionis inveniant.

Hac in spe ad Purpurarum vestrarum oscula reverenti ac filiali submissione advoluti, subscribimus Eminentissimi Patres, Patroni colendissimi

Eminentiarum vestrarum obsequentissimi ac Apostolicae Sedi ad mortem usque devotissimi clientes

WILHELMUS WIJTMANS, pastor missionarius in de Vogelzang prope Harlemum.

FRANCISCUS CORNELIUS DIEROUT, pastor missionarius Amstelodami.

GUILIELMUS STEPHANUS CAVELLIER, pastor missionarius Amstelodami.

JOANNES RINGERS, pastor mission. Alcmarianus.

T. VAN AELST, pastor miss. in Abcoude.

JOANNES DE JAGER, S. T. B. F., pastor mission. Amstelodamensis.

PETRUS WERTS, pastor miss. civitatis Purmerendanae.

J. I. H. OEM, S. T. Lic. pastor miss. in Berkenrode prope Harlemum.

FRANCISCUS JOANNES ROGGUEE, S. T. B. F., pastor in Voorschooten.

JOANNES VAN DER LEE, S. T. B. F. ac pastor miss. Hagae-Comitanus.

Amstelodami, hac 12' Maji 1739.

Congreg. partic. Tom. 61, f. 22—23.

Door Wijtmans geschreven en door allen eigenhandig geteekend. In de Akten van het Haarlemsche Kapittel (Bijdragen XVII, blz. 326) staat dit gewichtig schrijven niet vermeld.

HET AARTSPRIESTERSCHAP

VAN

JOANNES VAN DEN STEEN.

(Vervolg van Deel XX, blz. 49).

AANTEEKENINGEN.

Alvorens onze studie voort te zetten, zij het vergund de aandacht te vestigen op de hier onmiddelijk voorafgaande *bauwsteenen voor het aartspriesterschap van Joannes v. d. Steen*, door Dr. Brom in het archief der Propaganda verzameld (zie boven, blz. 189 vv.). Wat door dezen bekenden geschiedvorscher, wiens onvermoeide nasporingen in de Vaticaansche archieven reeds zoo vele en schoone vruchten voor onze Vaderlandsche Kerkgeschiedenis hebben afgeworpen, half gevreesd werd „als mosterd na den maaltijd te worden afgewezen", blijkt in werkelijkheid een kostelijk gerecht te zijn, alleszins in staat om tot vernieuwden eetlust op te wekken.

Inderdaad een kostbare en geheel nieuwe bron is ons in genoemden stukken geopend, vooral, omdat het aandeel, hetwelk de H. Stoel gedurende dit tijdvak in de verschillende gebeurtenissen gehad heeft, vrijwel onbekend was, ten minste slechts indirect kon achterhaald worden. Dankbaar dan ook maken wij van de aangeboden gelegenheid gebruik, om naar aanleiding der bedoelde stukken eenige korte aanteekeningen te maken.

De vier eerste bescheiden hebben alle betrekking op de bekende onderhandelingen tusschen den Nuntius en het Oud Kapittel van Haarlem over het aanstellen van een

nieuwen Vicaris Capitularis in plaats van den verbannen Apostolischen Vicaris J. van Bijleveld. Deze onderhandelingen werden indertijd uitvoerig beschreven door Mgr. J. Vregt z. g. (Bijdr. VII, blz. 265 vv.) en door ons kortelings aangestipt (zie voorg. aflev., blz. 8).

1° Het eerste stuk is een aanvulling op de acht door den Nuntius Spinelli gestelde vragen, en de antwoorden daarop door het Haarlemsche Kapittel gegeven (cf. Bijdr. VII, blz. 304. Bijlage B.) en bevat het eindoordeel van den Nuntius zelven. Over 't algemeen blijkt hij zich met de antwoorden der Haarlemsche Kanunniken te kunnen vereenigen. Alleen is hij er tegen, dat de Vicaris-Capitulaar niet alleen over Holland, maar ook over de andere provinciën zal worden aangesteld: hieruit allerlei moeielijkheden voorziende, wil hij liever voor de zes provinciën een afzonderlijken Apostolischen Vicaris (vergel. boven, pag. 191, 3°, 4°, 5°). Bovendien stuit hij nog altijd op de moeielijkheid betreffende de erkenning van het Haarlemsche Kapittel. Overigens is dit stuk een nieuwe bevestiging van onze meening, dat Spinelli den Haarlemschen Kapittel-heeren gunstig gezind was (vergel. voorg. aflev., blz. 8).

2° Zeer nauw bij het voorafgaande stuk sluit zich het tweede aan. Het is eene geheime Instructie van den Staatssecretaris aan den Nuntius betreffende dezelfde benoeming (zie boven, blz. 193, II). De verschillende punten daarin behandeld vinden wij in hoofdzaak terug in het verslag van de besprekingen tusschen Spinelli en den Kanunnik Phil. Cavellier. (Zie Bijdr. VII, 278. Vergel. blz. 309. Bijlage D.).

3° Het derde stuk bevat den officieelen en letterlijken tekst van het tusschen den Nuntius en het Haarlemsche Kapittel gesloten verdrag, waarvan wij den inhoud slechts konden gissen uit de artikelen door den Nuntius aan het

Kapittel ter onderteekening voorgesteld (Bijdr. l. c. pag. 313, E.) en de verdere onderhandelingen met Cavellier (Bijdr. l. c. pag. 315, F.).

Op de zes punten, die het Kapittel had te onderteekenen had het eenige wijzingen gemaakt, waarvan sommige ook in het verdrag werden opgenomen: bovendien bevatte dit nog als eerste artikel de voorwaarde: „dat „de Haarlemsche priesters [aldus worden de Kapittelheeren genoemd] getrouw zullen blijven in de Katholieke „godsdienst en de gehoorzaamheid aan de H. Stoel, dat „zij alle pauselijke constitutiën betreffende het geloof en „de zeden hebben aangenomen en zullen aannemen en „dat zij niemand tot eenig ambt of tot de H. wijdingen „zullen toelaten, die genoemde constitutiën niet aanneemt." (Zie boven blz. 199. Primo).

Uit een bijvoeging van de Congr. van 3 Jan. 1729 blijkt, dat de Nuntius tegelijk de volmacht ontving om over te gaan tot de benoeming van v. d. Steen als Vicaris-Capitularis, provisorie althans, totdat de pauselijke bevestiging zou zijn gekomen.

Uit het Ristretto eindelijk derzelfde Congr. zien wij, dat de Nuntius reeds in last had de minute op te stellen van een pauselijke breve, waarbij het Haarlemsche Kapittel als zoodanig zou erkend worden: tevens vinden wij daarin de bekende bijzonderheden over het veranderen van gedragslijn door den Nuntius bij het verschijnen van het Request der Katholieken in 1727 (zie voorg. afl. p. 41, IV.).

4° Belangrijk vooral is genoemde minute (zie boven, p. 202, IV.). Hoewel de breve nooit gepubliceerd, nog minder uitgevoerd is, blijkt daaruit ten duidelijkste hoe ver de zaak der Kapittel-heeren reeds gevorderd was. Met duidelijke woorden toch wordt daarin aan den Nuntius volmacht gegeven, om aan de Haarlemsche clerus [Kapittel] toe te staan de benaming van *Kapittel van*

Haarlem aan te nemen, tot de verkiezing van een Vicaris-Capitularis over te gaan en de geestelijke rechtsmacht in de provincie Holland uit te oefenen. (Zie boven blz. 206).

Met dit stuk voor oogen kunnen we thans de stellige verklaringen begrijpen, door den Nuntius herhaaldelijk gegeven omtrent de gunstige stemming van Rome jegens het Haarlemsche Kapittel; de vraag, door ons boven gesteld, „of de H. Stoel zich reeds zoo uitdrukkelijk en „duidelijk verklaard had, als wel de Nuntius het liet „voorkomen" (zie boven p. 13) wordt er tevens bevestigend door beantwoord.

Deze korte aanteekeningen – tijd en plaatsruimte noopten ons tot beknoptheid – zullen den lezer genoegzaam overtuigen van den dienst, welken Dr. Brom door het publiek maken der behandelde stukken aan de kerkgeschiedenis van het oud-bisdom van Haarlem bewees. Ook de vier overige bescheiden zullen ons voor de verdere behandeling van het Aartspriesterschap van het grootste nut zijn. — Intusschen betuig ik mijn hoogvereerden Vriend erkentelijkheid, voor zijne bereidwilligheid ten mijnen opzichte.

Ten slotte blijft ons nog een andere plicht van dankbaarheid te vervullen over. De WelEd. Heer Bern. de Bont zond een belangrijke verzameling stukken — in manuscript en andere — die voor de studie van dit tijdvak van uiterst gewicht zijn. Den edelen en milden schenker hiervoor hartelijken dank! ...

V.

J. v. d. Steen, Aartspriester. Strijd met de Clerezy. (1728).

Alle pogingen dus tot het verkrijgen van een kerkelijk bestuur over de Hollandsche Missie waren mislukt: men

moest er vooreerst van afzien om bij de Staten de admisie van een' bisschop of Apostolischen Vicaris te verwerven. Toch wilde de nuntius te Brussel zooveel mogelijk in het oud-bisdom Haarlem, dat Holland, Zeeland en West-Friesland omvatte, de geestelijke macht in één persoon vereenigen. Wel was de missie reeds toen in onderscheidene districten verdeeld, die door aartspriesters bestuurd werden en in vele opzichten met de dekenaten van onzen tijd overeenkwamen, maar de toestand eischte gebiedend, dat een in Holland zelf wonend priester als gedelegeerde van den H. Stoel of den Nuntius werd aangesteld, die als hoofd van allen optrad en, hoewel officieel als zoodanig door de Staten niet erkend, toch het geestelijk opperbestuur in de Missie bezat.

Aldus ontstond het aartspriesterschap van Holland, Zeeland en West-Friesland, welke vorm van bestuur heeft voortbestaan tot aan het herstel der Bisschoppelijke Hierarchie in 1853.

Van den Steen was de aangewezen persoon voor dit gewichtig ambt: den 22 Sept. 1727 was hij reeds benoemd tot aartspriester van Kennemerland, Amstelland en Noord-Holland [1]). Sommigen schenen met die benoeming niet zeer ingenomen, althans pastoor Schouwen schrijft den 13 Oct. 1727, aan den Vicaris Hoynck: „Ampl. van den „Steen is Aertspriester geworden, gelijk wij wel voorsien „hebben, omdat de Portier [Nuntius] met hem ingenoomen „is, maar de Priesters hier [te Amsterdam] zijn ten „uijtersten verwondert, dat Amsterdam van die eer be-

1) „Vices nostras," zoo schreef de nuntius aan v. d. Steen, „tibi com„mittimus pro Archipresbatus tui districtibus, auctoritatem facultatemque „nostram tibi quousque aliud nobis visum fuerit ad eas regendum commu„nicantes, reservatis nobis majoribus negotiis, quae emergere possunt, „Pastoratuum collationibus ac Dispensationibus."

De faculteiten-brief, welke van den Steen bij deze benoeming ontving, berust op het archief van het Bisdom.

„rooft word, daar altijd de Aartspriesters woonden, ...
„mij kan het niet scheelen, en indien Galba [v. d. Steen]
„hier woonde, was hij zeker de bequaamste daar toe."

In Oct. 1727 stierf de aartspriester van Z. Holland, Beaumont, en kort daarna werd van den Steen tot aartspriester over geheel de provincie Holland aangesteld, met alle volmachten om in de verschilende districten aartspriesters aan te stellen. De datum van die benoeming is niet met juistheid aan te geven: zeker is dit geschied in het begin van 1728 of op het einde van het vorige jaar, zooals blijkt uit een lijst van faculteiten, gedateerd van 10 Jan. 1728, welke v. d. Steen aan den door hem benoemden aartspriester van Alkmaar had verleend [1]): dit blijkt ook uit een schrijven van past.

---

1) Een copie van deze lijst van faculteiten, welke waarschijnlijk ook aan de overige Aartspriesters verleend werden, berust op het Bisschoppelijk Archief. Het stuk luidt als volgt:

Facultates annexae Archipresbyteratui Alcmariensi juxta praescriptum Amplis. D. Joës van den Steen, Hollandiae ac Zeelandiae Archpt[l] dd. 13 Januarii 1728:

1. Dispensandi in impedimentis cogn. spir. praeter levantem et levatum.
2. Dispensandi super imp[s] provenientibus ex copula illicita, tam in contractis quam in contrahendis matrimoniis.
3. Dandi potestatem binandi ex gravi tamen necessitate.
4. Benedicendi paramenta et alia ustensilia ad Sacrificium Missae necessaria, ubi non intervenit sacra unctio.
5. Dispensandi vel commutandi vota simplicia castitatis in alia pia opera.
6. Dispensandi super esu carnium vel ovarum, lacticiniorum tempore jejuniorum et praesertim in Quadragesima, cum singulis tamen, non tamen cum tota aliqua communitate.
7. Tenendi ac legendi libros prohibitos, exceptis Carolo Molineo, Machiavello, aliisque de Astrologia judiciaria tractantibus.
8. Prorogandi facultates a Rsmo Vicario felicis memoriae, vel antecessoribus ejus concessas, ad tempus tamen, in originalibus Litteris exprimendum.

Praefatae autem facultates gratis et sine mercede excerceantur.

erat signatum Joës van den Steen.

Harlemii, 13 Januarii, 1728.

Schouwen d.d. 9 Febr., waarin deze meldt, dat Joannes Burgers, lid van het Haarlemsche Kapittel en pastoor te Alkmaar tot Aartspriester van Noord-Holland en Franciscus Dierout, past. van het Begijnhof en insgelijks Kanunnik, tot Aartspriester van Amstelland door v. d. Steen benoemd zijn. Iets later (23 April 1728) schrijft dezelfde past. Schouwen, dat v. d. Steen de verschillende zetels der Aartspriesters had bezet, terwijl hij zelf Aartspriester bleef van Kennemerland: „Wij hebben nu", zoo meldt hij, „8 Aartspriesters in Holland." [1]).

Ook v. d. Steen meldt nog eenige bijzonderheden omtrent zijne benoeming in een vertrouwelijk schrijven aan den advocaat R. Hoynck (26 Dec. 1727). Toen de Aartspriester Beaumont in Oct. 1727 overleden was, stelde v. d. Steen den Nuntius eenigen voor ter benoeming tot Aartspriesters, waaronder ook past. van der Lee in den Haag: doch de Nuntius wilde voor dien post niemand anders dan hem, van den Steen. Na eenige tegenbedenkingen nam hij 't aan, doch onder deze twee voorwaarden: 1°. dat, wanneer de Staten zich daartegen verklaarden, hij zijn ambt terstond zou nederleggen: 2°. dat hij eenige Vice-Aartspriesters zou mogen aanstellen, zoowel in het Noorder- als het Zuiderkwartier, die van hem en niet van den Nuntius afhankelijk zouden zijn, en aan wie hij ook een gedeelte zijner volmachten zou mogen mededeelen, zooals dat vroeger onder het bestuur der

---

1) Volgens de bescheiden in het Bisschoppelijk Archief berustend worden er slechts zeven opgegeven, nl.:

1. J. v. d. Steen — Kennemerland.
2. v. Dierout — Amstelland.
3. Burgers — Noord-Holland.
4. Weerts — Hoorn.
5. v. d. Meye — Rijnland.
6. v. d. Lee — Schieland.
7. v. d. Kun — Delfsland.

Misschien had Zeeland, hoewel in naam ook een district, feitelijk geen Aartspriester, wegens het gering aantal Katholieken aldaar.

Apostolische Vicarissen geschiedde. We mogen uit de gemelde benoeming van v. d. Steen besluiten, dat de Nuntius de voorwaarden heeft aangenomen.

Intusschen had de scheuringspartij wederom een nieuwen aanval in den zin, die nu in 't bijzonder het Oud-Bisdom van Haarlem en zijn Kapittel gold. Zooals bekend is, had de clerezy zich bij de benoeming en consecratie van één bisschop, voor al de provinciën bepaald: allengs echter begon men er aan te denken, om er nog een tweeden bij te voegen. Niet dat de kudde te groot werd, maar om geheel andere redenen. Immers tot nu toe had men steeds voor de consecratie gebruik kunnen maken van den wijbisschop Varlet: deze echter werd oud en, wat meer zegt, er ontstond, ten gevolge van eenige theologische twistvragen, een verkoeling, later zelfs een scherpe afscheiding tusschen dezen door Rome geëxcommuniceerden priester en de hoofden der Utrechtsche partij. Barchman, de zich noemende Aartsbisschop, kon ook sterven, en zoo was er gevaar, dat bij zijn dood geen bisschop hem kon opvolgen: redenen te over dus, om nog tijdens het leven van Barchman voor de creatie van een tweeden bisschop zorg te dragen en wijl in het Oud-bisdom van Haarlem zich nog de meeste aanhangers der partij bevonden, was niets natuurlijker, dan dat de nieuwgekozene „bisschop van Haarlem" zijn zou.

Echter moest rekening gehouden worden met het Haarlemsche Kapittel, aan hetwelk — altijd in de veronderstelling, dat het een wettig en door Rome erkend Kapittel was — volgens de Canonieke wetten de keuze van een bisschop toekwam.

Ongelukkig echter voor de partij waren de Kapittelheeren te goed Katholiek gebleven om zich met het vermetel pogen der clerezy in te laten. Wel hadden zij volgens hunne gewoonte in 1717 van der Meer tot

Vicaris gekozen, doch deze had geen enkele daad van rechtsmacht uitgeoefend, hetgeen dan ook, zooals bekend is, door den H. Stoel uitdrukkelijk en onder bedreiging van de strengste straffen verboden was. Deze werkeloosheid van den Haarlemschen Vicaris was sinds lang den partijmannen een doorn in 't oog geweest, en spoedig na de benoeming van v. d. Meer hadden zich eenige Haarlemsche priesters, aanhangers van de clerezy, o. a. Lobs van Haarlem, Ahuys en Donkers van Amsterdam, tot het gewaande Kapittel van Utrecht gewend, om — zoo 't heette — door hun tusschenkomst een vicaris te verkrijgen, die beter zijn plicht zou doen. Gehoor gevende aan deze dringende bede had het Kapittel van Utrecht in zijn vergadering van 31 Aug. 1717 J. Knotter, pastoor van Enkhuizen tot vicaris-generaal van het bisdom van Haarlem aangesteld: na hem werd Steenoven (28 Febr. 1719), en bij diens dood Barchman Wuytiers (12 April 1725) tot hetzelfde ambt benoemd.

Nu echter ging men nog een stap verder: er moest ook nog een bisschop van Haarlem gekozen worden, en daar de Haarlemsche Kapittelheeren natuurlijkerwijze ook hierin onwillig bleken, nam het zich noemende Kapittel van Utrecht volgaarne die taak op zich.

De vraag omtrent de noodzakelijkheid van een tweeden bisschop werd eerst aan de Leuvensche vrienden voorgelegd, wier advies, zooals altijd, ook nu gunstig voor de partij uitviel. Barchman, als aartsbisschop van Utrecht en vicaris-generaal van Haarlem, zond den 29 Jan. 1726 aan het Haarlemsche Kapittel zijn zoogenaamd „Bisschoppelijk mandement” en voegde er tegelijk een opwekking voor de Kanunniken bij, om van hunne rechten gebruik te maken en hunne kerk van een bisschop te voorzien: het zal den lezer niet bevreemden, dat het Kapittel een veelzeggend stilzwijgen op dit schrijven

bewaarde. In de September-vergadering 1726 van het Utrechtsche Kap. werd dezelfde vraag omtrent den nieuwen bisschop wederom ter sprake gebracht: men besloot de Haarlemsche Heeren nog eens aan hun plicht te herinneren, en dan zelfstandig te werk te gaan. Dit had ten gevolge, dat Barchman den 12 Dec. 1726 een nieuw schrijven aan het Haarlemsche Kapittel zond, om het zijn appèl mede te deelen op de Bul van Benedictus XIII dd. 6 Dec. 1725, waarbij hij geëxcommuniceerd was geworden en hen tevens nog eens dringend uit te noodigen, om een bisschop voor Haarlem te verkiezen en dezen dan aan hem — Barchman Wuytiers, aartsbisschop van Utrecht — ter consecratie voor te dragen: bleken zij onwillig, dan zag hij zich gedwongen, de straffen op hen toe te passen door het canonieke recht bepaald voor de Kapittels, die hunne rechten verwaarloozen, etc. Ook dit schrijven legden de Kapittelheeren van Haarlem ter zijde, terwijl zij het appèl onbeantwoord terugzonden. Voor alle zekerheid echter wendden zij zich tot eenige regeeringspersonen, om hunne meening omtrent deze zaak te vernemen. Dit blijkt uit eene aanteekening door v. d. Steen gemaakt op een request van Donkers, die naderhand tot bisschop benoemd werd (waarover later). Daarin wordt gezegd, dat „als wanneer Cornelius Joannes Barch- „man door een brief gedagtekent den 12 Dec. 1756 „quansuys het Capittel van Haarlem aanmaande om een „bisschop te kiesen verseekerende dat 't Capittel vrij „stond zulcks te doen, eenige leeden van 't gezijde Ca- „pittel sich geadresseert hebben bij de respective Heeren „Borgemeesteren der Steede [Haarlem] en in den Haag „bij den Heer Raadpeesionaris Hoornbeeck, versoekende „te weeten of dien brief met kennis van den Souvereijn „geschreven was, dat het Capittel een Bisschop zoude „kiesen? maar 't antwoordt was soowel op 't een als op „het ander, neen."

Drie maanden tijds (dus tot 16 Maart 1727) was aan het Kapittel van Haarlem volgens de Canonieke wetten gegeven, om een bisschop te benoemen; na dien tijd, zoo werd beweerd, ging het recht van benoeming over op Barchman, die op zijn beurt drie maanden had om dat recht uit te oefenen. Aldus geschiedde: zich beroepend op *cap. ne pro defecta* 41. *tit. de Elect. et Elect. potest.* belegde deze den 13 Mei 1727, een vergadering van zijn Utrechtsch Kapittel, waarin besloten werd, van Dijck, Kemp en Broederssen te deputeeren om met de Haarlemsche clerus (d. w. z. de aanhangers der clerezy) te onderhandelen. Dit geschiedde reeds den volgenden dag (14 Mei) met het gewenschte gevolg: ook in Haarlem was men algemeen van oordeel, altijd onder de partijgenooten, dat een bisschop van Haarlem noodzakelijk was. Eindelijk den 16 Juni (den laatsten dag van het termijn, dat Barchman gegeven was) vergaderde men te Leiden: behalve Barchman en zijn Kapittelheeren waren opgeroepen: Varlet, Theod. Donkers, aartspriester van Amstelland, Petrus Lobs, aartspr. van Kennemerland en pastoor van Haarlem en Lucas Ahuys, pastoor te Amsterdam: alleen de laatste verscheen van de Haarlemsche geestelijken. In deze vergadering verklaarde Barchman onder algemeene goedkeuring Theod. Donkers tot bisschop van Haarlem te willen benoemen.

Niet zoo gemakkelijk echter ging het met de consecratie van den benoemden bisschop, ondanks alle pogingen, die daartoe door Donkers en zijne vrienden werden in 't werk gesteld. [1]) Daar men toen echter nog niet wist,

---

1) Zelfs verscheen in 1728, uitsluitend met het doel om de consecratie van Donkers te bevorderen een geschrift, getiteld: *Causa Ecclesiae Harlemensis* (zie de reeds meer genoemde *Lijst van eenige boeken en brochuren* etc. van *J. A. van Beek*, Rott. 1893, bl. 89,) Het werd toegeschreven (blijkens een schrijven van Backhuyzen aan den vicaris C. Hoynck van

dat er van de consecratie niets komen zou [1]), trachtte de partij de toestemming van de Staten voor de toelating van den nieuw-benoemden bisschop te verkrijgen.

Reeds vroeger hadden de Utrechtsche vrienden de Burgemeesteren van Amsterdam gepolst, en van deze in 't algemeen toestemming ontvangen, om een bisschop uit hun midden te kiezen. [2]) Nadat Donkers benoemd was, gingen

---

Papendrecht dd. 7 Jan. 1729) aan den bekenden Broederssen van Delft, een der vurigste aanhangers van de clerezy. Vele der bijzonderheden omtrent de bisschopskeuze van Donkers zijn uit dit werk geput.

Wij maken hier tevens gewag van twee strijdschriften naar aanleiding van de benoeming van Barchman tot vicaris-generaal van Haarlem. (Zie over dien strijd: Bijdr. V. p. 236 volgg.). Het eene, van de kant van het Haarl. Kapittel uitgegeven, is getiteld: „*Een kort verhaal van de Instellingen van het Bisschoppelijk Kapittel binnen Haarlem* (1725); daartegen verseheen van de hand van Barchman: „*Bemerkingen op zeker geschrift genaemt*: *Kort verhael etc.* (1725). Beide geschriften heb ik te vergeefs gezocht in de genoemde: „*Lijst van eenige boeken en brochuren.*"

1) De reden, waarom de consecratie van Donkers niet plaats had, kunnen wij eenigzins vermoeden. Barchman had een uiterst strenge zienswijze omtrent het leenen op interest, waarvan hij zich van velen zijner partijgenooten vervreemde. Waarschijnlijk was Donkers een andere meening toegedaan, en vandaar de onwil van Barchman, om hem te wijden. Dit vermoeden steunt op een brief van past. Schouwen dd. 14 Oct. 1728, waarin hij schrijft: „terwijl Donkers in zijn Request [waarover later] geen per„missie versoekt om geconsacreert te mogen worden, denke ik dat *het* „*dispuyt met Barchman* nog niet bijgelegt is." Door een lateren brief van denzelfden past. Schouwen (3 Sept. 1733) wordt dit vermoeden bevestigd en bijna tot zekerheid gebracht. Daar schrijvende over de voorwaarden die Varlet, de bekende wijbisschop der clerezy, stelde voor de wijding van een opvolger van den toen reeds gestorven Donkers, waaronder ook deze was, dat de te wijden bisschop moest beloven, zich te houden aan de leer van Barchman over 't ongeoorloofde van het leenen op interest, zegt Schouwen, dat men, om Varlet van die voorwaarde te doen terugkomen, hem met zijn eigen brieven uit 1728 (omtrent de consecratie van Donkers) bestreed. „De Jansenisten", schrijft hij, „hebben brieven van de Babyloniensis ge„schreeven ten tijde als *Barchmannus Donkers niet wilde consacreeren*, be„helsende, dat hij [Varlet] omtrent de Renten met Barchmannus eensgezind „was, maar niet oordeelde, dat de consecratio Donkeri *daarom* moest agter„gelaten worden."

2) Dit vernemen we uit een brief van past. Schouwen dd. 1 Julij 1727.

Barchman en Ahuys hem aan dezelfde Burgemeesters voorstellen. Eindelijk wendde de nieuw-gekozene zich rechtstreeks tot de Staten: den 20 Aug. 1728 nl. zond Donkers een request in, waarvan vier verschillende copieën in het Bisschoppelijk archief berusten.

Daarin tracht hij de Regeering de noodzakelijkheid aan te toonen, om een bisschop van Haarlem te benoemen en toe te laten: als redenen van die noodzakelijkheid geeft hij op: „de vervolgingen en verdrukkingen, die het Roomsche Hof de welmeenende Cleregie aandoet", het gevaar, dat de partij, die tegen Rome is, bij gebrek aan bisschoppen zal te niet gaan, de onwil en werkeloosheid van het Haarlemsche Kapittel, dat zijne rechten en plichten verwaarloost en zich blindelings aan Rome en den Nuntius heeft overgeleverd, enz. Terwijl hij de Staten kennis geeft van zijne benoeming tot Bisschop van Haarlem, – en wel alleen om het bestuur uit te oefenen over de „welmeenende Katholieken", niet over die van de blinde „gehoorzaamheid aan het Hof van Rome", – vraagt hij met het oog op de plakkaten van 1702 en 1709 om eenig bericht van de Staten „dat hij door de geestelijke regeeringe te „oeffenen tegens de placaaten niet zal komen te pecceeren."

Dit Request werd in dezelfde vergadering der Staten, waarin het was ingediend (20 Aug. 1728) in handen gesteld van de Heeren der Ridderschap en van tien gedeputeerden der steden.

Toen dit Request in den lande bekend werd, ontstond, zooals te begrijpen is, een hevige oppositie onder de trouwgeblevene Katholieken tegen de aanmatigingen van Donkers. Vooral het Kapittel van Haarlem met v. d. Steen, die juist kort geleden [1]) tot deken van het Kapittel en

1) Hij werd benoemd in een buitengewone vergadering van het Kapittel (3 Aug. 1728), als opvolger van N. v. d. Meer die den 27 Julij gestorven was. Vergel. Act. Cap. 3 Aug. 1728, Bijdr. XVII, pag. 321.

vicaris-generaal gekozen was, aan het hoofd, meende te moeten opkomen en protesteeren tegen de beschuldigingen door Donkers den Kanunniken naar het hoofd geslingerd.

Met welk een vurigheid en voortvarendheid de Aartspriester daarbij te werk ging, blijkt reeds uit een viertal stukken door v. d. Steen bewerkt met het doel, om de pogingen van Donkers zooveel mogelijk tegen te gaan. Het eerste stuk is eene copie van het boven beschreven Request van Donkers, en daarnaast, bij wijze van kantteekeningen, eenige „opmerckinge en consideratiën op het Requeste", door v. d. Steen eigenhandig geschreven. Deze aanteekeningen, welke hij blijkens een brief van 17 Sept. 1728 aan zijn vriend den advocaat R. Hoynck toezond, verbeterde hij in een tweede stuk. Dit zond hij den 18^{en} October 1728 aan den advocaat met een tweeden brief, waarin hij tevens mededeelde, dat ook de vicaris C. Hoynck eenige bemerkingen op het bewuste adres gemaakt had, die hem echter wat al te „kras" toeschenen, want, zoo schreef hij: „wij dienen de sachtste termijnen te gebruiken." Een derde stuk is getiteld: „Korte bemerkinge „op seeker Request door Theodorus Donker den 20^{en} Aug. „aan haar Ed. Grootmog. Heeren Staaten van Holland en „West-Vriesland gepresenteert, omme als Bisschop van „Haarlem de geestelijke regeeringe te mogen oeffenen." Hierin wordt een kort overzicht gegeven van het bestuur der Missie sinds de Reformatie, om te doen uitkomen, dat het Kapittel van Utrecht, evenals alle andere, behalve dat van Haarlem, niet meer bestond, en het bestuur der Katholieken van Holland, uitgenomen in het bisdom van Haarlem (men vergete niet, dat het stuk van het Haarlemsche Kapittel uitging) vervallen was aan den H. Stoel en de Apostolische Vicarissen. Dan werden punt voor punt de verschillende artikelen van Donkers' Request nagegaan en weerlegd, terwijl het stuk betoogde, dat

het Kapittel van Haarlem altijd zijne generaal-vicarissen gehad had tot op nu toe; hierna volgde een scherpe klacht over de aanmatigingen van Barchman en zijne partij tegen de trouwgebleven Katholieken, waaruit bewezen werd, hoe weinig staat te maken viel op de betuigingen van Donkers in zijn Request: dat hij geen bestuur wil voeren, dan over zijn eigen partij.

Eindelijk werd aangetoond, dat de partij gevaarlijke leerstelsels huldigt. Zoo bijv. Barchman in zijn leer over het geldleenen met interest, tegen welk gebruik hij in 1728 een (anoniem) tractaat had uitgegeven, „waardoor", zegt het stuk, „een merkelijk krak aan de negotie, welke „in dit land den springader en het grootste welsijn is, „soude konnen toebrengen." Het slot van het stuk was: „dat het de meeste rust en gerustigheid onder de Rooms-„Catholyken in dese landen sal geeven, wanneer deselve, „soo als 't sedert de opregtinge van dese loffelijke repu-„blijk altijd is geschiedt, door een Apostolisch Vicaris, „zijnde een weirelds priester, gebooren alhier, van een „vreedlievende aard, en aan de Ed. Gr. M. aangenaam, „in het geestelijke op deselve voet als in voorige tijden „wierde bestiert."

Al deze opmerkingen en consideratiën vereenigde v. d. Steen in een vierde, nu in de vorm van een Request opgesteld stuk, uitgaande van „Joannes van den „Steen, Rooms priester, geboortig van Dordrecht, sedert „veele jaaren gewoont hebbende binnen de stad Haar-„lem",.... enz., daarin verklaart hij, als vicaris van het Haarlemsche Kapittel zich gedwongen te zien, eenige korte opmerkingen op het Request van Donkers den Staten aan te bieden. Deze aanmerkingen zijn niet zoo artikelgewijze, noch zoo uitvoerig als in het vorige stuk, maar komen in hoofdzaak op hetzelfde neder: het groote doel is steeds: de rechten en wettigheid van het Haarlemsche

Kapittel te verdedigen en bevrijd te blijven van de aanmatigingen der Utrechtsche partij.

Het schijnt bij het schrijven van deze stukken te zijn gebleven: ten minste in het archief is geen spoor te vinden, dat v. d. Steen eenige poging bij de Staten heeft aangewend. Alleen geeft hij in een brief aan den advocaat Hoynck [1]) te kennen, dat hij bedrogen is door iemand - wie, blijkt niet - die de Katholieken was afgevallen, en dat hij daarom de zaak laat rusten: „verder", zoo heet het, „zullen volgens UE. raat de saaken wat laten rus- „ten en heb ten dien eynde aan Hr Cavellier en Hijmen- „berg [waarschijnlijk de reeds meergenoemde Heimelen- „berg, notaris in N. Holland] geschreven. Hr Hijmenberg „verlede Saterdag bij mij komende was vol moet en stont „genoeg in voor Noort-Holland: hij was van concept dat „Donker geen Bisschop van Haarlem mocht weezen, dat „men remarques op 't request most maken en wilde dat „garen selfs doen, *ik zal hem tragten tegen te houden.*"

Overigens groote haast was er niet te maken, want ook met het request van Donkers duurde het twee jaren, voordat het in de Staten behandeld werd: terwijl het, zooals we zagen, den 20 Aug. 1728 in handen van de Ridderschap en de gedeputeerden der steden gesteld was, werd eerst 19 Julij 1730 het rapport der commissie in de Statenvergadering uitgebracht. Toen eerst schijnt ook van den kant der Katholieken een adres te zijn ingediend: doch hierover later. [2])

---

1) Deze brief is niet gedateerd, maar werd waarschijnlijk in Sept. of Oct. 1728 geschreven.

2) Om wille der volledigheid maken wij hier melding van een Decreet van den Nuntius Spinelli, hetwelk om dezen tijd (24 Jan. 1728) werd uitgevaardigd en gericht was aan J. v. d. Steen „Archipresbytero Hollandiae" etc. De copie van dit decreet, die in het Bisschoppelijk Archief berust luidt als volgt: „Cum quotidianae querelae undique ad nos devenerint

VI.

Nieuwe pogingen voor een kerkelijk bestuur.

Het Request door Donkers en zijn partij bij de Staten ingediend was voor het Haarlemsche Kapittel niet slechts een gunstige gelegenheid geweest, om nog eens met kracht voor zijne vermeende rechten op te komen, het bood tevens een goed voorwendsel aan, ook nu wederom een poging te wagen tot het bereiken van wat wij vroeger reeds het levensdoel van v. d. Steen noemden, nl. de erkenning van een der Kanunniken – met name v. d. Steen – als algemeen geestelijk opperhoofd der Hollandsche Missie.

't Kan niet ontkend worden, dat de omstandigheden gunstig waren, daar de Katholieken bij de aanmatigingen der clerezy nu meer dan ooit van de noodzakelijkheid hiervan overtuigd waren, en de regeeringsmannen in beginsel zich niet tegen de zaak verklaard hadden, wijl zij begrepen, dat een hier te lande wonende vicaris – of hoe hij dan ook heeten mocht, meer onder het bereik hunner macht zou staan, dan een nuntius te Brussel of de Paus te Rome.

De Raadpensionaris Isaac van Hoornbeek, die den

„de excursionibus Missionariorum ad vicina loca ad districtum suum minime „pertinentia, quo non a necessitate sed a sua voluntate vocantur, Decretis „a S. Sede alias latis ac pluries in Missione publicatis inhaerentes, man„damus omnibus Missionariis tam saecularibus quam Regularibus degentibus „in Foederato Belgio sub poena suspensionis ipso facto incurrendae, ne „excurrant, et munia tam Parochialia quam non Parochialia excerceant in „locis ab eorum missionibus separatis et alteri sacerdoti commissis, nisi „de scitu et consensu ejusdem sacerdotis seu Vicarii Apostolici, vel in casu „urgentissimae necessitatis. In civitatibus autem se conforment usui et anti„quae Missionis consuetudini. Quocirca volumus, ut hoc nostrum Decretum „omnibus sub te constitutis Pastoribus auctoritate nostra communices."

Waarschijnlijk werd ditzelfde decreet ook aan de overige aartspriesters toegezonden.

Katholieken niet ongenegen was, zooals wij vroeger meermalen gezien hebben, was den 17en Junij 1727 gestorven en den 17en Julij daarna opgevolgd door Simon van Slingeland. Volgens een verhaal uit dien tijd 1) was ook hij de Hollandsche Missie gunstig gezind, zoo zelfs, dat door zijn toedoen de trouwgebleven priesters vrijheid verkregen, om ook in de parochiën, die door een priester van de „clerezy" bestuurd werden, de H. Sacramenten toe te dienen aan de Katholieken, die daarom vraagden. Hij poogde ook, volgens datzelfde verhaal, met de uiterste voorzichtigheid de zaak der admissie tot een goed einde

---

1) Dit verhaal is getrokken uit een „Schema chronologicum causae Missionis Hollandicae ab initio saec. XVIII", gevoegd bij een verzoekschrift door den Aartsbisschop van Mechelen Kardinaal d'Alsace in November 1742 naar Rome opgezonden. We lezen daar: „Cum Dns van Slinge„land Magnus Pensionarius effectus est, sub quo clerus S. Sedi obse„quens caepit caput attollere, illo quippe faciente multa et magna in rem „Catholicam consecutus est clerus orthodoxus et signanter licentiam, ut „Parochi Catholici sacramenta dispensare possent fidelibus intra Parochias „Jansenistarum degentibus, qui usque ad illud tempus maluerant sine poe„nitentia et Eucharistia e vita migrare, quam iis a Jansenisto communiti; „infantes quidem recens natos clanculum ad remota loca ad fontem baptis„malem asportabant, sed pro contrahendis matrimoniis, cum acrior sit „eorum cupiditas, quam reliquorum Sacramentorum, non verebantur Jan„senistae sacerdotis ministerio uti, prohibitis eousque sacerdotibus catholicis „sub gravissimis poenis ab ingressu Parochiarum a Jansenistis possessarum. „Et haec quidem spectabant particularia commoda Catholicorum; generalia „autem magna cum circumspectione curavit idem magnus Pensionarius, qui „obstacula omnia atque impedimenta tentatae tam saepe admissioni [Vicii „Apostci] perpendens, cunctando conatus est restituere rem.

„Et jam anno 1730 eo negotium perduxerat ejus providentia, ut Joannes „van den Steen, qui nec ab Ordinibus rejectus, nec a tribunali justitiae „damnatus existebat uti praedecessoribus ejus contigerat, propediem admis„sionem assecutus fuisset, cum ecce (secreto atque ignoto Dei judicio) fatalis „injecta est mora per officium S. Gregorii VII, quod sacerdotibus foederati „Belgii submissum, et Directoriis ad Missas celebrandas, horasque canonicas „legendas insertum fuit. Hoc invidioso officio usi sunt Jansenistae successu „incredibili, adeo, ut omnes Romano-Catholici apud status, seu Ordines „Reip. infideles ac rebelles subditi audirent."

te brengen, en was reeds zoover gekomen, dat v. d. Steen als Apostolisch Vicaris zou worden toegelaten, toen door de invoering van het Officie van den H. Gregorius VII (waarover later), de geheele onderneming, vooral door toedoen der Utrechtsche partij, mislukte.

Toch kunnen we slechts onduidelijke en onvolledige inlichtingen hierover in de bescheiden van het Archief vinden. De brieven, die over deze zaak handelen, zijn meestal geheimzinnig, vol bedekte woorden en insinuatiën, die voor den lezer van dien tijd duidelijk genoeg, voor ons echter dikwijls moeielijk te begrijpen zijn. Dit echter blijkt duidelijk, dat men met de uiterste omzichtigheid te werk ging.

Den 11[en] Oct. 1727 schreef v. d. Steen aan zijn vriend, den advocaat R. Hoynck van Papendrecht, dat hij weinig hoop had voor de zaak zijner admissie: „egter", vervolgt hij, „heb een tijding die ik U moet communiceren. De „Heer Philippus Cavellier, Pastoor nu te Amsterdam ge„worden zijnde door de gunst van den president Burge„meester Geelvink... raakte met de burgemeester in een „familier discours in 't welcke de burgemeester sig dus „uytliet, daar wordt gewerkt om eene Jan van den Steen „bisschop te maken. Haerlem isser seer voor en drinckter „op aen, Amsterdam isser niet tegen...."

Den 11[en] Mei 1728 schreef hij aan denzelfden advocaat: „UE[s]. seer geeerde is mij wel geworden en daar „uyt met genoegen verstaan dat de saak nog gepouseerd „word.... heb vandaag d'eer gehad van den H[r] Visser „[Pensionaris van Haarlem] te spreken, die mij volgens „gewoonte beleeft was, maar niet veel uyte; alleen be„tuygde D'H[r] Raadpensionaris in mijn faveur gesproken „te hebben, die ook wel geintentioneert was maar dat „sulke saaken doorgaans niet schielijk gingen: dat de „Regeering van Haarlem tegenwoordig ook voor mij was,

„maar dat bij verandering van Burgemeesteren 't ligt „zoude kennen gebeuren, dat Haarlem de partij van de „Jansenisten meer soude hanthavenen: verders oordeelde „het mijn pligt te zijn de H[r] Raadpensionaris te gaan „spreken en Zijn HoogEd. de saak te recommanderen: „betuygde ook wel te weten, dat die van NoordHolland „voor het Capittel waren: welck vandaag ook gehoort „heb van den H[r] Hijmenberg [waarschijnlijk Hijmelen-„berg, notaris te Alkmaar], die mij versekerde dat de „Noord-Hollanders de saak zoude voortsetten."

De bemoeingen van den advocaat schenen echter den Regeeringsmannen niet aangenaam te zijn, waarschijnlijk wijl zij hem — met het oog op zijn broeder den vicaris C. Hoynck — niet goed vertrouwden. V. d. Steen nam de kiesche taak op zich, om zijn vriend dit onaangename nieuws mede te deelen en schreef hem 21 Juni 1728: „Komt deze UE. rapport doen van mijn wedervaren bij „den bekenden Heer [den Pensionaris van Haarlem?], „zoo zoo kom ik er vandaen, 't was hem seer aangenaam „dat ik bij de groote Baas [den Raadpensionaris?] was „geweest en vond hem in de selfde sentimenten van dien „Heer, maar hij betuijgde dat maar minister was en de „sentimenten van zijn principalen [de Stads-Regeering en „en de gedeputeerden van de Stad Haarlem, uit wier „naam de Pensionaris sprak en handelde] most innemen „en die volgen. Dat hij niet zoude nalaten die te spreken „en ook morgen of overmorgen de groote Baas, maar op „'t chapitre van UE. komende vond hem van heel andere „als onse sentimenten. Zijn gevoelen was dat UE. in die „saaken niet most gemeleerd worden ter oorsaak dat UE[s] „broeder gedevoueert was aan de Jesuiten (dit is zijn „uitdrucking) en wat ik daartegen repliceerde dat UE „seker pro clero was en wel seer ijvrig, dat UEd in zijn „jonkheid wel onder de Jesuiten had gegaan [ter kerke nl.]

„maar over veel jaaren haar had verlaaten en tot de „Pastor [past. v. d. Lee in de Oude-Molstraat] was over„gegaan etc., het was al te vergeefs: zijnEd. repliceerde: „zoo UE daarmede aanlegt zulie zelfs verdacht gehoude „worden van Jezuitijk te zijn [!], ten minste de Janseniste „zullen der sig van bedienen en daarom laat het geheym „onder ons berusten en ik soek er met geen andere van „te spreken.... dit was zijn leste besluyt en ik most „patientie hebben, hoewel het mij seer smert en ik zal „egter niet mankeeren U van 't geen verder voorvalt „kennis te geven."

Toch bleef de advocaat zich met de zaak bemoeien, zooals uit de verdere brieven van v. d. Steen blijkt. Deze had, zooals hij den 7 Aug. 1728 aan Hoynck schreef, gehoord van een plakkaat [1]), dat tegen de Katholieken was uitgevaardigd. Hij was beducht, dat hierdoor de zaak zou mislukken: Hoynck echter schijnt hem geruststellende berichten gezonden te hebben, althans v. d. Steen schreef hem 22 Aug. 1728 terug: „Ik ben UE. seer verpligt „voor 't medelen der goede nouvelles, die seker onverwagt „zijn gekomen, mits in vrees was van quade tijding: het „is nu te hoopen dat UE pogingen en die der vrienden „met een gewenschte uytslag zullen gecroont worden, „ter dien eynde moet God gebeden werden en de men„schelijke middelen niet versuymt: waarom vernemende „dat de Heeren Staten haar vergadering continueerde, „heb een goed vriend door wie wel meer bootschappen „tusschen mij en die bekende vriend [den Raadpensionaris „of misschien ook wel den Pensionaris van Haarlem, die „in den vorigen brief „de bekende Heer" genoemd wordt]

1) Dit plakkaat, waarvan inderdaad reeds den 1 July 1728, sprake was, doch eerst den 21 Sept. 1730 werd uitgevaardigd, zal later behandeld worden.

„gedaan waren na hem toegesonden, met een andere „bootschap om te sien, of hij mij niet ontbieden soude of „iets seggen, doch hij hief sig gesloten, alleen belaste „die vriend aanstaande Maandag over 8 dagen vroegtijds „bij hem te komen, daar bijvoegende: dan zal ik UE. „wat nieuws seggen en ligt meer alsie denkt en segt dat „dat aan d'Hr van den Steen, onder het discoureren seyde „hij zijn sentiment te zijn, dat wij zoowel als de Janse„nisten een hooft mosten hebben en elkandre geen mo„lestie aandoen: als de vriend repliceerde, wij wenschte „niet anders als dat: maar de Jansenisten soeken ons te „drukken, was het antwoord, segt aan menHr van den „Steen dat ik daar tegens wel waken zal en een oog in „'t sijl houden. Uyt dit discours zoude oordeelen dat de „man niet qualijk geintentioneert is, schoon hij sig omtrent „het geheym gesloten houd."

Ook vonden wij een brief van den Nuntius dd. 4 Sept. 1728 aan den vicaris C. Hoynck gericht, waarin hij schrijft, dat men hem den Pastoor van Wateringen v. d. Kun, die aartspriester was van Delfsland als candidaat voor de benoeming tot Apostolisch vicaris had voorgesteld. Hij vraagt daarover in denzelfden brief het advies van Hoynck en weet, behalve Schatter, vroeger door den vicaris aanbevolen en van Hees, Aartspriester van Utrecht, geen geschikte personen om te worden voorgesteld, ofschoon dit alles echter slechts voor den vorm was, wijl de vrienden altijd voor v. d. Steen bleven werken. — Hoe hier zoo onverwacht de Nuntius in 't spel komt schijnt bevreemdend, daar het toch zeker wel geen voordracht aan den Paus zal gegolden hebben: deze immers had reeds in 1723 v. d. Steen tot vicaris benoemd. Waarschijnlijk betrof het dus een voordracht van candidaten aan de Staten, ofschoon het niet te denken is, dat deze zich

veel aan een advies van den Nuntius zullen gestoord hebben [1]).

Een andere brief, die noch datum noch handteekening bevat, maar waarschijnlijk in deze tijd uit Leiden geschreven was, meldt dat men in laatstgenoemde stad een verzoekschrift aan den President Burgemeestar had ingediend om een vicaris (waarschijnlijk om de steun der gedelegeerden van Leiden in de Statenvergadering te verwerven). Dat verzoek was aan de andere burgemeesters medegedeeld en deze hadden den Katholieken hun gunst toegezegd; maar men moest eerst in den Haag de zaak zien af te maken en met den Raadpensionaris spreken. Niemand was blijkens dien brief tegen J. v. d. Steen, behalve Marcus (Pensionaris van Leiden) en deze was in staat om geheel de Regeering tegen v. d. Steen aan te zetten. Met v. d. Kun, gelooft schrijver, zullen allen genoegen nemen.

Den 20 Sept. 1728 schreef v. d. Steen aan den bekenden Haagschen pastoor v. d. Lee, dat er in de Statenvergadering van die dagen wel niet veel van de zaak der admissie komen zou, wegens de menigte van andere zaken, die te behandelen waren. De Burgemeester van Haarlem Steyn, was de zaak gunstig gestemd. „Ik vond „hem, schrijft v. d. Steen, „in een goed sentiment na- „mentlijk dewijl de Staat alle religiën admitteert ook „'t geen essentieel aan een Religie was most admitteeren: „anders was 't tolerantie zonder tolerantie."

---

1) Uit een lateren brief van v. d. Steen aan C. Hoynck, den vicaris, blijkt, dat de Nuntius inderdaad vier candidaten voor het Apostolische vicarisschap aan de Staten had voorgesteld. Het luidt daar: „il faut que „je vous communique que Mogneur Spinelli a nommé autrefois quatre à „scavoir, van den Steen, van Hees, Dirout Missionaire à Amsterdam et „Mr. van der Kun Missionaire à Wateringe." [Van Schatter is hier dus geen sprake). Brief van 14 Jan. 1732.

Uit den laatsten brief die v. d. Steen in het jaar 1728 over die zaak aan den Haagschen advocaat zond, blijkt, dat er eene ongunstige wending in de zaak gekomen was — hoe of wat, blijkt niet uit dit schrijven. V. d. Steen schrijft daarin: „Voor 't overig van UE brief kan niet „veel seggen, als ons gesamentlijk resigneren in Godes „schikking en seggen Heer Uw Wil geschiede, sonder „egter de moet te verliesen: hoewel het mij seer smert „dat UE en andere vrienden zooveel moeite doen en dus „door dien een gedwarsboomd word." [Is misschien met dien eenen, Marcus de Pensionaris van Leiden en de bekende tegenstander van v. d. Steen bedoeld?].

Over geheel het jaar 1729 vernemen we zoo goed als niets betreffende de zaak van de admissie. Het eenige, dat ervan gerept wordt, is in een brief van past. Schouwen aan den vicaris C. Hoynck dd. 5 Dec. 1729, waarin hij schrijft dat het gerucht gaat van een Request, dat daartoe zou zijn aangeboden bij de Staten, doch waarvan hij overigens niets met zekerheid weet. Dezelfde Schouwen schrijft eenige dagen later dd. 30 Dec. 1729: „Aangaande „de vicaris is meer twijfeling als hoop, zoo ik verstaa. „Ondertusschen hoope dat wij hier haast beetere tijden „zullen hebben; want zoo de Heer Audax [Backhuyzen] „schrijft, schijnen de Jansenisten al tot een accomodement „te inclineren, maar ik denke dat het maar in spe is et „in re nunquam erit."

De zaak scheen dus wat te rusten, waarschijnlijk ter oorzake eener ziekte van den Raadpensionaris, zooals een later schrijven van den advocaat doet vermoeden; den moed gaf men echter nog niet verloren, dit zal uit het verdere verloop der Geschiedenis genoegzaam blijken.

In dit zelfde jaar 1728, hadden de Katholieken van Holland den troost het H. Vormsel te mogen ontvangen, een geluk, waarvan zij waarschijnlijk sinds het bestuur

van Codde waren verstoken geweest. Pastoor Schouwen schrijft daaromtrent den 2 Sept. 1728: „de Prins van „Auvergne, Aartsbisschop van Vienne zal toekomende „Sontag in den Haag vormen op de kerk van den Fran„schen Minister en Backhuyzen, die onder deszelfs pro„tectie staat, zal dan mede dienen: dit heb ik uyt een „brief van dien Heer aan een Pastoor geleesen." Ook lezen we in het „*Liber Memorialis Miss. Holl.*" dat de prins van Auvergne drie duizend katholieken in den Haag met goedkeuring van de Staten het H. Vormsel heeft toegediend. Ditzelfde schijnt hij ook op meer plaatsen verricht te hebben.

Dien troost hadden Hollands Katholieken wel noodig bij de naderende onheilen, die de Missie te wachten stonden.

VII.

Twee plakkaten. (1730).

Men pleegt — zelfs in onze dagen nog — het voor te stellen, alsof met het einde der 17de eeuw de vrijheid der Katholieken in Holland hersteld was, alsof plakkaten, gevangenneming, geldboeten en dergelijke dwangmiddelen uitgediend hadden [1]). Een vluchtig overzicht der twee plakkaten, die in 1730 — waarlijk een treurig en somber jaar voor de Hollandsche Missie — door de Staten van Holland en West-Friesland werden uitgevaardigd, zal den lezer misschien wel tot andere gedachte stemmen.

Is het eerste dier plakkaten een droevig bewijs, met welk een kleinzielige angstvalligheid de Regeering ieder uiting van godsdienstig leven onder de Katholieken zocht te onderdrukken, het tweede toont niet minder duidelijk,

---

1) Vergel. o. a. Dr. W. P. C. Knuttel: *De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde der Republiek*, Deel I pag. XII.

dat de bewindmannen nog steeds de middelen niet versmaadden, om, zoo men kon, de Hollandsche Missie in 't hart te treffen.

Beiden, hoewel daags na elkander uitgevaardigd, zijn, althans wat inhoud en voorbereiding betreft, geheel verschillend: het eerste betreft het officie van den H. Gregorius VII, het andere diende, volgens de bedoeling der Staten „om de groove dwaalingen en superstitien van het „Pausdom tegen te gaan." Zij zijn belangrijk genoeg, om hunne geschiedenis volgens de ons ten dienste staande bescheiden eenigszins uitvoerig te behandelen.

Den 25 September 1728 had de Congregatie der Riten uit naam en op gezag van Paus Benedictus XIII een decreet uitgevaardigd, waarbij de feestdag van den H. Gregorius VII voor de geheele Kerk werd vastgesteld en het officie van den grooten Paus, in Missaal en Brevier ingevoerd.

Wie eenigszins met de Kerkelijke Geschiedenis bekend is, weet, welk een onvermoeid voorvechter deze Paus geweest is voor de rechten der Kerk, hoe hij onwrikbaar en onverbiddelijk ten velde trok tegen de misbruiken, die overal waren ingeslopen, hoe hij vooral een strijd op leven en dood aanbond met den machtigen, doch goddeloozen Keizer van het Duitsche Rijk, Hendrik IV, een strijd, waarin het ging om het bestaan en de onafhankelijkheid van Christus' Kerk, een strijd, waaruit de nederige en eertijds onbekende monnik Hildebrand als glorievol overwinnaar te voorschijn trad.

In genoemd officie nu was de geschiedenis van dit roemvol pontificaat, zooals gebruikelijk is, kort samengevat in de lessen van de tweede nocturne: daarin heette het over Gregorius' strijd met den keizer: „Contra Henrici Imperatoris impios conatus [Gregorius] fortis per omnia athleta impavidus permansit, seque pro muro domini Israel

ponere non timuit, ac eumdem Henricum in profundum malorum prolapsum fidelium communione, regnoque privavit, atqua subditos populos fide ei data liberavit" [1]. Nauwelijks was het blaadje papier, waarop genoemd officie gedrukt was, door den boekhandelaar Coignard te Parijs uitgegeven en verspreid, of een vreeselijke storm verhief zich in Frankrijk niet alleen, maar ook in de voornaamste landen van Europa. Wat! in een tijd, waarin de „*Declaration de l'assemblée du Clergé*" van 1682 voor talloozen nog een richtsnoer voor waarheid en recht was, waarin de Fransche troon nog kort geleden beschenen werd door den *roi-soleil*, den Paus-Koning Louis XIV [2]; in een tijd, waarin het Josephisme in Oostenrijk reeds zijne triomphen begon te vieren, waarin voor de meeste rijken nog als geloofswaarheid gold: eerst de vorst, en dan als de eerste dienaar van deze de Paus van Rome — in zulk een tijd werd door den mond van den opperherder der Kerk zelf, als heldendeugd verklaard en geprezen, dat een monnik Duitschlands grooten Keizer had durven afzetten en zijne onderdanen van den eed van getrouwheid tegenover hem ontslaan!

Den 20 July 1729 hield de *Advocat-general* van Frankrijk een heftige redevoering tegen de aanmatigingen van Rome, met het gevolg, dat het Parlement van Parijs de verspreiding van het officie onder strenge straffen verbood: hetzelfde besluit werd al spoedig door de parlementen van Rennes, Metz, Toulon en Bordeaux nagevolgd.

Nog heftiger toonden zich in Frankrijk de Jansenistische bisschoppen, de zoogenaamde appellanten, die zoo gaarne de gelegenheid aangrepen, om Rome te vernederen: de bisschoppen van Auxerre, Montpellier, Metz, Verdun

---

1) Conf. lectio V off. S. Greg. 25 Maji.
2) Hij stierf 1715.

e. a. verboden in hun mandement aan hun diocesanen ten strengste het gebruik van het „schandelijk" officie.

Dit voorbeeld door Frankrijk gegeven, werd dra door andere landen opgevolgd: in Weenen deed Keizer Joseph II het blaadje door beulshanden verbranden; in Napels verbood de onderkoning onder straffen het lezen van het officie; den bisschoppen van België, toen nog onder het bestuur van Oostenrijk, werd door den Keizer aangezegd, het decreet van Rome niet op te volgen; in Portugal werd in tal van geschriften heftig uitgevaren tegen de ongekende aanmatigingen van den H. Stoel; ja, zelfs in onze eeuw, onder de wereldheerschappij van Napoleon, was men nog zoo ontdaan over de heerschzucht van den Paus van Rome, dat uit naam des Keizers aan de bisschoppen van Italië geboden werd, om evenals in Frankrijk en andere landen het stilzwijgen te bewaren over den naam en de daden van Hildebrand." [1])

Waar de Roomsche Regeeringen zulk een voorbeeld gaven, is het begrijpelijk, dat de Protestantsche Staten van Holland onmogelijk konden achterblijven: 't is tevens niet te verwonderen, dat vooral de clerezy in deze zaak alweer de Regeering de behulpzame hand bood, om Rome zoo diep mogelijk te vernederen en voor zijne aanmatiging te straffen.

Den 12[en] Mei 1730 verscheen het *bisschoppelijk Mandement* [2]) van den zich noemenden Aartsbisschop van Utrecht, Barchman Wuytiers, in niet minder hartstochtelijke bewoordingen bevat, dan die van zijne Fransche collega's. Indien de wet van het gebed, zoo ongeveer schreef

---

1) Voor een meer nauwkeurige studie der Geschiedenis van het officie, vooral in Frankrijk, raadplege men: *Institutions Liturgiques par Dom. Guéranger chap. XXI* en *Stimmen aus Maria-Laach.* Jahrg. 1877. Heft 6, pag. 27: *Legende des hl. Gregor. VII.*

2) Vergel. *Lijst van eenige boeken* etc. pag. 93.

hij, die van het geloof moet bevestigen, dan zijn de bisschoppen verplicht te waken, dat niets in de openbare gebeden binnensluipe, hetgeen aan de wet des Geloofs afbreuk zou kunnen doen: indien men juist daarom in de Kerk de Geschiedenis der Heiligen leest, om door de overweging hunner daden, aangespoord te worden tot het navolgen van hun geloof en hun voorbeeld, dan moet men zich wachten in het H. Officie iets te prijzen, hetgeen men niet zou kunnen goedkeuren, veel minder, indien de gelegenheid zich aanbood, navolgen. Daarom, zoo eindigt het schrijven, om de leer der Kerk over de betrekking tusschen de twee machten te handhaven, om zooveel in ons is, de onafhankelijkheid der wereldlijke macht van de geestelijke te waarborgen, om aan de Heeren Staten-Generaal, de hoogste Bestuurders der Republiek, bewijs te geven van de trouw aan hen verschuldigd, verbieden wij het officie van den H. Gregorius VII te bidden, aan allen, die tot het Brevier-gebed verplicht zijn. [1])

Vooral de laatste woorden van dit Mandement doen zien, waarom het eigenlijk Barchmann c. s. te doen was: het was zoo zeer niet het blaadje papier, waarover zooveel gerucht gemaakt werd, neen, thans vooral was het voor de partij een gunstige gelegenheid, om voor geheel de wereld te doen uitkomen, hoe getrouwe onderdanen der Heeren Staten de leden der clerezy waren, en daarentegen, welke oproerige en staatsgevaarlijke beginselen de aan Rome getrouwgebleven Katholieken waren toegedaan: opdat de Regeering eindelijk eens zou inzien, dat het hare taak was deze laatsten eenvoudig als landverraders te beschouwen en te behandelen. Om zich te overtuigen, dat wij niet overdrijven, raadplege de lezer het

1) Vergel. Gueranger. l. c. p. 505.

lasterschrift, dat in die dagen uitkwam onder den titel: „*Trouwhertige waerschouwing de Regering voorgedragen*, „*ter gelegentheyt van een gedruckt blaadje, wegens den dienst* „*van Gregorius de VII, 't geene hier te lande opentlijk* „*verkocht wort tot supplement van het Roomsch getijboek* „*luydende gelijk hier 't Bladom te zien is.*" [1]) Wanneer men de lasteringen leest, die in dit libel den Katholieken worden toegeschreven, dan waarlijk verwondert men zich niet meer over de maatregelen, die de Regeering tegen zulke staatsgevaarlijke onderdanen meende te moeten nemen.

De bekende Amsterdamsche pastoor Schouwen, zond, daar hij geen gedrukt exemplaar had weten machtig te worden, een copie van genoemd schotschrift aan den vicaris C. Hoynck en schreef hem daarbij: „Men segt wel, dat „Barchman zoude daarmeede uytgewerkt hebben dat de „Priesters in 't toekoomende van hem de sendinge zou„den moeten halen, maar die praatjes zijn er zoo dikwijls „geweest, dat die geen geloof verdienen ten minste zoude „het wel zonder effect blijven." Ofschoon echter het gerucht, waarover Schouwen hier schrijft niet bewaarheid is geworden, bereikte de verwoede aanval der partij tegen de Katholieken in zooverre doel, dat den 20^{en} September door de Staten van Holland en West-Friesland een plakkaat werd uitgevaardigd, waarbij het gebruik van het officie van Gregorius VII, zoo in 't publiek als in 't privaat ten strengste verboden werd, op straffe van als verstoorders der openbare rust gestraft te worden, terwijl de kerken of kapellen, waarin het gebruikt zou worden, voor zes maanden zouden worden gesloten. Herdruk en invoering van het buitenland werden bovendien verboden op boete van *f* 1000 en „privatie van neeringe." [2])

---

1) 't Alkmaar gedrukt bij G. Hazemaker, Boekverkooper, 1780.
2) Hierachter volgt het Plakkaat in extenso. Zie *Bijlage* A.

Om nog duidelijker te doen uitkomen, waarom het eigenlijk te doen was, werd in de considerans van het plakkaat gewezen op de veroordeeling van hetzelfde officie door verscheidene Katholieke Mogendheden. Ook werd de invoering van het officie in verband gebracht met de Constitutie *Unigenitus*, die men hier te lande op allerlei wijzen trachtte in te voeren en als geloofsregel te doen aannemen „sonder uitsonderingh van datgene, hetwelck „niet alleen de Protestanten maer seer vele en voorname „Roomsgesinde [lees: de partij die met Rome gebroken „had] met groote reeden houden in de voorschreven Pause„lijcke Constitutie strijdigh te weezen met de gronden van „de algemeene rust, en met de veyligheyd van de per„soonen en Regeeringh van de Burgerlijke Overheyde."

Voortaan dus was het landverraad, wanneer de Katholieke priester voor het altaar neergeknield en den grooten Paus Gregorius VII voor oogen, zijn God om kracht zou bidden en uitkomst in den droevigen strijd, welke Christus' Kerk te doorworstelen had!

Den 21 Sept. 1730, den dag volgende op dien, waarop het plakkaat betreffende de invoering van het officie van S. Gregorius was uitgevaardigd, verscheen een tweede. Hoewel door de storm over het officie verhaast, was het niet evenals het vorige een uiting van een oogenblikkelijke opwelling: neen, jaren van beraadslaging en overdenking waren voorafgegaan; predikanten, synoden, staatslieden en, niet 't minst, de clerezy-mannen, (want ook hier is hun aandeel onbetwistbaar zeker) hadden broederlijk de handen ineengeslagen, om nog eens een geduchten aanval op de Katholieke Missie te beproeven.

Reeds vier jaren te voren, in 1726, was de strijd begonnen, blijkens een „Extract uyt de resolutien van de „Heeren Staten van Holland en West-Vrieslandt in haar „Edele Groot Mogende vergadering genomen op Donder-

„dag 1 July 1728.” Dit Extract betrof, zooals aan den kant staat aangeteekend het „Rapport op de Remonstrantie „van de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden over den „aanwas en stoutigheden van het Pausdom.” De aanhef van dit Rapport was letterlijk als volgt: „De Raadtpen- „sionaris heeft ter vergadering gerapporteert, dat de „Heeren van de Ridderschap en verdere Haar Edele Groot „Mog. gecommitteerden, hebbende ingevolge en ter vol- „doening van derselver resolutie commissoriaal van den „6 Juny 1726, geexamineert de Remonstrantie van de „Zuyd- en Noord-Hollandsche Synoden over den aanwas „en stoutigheden van het Pausdom, van advis zijn, dat, „onvermindert de verdere deliberatiën van haar Ed. Gr. „M. over dit subject en in het bijsonder van die over het „stuck van de soogenaamde missie der Roomsche priesters „met den aankleven van dien, de volgende poincten souden „konnen en behooren vastgestelt en geordonneert te worden.”

Onder de punten die nu volgden behoorde vooral de toelating van Katholieke geestelijken, die voortaan geen functiën zouden mogen uitoefenen „sonder alvoorens toege- laten te sijn bij *schriftelijcke acte van consent of toelating*.”

Deze bepaling, die, zoo zij tot wet zou verheven wor- den, uit zich zelve reeds de grond zou leggen voor alle mogelijke kwellingen der geestelijken, werd echter een bron van ontzettende moeielijkheden door de voorwaarden, waarvan de gecommitteerden die „schriftelijcke acte” wilde zien afhankelijk gesteld.

Vooreerst moest men, volgens hun „advis”, blijven vasthouden aan de plakkaten en Resolutiën van 17 Aug. 1702, 26 April 1709 en 25 Mei 1720. [1]) Vervolgens

---

1) Over laatstgemelde Resolutie vergel. Bijdr. II, p. 256.

zou er besloten moeten worden (en zie daar een besluit, dat tallooze moeielijkheden na zich kon slepen): „Dat in „de stemhebbende steeden de priesters sullen moeten, „voordat acte van toelaating aan haar sal moogen verleent „worden, verklaaren op haar priesterlyck woord in plaats „van eede in handen van Burgemeesteren en onderteekenen „met haar gewoone handteekening in een Boek daartoe „te houden, dat sij niet sijn van de Ordre der Jesuiten, „en dat zij een hertelijke afkeer hebben van het gevoelen „dergeenen, welke leeren, dat de Paus, of eenige andere „Kerkelijke Overheid, de macht heeft, om de onderdaa„nen te ontslaan, of dispenseeren wegens ketterye, of „om eenige andere oorsaak, van den eed en gehoorsaam„heyd, aan de Burgerlijke Overheyd, en dat men geen „trouw en onderdanigheid schuldig is aan degeenen, die „in de Kerkelijke ban, en buyten de schoot der Room„sche Kerck zijn, en dat sij niet alleen het tegendeel van „die stellinge gevoelen, maar na haar uyterste vermoo„gen sullen inboezemen aan de leeden van haar gemeen„schap en dezelve soo door haar voorbeeld, als door haar „leer, sullen vermanen tot gehoorsaamheyd aan de Staa„ten en Magistraaten, als aan haar wettige Overigheid, „en tot een vreedsaam en seedig gedrag: sig onderwer„pende bij de voorschreeve haar verklaring en ondertee„kening, in cas van contraventie aan de straffen, gesta„tueert tegen de Perturbateurs van de publique rust, dat „in de verdere steeden en ten platten lande de priesters „sullen gehouden zijn te praesenteeren aan de Heeren „gecommitteerde Raaden van het Quartier haar acten van „admissie binnen den tijd van een maand na het ver„krijgen derselven, en voor het pleegen van eenige „priesterlijke functien, en in derselver handen te doen, „en vervolgens te onderteekenen de verklaaring in het „bovenstaande derde articul gemelt, waarvan aanteeke-

„ning sal worden gedaan op de voorschreve acte op pene „van nulliteit." [1])

Behalve deze hoofdbepaling bevatte het rapport nog vele andere voorstellen van maatregelen tegen de Roomschen: zoo b. v. dat ook Katholieke schoolmeesters en meesteressen dergelijke acte van toelating moesten hebben, en uitsluitend Roomsche kinderen op hunne scholen mochten onderwijzen: dat gereformeerde ouders of voogden over kinderen van gereformeerde ouders (al waren dus ook de kinderen zelve Katholiek) op geldboete van *f* 200 verboden zouden worden hunne kinderen op Roomsche scholen te laten onderwijzen; dat de geestelijken geen gebruik zouden mogen maken van Pauselijke Bullen, Decreten, Mandementen etc., in 't bijzonder die „welke „tendeeren om priesters of andere geestelijken te dag„vaarden, te evoceeren, te verplaatsen, te ontzetten of

---

1) Wie nog twijfelen mocht, of het de clerezy was die deze bepaling den Staten in den pen gegeven heeft, leze de gedenkwaardige woorden, die de Apostolische Vicaris van Bijlevelt reeds jaren te voren had neergeschreven. (Brief aan den Kardinaal-Prefect der Propaganda dd. 19 Nov. 1723). „Caeterum Eme Dne, quod attinet Refractarios nostros, Libellos famosos „in dies magis ac magis prodire conspicimus, Sedi Apostolicae, et omnibus „eidem morigeris maxime injuriosos, ac jura imaginarii sui Capituli altum „crepitantes, quos inter in lucem nuper protrusus est aliquis, quo Patriae „Moderatores impudentissimo sane usu incitare non erubuerunt, ut velint „tamquam ad lydium lapidem subditorum suorum fidelitatem probare for„mulario in Anglia tempore Jacobi primi a Romano-Catholicis extorto et „per SSm Dn N. Paulum V sub gravissimis poenis prohibito. Pestiferum „hunc Libellum, in inferno excusum misi Emo Dno Cardinali de Alsatia, „ut Eminentia sua, caeteroquin satis conscia, videat cujus farinae homines „sint refractarii, quam horrenda ac abominanda audeant in veros ac mo„rigeros Ecclesiae Romanae filios imaginari."

't Is trouwens de eerste keer niet, dat de gereformeerden, ook in hunne geschriften, partij trokken voor de clerezy niet alleen, maar hen zelfs, om zoo te spreken, lieten dicteren, wat zij zelve neerschreven. Vergelijk daaromtrent het zooveel gerucht makende werk van den Raadsheer Slicker: *Beredeneerde waarschouwinge* etc. Conf. Bijdr. D. V, p. 254 volgg. 400 volgg.

„te suspenderen van haar dienst, hetzij van het hof van „Romen, van de Nuntius resideerende te Keulen, van „de Nuntius resideerende te Brussel of van eenig ander „geestelijke overheijd." [Kan men hier nog twijfelen aan het aandeel, hetwelk de clerezy in de zaak had?], „dan „veertien dagen, nadat die aan gecommitteerde Raaden „of Magistraaten, zooveel de stemhebbende steeden aan„gaat, sijn vertoont geweest"; dat er geen nieuwe Roomsche kerken mochten gebouwd, of nieuwe statiën opgericht of meer geestelijken aangesteld, noch kerken vernieuwd of vergroot worden zonder speciaal consent van de Staten; dat aan de Baljuwen ten platten lande moest worden aangeschreven, dat ze de bedevaarten zouden beletten; dat het patronaatrecht der Ambachtsheeren of het recht van approbatie of improbatie der Predikanten in de gereformeerde kerken zou „stilstaan en niet sal moogen „geexcerceerd worden soolang het in handen is van Rooms„gesinden"; dat alle Roomschgezinde officieren van justitie, secretarissen en gerechtsboden zullen ontslagen en door gereformeerden vervangen worden. Ook wenschte men vernieuwing van het plakkaat van 4 Mei 1655 „tegen „het disponeeren bij uyterste wil, donatie, of anders van „goederen tot superstitieuse gebruyken"; eindelijk werden maatregelen voorgesteld om de gereformeerden te bewaren voor „het gevaar van verleiding", waaronder verbod tegen de gemengde Huwelijken en het onwettig verklaren der kinderen daaruit voortgesproten.

Over dat rapport werd gedelibereerd „en bij de Heeren „gedeputeerden der Stad Dordregt en verdere leeden „copie van het voorschreve gerapporteerde versogt sijnde, „om daar op te verstaan de intentie van de Heeren haare „principalen is de finale resolutie daar op uitgestelt tot „nader deliberatie."

Die nadere deliberatie duurde ongeveer nog twee jaren:

den 19 July 1730 werd het rapport van 1728 „nader gedruckt, met eenige veranderinge in cursif;" over dese wijzingen werd opnieuw „gedelibereert" en bij hernieuwd rapport geadviseerd dat de voorgestelde *verklaring* van de Priester ook moest worden uitgestrekt tot die geestelijken, die reeds in functie waren en eindelijk na vier volle jaren van deliberatie en overdenking verscheen den 21 September 1730 het beruchte plakkaat, waarbij de rampzalige verklaring of formulier ter admissie voor iederen Roomschen priester werd voorgeschreven. [1]) — De scheuringspartij had het pleit gewonnen.

Niet alles echter uit het boven behandelde rapport van July 1728 was in dit plakkaat overgenomen: zoo werd b. v. hier niets gerept van de Roomsche meesters of meesteressen; niets over de gemengde huwelijken: van den anderen kant werden de bepalingen omtrent de admissie der priesters, zooals wij die boven geciteerd hebben woordelijk overgeschreven in het 3e artikel van het plakkaat, insgelijks over het gebruik maken en publiceeren van pauselijke Bullen etc., over de bedevaarten, over het bouwen of vergrooten van Roomsche Kerken etc. Bij het formulier, dat de katholieke priesters moesten onderteekenen, was weggelaten de verklaring: „dat sij niet sijn van de Orde der jesuiten", daarentegen werd er bijgevoegd, dat zij moesten verklaren en onderteekenen: „dat „sij bovendien niet sullen contribueren met raad of daad, „directelijk of indirectelijk in eeniger maniere om door „eenig ingesecten deeser Provincie te doen destineren, „belooven of geeven eenig geld of geldswaarde of wat „het ook anders soude moogen weesen aan of ten behoeve „van eenige buitenlandsche kloosters, collegien, semina-

1) Hierachter te vinden als *Bijlage* B.

„rien, kerken of andere Roomsche gestichten en gemeen„schappen of van de Leden van dien, hoe ook genaamd.

„En eindelijk, dat sij geenerhande absolutie nog dis„pensatie van den Paus of van niemand anders sullen „versoeken nog aannemen tegen de bovenstaande haar „verklaring en onderteekening of tegen eenig deel of lid „derselve, geen uitgesonderd."

De geestelijke, die zonder de voorgeschreven schriftelijke acte van admissie of toelating dienst zou durven doen, werd den eersten maal gestraft met een boete van *ƒ* 500, en den tweeden keer met dezelfde boete en een jaar gevangenisstraf. — Zij die reeds in functie waren bij de uitvaardiging van het plakkaat, moesten binnen een maand de daarin voorgeschreven verklaren afleggen — bij weigering werden zij verbannen.

Ziedaar het beminnelijke plakkaat van 1730, en wat nog het fraaiste van alles was: van deze tergende hatelijkheden werd als beweegreden opgegeven, de zorg en de belangstelling der Staten ook voor hare *katholieke* onderdanen. In den aanhef van het stuk heet het, dat de Staten van Holland en West-Friesland „niet minder ge„neegen als verplicht sijnde door alle bequaame middelen, „overeenkomende met den aart en constitutie van de „Regeering deeser Lande, en met de indulgentie welke „wij meenden in saaken van Religie te moeten oeffenen „omtrent onse goede onderdaanen, en daar onder meede „omtrent die welke onder het helder licht der Reformatie „ongelukkiglijk blijven aankleeven de groote dwaalingen „en superstitien van het Pausdom, tegen te gaan en te „beletten het inkruipen, en verspreiden der gevaarlijke „leere omtrent de onbepaalde magt der Pausen in saaken „niet alleen van Religie, maar selfs van de Burgelijke „Regeering, welke de aanhangers en suppoosten van de

„stad van Roomen poogen in te boesemen aan deselve „onze Roomsgesinde onderdaanen," etc.

Hadden wij onrecht te zeggen, dat 1730 een ongeluksjaar was voor de Hollandsche Missie? Wij zullen verder de moeielijkheden nagaan, welke vooral het tweede plakkaat met zich bracht.

VIII.

Het Eedsformulier.

Zooals te denken was, verwekte het boven behandelde plakkaat, bepaaldelijk het 3e artikel daarin, betreffende de af te leggen eed, de grootste ontsteltenis en verwarring onder de Hollandsche geestelijkheid. Men wist niet, wat te doen. Pastoor Schouwen schreef o. a. aan den vicaris C. Hoynck, dat hij voor zich meende, de gevorderde onderteekening gerust te kunnen doen, op het gezag van zekeren Leuvenschen professor Franciscus Martinus [1]), die vooral de kracht zijner argumenten zocht in het bekende „Regnum meum non est de hoc mundo". Sommige priesters, schreef hij verder, wilden slechts teekenen met restrictie, anderen in 't geheel niet. Hij had naar den aartspriester v. d. Steen geschreven en wenschte, dat deze de andere aartspriesters ter beraadslaging zou oproepen, om gezamenlijk eene algemeene gedragslijn vast te stellen. Helaas, ook van dien kant was niet veel hulp te verwachten; v. d. Steen hield zich stil: trouwens hij wist zelf niet, wat te doen, laat staan aan anderen voor te schrijven, hoe te handelen. Vóór den 24 Oct. zouden alle Noord-Hollandsche priesters voor gecommitteerde Raden moeten verschijnen om hunne verklaring af

---

1) Of deze professor echter een bevoegd authoriteit in deze zaak was, valt te betwijfelen, althans er staan vijf werken van hem op den *Index*, waarvan drie tegen de Jezuiten en hunne verdedigers.

te leggen en te onderteekenen: in Amsterdam kon men ieder oogenblik eenzelfde dagvaarding verwachten. Schouwen vroeg den Vicaris dringend om raad: 't liefste had hij, dat de Nuntius instructies zou geven. Hij voor zich zou die volgen, al moest hem dit het leven kosten. Vóór alles echter achtte hij het noodzakelijk, dat allen eenstemmig te werk gingen, anders had de vijand zijn zaak gewonnen. Allen, zoo eindigt hij zijn brief, zaten in de grootste angst: de kardinaal d'Alsace had aanstonds couriers naar Rome gezonden, doch voordat deze konden teruggekeerd zijn, was het voor hen te laat: er moest oogenblikkelijk beslist worden.

Den 20 Oct. 1730 zond vicaris Hoynck een soort van *Instructie* aan past. Schouwen betreffende de verschillende punten, die volgens art. 3 van het plakkaat door de Katholieke geestelijkheid moesten bezworen worden. Dit stuk berust, als minute door Hoynck eigenhandig geschreven in het Haarlemsche Archief en wel in duplo. Op een der exemplaren staat: „Hae responsiones conceptae „fuerunt ab Emso. D. Cardinali d'Alsatia et Illmo D. „Spinelli Nuntio Belgico. praesentibus Montalto auditore et me, die 12 Octobris."

Daarin worden de verschillende punten van art. 3 aangegeven met bijvoeging wat geoorloofd is of niet:

Op het eerste punt, waarin de verklaring bij wijze van eed door de priesters moest worden onderteekend „dat sij een hertelijke afkeer hebben van het gevoelen „der geenen, welke leeren, dat de Paus, of eenige andere „kerkelijke overheid de magt heeft om de onderdaanen „te ontslaan of dispenseeren wegens ketterije of om eenige „andere oorsaak van den eed en gehoorsaamheid aan de „Burgelijke Overheid."

was het antwoord:

„Hoc juramentum non lice

„non sunt in casu ob quem Papa dispensaret subditos Hol-„landicos a fidelitate aut ab obedientia civili ipsis debita."

Het tweede punt was, dat zij moesten verklaren een afkeer te hebben van het gevoelen van hen die leeren:

„dat men geen trouw en onderdaanigheid schuldig is „aan degeenen, die in de kerkelijke ban en buiten de „schoot van de Roomsche Kerk zijn."

Hier was de zwarigheid minder en luidde het antwoord:

„Declaratio contraria licet, nam subditi catholici tenen-„tur praestare omnem fidelitatem et obedientiam civilem „statibus Hollandiae."

Het derde punt, dat de Priesters datzelfde, wat zij verklaarden en onderteekenden ook aan anderen door woord en daad zouden voorhouden en leeren, viel natuurlijk samen met beide eerste punten: daarom stond hier aangeteekend:

„Haec declaratio est relativa ad superiores propositio-„nes, quare ad primam dictum est, quod Ordines Hollan-„diae non sint in casu posito: et quantum ad secundam, „debent presbyteri et tenentur inculcare et exhortari „parochianos suos ad obedientiam civilem Statibus Hol-„landiae debitam."

Eindelijk op 't vierde punt: „dat sij geenerhande ab-„solutie nog dispensatie van de Paus, of van niemand „anders sullen versoeken nog aanneemen tegen de bo-„venstaande haar verklaring en onderteekening, of tegen „eenig deel of lid derselve, geen uitgesondert"

was het antwoord:

„Consulant Theologos. Ceterum haec propositio falso „supposito nititur, ut dictum est in superioribus respon-„sionibus." [1]).

---

1) Of deze *Instructie* algemeen verspreid is geworden, als richtsnoer voor de geestelijken, is niet uit te maken. Zeker is zij echter door den

Pastoor Schouwen schreef [1]) aan den vicaris Hoynck als antwoord op den *Instructie*, dat deze hem wel eenig licht gegeven had, maar dat het zijns inziens nog geen voldoend antwoord gaf. „De eerste vraag," schrijft hij verder, „is 't voornaamste punct; maar het antwoord vol-„doet niet met te zeggen: quod Hollandiae Ordines non „sint in casu, ob quem *dispensaret* etc. maer daar moest „in plaats gestelt zijn geweest: ob quem *dispensare posset*, „en nu hebben wij er niets aan."

Hij had echter een ander middel, om uit de moeielijkheden te geraken, bedacht. Hoe dat plan werd uitgevoerd en met welk gevolg, vernemen wij uit een later schrijven [2]), dat wij om de belangrijken inhoud, hier letterlijk laten volgen: „Wij zijn eyndelyck uyt onse verwerringe „verlost. Ik heb sedert 10 à 12 dagen geen uur rust „gehad. Alle dagen mijn tafel vol menschen hebbende „gehad en onophoudelijk brieven van die niet in persoon „overquamen, moeten beantwoorden, feci quod potui. Ik „heb eerst een Request opgestelt, waar in vertoont wierd „onse smarte, dat wij, die noyt reeden daar toe meenden „gegeeven te hebben van ontrouw door onse tegenpartij „verdagt zijn gemaakt en daar op een Placaat expres „gemaakt is: dog dat wij ons verheugden van blijken „van onse trouw te mogen geeven. Vervolgens wierd de „Memorie gevolgd quoad substantiam sed contracte [3]) en „wij verklaarden niet alleen door de wet van God en „der nature, maar zelfs door het bevel van Romen daartoe

---

Nuntius aan den Provinciaal der Franciscanen gezonden, zooals blijkt uit diens schrijven aan Zijn Generaal d.d. 10 Nov. 1730, van welken brief eene copie in het Haarlemsche Archief berust.

1) Brief 20 Oct. 1730.

2) Brief van past. Schouwen aan vic. C. Hoynck 27 Oct. 1730.

3) Hier wordt de Memorie bedoeld, die de Katholieken in 1727 bij de Staten hebben ingediend, en welke wij in een vorige aflevering uitvoerig behandeld hebben. Vergel. bl. 15 volgg.

„verpligt te zijn, waartoe eenige woorden uyt de brief „van de Cardinaal Barberini 1671, aan Castoriensis ge- „schreeven, aanhaalde en wij beloofden van ons waardig „te maken den lof die de Ridder de Temple de Katho- „lyken voor deesen gaf, welkers woorden wierden aan- „gehaalt en eindelijk na belofte van in het *Burgelijke* „niemand in getrouwigheid te zullen wijken, versogten „wij met deese onderteekeninge te volstaan, en dat onse „teegenpartij geen geloof meer mogt worden gegeven. — „In festo S. Ursulae op 't Begijnhof dit opstel aan alle „Heeren en verscheide Paters voorleesende, werd het „geapplaudeert, exceptis Cavallieribus [1]), die seyden, dat „sij de Borgemeesteren al gesprooken hadden en met „geen Request te doen wilden hebben. Daar op bleef het „steeken. Doen heb ik Grasperus [2]) aangesproken, dewelke „dit Request, door een gereformeerde Advokaat opgestelt, „neevens mij heeft geteekent, en ik heb vorders als cur- „sor Apostolicus het de geheele stad doorgebragt, en van „de Pastoors, Paters en Capelanen laten teekenen, demptis „tribus; ja ik heb Dingsdag tot s'nagts ten half 12 ge- „lopen, terwijl dien dag eenige Paters teegens Woensdag „geciteerd waren. Woensdag morgen heeft P. Longas [3]) „het overgeleevert, en de Borgemeesteren zijn te vreede „geweest, ja hebben ons gedispenseert om voor hen te „teekenen, soodat wij het alleen in 't particulier bij de „Secretaris hebben gedaan. Allen hebben nu geteekent, „en de Paters te Haarlem en mijn Heer van Vliet Pas- „toor te Osdorp die te voren niet had willen teekenen

---

1) De twee gebroeders Cavallier, waarvan de een pastoor was van „*de Posthoorn*", de ander van „*de Pool*": beiden ook neven van den Burgemeester Geelvink en door deze begunstigd.

2) Pastoor van de kerk „*Geloof, Hoop en Liefde*" als opvolger van v. d. Meer: hij was vroeger kapelaan van v. Wyckersloot geweest.

3) Franciscaner-pater

„hebben ons exempel gevolgt en onder deese conditie nu „ook geteekent, alsmede de Heeren in NoordHolland, „aan wien mijn concept heb geopenbaart. God zij lof dat „Pater Longas net van pas 't huys kwam [1]) en de ge- „dachten van Zijn Doorl. [den Nuntius] meedebragt, met „de onse overeenstemming.

„Het spijt mij van harte dat ampl. van den Steen sig „niet beeter gequeeten heeft. Als de monniken te Haar- „lem geciteert waren, sprak hij nog niet, en niet eerder „aan de weereldsche priesters als een uur voordat ze „moesten verschijnen: seggende: dat se nu teekenen „moesten en niets seggen. Wel 25 priesters hebben zijn „Ampl. raad gevraagd, maar niets bekomen als: doet na „uw conscientie. Grasperus heeft alle capittelheeren aan „zijn huys versogt om zijn intreede hoc tempore te gee- „ven [2]) en raad daarover te neemen. Sij zijn alle gecom- „pareert, dog Amp. van den Steen, die beloofde te koo- „men, bleef alleen agter. Dit waarlijk heeft zijn gesag „vermindert, soo bij de Capittelheeren als andere weereld- „sche priesters, die met reede klagen dat hij sig buyten „schoots houd en niet als een braaf capiteyn handelt, en „de soldaten in de bres laat sitten. Dit is nog het minste. „De munikken seggen, dat gemelde Ampl. het Placaat „meede gemaakt heeft ten minste wel een maand voordat „het uytquam, den inhoud geweeten heeft. Sij voegen „daarbij ('t welk ik ook meer als van een gehoort heb) „dat hij teegens de Domheer van Luyk de Heer Lanaye „en anderen soude sig hebben laten verluyden: dat het „een schoon Placaat was om de Jansenisten en munniken

---

1) Deze was, als blijkt uit een vorigen brief van past. Schouwen zijn Provinciaal gaan raadplegen.

2) Hij was 8 Aug. 1728 Kanunnik gekozen en 5 Oct. daaropvolgende geïnstalleerd.

„te doen delogeeren. [?] Of het waar is, laat ik daar, ten „minste het is rugtbaar, en zal vervolgens ons den hoop „beneemen om zijn Ampl. als Vicaris hulde te mogen „doen, waar teegens de munniken van nu af aan te Rome „beginnen te werken. Wat schoonder occasie was er nu „niet om een Vicaris te versoeken, nadat den Staat van „onse getrouwigheyd verseekert was, gelijk die ook van „de Vicaris verseekert konde worden? Ik seg nog eens, „dat het mij in het binnenste van ziel smert, dat dit soo „gebeurt is, en wij aan ons selven zijn overgelaten ge„weest." [1])

Niet overal echter was men onder de geestelijkheid even eenstemmig op het punt van onderteekening als te Amsterdam. (Ook daar waren volgens aangehaald schrijven eenigen van een ander gevoelen). Dit was trouwens niet te verwonderen, te meer daar vanwege de Kerkelijke

---

1) 't Zijn zware beschuldigingen tegen den Aartspriester, waarover Schouwen op het einde van zijn brief schrijft: of zij geheel en al zonder grond zijn, durven wij niet verzekeren.

Dat hij zich echter zoo onvoorzichtig over het plakkaat zou hebben uitgelaten, als Schouwen bij wijze van gerucht schrijft, betwijfelen wij, het voorzichtig karakter van den Aartspriester in aanmerking nemende, ten zeerste. Overigens, al mocht hij geheel onschuldig zijn, grond voor die beschuldigingen heeft hij ongetwijfeld gegeven. Hij was bekend als den „munniken" niet zeer genegen te zijn: daarbij kwam zijne volslagen stilzwijgen, ook op de tallooze aanvragen der priesters om instructiën: als men daarbij zijne vriendschappelijke relatiën gedenkt met verschillende Regeeringsmannen, als met den Pensionaris van Haarlem, met den Raadpensionaris e. a., dan mag men wel de gevolgtrekking maken, dat, indien v. d. Steen al zijn invloed had *willen* gebruiken, hij misschien veel had kunnen uitwerken tot wering van het beruchte plakkaat.

Overigens is zijne houding in geheel deze zaak een reden te meer geweest, vooral bij de Regulieren, om hem bij verscheidenen niet bemind te maken: en het zou niet te verwonderen zijn, als juist zijne handelwijze, gevoegd bij vele andere omstandigheden, er toe had bijgedragen, dat hij nooit als Apostolische Vicaris over Holland door Rome benoemd is geworden, ondanks de krachtige pogingen van den Kard. d'Alsace, C. Hoynck e. a., doch hierover later.

Overheid geen decisiën gegeven werden. De Aartspriester, wij hoorden het uit den brief van past. Schouwen, hield zich opzettelijk buiten de zaak: de Nuntius keurde, zooals wij weldra zullen zien, weliswaar den gang der zaken niet goed, maar bepaalde voorschriften gaf hij niet: alleen beriep hij zich op hetgeen Rome zou bepalen: maar, voor zoover wij weten, van den H. Stoel verscheen geen enkele beslissing. 1) Hoezeer de meeningen dan ook uiteenliepen, zien wij uit een soort van verslag, hetwelk de Vicaris C. Hoynck aan den Nuntius, waarschijnlijk op zijn verzoek, opzond: de text hiervan is als volgt:

Diversitas Sententiarum.

1°. Sentiunt plures juramentum licere prout jacet, et Pontificem *non habere* potestatem dispensandi subditos, edocti per libellum Doctoris Lovaniensis Francisci Martin, cui titulus.... 2)

2°. Alii utuntur restrictionibus et aiunt, quod existente casu dispensationis, superiores cessent esse superiores et subditi non sunt amplius subditi et cum illa restrictione jurant.

---

1) 't Eenige wat we daaromtrent gevonden hebben is een copie van een Rescript der Congr. de prop. Fide dd. 15 Febr. 1731, waarin de onderteekening van den eed, ook met de restrictie: *relate ad Status Hollandiae*, wel niet voor geoorloofd wordt verklaard, maar een stellig verbod niet gegeven wordt: alleen wordt voorgeschreven: „scribendum D° Nuntio in „Belgio ut si quis Missionarius petat absolutionem super praestito juramento „illam ei tribuat et si quis alius exponat scrupulum habere super hoc dato „juramento, consulat illum, ut confessario suo scrupulum aperiat, cum „nulla adest reservatio, quin possit confessarius simplex absolvere.... et „nihil aliud dixerunt."

Een beslissend *non licet* kunnen wij in deze woorden niet ontdekken.

2) Die titel wordt verder niet opgegeven. Zooals wij hierboven zagen, was past. Schouwen van dit gevoelen, steunend op het gezag van denzelfden prof. Vergel. pag. 258.

Wie verder die „plures" waren, is niet met zekerheid te zeggen.

3°. Alii [ajunt] Hollandos qua Hollandos non posse absolvi a fidelitate et obedientia civili, quia nimirum jure divino tenentur ad fidelitatem et obedientiam, adeoque praescindendum esse a generali enuntiatione, an pontifex habeat potestatem necne et tunc illud unum jurari: *quod non possit cum Hollandis, rebus sic stantibus, dispensare.* Haec est sententia P.P. Recollect.

4°. Consules qui in civitatibus exigunt juramentum dicunt esse intentionem Ordinum, ut jurent *fidelitatem* et *obedientiam*, et se non curare an pontifex habeat potestatem dispensandi necne. Et sic signavit D. van der Lee, Pastor Hagae-Comitis.

5°. Sunt alii, qui oblato libello supplici declararunt *se praestituros medio juramenti omnem fidelitatem et obedientiam, cum obligatione illam inculcandi subditis suis*, petentes eximi ab obligatione jurandi formulam ut jacet, quia illa videtur esse purgatoria canonica, quae supponit infidelitatem et inobedientiam, aut saltem infidelitatis aut inobedientiae suspicionem adeoque est infamans. Haec est sententia plurium sacerdotum Amstelodamensium. [1])

Ondanks dit verschil van meening, kunnen we toch als zeker vaststellen, dat alle priesters in Holland, saeculieren zoowel als regulieren tot dezelfde slotsom kwamen: nl. tot de onderteekening van art. 3 van het plakkaat, blijkens de verschillende daarop betrekking hebbende stukken in het Archief van 't Bisdom.

Wat betreft de Amsterdamsche geestelijken hebben we reeds het schrijven van past. Schouwen vermeld (vergel. pag. 261). De acten van admissie dezer priesters luidde volgens copie door past. Schouwen den 24 Nov. 1730

---

1) Zooals we gezien hebben is dit middel der Amsterdamsche pastoors niet gelukt, daar zij ondanks hun Request het formulier allen hebben geteekend.

aan Vic. Hoynck opgezonden, aldus: „Burgemeesteren en „Regeerders der Stad Amsterdam hebben geadmitteerd „Joannes Schouwen Roomspriester, wonende in de Kerk„straat om de Priesterlijke Functien bij provisie en tot „wederzeggen toe hier ter steede te mogen doen, en is „hem ten dien eynde verleend deeze acte ingevolge van „'t plakkaat van de Heeren Staaten van Holland en „Westvriesland, de dato 21 September 1730, nadat hij „alvoorens de verklaring begrepen in 't 3 art. van 't zelve „Placaat met zijne gewoone handteekening hadde bekrag„tigd. Actum den 26 October 1731. Ter ordonnantie van „haar Ed. Gr. Achtb. Was verteekent

P. Elias."

Betreffende de Leidsche geestelijken blijkt uit eene „Lijst van de Roomsche Priesters, welke binnen de stad „Leyden in functie zijn en in conformité van het 3 en 6 „Articul van het Placaat bij H. Ed. Gr. Mog. 21 Sept. „1730 geemaneert de vereischte verklaring hebben gedaan „en met hun gewone handteekening hebben bevestigd," dat „Adrian Aug. van Dyck, wereldts priester den 6 Nov. 1730 in Burgemeesters Kamer met de overige priesters heeft verklaart hartelijk afkeer te hebben".... etc. volgt text van art. 3. (Vergel. Bijdr. D. I, pag. 270.)

De advocaat R. Hoynck schreef den 16 Nov. 1730 aan zijn broeder den vicaris: „De Pater Jesuiet van Viane „bij Pater Matthieu [in den Haag] gelogeert is op heden „mede hier gekomen om 't derde art absque ulla restric„tione mentali, te onderteekenen en vervolgens mede te „verclaren sigh naar den ganschen inhoud van dat pla„caat te zullen gedraagen en daarinne vinden die EE. PP. „nu geen difficulteyt ter weereldt meer."

In een brief van den pater Provinciaal der Dominicanen aan den Generaal dd. 9 Dec. 1730 (waarvan een copie

in het Haarlemsche Archief berust) lezen we: „quod „postquam unus Presbyter [saecularis?] et duo Carmelitae „discalceati Galli absolute subscripsissent tertium punctum „Decreti, tandem caeteri omnes Missionarii etiam nostri [i. e. Dominicani] subscripserunt cum hac tantum restric-„tione *pro statibus Hollandiae* putantes hac ratione se „esse tutas in conscientia."

In een brief van den Franciscaner-pater Joseph de de Longas, Pastoor in „het Boompje" te Amsterdam, in July of Augustus 1740 geschreven aan den Auditeur Testa van den toenmaligen Nuntius te Brussel, lezen we: „SSmus noster anno 1731 non aegre tulit, e contra lau-„davit, quod 3° articulo Edicti statuum subscripserimus, „quo nonnihil apostolica ejus laesa fuit authoritas, quae „hoc in casu non tam cordi ipsi erat, quam quod per mo-„dum nostrae [?] subscibendi annullaverimus Jansenistarum „scopum, quo sacerdotes morigeros omnes ad anum [?] „atque e missione exturbare satagebant. En adjungo „mentem Sanctissimi: „Sanctissimus ac tota curia praes-„tare etiam opinantur ut Missionnarii actuales nil contra „bonos mores vel sanam doctrinam docentes inibi rema-„neant, quam brodia suscitando ad illorum forte expul-„sionem cum catholicorum desolatione ac Jansenistarum „successu intento concurrere." Ecce non respexit SSmus „D' ad auctoritaten suams nonnihil laesam, eligendo nam-„que e duobus malis minus.

Uit dit alles blijkt, dat v. d. Steen met recht kon schrijven: „de ondertekening van het derde artikel is „tegenwoordig *bijna van allen* gedaan. Rome verder maar „swijgende zal alles wel bedaaren."

Hoe de nuntius te Brussel dacht over de handelwijze der Hollandsche geestelijken, kunnen wij niet beter weergeven, dan door den brief te laten volgen, dien hij den 30 Oct. 1730 aan den vic. Hoynck zond: „Je vous rens

„mille graces, monsieur, de la copie de la Requeste, que „vous m'avez envoiée 1). Elle est faite avec beaucoup „d'adresse et de finesse. Pour le présent je ne puis dire „autre chose, que ceux d'Amsterdam qui l'ont signée, „ont temoigné un peu plus d'atachement pour le S. Siege, „mais il aurait été mieux pour eux qu'en signant, ils „y eussent ajouté au moins par écrit la limitation *in illo* „*sensu*, comme vous me supposes que ceux de Nort- „Hollande ont fait. Au reste je n'ai garde d'aprouver la „requete: mais je me contenterai de me taire sur cet „article, jusqu' a ce que je sache precisement les inten- „tions du S. Siége la dessus, car nous devons penser „presentement au sisteme, qu'on voudra etablir sur cette „signature, qu'on exigera à l'avenir de ceux qu'on en- „verra à la mission. Je ne puis nullement approuver la „conduite de Mr van den Steen et de Mr van der Lee. „Aussi leur ai j'écrit de bonne encre 2). Je sais cepen- „dant, que devant que de signer ils ont dit de bouche „ceque les autres ont mis par écrit, mais cela ne leur „excuse pas, et il est sur que s'ils avaient voulu convenir „avec les autres prêtres, sur tout après avoir recu mon „instruction 3) ils auraient pu former quelque plan, qui „aurait pu sauver la mission. Vous me dites, monsieur, „que les deux Cavalier et Mr Jop [?] n'ont pas voulu

1) Hier is het Reqnest bedoeld door past. Schouwen opgesteld en door de Amsterdamsche geestelijken bij de Burgemeesters ingediend. (Vergel. pag. 261).

2) Die brief van den Nuntius aan v. d. Steen schijnt niet malsch te zijn geweest: althans v. d. Steen noemt hem een „*onsmakelijken*" en op een andere plaats een „*berispenden*" brief. Hij bevindt zich niet in het archief van den aartspriester: zeker wijl hij niet mooi genoeg was, om hem bij de andere brieven te bewaren.

3) Of die „*instruction*" van den nuntius hetzelfde is als de „*Responsiones*" die boven (vergel. pag. 259) behandeld zijn, kunnen wij wel gissen, doch niet met zekerheid vaststellen.

„se joindre aux autres, mais ne me dites pas ce qu'ils „ont fait à part. Je vous prie donc de m'en mander „quelque chose [1]), et generalement parlant je serois bien „aise de savoir ce que chaque curé a fait en cette occa- „sion, soit en signant *purement* et *simplement* soit en „expliquant de bouche leur intention de signer seulement „*relative ad status*, soit en declarant par écrit comme „ceux d'Amsterdam, soit enfin en ne signant qu' avec „cette limitation, comme ceux de Nort-Holland. Ce cata- „logue me sera nécessaire et cependant je ne puis pas „le tirer des relations qu' on m'envoie de Hollande, car „chacun outre la matière selon ses préjugés. Je vous prie „donc de me marquer quelque missionaire, a qui je „pourrai me fier pour avoir un compte exact de tout ce „qui s'est passé".…

Waarschijnlijk als antwoord op de door den Nuntius gevraagde inlichtingen zond de Vic. Hoynck hem de *Diversitas sententiarum*, welk stuk wij boven vermeld hebben. [1])

Bovendien zond hij hem, bij wijze van model, eene „copie van de onderteekening van A. Hanssen [2]) uyt het „gedrukt originaal hem overgelevert bij de gecommitteerde „Raaden van 't Zuyder-Quartier."

Die copie luidde aldus: „Ik ondergeschreeve verklaare op mijn priesterlijk woord en sonder eenige mentaale reservatie, mijn te conformeren met hetgeene in het voor-

---

1) Wij hebben ook niet kunnen vinden, hoe de beide Amsterdamsche pastoors Cavalier, die zich niet bij het plan van pastoor Schouwen wilden aansluiten zich uit de moeielijkheid gered hebben: misschien hebben zij in 't geheim met hun neef den burgemeester Geelvink er iets op gevonden.

1) Vergel. pag. 265.

2) Deze was de gewezen secretaris van den Apostolischen Vic. v. Bijleveldt — toen ter tijd pastoor te Nes en Swaluwebuurt.

schreeve 3 Articul aan mijn voorgelesen van de Roomsche Priesters werd gerequireerd, en beloove mij daer na en na den geheelen inhoud van het gemelde Placcaat te sullen gedraagen. Actum in den Hage den 8 November 1730.

Was geteekent ARNOLDUS HANSSEN.

Accord[t] met het voors. Register

Was geteekent: A. J. PRINCE.

De Nuntius bleef echter ontevreden over de loop die de zaken genomen hadden. Ziehier zijn laatsten brief daarover aan den Vic. C. Hoynck dd. 18 Nov. 1730:

„Permettes moi de vous dire Monsieur, que je ne com„prens pas bien ce que vous m'avés envoyé touchant „l'affaire du serment, car il me parait d'y trouver une „nouvelle metode, puisque les prêtres ne jurent point, „mais promettent de se conformer au 3me article. Je ne „sais pas non plus si Mr Hanssen lui-même vous a en„voyé ce papier comme croyant de s'être bien tiré d'affaire, „ou si on l'a eu malgré lui. Mais si outre les promesses „de se conformer à la teneur du 3me article, il a fait „aussi le serment dans les formes, il pretendra à s'excu„ser comme M[r] van der Lee en disant, qu'il a declaré „par devant les Commissaires, qu'il ne signoit le 3me ar„ticle seulement que par ràport aux Etats. Au reste tous „ces 23 Pretres étrangers dont vous avés la bonté de „mé parler dans vôtre lettre, sont apparement les curés „du quartier de la Hollande meridionale, qui est tout„autour de la Haye: et pour ceux de Nort-Hollande, je „ne vois pas qu'il se confirme la nouvelle que vous m'aviés „mandée, c'est a dire qu'ils avoient signé expressement „avec la clause *relative ad Status*. Enfin toute cette affaire „s'est mal-possée, mois je crois qu'il vaut beaucoup mieux, „de ne se pas donner pour entendu, de ce que l'on fait

„en Hollande, au moins jusqu' a ce qu'on ait recu les „ordres de Rome, car c'est une matière, qui plus on la „remue, plus elle pue. Cependant je suis bien aise d'être „informé de cequi se passe, et je serois curieux de sa„voir à peu près la conduite de chaque prêtre, mais je „ne l'ose demander de mon chef, pour ne pas donner „uns plus grande allarme, et pour ne pas faire semblance „de savoir ce que je ne puis pas corriger."

Veilig kan dus worden aangenomen, dat zoo goed àls overal aan de bepalingen, vervat in het beruchte plakkaat van 21 Sept. 1730, voldaan werd, hetgeen ten slotte bevestigd wordt door hetgeen de Kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen in zijn in Nov. 1742 naar Rome gezonden *Schema Chronologicum* [1]) schrijft. Na het 3e art. van het Plakkaat vermeld te hebben. laat hij er op volgen: „Hoc Edictum, cum exiit inquietas reddidit conscientias multorum et fuerunt plures, qui aestimantes, turbatis rebus, sua se facilius quaere posse, optarunt, ut Clerus catholicus universus hujus imperati Articuli suscriptionem negasset, quo ejectis ex Hollandia sacerdotibus saecularibus, Regularibus Missionariis solis cederet universorum orthodoxorum cura [2]): cedente porro animorum perturbatione, et Edicto pacata mente inspecto, adhibitoque Concilio, judicatum fuit, Edictum non comprehendere casum Pontificiae potestatis, atque adeo melius fore praecipientibus Ordinibus obsequi, et subscribere ad mentem petentium, quam recusando totam rem catholicam pessumdare. *Subscripserunt itaque universi.*"

Voor hen, die zich veel verwarring tengevolge van het plakkaat hadden voorgesteld, die misschien gehoopt

---

1) Vergel. hierboven pag. 238, noot 1.

2) Hoe het mogelijk was, dat bij weigering van onderteekening de *saeculiere* priesters alleen verbannen zouden worden, terwijl de *regulieren* hier vrij baan zouden hebben, komt ons onbegrijpelijk voor.

hadden, dat de weigering van de onderteekening van art. 3 het sein voor een algemeene vervolging en verbanning der Hollandsche geestelijken zou zijn, was deze loop van zaken natuurlijk een bittere teleurstelling, te meer, daar de Regeering, door de bereidwillige en eenparige onderteekening der priesters, gunstiger jegens de Katholieken gestemd was geworden. Daarom gewis besloot men nog een laatste pijl af te schieten.

In de Amsterdamsche courant verscheen een bericht, dat de Paus de handelwijze der geestelijken in het afleggen der gevorderde eedsverklaring streng gegispt en zich bitter had uitgelaten over art. 3 van het plakkaat. Men begrijpt gemakkelijk, door wie en met welk doel dit „nieuws" de wereld was ingezonden.

De advocaat R. Hoynck zond dit bericht aan zijn broeder den Vicaris, waarop deze volgend opmerkelijk antwoord terugschreef [1]: „De periode der Amsterdamse „Courant van laatslede Saturdag, die UEd. mijn hebt „gecopieert in uwe laatste brief is buyten twijfel gefa„briceert, ende is een uitvindinge van eenige particuliere „persoonen in Hollant zelf, die daar door tragten haar „oogmerk te berijken. Het is heel wel te begrijpen dat „het placaat van haar Ed. Gr. Mog. zeer gevoelig is ge„weest aan de Paus en aan 't Hof van Romen; doordien „men geoordeelt heeft dat de catholyke ingezeten van „Holland, die zeer dikwils, immers in alle gelegentheden „vermaant en opgewekt geworden zijn door Zijne Heylig„heyd, ende door Zijn Minister, tot de schuldige borger„lijke gehoorzaamheyd aan den Staat, en tegen dezelve „noit gepecceert hebben, nogtans voor de geheele gant„sche wereld ten toon gestelt wierden als verdagt zijnde „aan ontrouw, ende haar wierd afgeeyscht een verklaa-

1) Brief van C. Hoynck aan zijn broeder: 25 Jan. 1781.

„ring over een point, 't welk haar niet raakte, en dan „nog zijn betrekking scheen te hebben op Catholijke van „andere Rijcken en gewesten, ende als een aanleydinge „conde geven om die op te hitzen tegen de geestelijke „Overheyd: Men weet wel zulkx de intentie van haar „Ed. Gr. Mog. niet geweest te zijn, maar 't is er ook „verre van daen dat Sijne Heyl[t] of het hof van Romen „eenige de minste demonstratie nopende het voors. plac- „caet zou willen doen of gedaan hebben, vermits Zijne „Heyl[t] ende het Hof van Romen alle de oeffening van „onze Religie in Holland met recht en reden aanziende „voor een goedertiere oogluykinge van den Staat, noit „zou willen eenig misnoegen geven aan haar Ed. Gr. „Mog. hoe groot ook haar gevoelen zij over 't gepas- „seerde. Het was te wenschen dat Haar Ed. Gr. Mog. „zoozeer gepersuadeert waren van de consideratien die het „Hof van Romen 't haren reguarde in alle voorvallen „heeft, ende deze verzekering zo veel inganck vond bij „den Staat, als wel is de quade ophef van zekere per- „sonen, die het gedrag van Zijn H. altijd zoeken verdagt „te maken. Ondertusschen geeft men aan de schikkinge „Gods op, de voorvallende ongenugten, zonder iets te „laten blijken, 't welk aan haar Ed. Gr. Mog. onaenge- „naam mogt zijn.

„Ik mag wel lijden dat UEd. gebruyk make van dese „declaratie als zijnde geenzints bevreesd van gedesavoueerd „te zullen worden.

UEd. geaffectioneerde Broeder

(get.) C. P. Hoynck van Papendrecht.

„Mechelen, 25 Jan. 1731."

Uit alles blijkt, dat deze brief (misschien wel op verzoek van den advocaat) geschreven was, om als tegenhanger van het valsche courantenbericht aan de Regeering

te worden medegedeeld: overigens ziet men er uit, dat Rome zich over het al of niet ongeoorloofde der onderteekening niet heeft uitgelaten.

De advocaat zond den brief aan J. v. d. Steen, alvorens hem aan de Regeering kenbaar te maken. Deze antwoordde er het volgende op [1]: „De politike [2]) brief, die „hier teruggaat geeft mij seer veel voldoening: mijns „oordeels kan men van Romen niet meer vergen, als dat „het sig in deese saak stil hout, de jonge priesters in „de Missie komende laat het 3e artikel tekenen en verder „in voorvallende gelegentheden alle redelijke consideratie „voor de Hoog Mog. Heeren heeft: Rome kan qualijk „een breve geven, waar in 't ons prijst dat wij 't derde „artikel getekent hebben, waarom [ik] niet sien kan of „UEd. zoude dien brief aan de vriend [3]) konnen toonen, „ten minste versekeren dat de Paus 't stilletjes zal laten „passeren 't geen geschiet is en verder de jonge Heeren „toelaten etc. Ik heb na Brussel geschreven en UEd. „zoude kunnen sig stil houden tot dat antwoord gekomen „is, 't geen de eer zal hebben UEd. mede te deelen.

Of vervolgens de boven aangehaalde brief van den Vic. Hoynck aan de Regeering is medegedeeld, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. [4])

---

1) Brief van 27 Jan. 1731.

2) Dit woord heeft in den mond van v. d. Steen meestal de beteekenis van *voorzichtig*, *overdacht*, *slim*.

3) Waarschijnlijk is hier van der Dussen bedoeld, die gewoonlijk de tusschenpersoon was bij den Raadpensionaris.

4) In alle gevallen werd, voor zoover wij hebben kunnen nagaan, later geen zwarigheid over deze zaak gemaakt, en legden alle Priesters, alvorens admissie te verkrijgen, de gevorderde verklaring af.

Eén man alleen bleef nog jaren zich tegen den Eed verklaren: 't was de bekende en vurige Tilmannus Backhusius. In woord en geschriften raadde hij de onderteekening af: zelfs gaf hij in 1731 of 1732 een boekje uit om het ongeoorloofde van de Eedsverklaring te bewijzen. Zijn stem schijnt echter een *vox clamantis in deserto* te zijn geweest.

Hoe treurig dus het jaar 1730 voor de Hollandsche Missie was, met blijdschap moet erkend worden, dat Gods zegen blijkbaar op Zijne getrouwen rustte. Wat door allen als een bron van verwarring, misschien wel van hevige vervolging gevreesd was, werd in Zijne hand een middel om de Kerk van Haarlem nog dieper wortel te doen schieten en rijkeren wasdom te verleenen.

(Wordt vervolgd).

Hageveld. J. J. DE GRAAF.

BIJLAGEN. [1])

A.

Placaat tegens het Officie van Paus Gregorius de VII, den 20 *September* 1730.

De Staaten van Holland en Westvriesland, allen den geenen die deese sullen sien of hooren leesen, salut: Alsoo tot onse kennisse gekoomen is, dat onse indulgentie, in het conniveeren der oeffening van den Roomsche Godsdienst, sonder in verscheide opsigten te doen executeeren de Placaaten, voor deesen daar tegen geëmaneert, soo groffelijk misbruikt word, dat soo afsonderlijk, als in of agter het soogenaamt *Directorium* of Getijboek, binnen onsen Lande van Holland en Westvriesland in openbaaren druk uitgegeeven is tot gebruik van de Roomsche Kerken, het soogenaamde officie van Paus Gregorius de VII, door Pausselijke authoriteit gearresteert te Roomen den 25 September 1728, niettegenstaande dat het selve officie sonder eenige bewimpeling aanprijst als een loffelijke daad van den selve Paus, dat hij den Roomsche Keiser heeft geexcommuniceert, en gepriveert van sijn Rijk, en des selfs onderdaanen ontslaagen van haar beloofde trouw: en niettegenstaande dat niet kan geignoreert worden, dat verscheide Roomschgesinde Mogentheden de voorschreeve onderneeming van Gregorius de VII aansien voor soo seditieus, en

---

1) Zie: *Groot Placaet-Boek*, 's Gravenhage 1746. Deel VI, p. 366 volgg.

voor soo strijdig met de algemeene rust, dat sij niet gedoogen, dat eenig gebruik daar van soude gemaakt worden in haar Rijken en Staaten:

Dat het booven dien maar al te bekend is, dat onophoudelijk, en op allerhande wijsen, gemachineert en gearbeid word om onder de Roomschgesinde Ingeseetenen van deese en andere vereenigde Provintien in te voeren, en door deselve te doen aanneemen voor een regul van het Geloof, de berugte Pausselijke Constitutie *Unigenitus*, sonder uitsondering van dat geene, hetwelk niet alleen de Protestanten, maar seer vele en voornaame Roomsgesinden, met groote reeden houden in de voorschreeve Pausselijke Constitutie strijdig te weesen met de gronden van de algemeene rust en met de veiligheid van de Persoonen en Regeering van de Burgerlijke Overheid:

Soo is 't, dat Wij naar rijpe deliberatie goedgevonden hebben, tot conservatie van de gemeene rust, en tot veiligheid van de Regeering, soo wel als van de waare Gereformeerde Religie, tegen de onderneeminge en machinatien der Adherenten van de Stoel van Roomen, te statueeren en te ordonneeren, soo als Wij statueeren en ordonneeren bij deese.

Eerstelijk, dat in Onsen Lande van Holland en Westvriesland geen het minste gebruik, in het publicq of in het particulier, sal moogen gemaakt worden van het voorschreeve officie van Paus Gregorius de VII, op poene dat de Roomsche Priesters, sig aan het tegendeel schuldig maakende, sonder eenige conniventie sullen worden gestraft als verstoorders van de algemeene rust, en dat de Roomsche kerken, kapellen, of andere vergaderplaatsen in welke hier na eenig gebruik souden weesen gemaakt van het voorschreeve officie, sullen geslooten worden voor de tijd van ses maanden.

En ten andere dat het voorschreeve Officie niet sal moogen in Onsen voorschreeven Landen worden herdrukt, of van buiten ingebracht, en aldaar gedebiteert of verkogt, het zij apart en op sig selfs, of soodanig als het gedrukt is agter het voorschreeve *Directorium* van de Missen en andere Roomsche Kerkceremonien: En dat geen het minste gewag van het selve officie sal mogen worden gemaakt in volgende drukken van het voorschreeve *Directorium*, alles op een boete van duisend guldens ten laste van de geene, welke sig daar aan sal hebben schuldig gemaakt, te profiteeren half bij den Officier, en half bij den Aanbrenger, en op private van Neeringe.

Lastende en ordonnecrende alle Officieren, Regteren en Justicieren van Onsen voorschreeve Landen, deesen Onsen Placaate en Beveelen te agtervolgen en doen agtervolgen, procedeerende en doende procedeeren teegens de overtreeders van dien, sonder gratie, faveur of dissimulatie.

En op dat niemand ignorantie pretendeere van dit Ons Placaat, willen en begeeren Wij, dat het selve alomme sal worden gepubliceert en geaffigeert, daar het behoord en te geschieden gebruikelijk is.

Gedaan in den Hage, onder het klein Zegel van den Lande, den 20 September 1730.

Onder stond, Ter ordonnantie van de Staaten.

Was geteekent: Willem Buys.

B.

Placaat tegens de Roomsche Priesters, den 21 September 1730.

De Staaten van Holland en Westvriesland, allen den geenen, die deese sullen sien of hooren leesen, falut, doen te weeten; dat Wij niet minder geneegen als verpligt zijnde door alle bequaame middelen, overeenkoomende met den aart en constitutie van de Regeering deeser Landen, en met de indulgentie welke wij meenen in saaken van Religie te moeten oeffenen omtrent Onse goede Onderdaanen, en daar onder meede omtrent die, welke onder het helder ligt der Reformatie ongelukkiglijk blijven aankleeven, de groove dwaalingen en superstitien van het Pausdom, teegen te gaan en te beletten het inkruipen en verspreiden der gevaarlijke leere, omtrent de onbepaalde magt der Pausen in saaken niet alleen van Religie, maar selfs van de Burgelijke Regeering, welke de Aanhangers en Suppoosten van de Stoel van Roomen poogen in te boesemen aan deselve Onse Roomsgesinde Onderdaanen: En daar neevens willende remedieeren aan de meenigvuldige klagten over de stoutigheeden, gepleegt wordende door deselve, soo in de steeden, als insonderheid ten platten Lande, in vilipendie van de Placaaten, bij Ons daar teegen geëmaneert, goed en noodig gevonden hebben, bij provisie en onverminderd de verdere voorsiening, welke het gedrag der Aanhangers der boovengeroerde gevaarlijke Leere, en het aanhouden

der stoutigheeden van Onse misleide Onderdaanen, souden moogen bevonden werden te vereisschen, te ordonneeren en statueeren, soo als Wij ordonneeren en statueeren bij dit Ons teegenwoordig Placaat.

I.

Dat voortaan geen Roomsche Priesters sullen moogen dienst doen, nog eenige Priesterlijke functien oeffenen sonder alvoorens toegelaaten te zijn bij schriftelijke Acte van consent of toelaating; welke Acte sal verleend worden in de Steeden door de Burgemeesteren, en ten platten Lande door de Heeren hooge Jurisdictie hebbende en daar de hooge Heerlijkheid is in Onsen Boesem, door de Bailliuwen, welke Burgermeesters, Heeren en Bailliuwen sullen gehouden weesen sig praeciselijk te reguleeren na het volgende derde Articul in het verleenen der voorschreeve Acten van Admissie.

II.

Dat geen priesters, als geboore Onderdaanen van den Staat der vereenigde Neederlanden, en geen geordende Priesters, nog Monniken, en in het bysonder geen Jesuiten, hetzij geprofesside of van de Ordres, sullen moogen geadmitteert worden, maar dat dienaangaande sal werden gebleven bij de Placaaten en Resolutien van den 17 Augusty 1702, 26 April 1709 en 25 Mei 1720.

III.

Dat in de stemhebbende Steeden de Priesters sullen moeten voor dat Acte van toelaating aan haar sal moogen verleend worden, verklaaren op haar Priesterlijke woord in plaats van eede, in handen van Burgermeesteren en onderteekenen met haare gewoone handteekening in een Boek daartoe te houden, dat zij een hertelijke afkeer hebben van het gevoelen dergeenen, welke leeren, dat de Paus of eenige andere Kerkelijke Overheid, de magt heeft om de Onderdaanen te ontslaan of dispenseeren weegens Ketterije, of om eenige andere oorsaak, van den eed en gehoorsaamheid aan de Burgerlijke Overheid, en dat men geen trouw en onderdanigheid schuldig is aan de geenen die in de Kerkerlijke Ban, en buiten de schoot van de Roomsche Kerk zijn: En dat zij niet alleen het tegendeel van die stellingen gevoelen, maar na haar uiterste vermoogen sullen inboesemen aan de Leeden van haar Gemeenschap en deselve soo door haar voor-

beeld als door haar Leer, sullen vermaanen tot gehoorsaamheid aan de Staaten en Magistraaten, als aan haar wettige Overigheid, en tot een vreedsaam en seedig gedrag. Dat sij booven dien niet sullen contribueeren met raad of daad directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, om door eenig Ingeseeten deeser Provincie te doen destineeren, belooven of geeven eenig geld, of geldswaarde, of wat het ook anders soude moogen weesen, aan of ten behoeve van eenig buitenlandsche Kloosters, Collegiën, Seminarien, Kerken of andere Roomsche Gestichten en Gemeenschappen, of van de Leeden van dien, hoe ook genaamt. En eindelijk, dat sij geenerhande absolutie nog dispensatie van den Paus, of van niemand anders, sullen versoeken nog aanneemen, tegen de boovenstaande haar verklaaring en onderteekening, of tegen eenig deel of lid derselve, geen uitgesondert.

IV.

Dat in de verdere steeden, en ten platten lande de Priesters sullen gehouden zijn te presenteeren aan de Heeren gecommitteerde Raaden van het Quartier haar boovengemelde Acten van admissie binnen den tijd van een maand na het verkrijgen der selve, en voor het pleegen van eenige Priesterlijke functien, en in der selver handen te doen, en vervolgens te onderteekenen de Verklaaring in het boovenstaande derde Articul gemeld, waarvan aanteekening sal worden gedaan op de voorschreeve Acte, op poene van nulliteit.

V.

Dat de Priesters, welke sig sullen onderwinden eenige Priesterlijke functie in Kerken, Huisen of waar en hoe het soude moogen weesen, sonder te weesen voorzien van een soodanige Acte, en sonder te hebben gedaan een soodanige verklaaring en onderteekening, sullen verbeuren voor de eerste maal een geldboete van vijf honderd guldens, en voor de 2e maal booven gelijke boete, sullen geconfineert worden voor de tijd van een jaar.

VI.

Dat de Roomsche Priesters reeds in functie zijnde, insgelijks sullen gehouden weesen te doen den boovenstaande schriftelijke verklaaringe en onderteekening, binnen de tijd van een maand na het emaneeren van het jegenwoordig Reglement, en dat de

geenen welke daartoe geciteert zijnde, soude moogen weigeren de voorschreeve verklaaring en onderteekening te doen, sonder oogluiking sullen gebannen worden.

VII.

Dat de bovenstaande boeten sullen koomen ten voordeele voor de eene helft van den Aanbrenger, wiens naam sal gesecreteert worden, des begeerende en voor de wederhelft in de Steeden van de Hoofdofficier en ten platten Lande van de Bailliuw, aan welke, en aan den Procureur Generaal van Holland, de calange en het vervolg der boeten gegeeven word bij preventie; met speciaal bevel aan den Procureur Generaal van Holland naauwkeurig te letten op de precise nakooming van dit Reglement en getrouwelijk te informeeren de Heeren Gecommiteerde Raaden in de beide Quartieren respectivelijk van alle contraventiën en inkruipingen daar tegens strijdende, ook sijn Ampt naarstelijk waar te nemen tegens de Overtreeders als na behooren.

VIII.

Dat soo door de Heeren Gecommitteerde Raaden als door de Burgermeester van de Steeden, elk soo veel hen aangaat, een Register of Notitie sal gehouden worden van de Acten van toelaating van de Priesters en daar van gegeeven Extract aan den Procureur Generaal, en aan de respective Hoofdofficieren, soo meenigmaal als die het sullen versoeken.

IX.

Dat de Roomsche Geestelijken hier te Lande, ontfangende, directelijk of indirectelijk eenige Bullen, Brevetten, Decreeten, Mandementen of andere beveelen hoe deselve souden moogen genaamt zijn, raakende eenige Kerkelijke saaken, of Kerkelijke Persoonen, en in het bijsonder die, welke tendeeren, om Priesters of andere Geestelijken te dagvaarden, te evoceeren, te verplaatsen, te ontsetten of te suspendeeren van haar dienst hetzij van het Hof van Roomen, van den Nuncius resideerende te Keulen, van den Internuncius resideerende te Brussel, of van eenige andere Geestelijke Overheid, geen gebruik daarvan sullen moogen maaken, nog die aan niemand sullen moogen communiceeren, als veertien daagen nadat die in orginali sullen weesen vertoond aan de Gecommitteerde Raaden mitsgaders, soo veel de stemmende steeden aangaat, aan Burgemeesters; en indien voor de

expiratie van die 14 daagen niets ter contrarie aan haar word geordonneert, dat sij alsdan, alvoorens daarvan gebruik te maaken, sullen moeten geeven Copie aan de Hoofdofficieren of Bailliuw: alles op een geldboete van duisend guldens, te verdeelen als boven en daarenboven op arbitrale correctie na geleegenheid der saaken, in conformiteit van het Placaat van den 17 Augusti 1702.

X.

Dat geen Paapsche Kerken, buiten degeene die er jegenwoordig zijn, sullen moogen worden gebouwt, en dat geene nieuwe soogenaamde Statien, nog meer getal van Priesters in elke Statie sullen worden toegelaaten, gelijk ook geen Kerken sullen moogen worden vergroot nog vernieuwt, als met speciaal consent, soo veel aangaat de stemmende Steeden, van de Burgermeesteren, en soo veel aangaat de andere Steeden en het platte Land van de Heeren Gecommitteerde Raaden in het Zuider- en Noorder Quartier respective, na ingenoome berigt van de Hoofdofficieren en van de Ambagtsheeren, daar Ambagtsheeren van de Gereformeerde Religie zijn. En dat sorg sal worden gedraagen, dat de Vergaderplaatsen der Roomschgesinden in het uiterlijk aansien aan geen Kerken, of publique Gebouwen gelijken, nog aan het Gemeen in het oog loopen.

XI.

Dat wel ernstelijk sal worden gelast, soo als gelast word bij deese, aan de Bailliuwen of Hoofdofficieren ten platten Lande, met'er daad te beletten en te stooren de Beedevaarten en andere openbaare superstitien der Roomschgesinden, en te procederen als tegen Perturbateurs van de publique rust, tegen de geenen welke souden moogen bestaan feitelijke resistentie te pleegen, of sig op een insolente wije met dreigen of schelden te kanten tegen de Bedienden van de Justitie.

XII.

En dat boven dien de schaade of letsel, dat de Bedienden van de Justitie, of andere in het assisteeren derselve soudan moogen koomen te lijden aan Lijf of Goed door de feitelijke resistentie, of door andere insolentien, betrekkelijk zijnde tot het stuk van Religie, sal verhaald worden ten laste van de Roomschgesinde

Ingeseetenen van het Dorp of Jurisdictie, onder welke de resistentie of andere insolentien gepleegt sal weesen.

XIII.

En eindelijk, dat in conformiteit van onse Resolutien van den 22 July 1654 en 11 October 1727, alle Roomschgesinde Officieren van de Justitie, Secretarissen en Geregtsbooden geweert sullen worden.

En opdat een ieder dien het aangaat weete waar na sig te reguleeren, willen en begeeren Wij, dat dit Placaat alomme sal worden gepubliceert en geaffigeert daar het behoord en te geschieden gebruikelijk is.

Gedaan in den Hage onder het kleine Zeegel van den Lande den 21 September 1730.

Onder stond, Ter ordonnantie van de Staaten

Was geteekent, WILLEM BUYS.

VERKIEZING VAN EENE ABDIS
TE
LEEUWENHORST 1527. [1])

Margareta van Parma, de Landvoogdes, aan Pieter van der Goude en Gerrit van Assendelft.

Lieve beminde. — Verstaen hebbende, dat de abdesse van Leeuwenhorst overleden is, waerduer de Keijser onsen heere ende neve, naer uytwijsen zekeren indult apostolicque hem gegundt, competeert de nominatie tot de prelaturen van voirs. abdije als in allen den cloisters ende abdijen binnen zijn Mat^{s} landen van herwaerts over

1) Bij de plaatsing van deze bijdrage moet hier een droeve plicht worden vervuld, van hulde namelijk aan de nagedachtenis van den inzender, den WelEerw. Pater A. van Lommel, die op den 10^{den} November ll., in den leeftijd van 67 jaren, op Mariëndaal bij Grave overleden is. De lezers van de „Bijdragen" weten, dat in hem een der trouwste medewerkers van dit tijdschrift verloren wordt. Met wat vreugd heeft hij indertijd het verschijnen van deze uitgave niet begroet. Juist zulk een tijdschrift (om hier alleen van de „Bijdragen" en het Haarlemsche bisdom te gewagen) begeerde hij tot mededeeling van zoo veel wat nog uit de archieven moest worden opgediept. En daartoe heeft hij uren en dagen in de archiefkamers doorgebracht, vooral in de rijksarchieven van 's Gravenhage en van Brussel, gelijk mede in verschillende archieven van Rome; want liever dan door bewerkte opstellen zocht hij door bronnenstudie, en het bijeenbrengen van „bouwstoffen", gelijk hij meermalen bescheidenlijk zijne mededeelingen betitelde, de beoefening onzer kerkelijke geschiedenis te bevorderen. En hij heeft haar onschatbare diensten bewezen.

Eere zij aan de nagedachtenis van den onvermoeiden navorscher, den hulpvaardigen en mededeelzamen verzamelaar, den bescheiden geleerde, den vromen priester; en hem volge de oudchristelijke groet en bede: PAX TIBI CUM SANCTIS.

22 Nov. 1894. *Redactie.*

gelegen, Oc dat de religieusen van denzelven clooster van Leeuwenhorst met den abt van Camp huer oversten, zouden willen procederen tot electie van een abdisse, ende mogelyck waeren zulcken kiesen souden, die daertoe nijet nut noch den Keyser bequaem [aengenaem?] en waeren: Om daertoe te remedieeren, begeeren wij ende u van wegen onsen voors. Heeren bevelen, [dat] ghij van stonden aen ende deghene van u die daertoe best zal mogen vaceren, ende emmers ghij deken, u transporteert in de voirs. abdije van Leeuwenhorst ende u informeert, dewelcke van den religieusen, 't zij Joncvrouwe Baecx oft andere, nutste ende bequaemste wesen soude totter voirs. prelature, soo om den onderhouden van den dienst Gods als tot den regimente ende administratie van den voirs. cloosteren, ende 't selve bij u geweten de nutste ende bequaemste van dien de voirs. Religieusen, van wegen den Keyser onsen heere ende neve, nomineert ende presenteert, ende aen versouckt dat zij de voirs. Religieusen bij u genomineert ende gepresenteert tot abdisse kiesen ende eligeren willen sonder eenighe zwaricheyt, waertoe wij u ernstelicx dat assertivieren hiermede ieder ende menich ander tselve art [1]) ende reggiert, dat 's Keysers recht ende preëminencie van nominatie bewaert zij, ende dat tselve regyem [regiem] hen seght, zij hem egheene occasie en geven tegens haer in 't recht te procederen; ende daerinne doet soe de Keys. Mat. ulieden betrauwet. Lieve etc.

Onsen lieven beminden Heere Pieter van de Goude, deken tot Naeltwijck en Heere Gerrijt Heere van Assendelft, Ridder, Raedt-ordinaris van den Keijser in 't Hof van Holl. ende elcken van henlieden.

---

1) Het handschrift was hier en in de volgende woorden, volgens aanteekening van Fr van Lommel, minder goed leesbaar. *Red.*

Margareta aan de religieusen van Leeuwenhorst.

Religieuse lieve beminde. — Bij andere onse briefven versoucken wij, ende van weghen den Keyser onsen Heere ende neve committeeren heere Pieter van der Goude, deken tot Naeltwyck ende heere Gerrijt van Assendelft, ridder, raedt in 't Hoff van Holl. off den eenen van hemluyden, hem te transporteren in uwe cloisteren ende informatie te nemen de welke van UL. die nutste ende bequaemste wesen soude om gepromoveert te worden totter prelature aldaer, zoe ter eeren Godts ende omme t'onderhouden van sijnen dienst als tot d'administratie van den godshuys, ende dat zij de nutste ende bequaemste van 's Keysers wegen tot de voirs. prelature noemen ende presenteren, zoo ghij van hemluijden verstaen ende oyk gelooven zult. Begheeren wij dat ghij procederende tot electie van eene nyeuwe abdisse, daertoe kiesen wilt dieghene die u daertoe bij den voirz. commissarissen off den eenen van hem genoemt sal worden. U hierinne zoe bewijzende, dat de Keyser onse Heer ende Neef redenen heefft te vreden te wesen, ende dat tot conservatie van zijn recht hem gheen noot en zij, bij wegen van justicie daerinne te voorzien; des ontwijffelyck uwe welvaert noch proffijte en waer ende denselven liever verhuedt saghen. Leve God, die u Religieusen etc.

Den religieusen persoonen onse lieve beminde den Religieusen der clooster ende abdye van Leeuwenhorst.

Achtervolgende die bevelen van onse genadige Vrouwe ende oick van den Hove van Hollandt, soe hebben wij Gerijt Heere van Assendelft, ridder, raedt-ordinaris van denselven Hove ende Pieter van der Goude, deken tot Naeldwyck, geadverteert zijnde, dat die abdisse van Leu-

wenhorst deser werelt overleden was opten xiiij dach Junij a° xv^{c} en xxvij: ons gevonden in den voors. convente opten xix^{en} dach derselve maent. Ende hebben aldaer doen vergaderen bij de joncfrouwe van den Bouchorst, priorinne, allen den conventualen ende joncfrouwen desselfs convente, alsoe wel die gheen capittulaeren en waeren als die capittulaeren. Denwelcken wij verclaert hebben, hoe dat mijn Heere die president van Hollandt, die Heere van Maele ende Meester Vincent Cornelisz., als commissarissen der Keyzerlijcke Majesteijt, in Martio a° xxv, nae stile van den Hove van Hollandt hemluyden, immers der Capittularen, vertoent hadden, hoedat die Keyzerlijcke Majesteijt vercregen ende geimpetreert hadde indult apostolyck daer bij hem gegundt ende verleendt was, dat zijnder Majesteyt over allen de landen van harwairts over, voortan souden hebben de nominatie van allen prelaten, prelaterssen ende van allen digniteyten in zijnder Mat^{s} landen vacerende, ende versocht hadden, dat zij, indien 't gebuerde, dat die voorss. abdisse, die alsdoe cranck en zeer sieck was, deser werelt overleedt, nijet en souden procederen tot eenige electie, sonder den commissarissen van den Keyser daer eerst over te roupen; ten eijnde dattet recht van zijnder Mat. bewairt mochte worden. Daerinne die voors. capittulaeren alsdoe geconsenteert hadden, ende alsoe die voors. abdisse alsnu overleden is, soe versochten wij, dat zij haer belooftenisse souden willen onderhouden ende eenen praefixen dach souden willen stellen, omme huer electie te doen; opdat wij onse genadige Vrouwe als regente ende gouvernante van als [alles] souden moegen adverteren ende daerop verwachten haer goede geliefte; ende naedat die voors. conventualen int lange mit malcanderen hadden gecommuniceert, hebben ons verclaert voor antwoirden, dat zij tegens die geliefte van de Keyserlijcke Mat. ofte van onse genadige

Vrouwe nijet en begeerden te doen; maer en mochten nijet procedeeren tot electie sonder daerover te roupen ende oick te verwachten die coemste van den abt van Camp, huer overste visitator, geseten in den gestichte van Coelen, den welcken zij seijden bescreven te hebben, ende waeren zeer onlancx zijne coemst verwachtende. Nyettemin hebben haeren dach van electie gestelt, omme gehouden te worden den eersten dach July naestcomende, goets tijts voor den middach, tot welcke electie alle die voors. Capittulaeren bij de voors. priorinne ter presentie van ons ende oick van notaris ende getuygen geciteert zijn geweest, ende hebben gelyckelycken ende elcx bijsonder denselven dach geaccepteert, behoudelijcken nochtans ende mit protestatie, dat indien die voors. abt van Camp ten voors. daege nijet en waere gecoemen, dat zijluijden alsdan capittulariter denselven dach souden moegen uytstellen ende prorogeren tot haere geliefte. Ende hoewel wij commissarissen gaerne langer dach gehadt hadden omme binnen middelen tijden onse genadige Vrouwe te moegen adverteren, soe en hebben die voors. conventualen nochtans daertoe nijet willen verstaen, allegerende veele inconvenienten, die bij 't lange vertoeven hemluijden souden moegen opcomen.

Hiernae soe hebben wij kommissarissen voors. omme onse genadige Vrouwe te badt te moegen adverteren versocht, dat wij mitten den voors. conventualen elcx apart ende bijsonder souden moegen spreken, ende tot dien eijnde, dat zij souden willen vergaderen in eene camer daer die een voor ende die ander, nae bij ons secretelycken gesproken zijnde, uuijt souden gaen, ommedat zij malcander nijet en souden adverteren van 't gundt, dat hemluijden geseijt ofte gevraecht souden worden; 't welck zij ons geconsenteert ende geaccordeert hebben. Ende mitsdien hebben wij mit elcx bijsonder gesproken ende hem-

luijden gevraecht, indien zij mochten hebben vrije electie, wije hemluijden dochten bij haerlieder conscientie die nutste ende bequaemste daertoe te wesen; daerop elcx ons geantwoirdt heeft inder manieren hiernae verclaert, mits protestatie die veel van den capittulaeren gedaen hebben, dat zij daertoe nyet zeer wel op verdocht en waeren. Dat zij 't gundt dat zij souden verclaeren souden moegen altereren ende verantwoorden ten dage van de voors. electie.

Eerst de Capittularen.

Hollant. — Die joncfrou van der Bouckhorst heeft genomineert voor die bequaemste omme abdisse te wesen joncfrouwe Waelraven van Harwynen.

Gelre. — Baecx die oude en heeft nyemant willen nomineren seggende dat zij ingheensins op bedacht en was.

Gelre. — Poelgheest heeft genomineert Oude Baecx.

Brabant. — Daesdonck heeft genomineert Oude Baecx.

Gelre. — Brakel heeft genomineert Oude Baecx.

Gelre. — Harwynen heeft genomineert die priorinne oft d'oude Baecx.

Oversticht. — Muylaert d'oude heeft genomineert Oude Baecx.

Gelre. — Berchhuysen heeft genomineert Aemeroede.

Gelre. — Jonge Baecx heeft genomineert Oude Baecx.

Gelre. — Rossum heeft genomineert Oude Baecx.

Gelre. — Waerdenborch heeft genomineert Oude Baecx.

Oversticht. — Yttersum, die zuster is van oude Muylaert, heeft genomineert Oude Baecx.

Hollant. — Wijngaerden heeft genoemt Berckhuysen.

Dese naevolchende en zijn gheen Capittularen noch en sullen gheene stemme hebben in de electie.

Hollant. — Aemeroede heeft genomineert Berckhuysen.

Hollant. — Noortich heeft genomineert Oude Baecx.
Gelre. — Bemmel heeft genomineert Oude Baecx.
Hollant. — Delwijn heeft genomineert Oude Baecx.
Hollant. — Boscheijsen heeft genomineert Oude Baecx.
Hollant. — Schoten heeft genomineert Aemeroede.
Oversticht. — Jonge Muylaert heeft genomineert Oude Baecx.
Hollant. — Heemskerck heeft genomineert Berckhuysen.
Hollant. — Does heeft genomineert Oude Baecx.
Hollant. — Sonnevelt heeft genomineert Oude Muylaert.
Hollant. — Spierinck heeft genomineert Berckhuijsen.

G. ASSENDELFT.

P. DE GOUDA. 1)

De beide Commissarissen aan den Graaf van Hoochstraeten, Stadhouder-generaal van Holland. — 1527, 21 Juny.

Edele, vermoghende, welgeboren Heere, wij ghebieden ons dienstelicken tot uwer Edelheijden.

Mijn Heere, nae dat die abdisse van Leeuwenhorst deser werelt overleden is geweest, zoe zijn wij in abscentie van den Heere van Maele ende Mr Vincent Cornelisz., die mit ons in gelycke saicke bij onse genadige vrouwe ende uwer Edelh. gecommitteert zijn geweest, gereijst in den zelven convente ende hebben den religieusen aldaer geadverteert van 't previlegie van den Keyser ende van

1) Ofschoon deze lijst alleen reeds vroeger (Bijdr. X, blz. 291) door Pr v. L. werd medegedeeld „al was het slechts omdat in de namen alleen der kloosterlingen een bewijs ligt van den vromen zin der voornaamste familiën van een goed deel van ons land": zoo verdient toch gewis herhalen de voorkeur boven verwijzen. *Red.*

't recht van zijner Mat[s] nominacie, ende voirts alst al te saemen blycken mach bij een proces verbael, 't welck wij uwer Edelheyt hierinne besloten overzeynden.

Nae dat 't schijnt ende uwer Edelh. breeder verstaen zullen uuyt het voors. proces verbael, zoe zijn die voors. conventualen ende bijsonder die capitularen meest Geldersche ende uuytheemsche joncfrouwen, ende van die zelfde die ondersaeten sijn van den Keyser ende zijn niet wel bequaem omme abdisse te wesen, overmits dat se veelal noch zeer jonck ende eerstaencomende zijn. Welcke capittulaeren zoe 't ons schijnt meest al genegen zijn omme te kiesen die onde Jonckvrouwe van Baecx, die zuster is van Heer Jan van Baecx, onderschout van t Shertogenbossche ende is geboren Gelders, maer haer broeders ende vrunden zijn altijts geweest van der zijde ende houdende die partie van de Keyserlycke Majesteyt. Welcke joncvrouw van Baecx ons dunct een zeer bequaem joncfrou te wesen; dan is oudt zoe wij verstaen omtrent LXIX jaer.

Mijn heere, ons dunct ter correctie dat aen dese abdie van Leeuwenhorst nijet veel machts en hangt, alzoe die abdisse in Hollandt geen jurisdictie en heeft ofte en exerceert, ende oock zoe en isser nyemandt die daeromme solliciteert ofte doet solliciteren, daer wij af weeten, maer hangt die macht alleen omme te introduceren dat recht ende nominatie van de Keyserlycke Majesteijt, ende omme dat te mogen gebruycken bij consequentie in der abdeije van Rijnsburgh ende andere die gescaepen zijn onlancx te vaceren, ende om de voors. nominatie te introduceren. Zoe zoude ons goetduncken, ende is mijn Heere die president van Hollandt mitten welcken wij dese saecke gecommuniceert hebben van gelycken advijse, dat men ten daege van der electie practiseerde als dat die voors. conventualen en capittulaeren procedeerden via simplicis com-

promissi ende dat zij onder anderen mede compromitteerden in mij deken van Naeltwyck ofte andere geestelicke, die men van 's Keysers wegen daerbij zoude mogen vougen, dewelcke uuyte voorsz. conventualen verstaen zouden waer die electie zoude willen vallen, ende zoude dan die andere commissarissen daervan adverteren, ten eynde dat die zelfde van 's Keysers wegen genomineert mochten worden, ende dat dan alzulcke religieusen als bij den Keijser daertoe genomineert, bij henluyden worde geeligeert, daerof dat men zoude doen maken een auctentyck instrument ende dat brengen in den camer van den cheerters [charters?] alhier in Hollant; daer mede hem die Keyser in toecomende tijden zoude moegen behelpen. Ende off die voors. capittulaeren al wilden blijven bij de electie van de voors. oude Baecx ende dat die zelfde van 's Keyserswegen genomineert waere, zoe en is daer geenreleij peryckel inne gelegen overmidts haer oudheijt. Want die conformatie alleen gehaelt wordt aen den abt van Camp residerende in den gestichte van Coelen, die in der electie present moet wesen ende terstont die geeligeerde confirmeert, zonder datter eenige vorder costen op loopen; ende of diezelfde bij avonture niet lange en leefde is van cleijnder prejudicie; want binnen vijff ofte zes jaeren die tijt verloopen zal, ende veel uuyt dese landen geboren, die noch volle jonck zijn, zullen binnen middelen tijden bequaem moegen worden. Ende of die voors. capittulaeren muteerende haer opinie een ander wilden kiesen, bij avonturen oick van buyten wesende, zoe dunct ons nochtans uyt de voors. redenen datter geen pericul inne gelegen is, mits dattet altijt geschiet bij voergaende nominatie van den Keyser. Ende indien uwer Edelh. zulx belieft gedaen te hebben, zoe sal ons van noode wesen, te hebben brieve van onse genadige Vrouwe, addresserende aen den voors. abt van Camp, daerbij hij versocht worde, dat hij

de Keyserlycke Majesteijt in 't recht van zijnre nominatie geen hinder, letsel ofte empeschement en doe, mit comminatie indien hij contrarie dede mijn genadige Vrouwe ons last gegeven heeft, allen den goeden van dezelven convente van Leeuwenhorst te doen stellen in arreste ter tijt toe dat zij die Keyserl. Majesteit zullen hebben geobedieert, ende van gelijck brieven zullen ons van noode wesen te hebben, addrescherende aen de priorinne ende geene [1]) capittulaeren van den voors. convente. Oick sal ons van noode wesen, te hebben brieve van onse genadige Vrouwe, of van uwer Edelheyt adrescherende aen den voors. Heere van Maele, Meester Vincent ende ons ofte aen die een oft twee in absentie van den anderen, daermede wij gecommitteert worden van 's Keysers wegen te moegen nomineren die ghenen die bevonden sal worden alder nutste ende bequaemste daertoe te wesen ofte daer 't recht Keyserlycke Majesteyt best mede bewaert sal sijn, inhoudende oick de clausule dat in gevalle die voors. conventualen die nominatie van den Keyser nijet en wilde admitteeren, dat wij dezelfde daer toe bedwingen zullen bij alle behoorlycke ende betamelycke wegen van bedwange, hetzij bij in arreste te stellen alle des convents goeden ofte anders, ter tijt toe zij geobedieert zullen hebben.

Ende alzoe wij verstaen dat die voors. abt van Camp zeer incurijt is, zoe dat wij beduchten dat hij ons eenige wederspannige zoude maecken, zoe waer oick wel van noode, te hebben copie autentyck van dat indult apostolyck, daermede der Keyserl. Majesteyt de nominatie gegunt ende verleent zijn geweest.

Mijn Heere, indien U belieft in dese saicken anders gedaen te hebben, Uwer Edelheyt sal believen ons daerof

---

1) Gemeene? *Red.*

te adverteren ende wij zullen ons van als [alles] vougen ende employeren naer Uwer Edelheits ordonnancie ende alzoe den dach van de electie geleijt en gestelt is den eersten July naestcomende, zoe is ons van noode, te hebben Uwer Edelheyts antwoirde goets tijts voor den voors. dach ende alzoe geringe alst doenlycken wesen sal, daernaer wij ons zullen reguleren. Dat kenne Godt die Uwer Edelheyt spaeren ende behoeden wel zaelich ende gesont. Gescreven in den Hage desen 21 Juny A° xxi. [1])

Uwer Edelheyden goetwillige dienaers,

G. v. Assendelft.
Pr. de Gouda.

Margareta aan den abt van Camp. 1527.

Eerweerdighe vader in Gode, lieve beminde. Zoe den Keyser onsen Heere ende neve bij indult apostolicque toebehoirt ende competeert de nominatie tot alle den digniteyten van alle de kerken van sijne landen van herwaertsover ende hij daeraff in vredelycke gebruyck ende possessie is: Soe ist dat wij tot conservacie van onsen voirs. Heere en neve recht, en nijetemin begerende tot den prelature van 't godshuijs van Leeuwenhorst voorzien wesen van persone daertoe nut, abel [habil] ende sufficient, hebben wij den deken van Naeldewyck ende Heeren Gerrijt van Assendelft, ridder, 's Keysers rade gecommitteert informacie te nemen, welcke van de religieusen van voirs. godshuijs tot den prelature van dien nutter ware ende hemluyden last geven, denselven daertoe bat gequalificeert den voirs. Religieusen van wegen den Keyser tot huere abdisse te nomineren ende te presenteren, opdat zij

1) Er staat verkeerdelijk xxi voor xxvij.

denselve daertoe kyesen ende eligeren souden als [?] ende de commissarissen breeder te kennen geven sullen. Begheerende daerom, ghij hemluyden ende elck van hen desen angaende geloove gheefft als ons selve, ende dat ghij tot den electie ende promotie an den prelature der selve godshuyse voirderen wilt den ghenen die u en oick den voirs. Religieusen bij de voirs. commissarissen van wege den Keyser onse Heere en neve, tot den eere Gods ende tot proffit ende welvaert van den godshuys, nut ende onsen Heere bequaem genoemt ende gepresenteert sal worden, ende hierinne doen wilt zoe de Keyser u betrouwt, opdat hem van egheen noot en zij, tot conservacie van sijn recht, die wegen van justicie aen te nemen; het welck, want 't selve den voirs. godshuys nyet proffijtelyck wesen en soude, wij liever verhuedt zaghen. Eerweerdighe etc.

Tongeren, den 27 Jun. 1527.

A. v. Lommel S. J.

Rijksarchief te Brussel „*Aadienee*" en „*Patentes ecclesiast.*" (*Liasse* 1028).

OVER EEN' NIEUWEN PASTOOR TE HOORN.
19 Jan. 1563.

By den Coninck.

Weerdige, lieve, beminde. Alsoe van wegen der Burgemeesteren van der stede van Horn in Hollant ons gerecommandeert is geweest eenen Heer Clement Maertens om te mogen obtineren die pastorye van der parochiekercke aldaer, jegenwoerdelyke vacerende by den overlyden van Wylen Mr Maerten Pieters, [ende] zoe ghij byde stucken hierby gevuecht zult mogen verstaen; ende want in dezen zorchlicken tyt grootelicx van noode is tot zulcke ende gelycke pastoryen te stellen geleerde Catholycke persoenen ende van goeden leven ende conversatie; zunderlinge gemerct, dat in deselve stede ende daeromtrent diverse sectarysen ende ketters verkeeren ende hanteeren, zoe wij bericht werden: Bevelen ende ordineren wij u daeromme wel ernstelyken dat ghij den voorn. Heer Clement Maertens wel ende nerstelicken examineert om te wetene oft Hij tot 't bedienen derselver pastorye nut ende bequaem zoude mogen wesen. Ende ons daervan scriftelicken adverteert oft den Eerweerdigen onse lieve getrouwen Heeren Viglius van Zwuychen, proest van St. Baefs-kerke te Gendt, hooft ende President van onze secreten Raedt; ende indijen de voors. Heer Clement daertoe nyet bequaem bevonden en worde, zult ghij ons eenen anderen nomineren daertoe nut ende gequalificeert zijnde om voorts daerinne gedaen ende geordent te worden zoe 't behooren zal. Weerdige etc. Uit Brussel.

Inscriptio: Den weerdige onze lieven, beminden Heere Joes de Tileto, d^r in de Godheit der Un. v. Loeven, Proest van Walcourt, Inquisiteur etc.

(Brusselsch Rijksarchief).

Uit de nagelaten papieren van Pr A. van Lommel, S. J.

STOORNIS EENER PAAPSCHE MIS

MET DE GEVOLGEN DAARVAN TE 'S GRAVENHAGE.

A° 1592.

Verklaringe van de persoonen ende heurluijder naemen; die hen opten 28en Meij lestleden begeven hadden ten huijse van Joufvr. van Alckemade, alwaer bij eenen Balthen Cornelisz., wesende van de Carthuijsers Orde buijten Delft, contraire die placcaten gedaen worde seeckere singende Misse, welcke vergaderinge ten selven daege bij den voorschr. procureur-generael verstoort is geweest etc.

Eerst Joufvr. van Alckemade d'oude.

2. Joufvr. Petronilla van Alckemade.

3. Pouwels van Alckemade.

4. Jacob van Alckemade.

5. Maritgen Petrusdhr, tot Delft, wesende een nichte van de weduwe.

6. Het Jonckwijff ter selver plaetse.

7. Mr Maerten Tromper.

8. Mr Corn. Dirixsz., schoolmeester, wesende die broeder van Mr Adriaen Dircxs., procureur.

9. Jonckfrou Schynkels.

10. Agatha van Capella.

11. Anneken Ghysbrechtsdhr, geboren van Bommel, woonende ten huijse van Meijnsgen Willemsdhr, woonende in Jan Heijndrickstraet.

12. T., dochterken van Jan van Florij, wesende seer jong van jaren.

13. De voors. Meijnsgen Willemsdhr.

14. Jan Marcus, weesende een soontgen van Marcus de wever, in de Lorresteech, oudt sijnde omtrent XII jaeren ende geen middelen hebbende.

15. Maritgen Kits, woonende in den bouck, alhier in den Haege.

Specificatie van de penningen bij den voorschreven procureur-generaal van de voornoemde persoonen ontfangen, waerinne sijlieden elcx volgende die placcaten vervallen waeren; daervan de Graeffelicheijt volgende 't selve placcaet een derde paert is competerende.

Eerst ontfangen van de voorschreve Joufv[r] van Alckemade ter cause, dat die misse tot haeren huysse gedaen is geweest . . . . ij[c]

Noch uijt hare handen ontfangen gelijke hondert guldens ter cause, dat zij met haer voorschreven dochter ende twee soonen gevonden sijn geweest in de voorschreven vergaderinge; ergo hier deselve i[c]

Noch heeft sij betaelt voor haere nichte. . . . xxv £

Noch heeft sij betaelt voor [de] dienstmaecht [alsoe deselve seer arm is] bij accoort en veel biddens . . . . xvj £

M[r] Maerten Tromper, advocaet . . . . . xxv £

M[r] Cornelis Dircxsz., schoelmeester [wesende die broeder van M[r] Adriaen Dircxz., procureur]. xxv £

Jouffr. Schynkels . . . . xxv £

Anneken Ghijsbrechtsdhr. van Bommel . . . xxv £

Meynsgen Willemsdhr. . . . . xxv £

Maritgen Kits . . . . xxv £

De voorschreven Agatha van Capella en is nijet te becoemen, noch en houdt geen fixum domicilium; en sal

metten eersten jegens haer geprocedeert worden. Ergo hier voor memorie.

'T voorschreven dochter van Florij, wesende die nichte van den voors. procureur-generael heeft insgelicx nijet betaelt; soe omme hare jonckheijt, als andere respecten. Dunckt daeromme onder reverentie, dat bij den procureur-generael omme betaelinge nijet [?] en behoort geprocedeert te worden. Ergo hier mede voor memorie.

De voors. Jan Marcus en heeft ingelycx nyet betaelt, omme redenen hiervoren verhaelt. Ergo hier mede voor memorie.

Somma dat de voorschreven procureur-generael in als [alles] ontfangen heeft de somme van iiij^c^xcj £ te XL gr.

Affgetoegen van de voorschreven iiij^c^xcj £ eerst een derdendeel den aenbrenger betaelt.

Noch een derdedeel den procureur-generael als officier toecommende.

Compt sulcx de Graeffelyckheijt voor een derde paert in de voorschreven somme, de somme van I^c^LXiii £. 1 blancke.

Welcke voors. somme de voorschreven procureur-generael te vreden is, volgende die resolutie van den raide te betalen in handen van dengeenen, die hem geordonneert sal worden, sulcx te doen.

Aldus overgelevert in den Raide den XI January a^o^ XV^c^ twee ende 't negentich.

G. DE FLORIJ.

(Rijksarchief: Hof van Holland).

Uit de nagelaten papieren van Pr A. van Lommel, S. J.

ANTWOORDEN GEDAAN DOOR Mr CORNELIS DIRKSZ. DE JONG, ROOMSCH PRIESTER, OP EENE EXAMINATIE HEM GEDAAN VAN WEGE HET HOF VAN JUSTITIE TE 's GRAVENHAGE. — A° 1601.

Examinacie, gedaen door expresse last van den Hove van Hollandt, bij ons Franchois de Coninck ende Henrick Rosa, Raden ordinaris van den voirz. Hove, mitsgaders Gijsbert van Hogenhouck, Secretaris ordinaris in denselven Hove, aen den persoen van Mr. Cornelis Dircksen de Jong, up den 9 Junij 1601.

Seyt Hij die spreeckt wel te kennen eenen Mr Sasbout Vosmaer, ende dat de kennisse van dien, Hem al angecommen is binnen de stadt Loeven daer Hij ter schole lach, sonder dat Hij alsdoen sulcke familiare kennisse met denselven hadde, gelyck Hij naerderhandt seijt met denselven gehadt te hebben.

Seijt nyet te weten waer die selve Mr Sasboudt hem onthoudende is, ende dat Hij al over drije maenden uuyt Hollandt vertogen is, nae zijn beste wetenschap.

Seijt nyet te weten waermede die selve Mr Sasboudt alhyer te lande hem geneert heeft, anders dan dat Hij hem stille gehouden en met zijn eygen particuliere saaken gemoeyt heeft.

Verclairt voirts Hij die spreeckt dat Hij wel heeft gehoert de gemeene fame sulcx te wesen, dat d'voorsz. Mr Sasboudt soude wesen bisscop ende *dat Hij eenige macht ende auctoriteyt heeft* sonder te *weeten van wijen* ende sonder oock dat Hij oeyt gesien heeft eenige mandaten, Bullen, brijeven ofte commissien die denselven Mr Sas-

boudt van den Paus ofte zijnen Nunce ofte eenige pauselycke Bisschoppen ofte prelaten souden gegeven zijn. Veel min dat Hij last soude gehadt hebben van den Paus ofte zijnen gedelegeerden omme alhyer te lande de pauselycke Religie te vorderen, Aconyten, Diaconen ofte Priesters te ordineren of te stellen.

Seyt Hij die spreeckt ongehouden te zijn te verclaren off den voers Mr Sasboudt geauctoriseert soude zijn geweest alhyer te lande geestelycke jurisdictie te exerceren, afflaten te vercundigen, 't absolveren à casibus reservatis ende dyergelycke acten te exerceren, seggende dat Hij die spreeckt een simpel personagie is, hem met anderluyder saecken nijet te bemoeyen.

Seyt oock nyet te weten dat de voorn. Mr Sasboudt eenige persoonen in de voerschr. saecke soude gebruyckt hebben.

Verclairt d'voorsz. Mr Corn. Dirckxz. des bij ons gevraecht zijnde, dat Hij priester ende lange tydt daer voorn gehouden is geweest, sonder dat Hij seijt jaer ofte dach onthouden te hebben, wanneer hij priester geworden is; maer dat het geweest is nae de pacificatie van Ghendt, sonder oock dat Hij die spreeckt [des bij ons gevraecht ende zeer gerequireert zijnde] heeft willen seggen die plaetse daer Hij zijn eerste misse gedaen heeft, twelck Hij seijt nyet gehouden te zijn te openbaren.

Seyt zijn ordinem presbyteralem ende macht om misse te moeghen doen ontfangen te hebben binnen de stadt Antwerpen bij wijlen Torrentio, in zijn leven bisschop aldaer, sonder den tijdt [soe vorens geseyt is] wanneer tselve geschiet is, onthouden te hebben.

Seyt wel hoorn noemen te hebben eenen Mr Pieter Herselius, maer gheen kennisse aen Hem gehadt te hebben.

Seyt Hij die spreeckt wel gehoort te hebben, dat de voirn. Mr Pieter Herselius een canonick soude zijn maer

gantselyck nyet te weten waer die selffde zijn residentie gehouden ende waermede Hij ommegegaen heeft.

Seyt Hij die spreeckt veel min te weten, off die voorn. Herselius eenige commissien, mandaten, bryeven ofte Bullen van den Paus, zijnen Nunce ofte andere geestelicke Bisschoppen gehadt soude moegen hebben omme hyer te lande geestelicke jurisdictie nae 't gebruyck des paeusdoms te exerceren.

Seyt nyet te weten ofte oeijt gehoort te hebben, dat d'voorsch. Mr Pieter Herselius met den voorn. Mr Sasboudt eenige contentie ende geschill onderlinge soude moegen gehadt hebben, noopende 't exerceeren ende bedienen van heuren respective commissiën, Bullen ofte mandaten, veel min te weten de oorsaecken waerdoer deselve dissentie ofte twist oorspronck soude genomen hebben, ofte wat personen daermede gemoeijt zijn geweest.

Seyt Hij die spreeckt, nijet gehouden te zijn t'openbaren ende Ons te verclaren, off alhijer te lande bij namen tot Dordrecht, Amsterdam ende in eenige steden vant Noorderquartier ofte ten platten lande in Hollandt ende Zeelandt eenighe geestelycke personen hem zijn onthoudende, hebbende macht uyt cracht van haere mandaten, bryeven ofte Bullen geestelycke jurisdictie te exerceren, afflaten te gheven, priesters te maecken ende t'absolveren à casibus reservatis, nochte waer dieselve woonende ende heure mandaten ofte Bullen te werck stellen. Ende dat Hij den duyvel nijet en wil slachten ende accusateur van zijn eygen broeders wesen.

Seyt voirts Hij die spreeckt, dat Hij *van de voors. Commissarissen van den Paus* hyer voorn. [voren] genoemt gheen particuliere commissie ofte last ontfangen ofte geanvaert heeft omme afflaten te vercundigen ende dyergelycke acten te exerceren onder den gheenen die van de Roomsche religie zijn.

Hem die spreekt vertoont zijnde zekere missive, geteyckent bij Bernardus Joannes de Goes, mitsgaders zeecker memoriken, seyt de handt van dien nyet te kennen, noch nyet te weten bij wijen deselve respective gescreven zijn, Ende was onderteyckent:

M[r] Cornelis de Jong Dirckz.
G. Hogenhouck.
1601.

Er stond op den rug van het voorgaande document:

Informatie rakende M[r] Sasbout Vosmaer, verdacht van bisschop te wesen. — 1601.

(Rijksarchief: Hof van Holland).

Uit de nagelaten papieren van P[r] A. van Lommel, S. J.

DELFTSCHE VLUCHTELINGEN

TE

CALCAR.

Het stadje Calcar, dat in den *trubbelen tijt* aan *Cornelis Jacobsz. Bam*, genaamd *Brouwer* [1]), den oud-Burgemeester van Amsterdam, en aan diens neef Mr *Jacob Buijck* [2]), den laatsten pastoor der Oude- of Sint Nicolaaskerk te Amsterdam een rustig verblijf aanbood, schijnt ook voor andere trouwgebleven geestelijken en leeken een veilige have geweest te zijn.

Dezen zomer, bij het snuffelen in het parochiaal archief van genoemd stadje, vond ik in een Antiphonarium Romanum van 1576 enkele merkwaardige aanteekeningen, welke als bijdrage voor de geschiedenis van ons Bisdom van groot belang zijn. Die aanteekeningen, zij waren geschreven in een soort kalender, welke het genoemd Antiphonarium voorafging. Ik las daar:

23 *augusti* 1579 *obyt hic exul D. ac M. Gerhardy Sasbout Delphius presbyter hic sepultus.*

24 *Octobris* 1589 *obiit D. ac M. Sasbout Jois Delphensis, psby hollandis hic exul.*

16 *Augusti* 1584 *obiit D. Petrus Besulaeus Delphensis Sacellanus Calcarrius.*

De namen der twee eerstgenoemde geestelijken zijn voor ons geen geheel onbekende. Wie echter *Petrus Besulaeus* kan zijn, weten wij waarlijk niet. Waarschijnlijk

1) Zie mijn *Cornelis Jacobsz. Bam*, Amsterd. Jaarb. 1890.
2) Zie mijn *Mr. Jacob Buijck*, Jaarb. Alb. Thijm, 1891.

is de naam van dien Delvenaar volgens de gewoonte dier tijden verlatiniseerd. Misschien heette hij eenvoudig *Pieter Besselszoon* of *Wesselszoon*, zijnde een oud-hollandsche naam, waarvoor men later den meer deftigen griekschen naam *Basilius*, of den slavischen naam *Wenceslaus* aangenomen heeft. [1])

Het geslacht, waaruit de twee in ballingschap gestorven priesters gesproten zijn, is, zegt de *Batavia Illustrata* „een van de outste Edele schiltboortige familien van Rijn„lant, alwaer sij ter Vierschare met de Graven van Hol„land, en naderhant met desselfs Balliuwen over eenige „Eeuwen altijts onder de Welgeboorne zijn verschenen." De *Sasbouten* behoorden niet alleen tot een patricisch Delftsch geslacht, waarvan de laatste vrouwelijke telg *Liduina* huwde met „*Leonard Graaf van der Nath*", een Zuid-Nederlander, maar het telde ook menig priester en geestelijke dochter als: *Adam Sasbout*, den geleerden Minderbroeder; *Sasbout Vosmer*, den bekenden Vicarius Apostolicus der Hollandsche Missie; *Eva* en *Ida* „begijn„tjes tot Delft", alsmede de hiervoor genoemde *Gerardus* en *Sasbout Sasbout.*

Deze laatstgenoemden waren broeders. Hun grootvader was *Sasbout Dircksz.*, burgemeester van Delft, overleden 1508; hun grootmoeder *Machtelt van der Dussen* overleden 1538. De vader *Jan Sasbout*, die niet minder dan 25 maal tot de burgemeesterlijke waardigheid werd geroepen, werd geboren in 1491 en is in 1573 overleden. De moeder *Elisabeth van der Burch*, stamde uit het adelijk geslacht *van der Burch* van de ridderlijke hofstede Burg bij Rijswijk, dat ook enkele geuzen burge-

---

1) Zie de hollandsche en friesche naamlijst van het voormalig *Rituale Romanum contractum*, in *De Katholiek* Dl. CII, blz. 228-249, beschreven door R. D. J. J. Graaf.

meesters aan Amsterdam leverde. Hun broeder *Adam* was de hierboven genoemde Minderbroeder, hun zuster *Eva*, het Delftsche begijntje. Hun zuster *Margaretha* trouwde *Michel Vosmer*, uit wier huwelijk geboren werd *Sasbold Vosmeer*, de Apostolische vicaris en aartsbisschop van Philippe. *Pieter van Opmeer* [1]), schrijft in zijn Historie der Hollandsche Martelaren, blz. 243, over genoemden *Jan Sasbout* en zijne vrouw: „Delft heeft eertijds voor- „treffelijke mannen uitgeleverd, genoeg kenbaar door de „overblijfselen der ware deugd en heiligheid van *Joannes* „*Sasbout* en *Anna Duistia* sijn huisvrou, die de godde- „loosheid van haar eeuw betreurende, van droefheid ge- „storven sijn. Van welke de eerste 25 maal burgemeester „geweest sijnde, wegens sijn deugtsaam leven, sorg en „bekommering voor den armen, en godsdienstigheid om- „trent den Alderhoogste, grootelijks van sijn borgers is „geeerd geweest. En deze (zijne vrouw) als een andere „dogter van Phanuel noit afweek van des Heeren tem- „pel, maar haar gantsche levenstijd daar doorbragt met „vasten en bidden.”

Het brave leven der ouders was zeker van invloed op het kiezen van den levensstaat der kinderen. Drie zonen en eene dochter wijdden zich aan den dienst van God.

Sasbold en *Gerardus* voltooiden hunne studien aan de

---

1) *Pieter van Opmeer* was gehuwd met *Sophia Sasbout*, de eigen nicht van bovengenoemden *Jan*, van wien hij een tijdgenoot was. Het bevreemdt mij derhalve zeer, dat hij, die goed op de hoogte konde zijn van de namen der familieleden van zijn vrouw, *Anna Duistia* de huisvrouw noemt van *Jan Sasbout*. Daar zijn *Historia Martyrum* 31 jaren, en de hollandsche vertaling 106 jaar na zijn dood verschenen zijn, en daar bovendien door enkele historici de authenticiteit van dat werk in twijfel wordt getrokken, zoo is het moeilijk te beslissen of de naam van *Anna Duistia*, zooals hij voorkomt in de *Historie der Hollandsche Martelaren* Anno 1702, blz. 243, wel juist is. De *van der Dussen's* = Dussia (?) waren verwant aan *Jan Sasbout* door zijn moeder *Machtelt van der Dussen*.

Hoogeschool te Leuven, waar zij den 21 Maart promoveerden. *Sasbout* was op die promotie n° 42, en *Gerardus* n° 58 van de 163 gepromoveerden. [1]) Na hunne promotie zijn beiden waarschijnlijk naar hun geboortestad teruggegaan. *Sasbold* heb ik evenwel, niettegenstaand mijn herhaald zoeken, in geen geestelijke bediening hier te lande aangetroffen. Dat hij echter in Holland het H. Priesterambt heeft uitgeoefend, bewijst de titel: *psby holland.*, welke hem in de hiervoorgenoemde aanteekening is gegeven. *Gerardus* was Nonnen-pater van het klooster van S. Anna te Delft [2]), dat gelegen was, waar nu de Nobelstraat de S. Annastraat kruist. Het klooster, dat een zeer heerlijk en prachtig gebouw is geweest, had een zeer groote kapel.

Bij het geusworden van Delft is het klooster onteigend en schijnen enkele priesters verbannen te zijn geworden, althans uitgeweken te zijn. Dat *Sasbold* en *Gerardus* onder de verbannenen behoord hebben, verwondert ons niets, nu wij weten aan welk katholiek geslacht zij verwant waren.

Amsterdam, Nov. 1894. BERNARD J. M. DE BONT.

---

1) Analectes pour servir à l'histoire Ecc. dela Belgique, T. III, p. 250.
2) v. Bleyswijck. Gesch. der stad Delft.

NOG EEN EN ANDER OVER HET KLOOSTER
DER H. MARIA VAN NAZARETH TE ALKMAAR.

In het gemeente-archief van Alkmaar vonden wij een bundel stukken betreffende bovengenoemd klooster, als eene welkome aanvulling van het in het Stedelijk Museum voorhandene, waaruit onze in het 18e deel der *Bijdragen* opgenomen beschrijving is geput. Hij bevat enkele origineele bescheiden, waarvan wij slechts, niet altijd nauwkeurige, afschriften of uittreksels kenden, verder eenige ons vroeger onbekende stukken en eindelijk den op blz. 26 vermelden inventaris, waaruit wij nog verschillende bijzonderheden kunnen vernemen.

De stichting van de mater *Dieuwer Claesd.* en 2 priesters „op Sinte Antonius martirsdach" (zoo staat er letterlijk in 't origineel) 1455 (zie bl. 5) mag niet naar den nieuwen stijl op 17 Januari 1456 gebracht worden, want de confirmatie door *Wouter van Gouda*, priester en aartsdiaken van de S. Pieterskerk te Utrecht, had in September van hetzelfde jaar 1455 plaats. Het stuk land, volgens onze vroegere bron *Slobbenys ven* genoemd, heet in den stichtingsbrief *Sloepruchem*, en in eene door *Jan Maartensz.* priester, in tegenwoordigheid van *Sijmon Sijmonsz.* priester, geteekend afschrift *Sloperich hem*, dus reeds niet eensluidend.

De vergunning door heer *Johan van Schiedam*, den 5 Januari 1457, voor *Gerrit Jansz.* van Alkmaar, klerk van het utrechtsche bisdom en door keizerlijk gezag notaris, en de getuigen heer *Jan van Leiden* en *Albert Dirksz.*, priester van genoemd bisdom en kapelaan der

parochiekerk, gegeven aan het middelhof en het jongehof (bl. 6), werd verleend in tegenwoordigheid van *Gerbrand Nicolaasz.*, rector en procurator van het eerste, en *Dirk Jansz.*, procurator van het laatste convent.

De stichting door 4 zusteren (bl. 8) was niet van den 18 maar van den 19 October 1460, en geschiedde in het bijzijn van 2 priesters van het utrechtsche bisdom, waarvan de tweede niet *van den Berg* maar *van der Burch* heette, gelijk een der geschonken stukken land niet *de Valaer* maar *de Valert*. De bisschoppelijke bekrachtiging was van den 2 December. Het overblijfsel van het kloosterzegel aan den fundatiebrief toont in een cirkel, waaromheen niet dan sporen van letters zijn te bemerken, de gekroonde Moedermaagd in ruim geplooid gewaad, het Christuskind met nimbus om het hoofd op den rechterarm dragende.

Blijkens verklaring van *Jan Philipsz.*, vicaris-generaal van den pater-generaal der minderbroeders, den 8 November 1475 in het klooster dier orde te Alkmaar gegeven, nam hij heer *Adriaan*, rector, mater *Anna* en de overige zusters van het jongehof wegens betoonde devotie in de broederschap op, met toekenning, zoowel in leven als in sterven, van volkomen deelgerechtigdheid aan alle genadegaven en verdienstelijke werken, welke de Gever alles goeds door de broeders en zusters der orde van poenitencie mocht doen verrichten, opdat zij, door veelvuldigen bijstand van voorbeden geholpen, hier vermeerdering van genade en hiernamaals de belooning des eeuwigen levens bezitten mochten. Tevens begeerde hij, dat na den dood der begiftigden door de broeders zou worden gebeden, gelijk zulks in de orde voor de voornaamste weldoeners gebruikelijk was.

Eenige koopbrieven vermeerderen onze kennis van de eigendommen der instelling. Den 11 Januari 1481 verkochten, voor schepenen van Edam, eene weduwe met

hare kinderen en 2 zwagers, en met consent dezer weezenvoogden, aan het jonge hof al wat zij mochten beërven van „griet heyn viskers hoir oude moye eñ korstii mathys dochter hoir echte moye"; den 29 Juni 1489 stelden, voor schepenen van Niedorp, 2 personen zich als waarborg voor *Pieter Garbrantsz.* wegens verkocht land, voor mogelijk verhaal aanwijzende „dat lutke stuck" in den ban van Oude Niedorp; den 8 Augustus 1492 werd, voor den schout van Warmenhuizen en Oudcarspel, aan het klooster verkocht een stuk land in den ban van Oudcarspel, geheeten „die ven van tsuyden vp die diepsmeer", groot omtrent 10 geerzen; den 8 April 1493, voor schepenen van Winkel, door *Sijmon Sijmonssoen*, pater van het convent, met *Aelbert Renssenzoen*, zijn gekoren voogd, aan de mater *Katrijn Jansd.*, tot des convents behoef, in recompense en betaling van 50 rijnsgulden 's jaars lijfrente, welke de mater denzelven heer *Sijmon* bebriefd en bezegeld had, de helft en nog 1/12 in een zaadland in den ban van Winkel, geheeten *Lambert Borijtssoens zaet;* den 25 April 1504, voor schepenen van Niedorp, aan genoemden pater 5 geerzen min 3 sneezen land in den ban van Oude Niedorp, geheeten *Mathijs lant;* en den 27 November 1510, voor den schout van Koedijk, door kerkmeesters en geburen aldaar, een stukje rietland, groot ongeveer 2 morgen, in den ban van Bergen.

Bij acte van 23 Januari 1522, voor leenmannen der grafelijkheid, verklaarden 2 lieden van Warmenhuizen, dat *Sijmen Herckez.*, vandaar, als erfgenaam van wijlen *Eggl... Albertsz.* met het convent overeengekomen was wegens de nagelaten goederen, het convent vrijwarende voor last en schade en daarvoor land verbindende. Aangezien de superscriptie luidt: „vā ghueert aelberts weeghen", vermoeden wij, dat deze kloosterlinge eene zuster van den overledene was.

De inventaris, welken wij noemden, omschrijft den inhoud van een kistje, bij den gerechte van Rhenen door den vroegeren pater *Gerrit Jansz. van Aken* overgeleverd. Daarin werden bevonden:

2 Registers, behelzende specificatie en verklaring van des convents inkomsten, zoo van landhuur als rente, mitsgaders memorie van zekere landen door pater *Maerten formenus* [1]) verkocht; het grootste register beginnende met de verhuring en den ontvang van de landperceelen, het kleinste met de losrenten enz.

10 Rentebrieven van *f* 2 tot *f* 25, samen *f* 71½, en andere brieven, waarvan in het register van den pater geen melding werd gemaakt; daarentegen ontbraken er 16, van *f* 3 tot *f* 25½, samen *f* 119½, waarvan het wel gewaagde.

3 Pachtbrieven van bezittingen te Alkmaar, Bergen en Winkel.

Eén rentebrief van 1461 ten behoeve van *Barwout Barwoutsd.*, één van 1470, van een gouden leeuw 's jaars, ten behoeve van *Hillebrant Jansd.*, en één van 1468 met verband van land te Oudcarspel ten behoeve van het convent.

Acte, verleden voor den notaris *Dirk van Teylingen*, waarbij *Aeft Fransd.*, van Hoogwoud, conventuale, het huis *f* 11 schenkt, welke haar zusterling te Hoogwoud van haar op rente heeft, en als gift onder de levenden *f* 25, ter bevrijding van 't inne-erven van haar ouders goederen.

Het bewijs, gedagteekend 8 October 1525, eener gift van *f* 68 eens, door de dochter van wijlen mr. *Rembrant Sijmonsz.*

---

1) Er kan ook *formerius* uit gelezen worden, aangezien de schrijver de tittels op de i's verwaarloosde.

Het accoord, den 28 April 1528 gesloten met *Sijbout Lambertsz.*, van Oterleek, tot uitkoop der goederen, welke zijne zuster *Margriet Lambertsd.* bij doode van vader of moeder zou erven, waarvoor hij het convent de altijddurende rente beloofde eener hoofdsom van *f* 300.

Een bezegelde brief, inhoudende dat pater *Anthonie Anthonisz.* (*Viselaer*) bij testament *f* 10 vermaakt had, onder voorwaarde, dat het klooster aan elke conventuale 2 malen 's jaars zou geven een nieuwbakken wittebroodsbol met versch gekarnde boter: „ende soe tzelue bij tconuent nyet geeffectueert worde, soude de x gulden upgeleyt ende vrij worden."

Naar aanleiding van het vorenstaande, kan onze lijst op bl. 27 en 28 aangevuld worden met den procurator *Dirk Jansz.* in 1457, de maters *Anna* in 1475 en *Katrijn Jansd.* in 1493; en kan men bij den rector *Adrianus*, op 1480 genoemd, ook het jaartal 1475, bij pater *Sijmon Sijmonsz.* vóór 1506 nog 1493 voegen.

Op bl. 24 meldden wij het overlijden van *Neeltje Jacobsd.*, laatst overgeblevene van de geprofessijde zusters der 3ᵉ orde van *S. Franciscus*, in 1625, en van *Vrouwtje Hendriksd.*, laatste religieuse der 3ᵉ orde, in 1642. Wij hadden dit bij het door pastoor *W. Kleeff* over het klooster aangeteekende gevonden, met aanwijzing van het doodboek der minderbroeders als bron (de ten stadshuize voorhanden doodboeken der statie van *S. Franciscus* vangen eerst aan met 1657). Zoowel *Bots* als *Hofdijk* hebben dit bericht in verband met het klooster overgenomen, wat de laatst gestorvene betreft, zeker meenende, dat van 2 „laatsten" deze toch de allerlaatste was geweest. Intusschen werd in meer alkmaarsche kloosters den regel der 3ᵉ orde gevolgd, en eene *Neel Jacobsd.* vinden wij niet onder de door de stad gepensioneerden van het jonge maar van het oude hof, het convent van S. Catharina.

In 1614 werd hare jaarlijksche toelage van *f* 150 tot *f* 200, en in 1621, toen zij de eenige overgeblevene van dat convent was, tot *f* 300 verhoogd. Van het jonge hof genoten in 1618 nog 4 zusters toelaag, t. w. eene *f* 125, twee elk *f* 100 en eene, die overleed, over 1 kwartaal *f* 37,50. *Vrouwtje Hendriksd.* missen wij geheel onder de gepensioneerden, en het late jaar van haar overlijden maakt het wel wat onwaarschijnlijk, schoon niet onmogelijk, dat zij tot de alkmaarsche kloosterzusters zou behoord hebben. 't Schijnt raadzaam hare herkomst in het midden te laten en haar te houden voor een hier werkzaam klopje, dat één of meer medewerksters overleefd had.

C. W. BRUINVIS.

EENIGE DOCUMENTEN

BETREFFENDE

DE FAMILIE BOELENS - DEN OTTER.

De acten, welke hier worden afgedrukt, zijn door mij gebruikt en in 't kort vermeld bij een opstel over *het Boelens- of Otterskoor aan de Nieuwe kerk te Amsterdam.* (Oud-Holland 1893, afl. II).

Het komt weinig voor, dat dergelijke familie-papieren van dien ouderdom bewaard zijn gebleven en nog minder dat zij bijeen zijn gehouden, zooals zij blijkbaar uit een familie-archief gekomen zijn. Ik heb grond om te veronderstellen dat deze documenten, — die berusten bij den Heer L. H. J. van Cooth te Amsterdam, in gecollationneerde copieu ten jare 1646 opgemaakt voor Notaris G. Coren, — afkomstig zijn van Vrouwe Maria Magdalena van Sluypwijck, Gravin van Moens, die van het geslacht den Otter afstamde. Naar alle waarschijnlijkheid zijn zij opgesteld voor Hillebrant den Otter (die in 1636 te Amsterdam het Ottershofje stichtte) en de kleinzoon was van Burgemeester Dirck Hillebrants den Otter (geb. 1493, † 1580), wiens testament hier wordt afgedrukt onder N° XIII.

In de eerste plaats zijn deze documenten van belang voor de juiste kennis der familie-verhoudingen, die in verschillende genealogien [1]), opgesteld in de 18e eeuw, vrij onnauwkeurig zijn weergegeven. Verder geven deze huwelijksacten, boedelscheidingen en testamenten een aardig overzicht van het fortuin dat sommige oud-Amsterdamsche patriciers bezaten, en van eenige stichtingen, welke zij tot heil hunner zielen daarvan maakten. Ten laatste vormen deze stukken een niet te versmaden bron voor de kennis van de oude locale toestanden van Amsterdam en voor de benaming van sommige gedeelten der stad, waar huizen en erven gelegen waren, die hetzij in eigendom aan die familie toebehoorden, of wel waarop door hen hypotheken gegeven waren.

Veel verklaringen vragen deze documenten niet. Waar zij duister zijn, of bijzonderheden bevatten die meer de opmerking verdienen, is een kleine aanteekening onder aan de bladzijde toegevoegd. Daar wij ze hier weergeven naar 17e eeuwsche gecollationneerde notarieele afschriften, hebben wij gemeend den tekst onveranderd te moeten laten en den notaris voor de redactie verantwoordelijk te mogen stellen.

---

1) Bijvoorbeeld: het handschrift van *Jan van Wieringen Ghijsbertsz.*, uitgegeven onder den titel: Het Patriciaat van Amsterdam.

Het ware te wenschen, dat ook andere dergelijke stukken die in zoo nauw verband staan met de lotgevallen onzer katholieke voorvaderen, door de bezitters tot de uitgave werden afgestaan. Er zijn zoowel in Nederland, als in het buitenland nog familie-archieven bewaard gebleven, die voor de geschiedenis van het oude en nieuwere Amsterdamsche patriciaat van bijzonder belang zijn. Vooreerst zij hier vermeld het oud-archief van het geslacht Heereman van Zuydtwijck, dat in het bezit is van de baronnen van dien naam en berust op het slot Surenburg bij Munster in Westphalen.

Op den Amsterdamschen oorsprong van deze familie is reeds in 1866 gewezen door J. A. Alberdingk Thijm in de biographie, die hij bij het overlijden zijns vaders, van dezen geschreven heeft. [1]) In „de XVI Nederlandsche Quartieren" van Heereman, achter dit boek gevoegd, komen wel enkele, bij Alb. Thijm zeer ongewone fouten voor, (o. a. Boll, in plaats van Van de Poll, enz.) Het is evenwel vrij zeker, dat ook hij met het bestaan van dit merkwaardige familie-archief bekend is geweest. Nog onlangs bleek mij van hoeveel belang deze verzameling is, uit een schrijven van den broeder des tegenwoordigen bezitters, het lid van den duitschen *Reichstag*, Clemens Baron van Heereman, die mij onder anderen berichtte: „Zuerst hat meine Familie im 16en Jahrhundert und im 17ten in vielen „Beziehungen zur Familie von Boelens gestanden, und wir besitzen in „Surenburg, noch eine erhebliche Anzahl sehr schöner alter *Portraits* aus „der Boelenschen Familie und auch grosze Menge von Schriftstücken und „Urkunden der Familie von Boelens und anderer Amsterdamer Familien."

Ongelukkig zijn een aantal papieren uit dit archief terechtgekomen in het Staatsarchief te Berlijn, waarvoor zij indertijd werden aangekocht uit de nalatenschap van een geleerde, die veel in deze familiestukken gewerkt had, maar vergeten schijnt te hebben ze aan den rechtmatigen eigenaar terug te geven.

De portretten zijn door den Heer E. W. Moes op slot Surenburg gezien en vermeld in zijne *Iconographia Batava;* bovendien heeft Baron Heereman met de meeste bereidwilligheid een aantal documenten uit zijn archief ter uitgave afgestaan.

Ik achtte het van gewicht hier ter plaatse het bestaan van deze bron voor de oude geschiedenis van het katholieke Amsterdam in herinnering te brengen, en tevens mijn plicht den eigenaars voor hun groote welwillendheid en de mij verstrekte uitvoerige inlichtingen, waarvan bij de bewerking van deze stukken zooveel mogelijk is gebruik gemaakt, mijn dank te betuigen.

---

1) J. F. Alberdingk Thijm. *Zijne afkomst, zijn leven, zijn charakter. Gedrukt bij C. L. van Langenhuysen, als handschrift.* (1866).

Later hoop ik nog gelegenheid te hebben, op andere, niet minder belangrijke Amsterdamsche familie-archieven, ook hier te lande, de aandacht te vestigen.

Amsterdam, September 1894.

JAN F. M. STERCK.

I.

Scheiding op 3 Maart 1460 der goederen van Dirck Boelenzoon en Margriet tusschen hunne kinderen:

Geryt Dircksz., priester.
Boel Dircksz.
Jacob Dircksz.
Vechter Dircksz.
Margriet Dircksz.
Dube (Duive) } *nonnen in*
Agnise } *St. Lucyen-convent.*

Wij Gijsbert Claeszoen ende Wouter Louwenzoen, schepene in Amstelredamme, oirconden ende kennen dat voor ons quamen meester Gerijt Dircxzoen priester mit Jan Claeszoen sinen gecoren voecht, Boel Dircxzoen, Jacob Dircxzoen, Vechter Dircxzoen ende Jan Coman Janszoen als een voecht van Margriet Dirc Bolenzoens dochter sinen echten wive. Ende gelieden, dat sy geschift, gescheiden ende gedeylt hebben alle die erffnisse ende gueden, roerende ende onroerende, die hem angecomen ende opbesturven mogen wesen van Dirc Bolenzoen hoere vader ende Margriet hoere Moeder saliger gedachten, in deser maniere ende vorwairden:

Dat meester Geryt voirnt. zal hebben ende behouden eerst negen ende een half deympte [1]) lants, gelegen op

---

1) *Deympte*, ingedamd, bedijkt land van een bepaalde grootte. Hier als maat.

Catwoude; item dat huys ende erve mittie voirschuere, gelegen in die wyntmolenzyde [1], aldernaest Dirc Simonszoen, ende mit een vrijen uwtganc uit die schuere int sgravenstraet; item noch een erve gelegen after den huyse ende erve dat scipper Tymans weduwe toebehoort int sgravenstraet; item noch een huys ende erve dat Sannemoer plach toe te behoorene, gelegen aan meester Geryts huys voirzt. Item een coeltuyne gelegen over die uterste grafte bij die lynbaen in allen schijn alse Dirc Bolenzoen plach toe te behoeren; item dertiendalve vlaemsse nobelen sjairs op die voirn. Stede ende hout op Dirc bolenzoen ende verschijnt sinte Pouwels conversio in allen schijn die properbrieff inhout; item an gelde negen rijnsche guldene ende drie quartier, ende noch an gelde sess hondert achte ende dertich rijnsche guldene ende drie quartier.

Item Boel dircxzoen voirnt. zal hebben ende behouden eerst een sate [2]) lants gelegen tot Amsterveen mit een huys ende barch dair op staende, dat Willem Mollenzoen nu ter tijt bruyct; item anderhalve Vrancrixe schilde sjairs ewige renten ende een halff quartier op Baernt Pollenhuys in die Warmoesstraet als die brieff dair off inhout; item een halve sate lants tot Dovendrecht, gecomen van Aerent Bolenzoen; item die helfte van sess koeweyden binnen ende buten gelegen bij die hoge noirt mit een beyersche guldene sjairs ewige renten dairop staende; item een halve engelsche nobel sjairs eewige renten op Wouter Calibaerts huys ende erve gelegen after tgasthuys

---

1) *Wyntmolenzijde* (Westelijk) en Kerkzijde (Oostelijk), de oudste namen voor de twee helften der stad, later Oude en Nieuwe zijde. Men vindt ook Wymelzijde of Wintmolenstraat, voor de straat van den Dam tot de S. Jacobsstraat, welk deel hier bedoeld is.

2) *Sate*, bezitting, hof. *Barch*, bergplaats, schuur. *Hoogenoord*, het noordelijkst gedeelte van Amsterdam, buitendijks.

als die brieff dairoff inhout. Item een gwilhelmus scilt sjairs op Jacob Biechtsoens [1]) lant tot Dovendrecht als die brieff daeroff inhout. Item een koeganc in Jan Backerslant, gelegen bij die hoge noirt. Item twalef gwilhelmus scilden sjairs tot Boeldircxsoens lijff optie stede van Amstelredamme als die brieff daerof inhout. Item hondert vijff ende vijftig rijnsche guldene an gelden ende noch an gelde sess hondert acht ende dertich rijnsche guldene ende drie quartier.

Item Jacob Dircxzoen voirnt. zal hebben ende behouden eerst ses acker lants mit een huys daerop staende, gelegen te Aemstelveen, gecomen van Wolfert Heinricxzoen. Item een ende twintich maden lands, gelegen tot Sloterdijck in Geryt Vechters zoens sate. Item vier nobelen sjairs optie voirn. stede ende houden op Dirc Boel Heinricxzoen ende verschijnen in meye als die brieff dairoff inhout. Item twee nobel sjairs optie voirn. stede ende houden op Simon Claesettenzoen ende verschijnen Alreheyligen als die brief dairoff inhout. Item vier vrancricxe scilden sjairs ewige renten op Dirc Willems soen die smyts huys in die Wàrmoesstraete, als die brieff dairoff inhout. Item anderhalve vrancricxe scilde sjairs ende een quartier eewige renten op Korstgyn Jacobszoens huys, gelegen opten hoeck van den arme aen den Burchwalle. Item een vlaemsse nobel sjairs ewige renten op Jacob van Dieman die Cupers huys ende erve, gelegen indie Warmoesstraete ende verschijnt tot Meye. Item thien rijnsche guldene ende drie quartier an gelde, ende noch an geldene sesshondert achte ende dertich rijnsche guldene ende drie quartier.

Item Vechter Dircxzoen voirnt. zal hebben ende behouden eerst Heijn van Aelsmers sate ende is tien acker

---

1) Brecht (?)

lants mit een huys dairop staende, gelegen tot Amstelveen boven twee oude gwilhelmus scilden ende een twyntichsten deel van een gwilhelmus scilt sjairs dairop staende ewige rente. Item achtendalff made lants zonder dijck off dam, gelegen tot Raestrop optie lede boven drie oude vlaemsse groet sjairs ewige renten dairop staende. Item een huys ende erve gelegen optie Wijntmolenzijde bijden Ye aldernaest Harman Haeck mittie halve nyewe spiker ende mit een poirt besyen wt te gaen. Item een moercamp van vierdalff made lants gelegen after Sloterdam in didenweer ende noch een camp van achte maden lants in dat selve lant. Item die helfte van vier made uiterdyck, gelegen op geen zyde van Sloterdam, geheeten Lambertsvelt ende sess honderd achte ende dertich rijnsche guldene an geldt ende drie quartier.

Item Jan Coman Janszoen als een voecht van Mergriet sinen wive zal hebben ende behouden eerst een stuck lants ende is achte deymte gelegen op Merken, geheten Agniesen weyde. Item een huys ende erve gelegen int sgravenstraet mittie after heele schuere ende mit een uutganc van die schuere int sgravenstraet, boven twee cronen sjars ewige renten staende opten huyse ende erve voirs. Item achte made lants gelegen after Sloterdam gehete die Loet. Item een stucke lants gelegen van Ostrop uitwech, geheten die halve dertien made, streckende van die hoekmeer. Item vijff garden lants tot Sloten in Luytgijn Vrederijxsoens lant int huysweer, welck huysweer alheel is achtendalve garde lants. Item vier maden lants after Sloterdam in Goescamp. Item ses made lants anden Amsteldyck, gemeen mit Dirck Thymanszoen. Item an gelde vijff ende viertich Rijnsche guldene ende drie quartier, ende noch an gelde sess hondert achte ende dertich Rijnsche guldene ende drie quartier.

Ende hiermede soo sijn sij gescheiden van deze voirsz.

gueden, ende scouden elcx d'een den anderen dese voirsz. gueden quyt; behoudelijck dat sij te samen betalen zullen alsulcke pachte ende renten elcx zijn aendeel als Dube ende Agnise Dirck Bolenzoens kijnderen die professide susteren zijn in Sinte Lucyen-convante, op Dirc Bolenzoens gueden sprekende hebben na uitwijsinge die brieven die dair aff sijn. In oirconde desen brieve besegelt mit onsen segelen gegeven opten derden dach in Mairte int jaer ons Heren dusent vierhondert ende sestich. Ende was besegelt met twee uythangende zegelen (hieronder uytgeteeckent) gedruckt in groenen wasse met dubbelde francyne staerten deurtrocken.

[Copie gecollationneerd van Notaris Gerrit Coren. 20 Februari 1646.

Zegels van:

Gysbert Claesz.	Wouter Louwenzoen.

(Wordt vervolgd).

UIT DE LEVENS

DER

„MAECHDEN VAN DEN HOECK"

TE HAARLEM.

(Vervolg en Slot van Deel XX, blz. 159).

LEIDEN.

„*Margreta Claes.* 1) Dese is van *Layen*, ende ghestorven int jaer ons Heeren 1601, den 28 April. Welcke was een rijcke bestorven dochter; seer los van tijtelick goet, soodat se veel van dien in haer leeven ende nae haer doot ghescict heeft ter eeren Godts, tot verciering van den Outaer des Heeren ende tot onderstant van den armen. Sij was goet en behulpsaem tot haer naesten; laetende die arme maechden spinnen, betaelden 't haer ten duersten, en gebruicten dan het linwaet ter eeren Godts; ende vorder seer uutvloeyende tot een iegelick. Clein in haer selven, haer eigen wercken niet achtende, maer een anders wercken groot. Sij was seer schrupelues van conscientie, waerdoor sij leet veel inwendighe benautheyt; maer gewenden haer, met simpelheyt te ontvallen onder 't woort van dengeen daer sij van haeren Oversten onder gestelt was; en werden seer gerust en weinich voor haer doot, stervende zeer vrolick in de tegenwoordicheit van haeren Biechtvader; welck dese getuigenis van haer gaf, als dat haer sielken recht op ging nae haren Bruidegom. Ende is te Leyen begraven."

1) L. v. M. Cl., † 28 Apr. 1601. I, 26.

Pastoor *Hendrik van der Graft*, die van 1651–1694 te *Langeraar* arbeidde, heeft te voren ook in Leiden de priesterlijke bediening waargenomen, gelijk wij vernemen uit het Leven van *Trijn Jans de Goede* [1]), die van 's Gravenhage geboortig was, doch al van haar zevende jaar te Haarlem was opgevoed in het „Maechdenhuys". Van haar wordt vermeld, dat zij „ook zeer sorchvuldig is geweest voor haer broeder en sijn kinderen, dien behoudende in 't H. Catholike geloof. Ende drie van de dochters werden *geestelicke maechden*. De outste *Baertge Jacobs* hier in de vergaederinge heeft lange jaeren ghedient bij die innige maecht Jannetge Dirks, daernae bij haer nichgens ende Neeltje Crijnen, een deftige maecht. De twede bij Menheer *van der Graft*, een Godlik Priester Gods, een innich man te Leyen". De vader van Trijn Jans was „ghenaemt *Jan Gerretsz. de Goede;* de moeder *Trijntge* ..... [2]) Hadden in haer houwelik soonen ende dese dochter, welcke seer jong was als de moeder stierf. Soo de godsvruchtige maecht *Griete Claes van Leyen* [3]) heeft dat dochterken, haer nichgen, bestelt in 't maechden-huys [te Haarlem] betaelende haer cost; sijnde noch maer seeven jaer out... De voornoemde geestelicke maecht hadt dit jonge nichgen Trijn Jans de Goede seer lief, omdat se daer soo Godsvruchtigen, beleefden conditie in sach; ende te merder, mitsdien sij geen suster of broeder en hadt ofte kinderen van dien: soo docht sij, soude dese noch een H. maechdeken mogen werden, ende een stut van haer ouwerdoom; maer 't en heeft Godt niet belieft, dat dit jonge hertgen soo veel hooft ende troost op der aerden soude hebben, maer Godt haer troost soude sijn,

1) L. v. Tr. J. de G., † 16 April 1649, III, bl. 284-36.

2) Opengelaten.

3) Deze is dezelfde als de op voorgaande bladzijde genoemde *Margreta Claes*, zooals uit eene der drie „Taeffelen van naemen" blijkt.

oversendende de nichte een swaere siekte, daer sij seer subyt aen stirf in 't jaer ons Heeren 1602 [1]), den acht en twintigsten April." Trijn Jans „uut het maechden-huys comende heeft van de E. Oversten plaets ghekregen in den Hoek." Daar heeft zij „haer ommeganck en conversatie gehadt bij d'ouwe treffelicste maechden, alsook bij *haer nichgen Lysbet Jans Backer* [2]) een exterordinaris innige Goddelicke maecht, soeckende haer voeten te stellen in de voetstappen van dieselfde.... Maer sij heeft ook mede haer lyen ende droefheyt gehadt van haer eygen vader, niet sorgende voer sijn dochter van 't tytelik of enige vrienschap bewijsende; was als of se geen vader opter aerden ghehadt hadde; tgeen de naetuer swaer viel, maer, onuutsprekelike veel merder als dieselfde, gink trouwen een guese vrou, verliet 't H. Catholike geloof, ende stirf ketters, ten bywesen van sijn dochter; dat haer wel een swaert in haer hart was."

JAN GERRETSZ. DE GOEDE
×
1) *Trijntgen* ...
2) „een guese vrou"

meer dan één zoon en daaronder:
JACOB DE GOEDE
vier dochters waarvan (bl. 235-36) drie geestelijke maagden; de vierde gehuwd.
Baertge Jacobs, † in den Hoek.
tweede d., klopje bij past. van der Graft.
derde d., klopje te Enkhuizen.

Trijn Jans, † in den Hoek 16 April 1649.

Toen in 1636 de „gaeve Godts of pestilentiale siekte" in Holland heerschte, had eene der Haarlemsche maagden, Grietgen Wouters van der Mij „versocht aen haer E. Overste om te Leyen te trecken, also daer doen geen

1) Dit schijnt eene vergissing te zijn, wijl het sterfjaar in het eerste deel bl. 26, als ook in de „Taeffel" op 1601 geplaatst is.

2) Deze was van Haarlem. Haar leven: I, bl. 354-65.

sterfte was, om te logeren in 't huis van de Godtvruchtige weduwe *Baertge Claes.* Daer sijnde maer twe daegen, is de soone *Mr Dirk van Zanten* tuys gecomen van sijn penitenten dien sijn E. haer gerechten gegeven hadt, van Godt gevisenteert sijnde met sijn gaeve; waervan sijn E. den vierden dach stirf." [1])

Maria Cornelis ende *Agatha Cornelis van Veen*, ghesusters. [2]) „Dese sijn ghebooren van treffelycke, Catholycke Godtvruchtighe ouders. Haeren vader ghenaemt *Mr Cornelis van Veen, Pensonarius van de stadt Leyden*, een seer gheleert man, hebbende de cunste van verscheyden taelen; daerbij seer zachtsinnich in sijn conversatie ende cleyn in zijn eigen oogen. De moeder ghenaemt *Geertruydt Simons* van Amsterdam (de dochter uut het Gulden Hooft in de Wermerstraet) een wijse verstandige vrou, ende seer jeloers iverich in de Catholycke religie. Dese Godtvruchtighe ouders sijn in haer houwelycke staet van Godt gebenedyt in de vruchtbaerheyt van thien kinderen, te weten ses soonen ende vier dochteren, dien sij al t'samen in 't Catholycke gheloof opghevoet hebben ende in goede manieren. Dese vier dochteren waeren seer duechdelyk, soo wel de eene ghehoude [3]) ghenaemt *Elysabeth* van Veen, oeffenende haer in soo veel wercken van barmherticheyt, als of zij was den anderen S. Elysabeth, als oock die andere drie te weten *Hilgont*, *Maria* ende *Agatha*, dien alle drie den Hemelschen Bruydegoom ghedient hebben in de maechdelicke suyverlicke staet, ende Maria ende Agatha onder dese vergaderinghe. De moeder Geertruydt Simons, also sij seer Godtvruchtich was, hadde

---

1) Namelijk op den 4 Augustus, volgens het *Necrologium Dioec. Harlem.* Verg. *Bijdr.* XVIII, bl. 203.

2) Leven van M. C. en A. C van Veen, I, bl. 97 v°-110.

3) D. i. gehuwde.

een overgroote begeerten, dat se zoo gheluckich mocht sijn, dat enighe van haer kinderen Godt zoude dienen in de maechdelycke geestelicke staet; dan en heeft het bij haer leeven niet verkreghen, maer zeer corts nae haer salighe overlijden heeft de dochter *Hillegont* van Veen versmaet alle de ydelheyt des werelts ende met een overgrooten iver haer ghegeven tot den dienst Gods in de maechdelicke staet; ende also dese E. maecht in 't beginsel weinich toesicht hadde van haeren Biechtvader, heeft haer zelven soo crachtich aenghetast, dat se binnen corten tijt de croone verdient heeft, volbrengende in en weynich tijt veel tijden; want haer ziel Godt behaechden... Dese dochter *Maria* was seer teer van complecxie ende delicaet opghevoet, doordien sy lange jaeren woonden alleen bij haer ouders. Mitsdien alle de andere kinderen buytens huys waeren ende de ouders oock zeer swack waeren, so hielden zij een seer goede tafel ende dese oock seer op haer gemack stondt, ende seer sindelick ende eigensoeckelijk, nemende in als [alles] haer eygen proffyt ende gemak. Men conde haer de spijs nauwelicks delicaet ghenoch bereyden, haer slaepplaets warm ende ghemackelyck genoch bestellen, haer clederen pertinent ende net ghenoch opmaecken, ende in als van de dienstboden haer genoch dienst bewijsen; also dat het scheen bynae ofse meerder leefden voor 't besorch van den uutwendigen als van den inwendighen mensch.

Een weynich tijt nae de doot van haeren moeder S[aliger] is wonderlycke in haer hart van Godt gheraeckt om te verlaeten de gemackelicheyt des natuers, ende haer gheheel te begeeven tot den dienst Gods in de maechdelycke zuyverheyt... Coomende te Haerlem heeft haer terstont ter neder gheset om te woonen bij arme maechden, daer sij ganschelycken geen gherijf voer haer natuer en hadde. Die ghewoon waer delicate spijs, mocht nu eten

een stuk roggenbroot, wat wortele in 't water gesoden, ofte sop [1]) in sout water gheweeckt, een weinich vet daerover, ende soo vorder naevenhant die andere spijs. De ghemackelycke slaepplaets was nu een hert bedt, een stoof voor 't oorcussen, sonder gordijnen, in een tochtighe onvrije plaets, daer waer meer maechden sliepen. De overvloedicheyt ende sindelicheyt van haer clederen veranderden zij in de notelicheyt, aldaer mede te vreden zijnde, dat hetselfde 't geen haer toebehoorden mocht leggen in een tresoortjen onder de trap. Behalven dit, zoo verstirf haer dese E. noch hierin dat sij, die ghewoon was gedient te worden, nu haer naesten diende, soo in 't eeten te koocken, de vaeten te wasschen ende diergelycke, neemende op dese veranderinge haers levens met een grote stilicheyt, liefden ende verstorvenheyt, dragende haer daerin als een van de minste ofte armste maechden... Alhoewel dese E. maecht *Maria Cornelis* hadde treffelicke rycke ouders, maer door den trobbelen tijt waeren haer goederen zeer vermindert, ende overmits het aen negen delen moste gaen, bedroech het een ygelick zeer weynich. Niettemin dese E. met haer suster *Aechgen Cornelis* waeren zober voor haer zelven ende milt tegen den armen, ende tot den tempel des Heeren, vercoopende allen haer wereltsche clederen ende cleynoodiën, vercierende daermede den outaer, also dat dese twe gesusters de eerste geweest hebben die een fray nieu damast ornament ghegeeven hebben ter eeren Gods, welcke noch tegenwoordich ghebruyckt wort. Dese E. is van haer Biechtvader ghestelt geestelicke Moeder over een perticuliere vergaderinghe. Ende achterna met Sijtje Dingnums geestelicke Moeder over de gheheele vergaderinghe, ende oock over

---

1) *Zoppe:* een kooksel van brood met porei, rapen of andere groensels met water tot voedsel van geringe lieden. *De Bo*: *West-vlaamsch Idioticon.*

de arme maechden, welcke officie zij ghetrouwelycke bedient heeft... In haer uuterste beval haeren Biechtvader dat men haer niet veel soude aenspreken oock van Goddelicke saecken, om haeren geest geen hinder te sijn, want sij haer soo innich met Godt verenichden dat het aenspreecken der menschen haer lichtelijk een hinder zoude gheweest hebben. [Zij] is ghestorven in 't jaer ons Heeren 1612, den vijftienden April."

Agatha Cornelis van Veen. „Dese was de suster vàn Maria Cornelis voornoemt, de joncste dochter van neegenen [1]) onder haer broeders en susters. Sij was schoon van aenschijn, vriendelick van weesen, bevallyck van maenieren, kloeck van verstant, wijs in haer reedene, seer ghenuechelicke in haer conversatie, weesende seer iverich om te vervorderen 't geen zij voerhadde; oock seer kloeck en naerstich, hebbende in als veel begaeftheden nae de werelt, tot diezelfden oock seer gheneeghen; maer soo haest zij ghevoelde den treck van Godt, heeft [zij] diezelfden inwaer ghenoomen, verlaetende die werelt in de bloeientheyt van haer juecht, out sijnde omtrent twintich jaeren. Van haeren eersten begintsel af hadde terstont een overgroote begeerte om te coomen tot een grondige verstorventheyt ende tot de hoochste volmaecktheyt. Om hier toe te coomen nam haer conversatie bij de treflicste, geestelicste maechden, dien in haeren tijt waeren te becoomen, ende bij de gheleertste duechdelickste Priesters ende de volmaektste relidjuesen (alhoewel dien doentertijt weinich in 't lant waeren; maer doordien twe van haer broeders in Brabant woonden, soo was sij daer altemets, ende hadde daertoe gheleegentheit om

---

1) Boven is wel gezegd, dat er *thien* kinderen waren. Een dus was er jong gestorven. En vandaar ook, dat er zoo pas vermeld werd, dat de erfenis „aen negen delen moste gaen."

met dien te spreecken); nam door een naerstich ondersoek ende nau bemerck met een iegelick leeringhe ende onderwijsinghe.... Een wijl tijts was dese jonge bruydt Christi onder de beleydinghe van men Eerwaerdichste Heere den bisschop van Utrecht Sasbout [1]); ende door zijn bevel is sij ghetrocken met haeren geestelicken suster *Hillegont van Veen* nae *Brabant*, om seeckere redene dien sijn E. daerin hadt. Aldaer sijnde is haer suster metten eersten ghestorven, maer dese Agatha voornoemt is daer ghebleven noch twee jaeren, doende allen die tijt niet anders als met naersticheyt kennisse ende vrienschap maeckende met de Heilichste volmaectste menschen, soo met cluysenerse als met cloosterlieden, princepaelyke met de *Clarisse te Loven*, ondersoeckende alle de maniere ende oeffeninghe van een cloosterleeven... Coomende uut Brabant is daernae te Haerlem ghecoomen metter woon bij haeren outste suster *Maria Cornelis*, geevende haer gheheel onder de beleydinghe van Mr Claes Wiggerz., neemende wederom haer oogmerck op de volmaectste maechden ende die innichste leeringhe, om dien op 't perfectste te volbrenghen. Ende also dese E. bruidt Christi seer gheneeghen was tot een religues leeven (principael tot de oorden van S. Franciscus) heeft Godt beweegt 't hert van haeren biechtvader Mr Claes met liefde van die H. Oorde; heeft hierdoor gheordineert, dat sommeghe van zijn maechden soude onderhoude den regel van S. Clara, leevende als Clarissen. Dese E. maecht is als de eerste ende principaelste daerin gheweest, maeckende met haeren eygen handen de bulte [2]) ghereet daer de maechden op zoude slapen, ende wist door 't voorgaende ondersoeck, hoe alle

---

1) Den Vicaris apostoliek Sasbout Vosmeer.

2) *Bult*, *bulte*. Bultzak, stroozak en bij uitbreiding bed, matras. *Oudemans*: Middel- en Oud-nederl. Woordenb.

dinghen behoorden te weesen ; was hiermede haeren Oversten seer behulpelycke.... Nae de doot van haeren suster *Maria Cornelis*, heeft Mr Cornelis [1]) dese ghestelt geestelicke moeder over een groote vergaederinghe van maechden... Sij conde met vriendelicheit, wijsheit ende voersichticheit de maechden vermaenen ende met een langmoedige patiencie verwachten. Als de sommegen wat driftich waeren in een ander tot verstorventheyt ofte volmaecktheyt te brenghen, antwoorden: dat maechdeken en heeft noch dat licht nyet; waerom wilt ghij haer lastich vallen? Als sij van Godt in sulks verlicht wort, zel 't wel van selfs coomen. Zij en wort peravontuer van Godt tot sulcken volmaecktheit niet ghetrocken; wilt ghij haer dan kracht aendoen? Of als de sommeghe daerop stonden, dat de jonghe maechden wat districkt souden onderhouden haer ordinancie: was daerin zeer goedertierentlijk, seggende: men mach de jonge maechden zoo niet overvallen, want als men haer soo crachtelijk wilden voortdrijven, mochten [zij] sieck worden, ende alsdan soude men in grooter dinghen moeten dispenseeren. Noch is Agatha Cornelis oock geestelicke moeder gheweest generael over alle de vergaederinghe... Dese E. bruidt Christi is als een geestelicke moeder oock gheweest onder haer geslachte ('t geen soo groot was) soo in geestelicke als in lichamelycke saecken, weesende oorsaeck dat haer broeders ende susters, met al de kinderen, meest allegaeder in 't H. Catholycke gheloof ghebleven zijn, ende veel van dien in de maechdelycke staet (hier onder ons vergaederinghe) ende treffelycke maechden zijn gheworden."

Uitvoerig wordt nog door onze schrijfter gehandeld over hare bijzondere gaven van „de Latijnsche ghetijden te leesen", van „de kerckelicke sang in 't musyck", van

1) Die als Overste Mr Claes Wiggersz. was opgevolgd.

„'t perdueren, maeckende veel fraie cruicen in de casoffels, ende andere devote beelden", van „beeldekens ende briefkens af te setten." 1) Vervolgens laat zij ons „sien watten vasten fondament dese reliuese maecht gheleyt heeft" van „diepe ootmoedicheyt" en van „ghehoorsaemheit"; en ten laatste besluit zij met een kort betoog, dat „dese relyuese maecht ende geestelicke moeder niet alleen de naem hadt van de H. maget ende martelerse S. Agatha maer daeraf den daet, soo men in veel punten van haer H. leven bij malkanderen moghen vergelycken... Out sijnde vijf en vijftich jaeren op Allerheyligen dach 1623 is [zij] Godtvruchtelijk in den Heere gherust."

De oudste broeder van deze twee maagden, *Simon Corneliszoon van Veen* woonde te 's Gravenhage, waar hij onder Prins Maurits „fiscael was ende in 't leste raetsheer in den hoghen raet." Dit kon hij natuurlijk niet zijn, als hij katholiek gebleven was. Hij had zich dan ook, gelijk Trijntgen Jans schrijft „om 't gewin tot de ketters" gevoegd. Hij liet echter „sijn huisvrou met sijn kinderen begaen", die allen katholiek opgevoed werden en waarvan eene dochter Geertruid tot de Haarlemsche vergadering heeft behoord. Reeds is haar leven onder „'s Gravenhage" behandeld. 2) De geslachtkundige tafel van de twee Leidsche en Haagsche familiën werd reeds gegeven in het X^{de} deel dezer „Bijdragen" bl. 301. Daaraan moet echter worden toegevoegd, dat er nog twee dochters uit het geslacht der Leidsche van Veen's te Haarlem tot de „Vergaderinghe" behoord hebben, namelijk *Gerretgen van Veen* en *Duifken van Veen*. Zij waren zusters en kinderen van eenen der broeders van de maagden Maria en Agatha Cornelis van Veen. Van Gerretgen 3) wordt gezegd, dat

---

1) Namelijk met goud en kleuren.

2) *Bijdragen* XIX, bl. 306.

3) Leven v. G. v. V., I, bl. 80 v°.

zij „van jongs op gewoont heeft in de vergaderinghe bij haer twe petemueten"; van Duyfken [1]), dat zij „van geboorte van Layen" was en „te Haarlem gecoomen onder dese vergadering in 't huis van haer muetgen Aechgen. Van geen van beiden echter heeft de schrijfster veel opgeteekend; immers zij zijn vroeg gestorven, de eerste „in 't propoost van de maechdelicke zuiverheyt, in 't jaer ons Heeren 1604, den 20 Augusti; de andere, Duifken, was toen zij kwam, reeds „in een diepe teering." Zij had „met verscheide brieven an de Overste versocht om te moge comen in de vergadering; maer sijn E. sloech het af, datet om haer siekten hier soude te benaut zijn. Antworde: dat se liever in de vergaring altos wilde siek wesen en sterven als op andere plaetse daerbuiten kloek ende gesont. Sijn E. verstaende haer Godlike, iverige begeerten, heeftet geconsenteert [2]); en is met blijtscap gecomen." Zij stierf 1 Juli 1614.

Nog leeren we eene deftige burgerfamilie van Leiden kennen, uit welke in het volgende geslacht drie priesters voortkwamen. „*Margareta Jacobs dochter.* [3]) Dese is van gheboorten uut de stadt *Leyen* in Hollant, van treffelicke ouders, rijck van tijtelicke middelen, haer generende met coomenschap [4]) van wolle laeckenen, goedt van geslacht. De vader ghenaemt *Jacob Soost* [5]) ende de moeder.... Sij hadden saemen in haer houwelick *drie dochters* ende *eene soon;* waervan dese dochter alleen is geestelick ghewor- den. Maer d'andere sijn in haer kindere van Godt ghe-

1) I, bl. 52 vo.

2) Trijntgen Jans schreef later nog bij: „spronge de tranen uut sijn oogen."

3) L. v. M. Jd., † 8 Jan. 1630. I, 265—69.

4) Koopmanschap.

5) Voor den geslachtsnaam was hier eigenlijk de plaats opengelaten; doch ik mocht dien invullen uit de opgaaf van de „Taeffel", vooraan in het boek, waar te lezen is: *Griet Jacobs Soost*, gelijk nog eenmaal II, bl. 307. De namen der moeder zijn onvermeld gebleven.

benedijt; soo, doen dese maecht stierf waerender *drie soonen Priesters* en *drie dochters geestelicke maechden* van haer broeder en susters kinderen [1]), ende al t'saemen treflick Catholyck; welcken haer een grote blijtschap was in de leste jaeren haers levens. Dese dochter Margareta hadde een *nicht* ghenaemt *Trijn Jans de Wit* [2]), van Haarlem, een geestelicke maecht in dese vergaederinge (met welcke sij groote vrienschap hiel). 't Is gebuert, dat sij dees heeft comen besoecken; in wiens conversatie sij gesticht was; en dese, vorder ghebracht in de vergaedering bij de maechden, ende in de predicatie, is hierdoor van binnen geraeckt, soodat sij voor haer nam de werelt te verlaeten" enz. „Sij was begaeft met een vroom [3]) ghemoet ende een cloeck hert, waerom sij van Godt beproeft is met veel pijndelicheit des lichaems." Maar „haer patiencie" was dan ook „een verwonderinghe te sien. Soodat haer Biechtvader gaf soo goede getuigenisse nae haer doot: dat sij aengaende de patiencie seer gelijck was de *H. maget Ledewina*.... Sij hadt oock een groote liefde tot het woort Gods. Niet cunnende 't selfde in haer memorie bewaeren, liet schrijven veel mooie boecken; spaerde daeraen geen gelt. Stervende besprak sij dieselfde aen dengeene dien sij kende, [dat] daer vruchte mede doen soude." Zij overleed 3 Januari 1630, „out sijnde 63 jaere."

MONNIKENDAM EN OMSTREKEN.

Vroeger is, in Deel XVII [4]) dezer uitgave, als eene bijdrage tot schildering van de toestanden, welke er in de eerste tijden na de reformatie bestonden, reeds veel

---

1) Jammer genoeg, dat ook hier de geslachtsnamen ontbreken.

2) Deze familie zal later volgen.

3) Vroom = dapper.

2) Bl. 297-302.

vermeld over de „geestelicke desolaetheit" van Monnikendam en het omliggende Waterland, gelijk mede over de priesters die aldaar de eerste hulp geboden hebben. Trijntgen Jans heeft dit medegedeeld in het Leven van zekere *Giert Heindriks, anders Heines* [1]), die „van gheboorten [was] uut een dorp in Waterlant genaemt *Suerwou* [2]) gelegen dicht bij Monikedam." Hier volgen nu nog eenige vermeldenswaardige zaken. „Haer vader was ghenaemt Heindrik en haer moeder Wellemet, slechte gemene huislieden [3]), maer treffelick Catholyk. Desen is door de verhengenis Gods te Haerlem ghecomen metterwoon, dienende in de brouwerie van 't springende paert tot Barent Wiggersz. Cousebant, voer brouwers-mayt. Ende alsoo dese plaets waer dicht an de vergaederinge van de maechden, soo heeft sij daer te kercken ghecomen; ende is crachtelijk van Godt geraeckt, soodat se", om kort te gaan, geestelijke maagd werd. „Sij en kost lesen noch schrijven, scheen, van buiten te sien, een simpel bot mensch, maer van binnen was sij vervult met die Goddelicke wijsheit; welk sulcken uutschijnsel gaf, soodat andere treflicke geestelicke maechden, hoorende haer spreecken, verwondert waren in de Goddelicke inlichtinge dien sij in haer vermerkten. Sij woonden omtrent vier jaeren in de brouwerie, in sulcken uuterlicken remoer, bewarende die innicheit van haer geest; soodat sij hadt een stille onberoerlicke rust in 't midsen van de onrust ende een eenvuldige eenicheit in 't midsen van de menichvuldicheit. Hiernae nam haer E. Oversten [haar] uut dit gewoel, stellende haer bij de maechden in stilte. Nam soo aen in mortificatie, duechden ende innicheit en

1) L. v. G. H., † 13 Maart 1635 „out sijnde 74 jaeren", II, 248 v°—259.
2) Thans Zuiderwoude.
3) Eenvoudige gewone buitenlieden.

geestelicke oeffeninge, soodat se een vast fondament leyden van haer geestelik leven, ende kennisse kreech om niet alleen haer eygen sieltgen te volmaecken, maer ook haer naesten tot haer salicheit, duechden ende volmaecktheit te beleyden. Ende Godt willende dese gebruicken tot dienst van haer evennaestens salicheit, voechden middel, dat dese most sijn in 't midsen van 't remoer der menschen, om te sijn een stut van de alderdoom ende armoede haerder ouders; quam weder, met consent van haer Biechtvader, te wonen te *Suerwou* in *Waterlant*."

Wij hebben hier dus weder een dier voorbeelden, reeds meermalen ontmoet, dat de geestelijke Overste te Haarlem, met veel wijsheid en overleg aan zijne maagden toestond naar huis te trekken, wanneer hij in haar bijzondere gaven ontdekte, om hetzij ouders of familie, hetzij den katholieken van bijzonderen dienst te zijn. En zoo staat ons hier in deze „brouwers-mayt" een echt type geteekend van hetgeen in die dagen der „geestelicke desolaetheit", de „paepsche cloppen" geweest zijn voor hare geloofsgenoten. „'T en is niet te weten, wat dese E. maecht al goets dede in dat ketterse verwilderde lant, daer nau goede, jae Catholicke waeren te vinden. Sij maekten een kerksken in haer huis; sij haelden die Priesters en vervoerden die met de schuit van de eene plaets in de ander (alsoo 't daer vol waters was) om de menschen te helpen aen haer kerckelicke gerechten. Door haer exempelen en goede vermaninge beweechden sij die ketters; sij bekeerden die sondighe weereltsche herten tot een geestelick leeven. Sij onderstutte die swacke Catholycke ende verwecte se tot de Goddelicke liefde; sij vloeyden haer selven gheheel uut tot dienst van haer naesten inwendich ende uutwendich, ontsach haer arbeyt noch moeyten, als sij se maer in Christo mocht winnen met den H. Apostel; 't en soude niet uut te spreeken sijn,

hoe groot dat was die liefde tot haer naesten; met haer goet exempel stichten een iegelick soowel die ketters als die Catholycke, soodat sij t'samen een goet vernoegen met haer hadden. Ende 't en waer saeke dese [1]) Godlicke maecht voer dien tijt daer geweest hadt: 't geloof hadt in *Waterlant* bijnae geheel te niet gegaen. Ende wat blijtschap dese Godlicke maecht hadt, als Godt dese plaetse versach van waerdige Priesters Gods, als *Mr Elbert Eggeus* [2]), Heer *Jan Gosen* [3]), Heer *Simon Rijk* [4]), dien altemets daer quamen om 't woort Gods te preken, ende die H. Sacramenten uut te deelen, maer namentlik als Godt haer toesont den E. dienaer Gods *Mr Jacob Oly* [5]), dien eygentlick sijn werk daeraf maekten om die plaetsen te bedienen gestadich; ende daerdoor vrij wat reformatie ende verbeteringe quam. Ende veel dochters verlieten die ijdelheit des werelts, begaven haer tot een suuver maechdelijk leven; en is niet uut te spreken, wat geestelicke blijtschap sij hierdoor genieten.... Haer was bevolen van haer Biechtvader [6]), de menschen de weet te doen ofte te noden tot de H. Biecht, welk in die plaets een moeijelick werk waer, mitsdien het die menschen daer soo ongewoon waeren, eensdeels doordien sij van de ketterie tot het H. Catolike geloof gecomen waren, ende anderdeels dien wel Catolyk waren, [niet?] boven eens of twemael in 't jaer gewoon waren te biechten te comen, [en?]

---

1) D. i. Bijgeval deze niet.

2) De Haarlemsche Vicaris Eggius.

3) Zie over hem *Bijdr.* Dl. XVII, bl, 299.

4) Denkelijk een trouw gebleven priester, wiens overlijden het *Necrologium Dioec. Harl.* wel wat al te bondig vermeldt met: D. Simon Rijckius obijt Harlemi. 1625.

5) Des schrijfsters broeder, die, na 12 jaren lang Monnikendam en omliggende dorpen bediend te hebben, te Amsterdam pastoor werd. † 1647.

6) Dit wordt vermeld als een exempel van haren ijver „al was daer ook veel moeiten ende contrariheit aen vast."

nu door den Goddelicken iver van de pastoor in de sermonen tot dicwils biechten sijn ondersaten vermaenden [1]) ende sijn selven toevoechden om haer te hooren. Ende dese iverige maecht socht dit werk seer te vorderen, wetende hoe aengenaem dit Godt was ende die sielen profytelick. Desgelijks den E. dienaer Gods, also hij veel plaetsen hadt te bedienen, soodat hij om de twe oft drie H. dagen daer mocht sijn, vont sijn E. seer goet, dat die gemeente alle Sondagen en H. dagen ende ook sachternoens in de vesperen bijeenquamen, ook savonts in de vasten om te lesen en te bidden ende geestelicke liedekens te singen; waeruut veel devotie ende geestelik proffyt quam. Dit voerde dese E. maecht seer iverlijk aen, wist dat te doen met sulcken liefde ende autoriteyt, dat se hierin goede order hiel, ende die joncheit, dien aldaer seer wulpsch was, van veel ijdelheit bewaerden en tot den H. devotie verwekte"....

„Dese E. maecht alhoewel sij simpel scheen, was nochtans seer kloek van verstant, dischreet ende voersichtich, lettende soowel op 't minste als op 't meeste. Sij was seer eel ende beleeft van conditie, dat men soude geseydt hebben, sij eer scheen een edele dochter als een boerendochter te sijn."

Merkwaardig nog is (wat dan ook niet aan de aandacht der schrijfster ontgaan was): „Godt wrocht veel goets door haer in de vremde, maer niet onder haer vrienden. Haer susterling [2]) was een benist [3]) predicant, daer sij lang bij ghewoont heeft; maer konde daer geen goedt in wercken. Haer nichte, daer sij petemoey over stont,

1) Lees: vermaand werden, terwijl de pastoor er zich zelven toe voegde om hunne biecht te hooren.

2) Zusterlingen: Neven en nichten van weerskanten van moederszijde, dus de kinderen van twee zusters. (*Oudemans*).

3) Menniet, Mennoniet.

welk sij haer beste in gedaen hadt om van jonks op in de onnoselheyt op te voeden, ginck trouwen aen een monick, waerin zij seer grote hertseer hadt."

Eindelijk is nog het volgende van belang, ter kenschetsing van het verband waarin zij, te Monnikendam wonende, tot de Haarlemsche vergadering bleef. Toen de Overste „haer vraechden, hoe sij 't al maekten angaenden haer geest? antwoorden: E. vader, ik hou mijn vast an de oeffeninge welcke mijn geestelicke vader Mr Cornelis mijn gegeven heeft. Sijn E. was verblijt sulks hoorende, en seiden: Sij zoude daermede voortgaen. Niet minder liefde hadt sij tot haer eerste plaets, soodat se seide: als 't met de gehoorsaemheit van haer tegenwordige Biechtvader mocht sijn, al was 't, sij van Munekedam tot Haerlem op haer kniën most cruipen: soude haer een vermaek wesen, als sij dan in die vergadering van den hoek wederom mochte sijn; soo seer beminde sij die plaets, daer se haer eerste trek ghekregen hadt ende fondament geleydt van haer geestelick leeven. Ende betoonden 't ook naementlyck, als sij altemets overquam.... Niet hebbende daernae gelegentheit om weder over te comen, want sij out en swak worden, soo liet sij door een goet vrient schrijven ende te kennen geven, wat haer mening ende versoek was. Dit naevolgende is geschreven uut die brief, te weten: als dat die voornoemde maecht *Giert Heynis* haer mening is altijt gheweest, om in den hoek te leeven ende te sterven; ende mijn vader altijt voor mijn vader gehouden, ende ick hoop, hij mijn voor sijn geestelicke dochter sal aennemen, ende UE. altijt al t'samen voor een geestelicke suster, ende in UE. gebedt niet wilt vergeten, want mijn hart is altijt bij UE. in den Hoek; ende dat icker niet wesen moet is mijn van herten leet, dat ick hier moet blijven, ja ic bender dikwils met ijsere banden gebonden, te rekenen door ge-

hoorsaemheit etc. Dese brief was geschreven 1629 den 23 July. Ende behiel dese begeerte tot dat se stirf. Die voornoemde brief werden de E. Oversten, M[r] Joost Cats, niet alleen behandicht als sij eerst gesonden was, maer ook bewaert sijnde als sij gestorven was, om te versoecken dat se mocht genieten die solemnele uutvaert gelijk andere maechden, die in de vergaering woonden. Om redenen weygerden dit Sijn E.; mitsdien daer veel buiten die vergaderinge wonen, ende aen die vergaering paelen, soo soude het wat te lastich voor de maechden vallen, soo dicwils singende vigilie ende uutvaert te doen; maer Sijn E. nam se in sijn dagelicxe gebeden onder sijn maechden, ende die maechden in stilte baden voor haer siele, ende waren seer gesticht, als van dengene dien haer gekent hadde haer duechden ende goede exemplen verhaelt worden. Sij is met believen van de E. Oversten ook gestelt onder 't getal van de maechden, ende haer H. leven beschreven; ende wert gehouden voor een volcomen lidmaet van de H. vergaderinge.

Also dese E. maecht door die ghehoorsaemheit ende beschickinge Gods gebleven was soo veel jaeren in dese stadt.... wilden niet dat haer dode lichaem daer soude blijven, maer te *Suerwou*, 't naeste dorp daeraen, begraven, alwaer sij vandaen was. Ende is also geschiet, hoewel het bijnae onmochelijke scheen om te comen, mitsdien het was tusschen vriesen ende doyen; maer Godt beweechden een treffelick rijk man, dien met grote moeyten dat H. lichaem daer bracht met sijn eygen ijsslee. Is aldaer statelijk ende eerlijk begraven. Godt wil haer sieltgen genadich sijn, ende ons als wij naecomen." Zij was gestorven den 13 Maart 1635, 74 jaren oud.

OLDENZAAL.

Uit deze stad wordt een gezin genoemd in het Leven van *Magdaleentgen Lucas dochter.* [1]) „Desen is van Oldenzael van eerlicke Catholike ouders. De vader ghenaemt *Lucas Jansz.* (een wagemaker); de moeder *Aefge Dirks van der Beek.* Hadden in haer houelick twe kinderen; het eene stirf jong; maer de moeder hadde noch een voordochter. [2]) D'ouwers sijn ghestorven terwijlen dit dochterken Magdaleentgen noch maer anderhalf jaer out was. Heeft van jongs op onder vremde lieden moeten swerven, eensdels omdat haer ouders ghestorven waeren, ende anderdels: omdat het daer noch vol was van krijch ende oorloch, soo worden die vrienden gans in 't tijtelik bedorven; elck ghenoch te doen hadt met sijn zelven. Godt heeft gevoecht [dat zij], doen sij seven jaer out was, is geraekt bij een rijcke edele *joffrou Rodes*, dien seer oprecht, iverich ende vierich Catholyk waer, houdende haer familie ende dienstbode in een goede regel ende ordinantie van de Catholike religie. Hier woonden sij tien jaeren. Maer mitsdien daer veel dienstbode waeren, sij seer siekelik en teer van complexie, de joffrou hert en straf van conditie waer, soo viel 't haer seer swaer, cost dese moeyelicheyt niet langer verdragen. Hier vandaen gaende quam te diene bij de nicht van de voornoemde, mede een treffelike Catholike joffrou, daer sij omtrent vijf jaer diende; hadt een goede dienst, wesende seer bemint van haer vrou."

Wat de verdere lotgevallen van deze maagd betreft, hoe zij in den dienst bij hare halve zuster, die meniste was, in het „guese Emden", bewonderenswaardig trouw

1) L. v. M. L. † 8 Febr. 1649, III, bl. 225-26.

2) Hier bleef aan de schrijfster blijkbaar in de pen: het andere was Magdaleentgen.

bleef aan haar geloof, en ten laatste naar Amsterdam week; hoe zij daar op goed geluk af ging dienen, en eindelijk klopje werd te Haarlem, het is alles reeds medegedeeld in „*Bijdr.*" Dl. XVIII, bl. 244–47.

RIJSWIJK.

Dit dorp geeft ons gelegenheid om de lotgevallen te verhalen van twee familiën, die tot den gegoeden boerenstand behoorden, en te laten aanschouwen, wat lotsverwisselingen de „trubbele tijt" ook daar medebracht, in het geestelijk en in het tijdelijk.

„*Neeltgen Jansdochter.* [1]) Desen is van gheboorten bij Schravenhaghe, een dorp *Rijswijck.* De vader heeten *Jan Jansz.;* de moeder *Maritge Gerrets*, goedt Catholyk, huysliede generende haer met lantwerk, van redelike middelen, wonende op haer eygen lanthoef, hebbende in haer houwelik twe sonen ende vijf dochteren, daer dese de jongste van allen af was. De vader was wat veranderlik van conditie, verkocht sijn woninge in Hollant, trok nae Vlaenderen metterwoon, met sijn hele familie, behalve een dochter; dien bleef in den Haegh dienen bij guesen, verliet 't H. Catholike geloof, werdende hert ketters. Sijn outste dochter dien hem sonderling nodich was in 't bouwen van 't zuivel (mitsdien sijn huisvrouwe van Godt besocht was met flerecijn in haer hande, cunnende dieselfde weynich gebruicken) dese kreech de plures in 't schip. Niet cunnende hulp krijgen van chirurgijn, werdende ghelaeten, stirf, ende werden op een dorp begraven met grote droefheyt van de ouwers. In Vlaenderen sijnde, costen niet wel te weech komen, hadden veel tegenspoet. Doen 't een weynich begon te beteren, haelden Godt de vader tuis in sijn eeuwige rijk, stervende met alle sijn

---

1) L. v. N. Jd., † 30 Juni 1643. III, 77—85.

kerckelicke gherechten. De moeder bleef een bedroefde weduwe met ses kinderen, ende een pijndelik, ongebruikelik lichaem; maer was seer Godsvruchtich, nam haer toekeer tot Godt. Veranderden haer woonplaets, comende in Hollant te Schravenhaegh. Liet eene soon in Vlaenderen, dien daer Godsvruchtich leefden, eerlik sijn broot winnende. Gaf hem [1]) ten houwelik, liet achter vier kinderen, dien mede goedt Catholyk waeren ende Godsvruchtich. Eene dochter raekten in Zelant, quam daer te trouwen, latende een soonken achter, noch jonk sijnde; werden daer gues opgevoet, niet hebbende de toesicht van sijn Catolycke moeder; maer is in sijn ouderdoom wederom gecomen tot het H. Catholike geloof, als ghij hiernae sult hooren. Dandere soon werden een backer te Schravenhaech, quam te houwelicken, won ses kinderen, daer de jongste dochter *Annetge Pieters* geestelik af werde (na de doot van haer petemoey Neeltge Jans). Ende dandere vijf bleven goet Catolyk. De twe susters [van Neeltge Jans] gingen dienen bij deftich volk maer gues; waren angenaem bij dieselfste om haer kloecheyt ende getrouheyt. De jongste verviel tot ketterie, soo voorgaende geseyt is. Ende d'outsten verslapte heel in de Catolike relygie. Godt segende se heel in 't tijtlik; verhief haer selven daer niet op, maer gebruicten 't tot hulp van haer ouwe desolate moeder, dien sij zeer getrouelik bijstont; ook tot hulp van haer broeder en sijn kinderen; maer was sonderling toegedaen haer geestelicke suster, makende dien alleen erfgenaem van haer goederen, opdat sij te geruster Godt mocht dienen.

Dese, ons *Neeltge Jans*, hadt van kintsbeen af een seer goede geest van Godsvruchticheyt, zuiverheyt ende devotie. Godt voechden dat sij bij deftige Catoliken quam

---

1) Begaf zich.

te dienen, als naementlick bij *Joffrou Enoys* [1]) woonde wel tien jaeren. Ende bij *Joffrou Boechorst* ettelike jaeren; uit wiens huys sij te Haerlem quam, dien haer beminden alsser kint. Noch en souden se uut haer huys niet hebben laten gaen, ten waer sake sij om te beter Godt te dienen vercoos te Haerlem in den hoek te wonen. Dese E. daer comende vont daer drie van haer nichten, haer moeders susters dochters: *Giertge*, *Grietge* ende *Maritge Dirks*."

Na een verblijf van zeven jaren te Haarlem is zij, met consent, naar *'s Gravenhage* teruggegaan, om bij te staan haar „ouwe moeder seer desolaet... cunnende haer zelven niet helpen... [vroeger] gheholpen sijnde van haer guese dochter voornoemt." Deze was namelijk „ook van Godt swaerlik besocht met siekten, soodat sij haer moeder niet cost helpen noch oock haer zelven.... Welcken dienst heeft gheduert bijnae vierdalf jaer.... Woonden op een camer daer 't volk beneden hert ketters waren ende seer onrustich, hebbende aen alle canten veel oorsaken van patiencie besonder in 't beginsel, want de guese suster opstinaet bleef bij haer ketterie; gebruickende nochtans daertoe [2]) 't behulp ende vermaninghe van *den E. dienaar Gods Heer Jacob.* [3]) Als dien quam bij den moeder om haer biechte te hooren ende 't H. Sacrament te geven, dese dochter vermaenende ende onderwijsende, daer en was geen ghehoor. Dese en hiel niet op, van nacht en dach voor de suster te bidden ende te laeten bidden om haer bekeringe. Godt heeft het gebedt verhoort. Is subitelyk op S. Clarendach met soo groten claer-

1) Te 's Gravenhage, gewis.

2) Lees hier tusschen de regels: opdat de zuster van hare obstinaetheit mocht genezen worden.

3) Denkelijk Mr Jacob van Everdingen, over wien *Bat. Sacra*, II, p. 241.

heyt van Godt inwendich doorschenen in 't H. Catholike gheloof, vereyschende selfs een Biechtvader. Men haelden die voornoemde dienaer Gods; waer tegens sij dede soo ootmoedigen claren biecht, alsof sij 't altoos ghewoon geweest hadt te biechten. Ontfing met grote devotie 't H. Sacrament des Outaers en des H. Olysel alsof sij allen haer leeven Catholyk gheweest hadt. Weynich daegen hiernae is Godsvruchtelijk in den Here gherust. 't En is niet uut te spreecken, watten blijtschap dit was voor dit Godt soeckende, liefhebbende hertgen" enz.... Is terstont (als nu ook de moeder overleden was) als het duifken van Noy wederom tot haer arcxken van haer H. vergaderinge ghecomen... Hiernae is 't ghebuert dat haer leste suster hertelike siek worden. Is erenstlik van haer [des zusters] vrou versocht, dat sij deselfde mocht comen dienen. Is van de E. Oversten gheconsenteert; bedienende se met alle liefden (alhoewel sij een vuile siekte hadt van de kinderepocken). Ghebruict hebbende alle de H. Sacramenten is Godsvruchtelijk in den Here gerust, in 't huys van haer vrou daer se dienden. Alhoewel sij gues was, heeft nochtans haer geen beletsel geweest om te gebruken de middelen van haer salicheyt; jae, de vrou hadt haer lief als haer suster om haer getrouheit ende vlijtige dienst. [Zij] maekte dat dese met testament haer geestelike suster alle haer goet maekte, ende d'andere oversloech"....

Nu moeten we nog hooren, hoe ook „het soonken" van de zuster, die in Zeeland was, door Neeltgen Jans „in sijn ouderdoom wederom gecomen is tot het H. Catholike geloof." Haer susters soon gues sijnde, haer comende besoecken, door haer vermaninge ende van andere maechden, gaf consent, dat hij wel een geestelik man wilde spreecken. [Zij] verweckten Mr *Boudewijn Cattius* daertoe, die hem in als [alles] goede onderwijs gaf, soodat hij

't H. Catholike gheloof aennam ende 't ghebruik van de H. Sacramenten. Heeft daernae 't selfde beleeft ende daerin volhert; 't geen haer ook een grote blijtschap was".... Ten laatste wordt nog verhaald, hoe zij na den dood haars broeders, die zes kinderen naliet, terwijl de moeder weinig zorg had voor hun „geestelik welvaren", die kinderen „ter herte nam"...., haer best doend, om dien tot de maechdelike zuiverheit te verwecken.... doch deze „costen het beste deel niet vatten, maer gaven haer [begaven zich] ten houwelik met Catolike pertueren, behalleven een; maer bleven evenwel Catholyk. Dan in de jongste dochter *Annetge Pieters* hadt het vat, verkiesende de suiverlicke maechdelike staet [in den Hoek]... en heeft de plaets van haer petemoey vervult nae haer doot".

De moeder van Neeltgen Jansd^r^ had eene zuster, die de huisvrouw was van het volgende gezin, en moeder van eene andere maagd *Giertgen Dirks dochter.* 1) „Desen is van een dorp ghenaemt Rijswijk, gheleeghen tusschen Delft en Schravenhaghe 2), van goede Catholycke ouders. De vader ghenaemt *Dirck Pietersz.* ende de moeder *Annetge Gerrets.* Sij sijn in haer houwelick van Godt ghebenedijt met vier soonen ende vijf dochteren, waervan de drie sijn ghecomen in dese vergaderinghe, Godt die-

1) L. v. G. D. † 13 Dec. 1633. II, bl. 154 v°—163.

2) Trijntgen Jans neemt het, zooals men ziet, zoo heel nauw niet met de etymologie. Hier schrijft zij: *Schravenhaghe;* elders *Sertegen-Bos* (III, bl. 282). Maar zoo er zijn mochten, die zich daaraan ergeren: dan mogen dat wel het minst diegenen, die altijd nog den onzin blijven schrijven van *'s Hage* en *'s Bosch.* Zegt men den Haag, den Bosch — best; dan is er de Graaf of de Hertog onder verstaan. (Gelijk ook bij het Haagje, voor Prinsenhage). Doch den stichter niet uit te drukken en dan toch het lidwoord in den tweeden naamval te laten staan: wat naam moet dat dragen? Noordbrabanters hoorde ik wel eens uitspreken: Essehage, Essebosch; en dan maakte men zich daar in Holland vroolijk over. Maar mij dacht, dat die uitspraak veeleer eene niet onaardige spotternij mocht heeten.

nende in een suuver maechdelijk leven, als ghij hiernae wil 't Godt sult hooren; waervan de outste was *Giertge Dirks*, de twede *Grietje* ende de derde *Maritge Dirks.* 1)
De ouders waren huislieden, generende haer met lantbouwerie, wonende op een grote woninghe, winnende voor haer ende haer kinderkens eerlyk de cost. Sij waeren seer toegedaen de H. kercke, *ontfangende de Priesters Gods in haer huis*, als namentlijk *Mr Cornelis Dirksz. de Jong* uut *den Haech*, *Mr Bernaert* van *Delft*, om haer familie ende haer evennaesten tot 't gebruik van de geestelicke middelen des salicheits behulpelijk te sijn (alhoewel 't selfde geschiede met groot peryckel van de ketters). De vader was een aensienelijk man, werdende veelmael vercoren tot Schepen van 't dorp, ende seer behulpsaem voor een iegelick, waerdoor hij seer bemint waer; maer wat te los van sijn eygen proffyt, met schade van hem selven ende zijn kinderen; waerdoor sij zeer weinich van haer ouders gheerft hebben, also dat se vernootsaeckt waeren, de goede lieden te dienen, winnende also eerlick en duechdelick haer broot, sijnde seer bemint bij dengeenen dien sij dienden, om haer Godsvruchticheit, getrouicheit ende naersticheit. De moeder was een seer devote vrou, voeden haer kinderen ook soo op, terwijlen sij leefden; maer is ghestorven als de kinderen noch jonck waeren.

De outste dochter op een nae *Giertge Dirks* heeft den H. Geest in gewracht van kintsbeen af, als sij noch maer een vier of vijf jaer out was; pleech te seggen, dat se Bruidegom begeerden, dien een moeder hadt ende geen vader, die in verre lande woonde, maer wist niet waer; hierom met de H. Driekoningen gaen in een ander lant.

---

1) Van deze twee laatsten zijn de levens niet beschreven; alleen wordt in de „Taeffel" *Maritgen* vermeld als op 28 Dec. 1689 overleden.

RIJSWIJK.

Noch sijnde in 't huis van haer ouders, is de viericheit ende soete inwerckinge van Godt somtijts soo groot geweest, dat se nederdaelden in 't lichaem, soodat se wel geweest is staende aen 't vat om de boter te kernen, altemael boven 't gevoelen, alsof sij bijnae doot geweest hadt, niet wetende van haer zelven; en quam dan daernae weder tot haer selven, houdende haer inder geest in die Goddelicke vereeneginghe. Een weinich ouder sijnde raecte bij *Mr Cornelis* voornoemt te biechte; ende setten haer daer stillekens onder als een geestelicke maecht; maer en was hierin niet gerust; altoos docht haer, sij most wesen op een andere plaets, onder een andere Biechtvader, bij ander geselschap, verre van haer vrienden; maer en wist niet waer, of 't soude wesen in een clooster (hoewel sij dat van haer leeven niet ghesien hadt, noch van gehoort hadde). Soo is 't ghebuert eens op een tijt, als dese diende in den Haech bij treffelick volk, datter een maecht van Haerlem quam, niet van de maechden uut den Hoeck, maer een andere maecht, dien daer quam om haer dinghen te doen. Soo verhaelden dese tegen haer Joffrou van eenighe maechden uut den Haech dien te Haerlem woonden, ende in den Hoeck in die Godtvruchtige vergaederinghe Godt dienden. Desen soo in 't voorbijgaen hoorden dit, werden terstont ontsteecken met soo grooten liefde om daer mede te sijn; werden siek van 't gewelt der liefden; jae soo groot vermeerderde die siekte dat men meinde sij daeraen ghestorven soude hebben. Immers haer Biechtvader quam haer begeerten te weten, dien haer gherust setten, seggende, dat hij haer wel soude helpen, want hij daer welbekent was bij de Oversten, Mr Cornelis Arentsz."

Zij kwam dan te Haarlem, „bracht twe of drie blancken aen gelt mede, met een hertgen sonder sorchvuldicheit [1]),

1) Sorchvuldicheit = veelheid van zorg en kommer.

betrouwende op Godt dien voor de sijne wel weet te sorgen, dien door de Oversten haer al besorcht hadt van een goede huer bij de Eerwaerdige maecht voornoemt (Anna Barents), daer se hadt de cost, ende won een matelicke huer tot onderhout van haer nootdruft." Zij was „booven maeten los van de tijtelicke dinghen, weinich hebbende ende veel min begeerende... selver medewerckende, kloek, naerstich en suinich sijnde, maer sonder sorchvuldicheyt ende begeerlicheyt. Was daerbeneffens van 't geen sij won milt ende lyberael voor een ander; gaf liever als sij 't ontfing. Jae, oock tgeen haer gerechtich toequam, door arrebeit ende trouicheit verdient hadt, te weeten twe hondert gulden hooftsom, verloor 't selfde tot eender tijt met hooftsom ende rente; maer en hadt daer geen droefheyt om, want sij daer niet aen en cleefden... Doen se in de vergaering quam was zij out twe en twintich jaere en stierf in haer negen en veertichste jaer, gheweest hebbende in de vergaeringe seven en twintich jaere; ende en hadt niet een pennincsken 's jaers overgegaert; maer was soo rijk doen se stirf als doen se quam, te weeten van tijtelick; maer seer rijck van inwendige duechden ende volmaeckheden"... Omtrent een „dertien of veertien jaeren voor haer doot quam se te dienen bij de Edele dochters *Anna*, *Doetge*, *Trijntge Sicxtus van Eminga*, gesusters".... De middelste zuster Doetge, die noch leefde toen zij stierf „heeft haer soo vol gedaen van alle behulpelicheit in haer sieckte, ende soo eerlijk begraeven als of 't een rijcke maecht gheweest hadt."

Nog is aardig wat gezegd wordt over hare verkiezing van den ongehuwden staat. „Al was sij clein van middelen, kreech nochtans versoek van verscheide treffelicke personen van goeden huyse ende middele. Onder alle een huismans soon, dien meer duisende hadt als sij guldens;

jae, hadt haer om haer duecht met een sonderlinghe suivere affectie lief; quam noch te Haerlem als hij hoorden dat sij 't geestelicke habyt aenhadt, om sijn afscheydt te neemen met een Godsvruchtige beleeftheit, haer niet willende hinderlyck sijn in den dienst Gods. Ende al leet sij aenstoot van ten houwelick versocht te worden, hiel haer daer soo vremt af, ende behiel haer zuiverheit soo puer, uutwendich ende inwendich, jae was soo onnosel van 't geen dat buiten de zuiverheit was als een jonck kint; soodat se was een oprechte suivere Bruidt Christi. Ende door de losheit van de tijtelike dinghen soo onbewechelijk, al hadt se de Coninck van Spaenge mogen krijgen tot haer Brudegom, en soude daer niet toe te bewegen geweest hebben."

De geslachtstafel der twee Rijswijksche familiën staat hiernaast.

ROON.

Boven, in Deel XIX, bl. 298 is met een enkel woord spraak geweest van de geestelijke bediening van *Mr Cornelis Wildeman* [1]), die „tuys was tot de *Heer van Roon*", met „*Mr Willem de Leeu, Jesuwyt.*" Geprezen worden daar beider „goede vermaninge, stichtige exemplen, vierige gebeden." Het is al wat er door Trijntgen Jans vermeld wordt; de belangstellende lezer zij echter ook nog verwezen naar eene andere plaats uit de Levens (Deel XVIII der *Bijdragen*, bl. 218–19) waar mogelijk van denzelfden Priester spraak is, zoo wij mogen veronderstellen dat zijn geslachtsnaam den oorsprong dankt aan het uithangteeken *De Wildeman* op het Spaarne te Haarlem bij de, ook thans nog bekende, Wildemans-brug.

1) Naar het schijnt een seculier priester. Vergel. *Bijdr.* X, bl. 60.

GERRET . . .

JAN JANSZ. × *Maritgen Gerrets.*

Annetgen Gerrets × DIRCK PIETERSZ.

Children of Jan Jansz. × *Maritgen Gerrets*						Children of *Annetgen Gerrets* × Dirck Pietersz.		
zoon die naar Vlaanderen ging. — vier kinderen.	zoon *Pieter* .... bakker in den Haag. — zes kinderen waaronder *Annetge Pieters*, kl. in den Hoek.	dochter oudste, op de zeereis gestorven.	dochter in Zeeland. — een zoon, „gues" opgevoed, doch later bekeerd.	dochter, dochter — beide dienden bij protestanten; de oudste wel verslapt, maar goed afgestorven; de jongste afgevallen, doch eindelijk bekeerd.	dochter de jongste van allen *Neeltgen Jans*, kl. in den Hoek, † 30 Juni 1643.	*Grietgen Dirks.*	*Giertgen Dirks*, kl. in den Hoek, † 13 Dec. 1633.	*Maritge Dirks*, in den Hoek, † 28 Dec. 1639.

SCHAGEN.

In het „Cort verhael van 't leeven [van] ons E. Geestelicke vader *Mr Joost Cattius*, de twede Oversten van ons H. vergaderinge" [1]), vermeldt de schrijfster eenige bijzonderheden over de werkzaamheid van genoemden priester als *pastoor van Schagen*. Toen Mr Joost twee en dertig jaren oud was, schrijft zij, kwam de overste van den Hoek Mr Cornelis Arentsz. te overlijden (2 October 1613). „Den E. dienaer Gods Mr Marten [2]), hoorende sijn E. doot, gaf tot antwoort: *Is Mr Cornelis ghestorven, nu en sel Schagen Mr Joost niet houden*. 'T welk also ghebuert is daernae. Verborgen levende onder sijn huislieden, is om eenige notelicheyden over Amsterdam nae Uutrecht ghetrocken, uut vrienschap meinende den E. Heer *Mr Steven* [3]) aen te spreken. [4]) Was niet thuys; dede hem door andere groeten. Dese de bootschap ontfangende, gaet na den E. Heer *Mr Sybrant* [5]) toe, seggende: Wel, hoe sijn wij dus verlegen om te hebben een goede Leytsman voor de maechden van Haerlem? Hebben wij dus goedt stof, ende dencken wij daer niet op? Mr Joost sel daer wel toe dienen. Laet ons hem immers inwaer nemen als hij wederom van Uutrecht comt. Sijn E. nergent van wetende wederom comende, spreekt de E. Overstens uut reverentie ende vrienschap aen. Daer begint den E. H. Mr Sybrant ende Mr Steven, wien de sorchvuldicheit om de vergaderinge te voorsien van een goedt Oversten op haer ghenomen hadden, sijn E. voor te leggen, of hij die last beliefden op hem

1) II, 1 volg. Dit leven zal later in zijn geheel volgen.

2) Denkelijk *Martinus Regius van Ninove*, over wien Bat. Sacra II, pag. 126.

3) *Steven van der Kracht*, pastoor van de Nieuwe zijde te Amsterdam.

4) Aenspreken = bij iemand aangaan. (Oudemans Woordenboek).

5) *Sybrant Sixtius*, pastoor van het Beggijnhof te Amsterdam.

te nemen. Verschrikten van sulks uut ootmoedicheyt, sijn zelven onwaerdich kennende. Immers, om hem niet te stellen tegens de ghehoorsaemheyt, ordinerde dat hij daer eens soude nae toe trecken, om te sien die gelegenheyt, welcken hem gansch onbekent was. Dit was S. Elysabethendach s'avonts. Sanderen daechs sprak sijn E. d'ouwe maechden; hadden goet geval in sijn E., merckende dat het een wijs Godsvruchtich dienaer Gods, dien wel bequaem soude sijn om te wesen den Leytsman ende geestelicke vader van de H. vergaderinghe. Sanderen daechs op onse Lievrou presentacie, daechs daernae S. Cecilie, preekten sijn E. alle de vergaderinge. Hadden een goede toeval, ende baden sijn E. om te wesen haer E. vader; waerin sijn E. ende d'Overicheyt consenteerden. Maer daer stont een grote strijt voorhande; want sijn schapen te *Schagen* hem niet en wilde ontberen, maeckende groote droefheyt, willende doen veel moeyten om sijn E. te houden. Setten sijn E. [zich] daer tegen, scheyende met cracht ende droefheyt van haer volgende de H. ghehoorsaemheyt; quam alhier wederom op S. Barberendach, setten sijn E. [zich] met een grote liefde tot de H. vergaderinghe.... Desen E. dienaer Gods was een sonderlinge liefhebber van de maechdelicke zuiverheit.... maer hadde een afkeer van dengeene welcken die staet met lichtvaerdicheyt aennaemen ende wederom licht verlieten. Also sijn E. te *Schagen* pastoor was ende doentertijt daer vont veel dochters, dien de werelt verlaten hadden soo met een drift; veel van dien scheiden daer weder uut, soo datter van dertigen nau een constant bleef. Dit was sijn E. een grote hertseer. Ende noch bovenal van twee maechden, dien haer treffelik geset hadden om Godt te dienen, verlieten mede haer maechdelike staet. Dit nam sijn E. soo ter herten, dat hij tot twemael toe daer een grote siekten af kreech."

SOETERWOUDE.

Een gouden jubilaris van het koster- en orgelistschap mag wel eene zeldzaamheid heeten, die waard is hier vermeld te worden, te meer wijl het nog den Katholieken tijd vóór de Hervorming geldt. *Aefge Jansdochter Conings.* [1]) „Desen is ghebooren van goede catolycke Godtvruchtighe ouders. Den vader ghenaemt Jan Lenertsz. ende de moeder Maria Jans, woonende te Soeterwou buyten Leyden; wesende weinich van tijtelicke middelen, maer eerlick van herten, voedende haer kinderen op in soo treffelicke manieren alsof zij rijcke lieden gheweest hadden. Sij gheneerden haer met huismans werck, winnende also eerlycken haer broot. Desgelycks waeren oock haer voorouders seer Godtvruchtich, als naementlijck haer bestevader ende noom. De bestevader had wel *vijftich jaer gheweest coster ende orgelist* van de Catholycke kercke. Ende de noom onthiel hem in suiverheit, ende was seer behulpsaem tot de Priesters ende dienaers Gods in de trubbele tijt, daermede reisende ende voerende ter plaetse daer se begeerden te weesen, om 't woort Gods te preecken ende de salicheit van haeren evennaesten te vervorderen. Dese noom was een wijs, verlicht man in Goddelicke wetenschap, doordien hij hem veel oeffende in 't leesen van geestelicke boecken ende in vierige gebeeden; was soo stichtbaer, Goddelicke en beleeft, ende soo dancbaer als hem maer de minste dienstbaerheyt geschieden, dat het een vermaek was met hem om te gaen; ende men worden door zijn exempel verwekt tot alle Godtvruchticheit."

Dat zij „gheboren was te *Delft* in een clooster, daer haer ouders gevlucht waeren om de trubbele tijt", bij het beleg van Leiden, is reeds boven vermeld: Dl. XVII,

---

1) L. v. A. J. C., † 9 Mei 1625. I, 162 vo-169.

SOETERWOUDE.
bl. 296. Wijl hare ouders stierven toen zij nog zeer jong was, „is sij opghebracht bij haer Godtvruchtighe Bestevader ende noom voornoemt in alle Goddelicke wetenheyt ende liefde... Wat ouder van jaeren sijnde, is te *Layen* gecoomen metterwoon op het *Bagijnhof* bij Godtvruchtich gheselschap; behilp haer zeer sober... Daernae hoorende dat te Haerlem noch beeter gheleegentheyt was om Godt te dienen... is aldaer ghecoomen metterwoon... onder die H. Vergaderinghe."

Aan het „Sermoon, welcken haer Eerwaerdighe Biechtvader op haeren beaerdinghe ghedaen heeft", ontleen ik de volgende curieuse uitbreiding van *Thomas van Kempen's* bekende spreuk: *in een hoeksken met een boeksken.* „Ende den waerdighen Thomas de Kempen seydt van zijn selven: In alle dinghen heb ick rust gesocht maer niet ghevonden als *in een hoeckxken met een boeckxken, in een doekxken:* in een hoeckxken dat is in eenicheyt ende afgescheydenheyt; niet dat ick wil zeggen dat men heel afghescheyden moet weesen van de menschen, sonder te beoeffenen de wercken der barmherticheyt ende der liefden, maer enich schouwende alle uutgekeertheyt ende ijdele vermaeck. In een boecxken, veel leesende in H. boecken, die geschreven of ghedruckt zijn, oock in 't hooren van 't Goddelicke woort, waerin dat voor den geest groot vermaeck is te vinden. In een doeckxken, beschreyende met devoote traentgens sijn zonden ende ghebreecken, [zijn] ontblijven [1]) in de duecht, ende dat zijn pelgrimaedje verlengt is. Aldus heeft gedaen ons overlede medesuster" enz. [2])

---

1) *Ontblijven*. te kort schieten.

2) I bl. 168 v°. Ook elders gebruikt de schrijfster de spreuk drieledig, met het „doeckxken" er bij: I, bl. 170 v°.

SPANBROEK.

„*Griet Jacobsdochter.* [1]) Desen is van gheboorten uut een dorp gheleghen omtrent Hooren, ghenaemt *Spanbroek.* Die vader heeten *Jacob Jansz.*, de moeder .... [2]) samen eerlicke lantlieden van goede middelen, woonende in haer eygen huys, houwende koeyen. De vader hadt daerbij de cunste van huys-timmeren; was een kloek naerstich man, ghetrou voor sijn meesters daer hij voor wracht, cleyn in selven; ende also het doentertijt het gebruik was, dat de ambachtslieden niet alleen haer dachhuer wonnen maer ook de dagelicxe cost, soo was desen zeer wel te ghenoeghen, seggende: weest met ons niet becommert, als wij een stuk caesen broot hebben met een pot melk, soo is 't al wel; soodat de lieden voor wien hij ghewracht hadde, menige jaeren nae den dach niet genoch wisten te verhaelen sijn getrouheit, naersticheit ende cleinheit in sijn zelven en Godsvruchticheit, hebbende overal een goeden naem, maer besonder bij *Areian Jorisz.*, de vader van *Mr Jan op de Meer* [3]), wiens huys hij getimmert hadde; daer se achternae *Latijnsche schole* hielen met veel studenten. Dese hadde in sijn houwelik eene soon met drie dochters; sijn huisvrou is ghestorven

---

1) L. v. Gr. Jd., † 14 Juli 1636. II, bl. 330—345.

2) Namen niet ingevuld.

3) Deze bijzonderheden worden volkomen bevestigd door hetgeen ten jare 1624 aan Prins Maurits was aangebracht over de paapsche superstitiën en stoutigheden aldaar gepleegd. Zie *Bijdr.* Dl. VI, bl. 165. Daar wordt gemeld: „dat omtrent Woggenom op de Meer wonachtich zoude zijn een paeps zendeling *Jan Adriaens* genaempt, die opentlyck latijnsche ende duytsche schoele houdt van jongelinghen; in groot getale, die in alle superstitien des pausdoms geinstrueert ende tot genoemde religie en gemaeckt werden." En P^r van Lommel teekende er bij aan: „Deze Jan Adriaens was een der vier gebroeders bijgenaamd „Meerii" naar het gehucht Zuidermeer in N. H., alwaar zij waren geboren. Zie over hen b. v. het Chronicon v. h. Mechelsch Oratorie bl. 87 op het jaar 1629; de Batav. Sacr. II, bl. 442."

SPANBROEK.

terwijlen die kinderkens noch seer jonck waeren, wesende daerover als vader ende moeder, voedende dien seer eerlick ende schickelick op; maer 't en heeft Godt niet belieft hem daerbij te laeten, hem haelende uut dese bedroefde werelt, als sijn outste dochter was maer elf jaeren ende de jongste, dese Griet Jacobs, drie jaeren, hebbende maer enen gehuechenisse van haer vader. 't Was hem swaer van dese jonge schaepen te scheiden; niettemin setten hem in de wille Gods, ende beval sijn siele in Gods barmherticheit, ende sijn kinderen in de sorchvuldicheit van haer oom als voocht, om sijn ooch daerop te houwen, eene ouwe dienstmaecht te beschicken om in haer huyshouding ende lantbouwinge te blijven, om soo met Godt en eren met malkanderen voort te comen. D'outste dochter was gau, hoewel sij jonk was. Maer 't gebuerde gansch anders. Den noom nam 't huis in, liet de kinderen swerven onder vremde menschen, haer gelt verterende, ende haer moye goet liep heel in perdel [1]), soodat se in 't tijtlik grote schade leden. Immers [2]) Godt, dien de sijne niet en verlaet, heeft haer bewaert in 't geloof, maer niet sonder perykel; want de soon al in *Selant* gesworven is, daer 't soo ketters is, ende doentertijt nau een Priester te becomen; immers [2]) Godtvruchtich geleeft ende gestorven, noch vrijer sijnde. De twe susters quamen tot eerlicke houlicken ende dese tot het aldergrootste, aen den onsterflicken Brudegom. Eer wij vorder gaen: als sij noch jonk was, worden dese verla-

---

1) Zou de gissing gewaagd moeten heeten, dat de verklaring welke ik van dit woord reeds vergeefs gezocht had, te vinden is in de onlangs verschenen aflevering van het *Woordenboek der Ned. Taal*? „BORDEL (uitspr. *bordél*) znw., welks geslacht niet blijkt. Alleen voorkomende in de thans verouderde uitdrukking *In bordel loopen*, in de war —, in 't wilde loopen, in verval raken, verkeerd —, te niet gaan."

2) Immers = Maar toch.

ten kinderen de tijding ghebracht, dat haer bestemoeder in vremde landen sat in grote armoede, eetende water en broot (hadt wel middelen ghehadt, maer met de trobbele tijt grote schade geleden). Immers sij seiden, hadden geen kennis van een bestemoeder, niet wetende of sij was al doot. Maer ondersoeckende, vonden dat dit haer bestemoeder was. Hebben se tuys ghehaelt. D'outste suster was ghetrout; nam se in huis; ende dese [Griet Jacobs] diende bij dieselfden om de cost; allen haer winst ende renten gaf se bestemoer. Dit duerden vijf jaren. Altemets haer verdrietende [1]), dat se out worden ende niet en cleetgen aenkreech, willende op een ander gaen dienen om loon, dan seide die swager: wel, gaet ghij wech? soo willen wij bestemoer mede quijt sijn; ende dat ouwe mensch begost dan bitter te schreyen, soodat dese terstont beweecht worden, lijende liever armoede als dat het ouwe mensch soude lijden. Is volherdich gebleven in dit werk der liefden, totdat bestemoer stirf ende is in den Here gerust.

Dese E. hadde van kintsbeen grote genegentheit om Godt te dienen in de suuverlicke maechdelicke staet, sonder te weeten, hoe oft op wat maenier, want daer seer selden Priesters quaemen. Dan voer somtijts t'*Enckelhuysen* bij haer vrienden, welke gues waeren. [Deze] vermaenden haer om in de guese kercke te doen gaen; maer Godt bewaerden haer, ende sij gink dan in 't *clooster* bij de *bagijnkens van de derde regel van S. Franciscus*, stichtige maechden; maer daer was een susterken dat besonder uutblonk in heylicheit; was als een Engel Gods. Dese was haer vaders susterling [2]); [zij] hadt daerom te vrijer toegank; was sonderling van Godt beproeft met lijen, als

1) Als het altemets Grietgen verdroot.

2) Zie, voor de verklaring van het woord, boven bl. 336.

naementlik dat se gansch crom wies, haer hooft schier aen haer kniën; nam dat met sulcken liefde van de hant Gods, dat se seyden: al mocht ick dese pijnlicheit quijt sijn met eens te Hooren te trecken (was omtrent twe mijlen), soo en soude ick het niet willen doen, want het is een lieve Brudegom, dien 't mijn uut liefden gegeven heeft, soo wil ick het behouwen. Hier sach se veel goede exemplen, hoorde stichtige woorden, ende genieten veel innighe gebeden, dien haer seer vorderlik nader sielen waeren. Immers die goede begeerten, welken sij in haer herte hadt, hiel zij verborghen ter tijt dat den E. dienaer Gods *Mr Elbert* [1]) van Amsterdam daer quam; wien sij te kennen gaf haer goede trek; welk dat terstont aennam, vertonende een goede affectie om haer te helpen, seggende dat te Haerlem veel devote maechden bijeen woonden; of sij daer geen kennisse en hadt? Sij antworden, sij wel kennis hadt in de stadt. Sijn E. gaf haer een brief van recommandatie mede aen Mr Claes Wiggersz. Soo quam sij bij de maechden; ende voor etlicke tijt voer af en aen [2]); was soo levendich in haer geest versterkt door 't voetsel van de H. Sacramenten ende 't woort Gods dat sij geniet hadt; gink gemeendelik nae huis te voet (welk wel en seven mijlen weechs was), de moeielicheit van de wech niet en gevoelden, jae, was alsof se uut een aertsch Paradijs, jae uut een hemel quam soo vermaect, ende of sij van de Engelen ghedraegen worde, niet wetende van de lancheit des wechs, oft van vermoeitheit, want de liefde nam wech de last. Ende altemets ginck sij metten E. H. *Willem Coopal* [3]), welck

1) Albert Eggius, den Haarlemschen Vicaris. Vergelijk *Bijdr*. Dl. XIX, bl. 151.

2) D. i. gedurende eenigen tijd kwam zij af en toe over.

3) De Haarlemsche Vicaris, van Spierdijk geboortig, die in 1599 op eene zijner herderlijke reizen in de Beemster verdronk.

daer gink om 't woort der salicheit de menschen mede te delen, ende die H. Sacramenten uut te reicken. Dit was dan een sonderlinge voorcomentheit voor haer." [1])

Het leven van deze maagd is beschreven vol bewondering voor hare deugden. Bijzonder wordt door de schrijfster uitgeweid over hare „ghetroucheit tot de vergaederinghe", dat is „trouwe liefde, getrouheit haers werks" en „getrouicheit [voorzichtigheid] in haer woorden." Doch het is alles te lang om hier te worden opgenomen. Een staaltje van hare „goetnemelicheit" is reeds vertoond in Deel XVII dezer „Bijdragen" bl. 248. Toch wil ik den lezer niet onthouden wat er vermeld staat over hare losheid van de tijdelijke dingen. „Aengaende d'armoede was gans los van de tijtelicke dinghen. Hoewel sij haer meest bemoeiden met de huyshoudinge, droech [zij] nauliks gelt bij haer. Als zij eits zoude uutgeven, vraechden dan met ootmoedicheit om gelt, alsof sij de minste oft jongste geweest hadt; ende was d'outste. Jae gaf wel een duit over dien sij noch bij haer hadt seggende: wat mach ick met gelt doen? Als haer medesuster somtijts tegens haer seide: maer Grietgen, hoe hebt ghij ook soo los geweest, dat gij niet wat overgegaert hebt? Gij dienden u rijcker ende dat uut liefden, brengende noch u renten in; hadt gij wat op u dingen gelet: gij soude al wat rijcker geweest hebben als ghij nu zijt. Antwoorden met autoriteyt: ick heb geen rijkdoom gesocht, noch eer, noch gemack, maer alleen de glorie Gods. 't En is mij niet berouwen, dat ick gedaen hebbe. Dat ick jonck waer ofte de crachten noch hadde: soude 't selfde doen dat ick gedaen hebbe. Godt sel mijn geen gebrek laeten lijden; ende immers,

---

1) Ik denk hier niet aan voorkomendheid door pastoor Coopal bewezen; maar ik gis, dat Trijntgen zeggen wil: als dat zoo voorkwam, dan was dat een meevallertje.

of 't hem beliefden dat ick armoet soude hebben: ben wel bereit van maecht tot maecht te gaen bidden om aelmis, jae van duer tot duer met de mant aen mijn arm te gaen bidden om Godswil. Dese woorden sprak sij, ende meenden 't in de gront van haer hart; maer Godt droech sorch voor haer. Sij die een ander ghedient hadde, wederom vriendelijk gedient worden; eerlick geleeft hadt, eerlick stirf, ende begraeven worde te Haerlem in de S. Janskerk.... Ghecomen sijnde tot den ouderdoom van sessensestich jaeren, hebbende omtrent vier en veertich jaere gheweest in de vergaederinghe... is devotelicken met goet verstant in den Here gerust in 't jaer ons Heren 1636 den 14 Julius, snachs tusschen den feest van den H. Bonaventura ende 't scheyen der Apostelen." [1])

UITGEEST.

Juist in het leven van de zoo pas behandelde Grietgen Jacobs, komt eene maagd voor [2]), die geboortig was van Uitgeest: *Rouetgen* of *Maritgen Isbrants*. Alhoewel, noch hier noch in het afzonderlijke Leven van deze maagd [3]), geene verdere bijzonderheden worden aangetroffen die voor de geschiedenis van de plaats belang hebben: zoo moge toch ook dit „exempel" van „getrouicheit" haars medezusters hier worden afgeschreven. Het staat daar alles weer zoo levendig en aanschouwelijk. „Daer was een ouwe maecht van Uutgeest, genaemt Rouetgen of Maritgen Isbrants. Deese socht wel Godt met een oprecht hart; maer was seer werckelick van verstant ende strijtbaer

---

1) Volgt nog eene aardige opgaaf van „merckelicke feeste van Heiligen, die [de overledene] in haer sterve, begraeven ende uutvaert ghehadt heeft" met toepassing op hare deugden.

2) II, bl. 334 vo.

3) I, bl. 120—121.

inwendich, in 't uutwendich wat modsich en veel overhoop haelende, soo datter grote liefden ende patiencie was aen te beoeffenen. Hiertoe sette haer dese E. maecht met grote liefden, haer ter herten nemende als haer eygen suster, nacht en dach daermede doende sijnde. Sij woonden ettelike tijt in een clein huysgen, maer [Maritgen] was de helft van de tijt wel bij haer, met haer etende, bij haer spinnende. Sij hadt een clein betsteetgen, niettemin nam se bij haer te slaepen; jae geen moeder en mach met haer jonge kindeken sockelen als sij met dese dede. Dit duerde veel jaeren. Daernae quam daer gelegentheyt dat se te Uutgeest weder soude wonen. [Dit] worde van de E. Oversten toegelaten, op hope [dat het] in de ruime locht sijnde haer wat beter mocht sijn voor de cranckheit haers hoofts. [Maritgen] quam dan dicwils over; was dan bij haer tuis, waer sij dan veel werks van hadt; maer door de liefden hoorde men haer noyt over clagen. Als sij siek was of eit merckelicks van doen hadt, ontbode dan Griet Jacobs, dien haer dingen hielp schicken, ende bedienden haer inder siekten. Als sij daer nae toe soude vaeren, dede dat met sulcken liefde en gewillicheit alsof se te bruloft soude vaeren. Daer sijnde maekten haer huysgen schoon, dede alle dinghen met sulcken liefde ende sorchvuldicheit alsof 't haer eygen geweest hadt. In haer siekten waekten en braekten, sonder eyt daervoor te verwachten. De leste siekten daer se aen stirf, was soo vuilen stank ende besmettelicken siekte, dat dese haer gesontheit bij verloor; en volchden de quellende siekte daer se aen stirf, ettelicke jaeren daernae hebbende geen gesontheyt. Het bewijs van dese liefden en was niet voor een jaer of twe, maer duerden wel vijfentwintich jaeren totdat se [Maritgen] stirf; welke was in 't jaer ons Heren 1624, den 4 October."

UTRECHT.

„*Maritgen Claesdochter.* [1]) Dese is van Uutrecht. Den vader genaemt *Claes Cornelisz.*, de moeder *Grietgen Tems.* Waeren goedt Catholyk maer arm van tijtlik goet, ende overvloedich van kinderen. De moeder hadde drie kinderen tot eender dracht, waervan dese een was. De ouders sijn ghestorven, laetende veel cleine kinderkens achter. Soo sijn die goede Catholike beweecht om an dese weeskens die liefden te bewijsen; onder allen die eerbare maecht *Aeltge Tomas* [2]), mitsdien een van de dochters tot haeren huise bij haer ouders diende, om een kindt te nemen, Maritge Claes, noch maer ses jaeren out sijnde, soo clein en teer nae den lichaem alsof 't maer vier jaren out was, haer brengende te Haerlem, versoeckende aen die E. Overste Mr Cornelis dat sij een plaesgen in 't maechdenhuys [3]) mocht hebben; welcken het geconsenteert heeft. Is aldaer Godtvruchtelijck opgebracht, ende geleert speldewercken [4]), welcken sij frey conde, soodat se haer cost daer wel mede conde winnen... Als haer tijt volbracht was om te leeren haer ambacht in 't maechdenhuys, heeft vastelijk geresolveert om den hemelschen Brudegom te dienen in de suiverlicke maechdelike staet; is comen wonen bij die E. maecht *Aeltge Tomas* voornoemt, sijnde haer dienstmaecht" enz. Zij stierf den 4^den^ April 1637.

„*Aeltge Thomas van de Ketel.* [5]) Desen is van geboorte van Uutrecht, van eerlicke borgers, treffelick Catholyk. De vader was ghenaemt *Thomas van de Ketel*, de moeder

1) L. v. M. Cl., † 4 April 1637. II, bl. 346—49.
2) Zie onmiddellijk hierachter.
3) Zie over het Haarlemsche Maagdenhuis Bijdr. Dl. XVIII, bl. 93 volg.
4) Kantmaken.
5) L. v. A. T. v. d. K., † 4 Jan. 1638. II, 371—83.

Barchge van Devoorde. Kregen samen in haer houwelik twe dochters. Hielen een treffelicke wijnherberch voor de reyssende man; deden dieselfde seer wel ende volop voor haer gelt. (Also een Godtvruchtich Doctoor *Mr Jan Duivese* [1]) getuichden, dien daer menichmael tuis geweest hadt). Den vader stirf terwijllen sijn kinderen noch jonk waren. De moeder is weder getrout; ende mitsdien sij een goede sachte vrou was ende haer man mede wat los: dese dochter Aeltge Tomas noch jonk sijnde maer kloeck, iverich ende begerich naer tijtlick proffyt, nam alle dingen ter herten, sach over al op toe, om en stuver te brengen tot een gulden, ende soo vorder; nam al de sorch van 't huis op haer; ende wies in haer op de begeerte tot tijtlik profyt. Maer Godt hadde haer vercoren om wat onbederffelike schatten te soecken, dien de roest niet sel verteren noch de dieven niet stelen. Out sijnde twintich jaeren, heeft sij ghehoort die sermonen van den E. H. Mr Claes Wiggersz. Hierdoor is haer hart van Godt geraect, zoodat sij resolverden die werelt te verlaten, ende met eenen haer vaderlicke stadt en 't huis van haer ouders. Quam te Haerlem metterwoon bij de maechden van Mr Claes voornoemt.... Sij is van haer E. Oversten gestelt op 't choor om te lesen die latijnse getijden, ende te singen, hebbende een seer schone stem tot de contratenor; verwecte die herte daermede tot devotie. Sij was seer begerich... om andere daertoe [tot den maagdelijken staat] te brengen, als namentlick haer suster. Dien scheen vrij een goeden voortgank te doen, maer scheyden daer wederom uut; 't welk haer seer droevich was; trouden achternae aen den *Advokaet Bloklant;* leefden met haer man seer Godsvruchtich, maer immers quam niet tot soo hoogen staet in de zuiverheyt als sij wel soude begeert

---

1) Zie over hem *Bijdr.* Dl. XVIII, bl. 66.

hebben. Daer was een jong dochterken t'Uutrecht, mitsdien de moeder gestorven was, ende de vader bleef sitten in grote armoede met veel kinderen. Soo nam sij dit kint *Maritge Claes* [1]), noch maer ses jaeren out sijnde, nae haer enz.... Ten derden wasser een dochter van de *muntmeester te Utrecht*, dien Catholyk was gheworden (genaemt *Baertgen van Donselaer*). Dese hadt grote begeerten om den hemelschen Brudegom te dienen in de maechdelike staet; verkreech van haer E. Oversten dat sij mede was onder sijn E. beleydinge in deselfde vergaderinge van Trijntge Dirks, samen in eene camer; was hierover als de moeder. Dit en duerde niet lang, soo rees daer op over 't gehele lant een grote vervolginge over de priesters Gods ende de maechde (mitsdien Men E. Heer M. Elbert gevangen was). [2]) Ende dese [3]) hadde een seer ketters geslacht, vreesden sijn E. of de vergaderinge daerom te lijen mocht krijgen. Vondt goedt, dat Aeltge Tomas met dit jonghe maechdeken soude trecken, wonende samen ende in stilte Godt dienende. Dit duerden al een lange tijt, dat sij moste derven 't gebruik van de H. middelen ende wijse beleidinge van haer E. Overste, dien zij sonderlinge liefhadde. Godt gaf uutcomste, dat *Baertge* raecten te Sertegen-Bos in 't Clarisse clooster. Heeft daer stichtelik geleeft, ende Godsvruchtelijke gestorven, ende noch en susters dochter in 't clooster bij haer ghekregen.

Dese E. [Aeltge Tomas] dit werk van gehorsaemheyt ende liefde volbracht hebbende, quam weder als het duifgen tot haer arckgen van de H. vergaderinghe; worden van haer E. Oversten gestelt in de vergaderinge van

---

1) Vergelijk boven bl. 360.
2) In 1602. Zie *Bijdr.* I, bl. 230.
3) Baertgen Donselaer, gewis.

Trijntge Dirks, alsnu geestelicke moeder Trijn Jans de Wit. Hielen samen 't huys op, soodat dese d'uutwendige sorch meest droech, ende d'andere de geestelicke zorch.

Maer dit en duerden niet lang, mitsdien haer stiefvader quam te sterven; daer veel te doen viel om den boedel te redderen (de moeder en suster slap sijnde in sulcke saeken) consenterden haer E. Oversten dat sij 't zelfde zoude doen. Hier was veel moeyten ende uutkeer aen vast, en duerden veel jaeren. Leet veel anstoot, dat sij daer voort soude blijven; maer bleef constant aen haer vergaederinge, raet en believen van haer E. Oversten, comende in die tijt altemet eens over. Soo haest haer dingen gedaen waeren, quam weder van Uutrecht... Weynich tijt hier weder geweest hebbende, wrocht de geestelicke liefde in haer hart, om haer beminde moeder, dat een stille weduwe was, hier te hebben. Met consent van haer E. Oversten heeft sij in de vergaderinge met stillicheit ende devotie Godt gedient, haer dochter geen hinder geweest, in een cleyn huisgen oft woninge haer beholpen, simpel geset onder de gehoorsaemheyt van de E. Oversten, minlick tegens de maechden. Ghebruict hebbende die H. Sacramenten is Godtvruchtelike in den Here gerust; ende tot Uutrecht begraven. Aeltge Tomas zelve stierf 4 Januari 1638, „haeren hemelschen Brudegom gedient hebbende in de veertich jaeren, ende is tot Uutrecht in de Domkercke begraven."

Bij het leven van deze maagd kan tegelijk vermeld worden *Stijntgen Gielisdochter* [1]), van geboorte van *Ghoch* in *'t lant van Cleef*, wijl zij, bij voornoemde Aeltge Tomas in dienst komende, in de vergadering is geraakt. Haar vader was „ghenaemt *Gielis de Coster*, mitsdien sijn vader coster gheweest hadt in Catholike tijden van

---

1) L. v. St. Gd., † 21 Maart 1644. III, 112.

de kercke. De moeder *Areiaentgen*, sijnde van Godt in haer houwelik ghebenedijt met sonen ende dese dochter. Doordien in dat lant veel krych ende oorloch viel, hebben hierdoor verloren haer tijtlicke middelen; de lande dien sij noch hadden haer ontduistert. De ouwers ghestorven sijnde, die kinderen ghecomen tot armoede... De dochter quam tot Uutrecht; begaf haer in dienst, maer gheraecten tot haer ongeluk bij guesen, daer sij veel aenstoot leet van haer gheloof; maer Godt ende de goede menschen hilpen haer dat sij in een Catholike dienst quam."

„*Margareta Gijsberts Grauerts.* [1]) Dese is van gheboorte uut *sticht van Uutrecht*, van edele ouders, uut den treffelicsten adel van 't lant, van vader en moeders weghen. Den vader was ghenaemt *Joncker Gijsbertus Grauert* ende de moeder Joffrou .... [2]) van goedt geloof der H. Catolycke reliegie, van redelicke tijtelicke middele; maer also daer negen kindere waeren, soo deelden 't wat clein, soodat se edelder waeren als rijck; ende droeghen haer stichtich ende bequaem. Dese dochter Margareta is gheworden de staet-dochter van een rijcke, edele Joffrou *Menvrou van Market* [3]), wonende daerbij ettelicke jaeren. Alhier wonende is haer conversatie meest gheweest in de Herehove, onder de eedele Prince en Joffrouwen; heeft ghewandelt in 't midtsen van alle weelden des werelts. Niettemin Godt almachtich, dien dese vercoren hadde tot sijn bruidt, heeft haer hart gheraect van binnen, waerdoor sij kende, dat alle ghenuechten des werelts niet als ijdelheyt was; hierom voor haer ghenomen dezelfde te verlaeten, gevende haer goede propoost te kennen aen

---

1) L. v. M. G. Gr., † 14 Juni 1630. I, 282—86.
2) Opengelaten.
3) Marquette onder Heemskerk.

Menvrou van Marcet. Dien Godtvruchtich sijnde heeft haer niet belet, maer inwaer ghenomen goede ghelegentheit om haer daer behulpelyck in te sijn. Soo ist ghebuert op een tijt, datter sommeghe maechden uut den hoeck *te bevert ghinghen* nae een plaets genaemt *ons Lievrou ter noot* [1]) *bij Alcmaer*; comende voorbij 't huis te Marcet; bij gheval soo was Menvrou voor de door. Siende de maechden, maeckten daer kennis mede. Hoorende dat se uut den hoeck quamen, versocht dat haer staetdochter Margareta eens mocht comen in den hoek om de H. middelen te sien, te kennen gevende haer goede begeerten. 't Is aan de E. Overste of Biechtvader van de vergaederinghe ghebootschapt, dien 't geconsenteert heeft. Ende [zij] is ghecomen om de gelegentheit te doorsien; dien haer soo wel beviel dat se wel ten eersten soude ghebleven hebben; maer de E. Oversten maeckten wat insien, vresende of 't uut geen goede gront mocht coomen, want sulks wel is gebuerende somtijts die in de Heerenhoven wonen of haer conversatie hebben, daer altemet gheschieden grote sonde; ofte niet cunnende coomen tot haer eyndt, willen haer leeven ofte plaets veranderen ende geestelick werden. Hiel het wat draegende, maer haer scherpelyck ondersoeckende bevont dat se een puere mening hadt tot Godt ende de duecht, nam haer aen voor sijn geestelicke dochter.... Sij heeft haer leech ghehouwen van vlees en bloet. Hoewel sij met haer negen broers en susters waeren noch ongetrout, ende *een geestelicke suster;* geen van allen haer besocht heeft; daer andere als sij eerst comen in de vergaedering, van haer vriende dicwils besocht werden. Hierin verstirf sij haer. Daer beneffens hadt sij seer lief de vrouw van Marcet

---

1) Runxputte onder Heiloo. Zie in *Bijdr.* I, bl. 290—84 het opstel van Prof. J. A. de Rijk.

voornoemt, wiens camenier sij vijf jaer lanck gheweest hadt. Dese hadt sij lief als haer moeder, ende Menvrou beminden haer als haer dochter. 't Afscheide van haer viel haer soo swaer, meerder als 't verlaeten van haer moeder.... Tot een teecken dat se de ootmoedige nederheyt liefhadt, begeerde se een simpele begraefenis, jae liet het uutdruckelyck stellen in haer testament (vresende of haer vrienden haer anders na den Adels manier soude begraeven hebben), 't geen sij in haer leven verlaeten hadt, wilden se niet dat men nae haer doot haer lichaem mede soude festeren." Zij stierf 14 Juni 1630.

Eindelijk is nog te vermelden, dat een zoon van *Simon Cornelisz. van Veen* [1]), den „fiscael" van prins Maurits, „ende in 't leste raetsheer in den hoogen raet", in de eerste helft der zeventiende eeuw te Utrecht werkzaam was. Zijne zuster *Margaretha* namelijk [2]) „hadt wel goede begeerten om in stilte ende innicheit Godt te dienen; maer mitsdien sij d'outste was, soo dede sij veel goets in de kinderen bijeen te houden in de Catolyke religie, liefden ende Godsvruchticheit. Ende mitsdien sij in de leste jaren seer swak was nae den lichaem, most genieten om haer gesontheit een soete locht, worden 't goedt gevonden dat sij [uit den Haag] *t'Uutrecht* gink wonen met haer *jongste broeder* een *Priester Gods* sijnde. Deden samen veel goets in de joncheyt te categuseren ende te leeren; haer huis ende arbeydt was geheel ten besten voor de joncheit, om dien met alle maenieren tot de duecht ende Godsvruchticheit te trecken. Ende stelde haer gheheel onder die ghehoorsaemheyt van den E. dienaer Gods *Menheer Wachtelaer*, dien veel met dese treftige maecht conde uutrechten; ende meenden noch veel meer-

---

1) Vergelijk *Bijdr.* X, bl. 298—301.

2) L. v. Geertruidt Simons van Veen, III, bl. 339.

der door haer te wercken, dan 't en heeft Godt niet belieft, mitsdien hij haer swacheit vermeerdert heeft; ende is Godtvruchtelicken in den Heere gerust 163 [1])."

'T VELD.

„*Maria Cornelis.* [2]) Dese was van een dorp ghenaemt *Niecklant*, *Ouwe Nierip*. Hare ouders ware van goede middele; een zeer treffelicke maecht, dien in alle haer wercken puerlyck socht de glorie Gods. Welcke alle ettelicke jaren bij haer vrienden Godt dienden, onder de beleidinghe van den E. Mr *Joost Cats* (overmits die pastoor was over die omleggende plaetse); maer wanneer zijn E. verkoosen worden om te wesen O[verste] ende regeerder van dese vergaderinghe, is dese E. maecht haer Overste gevolcht... [Zij] is ghestorven als zij omtrent acht maenten hier gheweest hadde, in 't jaer ons Heeren 1614 den 2 Julius... ende begraeven te *Ouwe Nierip*."

WESTWOUD.

„*Agatha Jansdochter*. [3]) Dese is van een dorp ghenaemt *Binnewijsen*, gheleeghen tusschen Hooren ende Enckelhuysen. Haer vader was ghenaemt *Jan Woutersz.*, haer moeder *Reyn Claes*, treffelicke, rijcke huysliede, van de principaelste, ende goedt Catholijk. Verkregen samen in haer houelik soonen ende dese dochter. Maer also d'ouwers stierven dat dese noch jonk waeren, woonde saemen met haer broeders ende hiel 't huys op; ende was in grote vrijicheit doordien sij geen ouders hadde, en grote tijt-

---

1) Het laatste jaarcijfer is niet geschreven.

2) L. v. M. C., I, bl. 53.

3) L. v. A. Jd., † 16 Maart 1634. II, 170—91. In de „Taeffel" wordt zij echter opgenoemd als „Aecht Jans van *Hoocaspel*."

like middelen. Worden [1]) seer wilt en leevendich nae de werelt (immers nochtans nau bewaerende haer suiverheit ende onnoselheyt). Maer Godt dien dese vercoren hadt tot zijn bruidt, heeft gevoecht, dat se quam te hooren de goede exemplen van Godtvruchtige maechden in de naeste dorpen, als *Dien Gerrets, Machtelt Gerrets, Reynou Gerrets* gesusters [2]), *Aefge Garrebrants*, al t'samen maechden van ons vergaederinghe. Ende Godt daer inwendich medewerckende, is't gebuert dat in de vasten, als sij haer opproncten om met haer broeder ende sijn huisvrou te gaen in de *palmmarkt* te *Hooren*, subytelick werden dese in haer hart zoo gheraeckt van Godt, denckende dat niet en betaemden, zij op soo heiligen tijt (alsook wesende de bootschap-dach van de H. moeder Gods) tot sulcken ijdelheit haer zoude uutkeeren, hebbende haer kleet half aen, trok 't selfde datelick uut, ende nam se van haer leeven niet wederom aen. Wilden haer volck alleen in de marckt gaen, dat mochten se doen; sloot haer huys toe; gaf haer tot leesen en bidden. Dus was sij vijf jaren, uutwendich geen behulp hebbende, (want de Priesters doen weinich waeren) als dat se somtijts quam bij een *Priester Gods* genaemt *Heer Freek*, een simpel eenvuldich man. Hierentusschen kreech sij grote begeerte tot de H. vergaederinghe te Haerlem in den Hoek. Verstaende datter een waerdich maechdeken gestorven was, ghenaemt *Meinou Sijbelis*, dien ettelicke jaeren in dese vergaederinghe ghewoont hadt, van gheboorten omtrent dese [streek], ende doot zijnde werden daer begraven: soo wensten dese dat se haer plaets mochte vervullen. Waertoe zij oock ghecoomen is door haer nicht *Trijn Wouters* van *Binnewijsen*, die in dese vergaederinghe mede woonden. 'T geviel dat

---

1) Zij werd.

2) Van Grootebroek. Vergel. *Bijdr.* XIX, bl. 309 volg.

sij bij haer vriende zijnde, vorder bij haer nichte quam, haer nodende of 't haer beliefde mede over te vaeren om de gelegentheyt te sien. Sij was daertoe bereyt, en voeren saemen nae Hooren. Daer sijnde begon 't te vriese, want 't was winter; soodat dese ouwe maecht vreesden, of sij licht te Haerlem mocht bevriesen, ende dan niet licht soude cunnen weder tuys coomen. Soo leyden sij 't saemen over, dat se nu weder zoude nae huis trecken ende dan tegen May comen. Op dese conditie scheide vaneen; d'eene treckende nae haer vergaederinge, ende d'ander nae huys. Dese, vastenavont tuys sijnde, was in groot perykel om weder in de werelt te slaen; werde hertelijk versocht van een jonckman, soo datet seer naebij was dat de goede geest zoude uutgeblust worde. Maer Godt dien dese vercoren hadt tot zijn Bruidt, voechden middel dat dese tegen May te Haerlem quam bij haer nichte voornoemt." Over hare bijzondere verstorvenheid in de kleeding zijn vroeger reeds mededeelingen gedaan. [1]) Nog is vermeldenswaard: „Ettelicke jaeren heeft zij geweest *moer van de lapmant*, te weten: alle weecken ofte veertien daeghen quaemen sommege maechden bijeen om de dochterkens haer wolle goet te neijen in 't maechdenhuis. Hier was dese als principaelsten over, besorgende 't geen daertoe van node was ende gaf 't selfde daertoe altemets... Daernae heeft zij een huys ghetimmert van haer eygen patrimonie in de.vergaederinghe, tot dienst van dezelfde... Sij was [2]) doentertijt wel een van de meeste dien de vergaring behulpelijk was met haer tijtelicke substancie, doordien sij jaerlicks moye incomsten hadt. Suinich voor haer zelven, ende naerstich in 't spinnen, daer zij veel mede won. Als d'Oversten eit merckeliks van doen hadt,

1) Bl. 152 en 154 van dit Deel.
2) Sermoen op hare uitvaart. II, bl. 179 v°.

mocht haer vrij aenspreken. 't Gebuerden dat daer eit merckelicks van node waer tot dienste van de kerck. Sijn E. vraechden, of zij een stuk lants vercopen wilde; was terstont bereit, volbrachtet ook datelick, gaf tot eene reys een somme van hondert pont." Zij overleed in den ouderdom van meer dan 60 jaren „als sij omtrent 37 jaeren in de vergaeringe Godt ghedient hadt ende vijf jaeren te vooren, den 16 Maert 1634." En de Eerw. Overste gaf het getuigenis, „dat hij vastelik gevoelde, haer sieltgen van monde ten eeuwigen leeven was ghevaeren."

Van hare twee bovengenoemde streekgenooten zijn de Levens slechts zeer kort behandeld, en behelzen geene bijzonderheden die hier vermeldenswaard zijn. *Meinou Sybelis* [1]) overleed 23 Januari 1597, en *Katryn Wouters* [2]) den 5 Augustus 1602.

WIJK BIJ DUURSTEDE.

Deze plaats heeft aan de Vergadering eene maagd geleverd, waarvan het leven te beschrijven ongetwijfeld aan Trijntgen Jans meer hoofdbreken dan arbeid zal hebben gekost. Immers zij heeft er zich met vier regeltjes van afgemaakt.

„*Tuentgen Heindriks dochter*. Desen is van geboorten boven Uutrecht. [3]) Heeft ettelike jaeren gewoont in dese vergaderinghe, met vallen en opstaen haer tijt gepasseert, maer is in 't eint met goet beken en berou gestorven 1624, den 10 November."

WOGNUM.

Voor deze plaats is slechts te verwijzen naar *Spanbroek*.

---

1) L. v. M. S., I, bl. 12. Zij wordt daar gezegd van geboorte te zijn „uut de laaghe Streek bij Enckelhuysen", maar in de Taeffel staat „*Boecaspel*."

2) L. v. K. W., I, bl. 26 v°.

3) L. v. T. Hd., I, bl. 152 v°. In de Taeffel wordt „*Wijk te Duerstede*" als geboorteplaats aangegeven.

ZANDVOORT.

Hier heeft in het midden der zeventiende eeuw met veel ijver gearbeid de Haarlemsche kapelaan *Cornelis Has* of *Hassen*, over wien zeer stichtende bijzonderheden reeds vroeger, onder Haarlem, zijn medegedeeld. [1])

ZWOL.

„*Aldegonda Barents.* [2]) Van over zee uut een stadt genaemt *Swol.* Dese is ghecoomen te Haerlem in de vergadering der maechden ende bij haeren suster *Maria Barents* [3]), dien aldaer mede Godt diende. Als dese sach die goede bequaemheyt om haer Salicheyt te vorderen, want sij uut *een woest landt* quam, soo heeft sij haer onderworpen onder de wijse beleidinghe van den E. Mr Cornelis Arentsz.; welcken haer ghestelt heeft, dat zij soude zijn de dienstmaecht in 't maechdenhuis, overmits zij arm waer, ende met haer arbeyt haer kost most winnen.... Weinich tijts in desen arbeyt gheweest hebbende, ist ghebuert, dat zij met vlijticheyt een sieck maechdeken wat behulpelicheyt zoude bewijsen in eyt te spoelen, in den avontstont, in het water genaemt het Sparen, dat voor haer duer liep, is dese onvorsiens in 't water ghevallen ende onnoselick verdroncken, overmits datelicke daer niemant bij en was, en eer de maechden quamen al doot waer. 'T welck geschiet is 1604, den 2 Januarie. Om welcke ongeluck haren Biechtvader, haer suster ende alle haer geestelicke medesusters seer bedroeft gheweest sijn, haeren siel helpende met het ghebedt, ende 't lichaem vereerende met een statige begraeffenisse."

---

1) *Bijdr.* XVIII, bl. 88—89.

2) L. v. A. B., I, bl. 28. De „Taeffel" geeft echter *Campen* aan als geboorteplaats.

3) Wier leven echter niet beschreven is.

Aan het einde van mijn alphabeth gekomen, heb ik nog verschillende bijzonderheden te vermelden, die of wel aan de aandacht ontgaan waren of wel voor de kerkelijke geschiedenis van minder groot belang zijn. Ik zal in deze mededeelingen eenvoudig de orde der drie quartijntjes volgen.

Geslachtsnaam Coggeman. — „*Angniesje Phillips* [1]) een borgers dochter van *Haerlem* ende is gestorven in 't jaer O. H. 1591 den 24 Maert. In haer leven een *beginken* op den Hof binnen de stadt Haerlem." Haren geslachtsnaam, niet in haar Leven vermeld, vond ik aangeteekend in de „Taeffel" vóór in het boek.

Geslachtsnaam Bun of Bunne. — „Giert Cornelis Bunne (in de „Taeffel" Bun) [2]), een borgers dochter van Haerlem, van een goet gheslacht, maer weinich van tijtelicke middelen." † 14 October 1594.

Leiden. — „Margreta Claes. [3]) Dese is van Layen ende gestorven 28 April, welcke was een rijcke bestorven dochter, seer los van tijtelick goet, soodat se veel van dien in haer leven ende nae haer doot gheschict heeft ter eeren Gods, tot verciering van den Outaer des Heeren ende tot onderstant van den armen."

Geslachtsnaam Mol. — „Margreta Claes Mol, van eerlicke ouders die goede middelen hadden, woonende *even buiten de stadt van Haerlem* op 't landt. De vader genaemt Claes Ysbrantsz. Mol, welcke hadt twe dochters, te weten dese ende noch een genaemt Trijn Claes, die t'samen onder ons vergadering haer begeeven hebben." † 30 Mei 1603.

Maagdelijke zuiverheid. — „Johanna Cornelis [4]), van geboorte uut een stadt genaemt *Purmerent*.... Dese was schoon van aenschijn, frey van lichaem, aenvallich van

---

1) I, bl, 3 vo. 2) I, bl. 11. 3) I, bl. 26. 4) I, bl. 34 – 37.

persoon, also dat se veel aenstoots leet aengaende haer zuiverheyt, eer dat se quam in de vergaederinghe, als naementlijcke... 't is eens ghebuert, dat dese soude trecken uut den eenen stadt in dander; gink allenich over den wech. 'T gheviel dat haer een ongelijk persoon gemoeten, dien haer versocht tot oneer. Sij een liefhebster van de zuiverheit, setten haer daertegens. Hij siende met vrienschap niet te vermoghen, ghebruicten grote vrees, settende een ponjaert op haer hart: soo se sijn wil niet en dede, souden haer doorsteken. Sij manlyck van ghemoet sijnde, dreiden 't swaert uut sijn hant, dat se haer hande quetsten, lopende 't bloet daerbij neder. Hij traverleerden se soodatter een rib in haer lichaem brak. Verliesende daerdoor haer lichamelicke ghesontheit, kreech een bochel; haer leden crompen ineen, soodat se daernae seer mismaekt was, uutwendich verloren hebbende haer uutwendige schoonheit, maer veel eelder met den Patriarch Jacob verkreech d'inwendige des geest, behouende in dit groot peryckel haer maechdelicke suiverheit ongheschent." † 11 Febr. 1614.

Kerstnacht te scheep gevierd. — In het Leven van deze zelfde wordt nog verhaald. „'T is gebuert, alsoo dese drie broeders hadt, dien ter zee voeren, dat se gelijckelick met haer scheepen lagen in 't Thessel. En alsoo den feestdacht was genaeckende van de Geboorte Christi, zoo hebben die twe gebroeders tegen malkander geseyt: laet ons t'samen gaen op 't schip van ons gebroeder, daer zullen wij meerder exercitie van devotie hebhen om de H. Kersnacht over te brengen."

Kluizenaarster. — Nog van dezelfde Jannetgen Cornelis: „Sij hadt een groote begeerten om te leiden een enich, afgescheiden leeven, versoeckende aen *Men-Eerwaerdiche Hr Sasbout*, den Bisschop, haer te willen een kluis beschicken daer zij haren Hemelschen bruidegom in enicheyt

ende innicheyt mocht dienen. Maer overmits zijn E. bemerckten dat dese, behalven de gave van innicheyt dien zij hadt, ook een sonderlinghe gratie hadde om de menschen met haer woorden ende ende exempelen tot de duecht te bewegen: zoo docht zijn E. geraetsamer dat zij hier bleef om haer gaven te werk te stellen. Ende zij ontviel daeronder met alle ghelatenheyt."

Een klopje als een princesse begraven. — Van de begrafenis van Jannetgen Cornelis' zuster, Margareta, [1]) vermeldt de schrijfster eene bijzonderheid, „tot stichtinge... waeruut wij mogen bemercken, hoe sonderling het Godt gevoecht heeft dat dese, die gesocht hadde verborgen en onbekent te leeven, in haer begravenisse vereert worden, te weten: doen 't lijck gedragen worde na de kerck, zoo was bij geval onderweech de *schutterie*, waeronder waren die treffelicste burgers der stadt. Diewelcke, siende 't lijck coomen, hebben gheweecken aen beyde sijden, staende met bloote hoofden, met sulcken reverencie en eerwaerdicheyt als of 't lijck van een groote Princesse gheweest hadt; waerdoor dengeen die dese eerbiedinge sagen tot een verwondering ende danckbaerheyt beweecht worden."

Geslachtsnaam Cats. — Volckgen Claes [2]) of volgens de „Taeffel" Volckgen Claes *Cats*. Een rijcke borgersdochter van *Amsterdam*. Dan haer ouders waren zeer ketters, en alsoo die stirven dat sij noch jonck was, is daerenboven noch opgevoet bij haer .... [3]) suster, dien zoo vervreemt was van 't H. Catholycke geloof dat se de eerste was dien te Haerlem *op sijn Calvinus haer in de kerck liet trouwen*. Niettemin Godt die heeft aen haer [Volckgen] getoont sijn groote barmherticheyt, haer mid-

1) L. v. M. C., † 4 Febr. 1610.
2) I, bl. 41 v°.
3) Opengebleven.

delen toevoegende, waerdoor zij is gecoomen tot het H. Catholyke geloof." Zij stierf 3 Mei 1611.

Geslachtsnaam Cates (in de „Taeffel" *Catus*) = *Cats?* „Aefgen Cates [1]), een borgersdochter van *Amstelredam;* de nicht van onse E. G. Vader M[r] Cornelis Arentsz." [2]) † 23 Juni 1612.

S. Lydwina patrones. Liedwina Lucas, van Delft. † 16 Mei 1611.

Geslachtsnaam van Sanen. — Alit (Aeltgen) Jacobs van Sanen [3]), van geboorten van *Alcmaer,* hebbende eerlicke Catholyke ouders. † 5 April 1613.

Geslachtsnaam Bont. — Anna Dirks Bont (in de „Taeffel": Bonte), van *Haerlem.* † 10 Januari 1616. Haer leven is niet beschreven.

Heer Jan Goosen [4]), *priester te Amsterdam.* — „Maria Claes [5]), van gheboorten uut een dorp genaemt *Vinckeveen,* leggende onder 't sticht van Uutrecht. Hare ouders waren Catholyck van redelicke middelen. Dese is nae de doot van haeren ouders t'Amsterdam coomen woonen; maer van jonkx aen zeer vast gheweest in 't H. Catholycke gheloof, alhoewel zij door noot veel bij ketters quam, dien haer veel strijts leeverden. Wist dien met sulcke treffelicke redenen te doen swijgen, dien zij haelden uut gheleerde boecken, dat zij tegens haer niet op en mochten. Ende woonende bij haer neef ende nicht die een Godsvruchtige weduwe was, gink zij met dien dicwils te kercke tot den Godsvruchtigen dienaer Gods Heer Jan Goosen."

---

1) I, bl. 43 v°.

2) Eene andere nicht nog was *Trijn Jans* van Amsterdam, † 15 April 1622. I, 83—84.

3) I, bl. 48 v°.

4) Vergel, *Bijdr.* Dl. XVII, bl. 299 en Dl. XVIII, bl. 128, 217.

5) L. v. M. Cl., † 6 Febr. 1620.

Benauwde tijd. — „Baefgen Gerrits Wij [1]) was oock seer vlijtich om te hooren 't Goddelicke woort, alhoewel zij daerom veel ongemack ende ongelijckheit most draegen, want het alsdoen een benaude tijt waer om de vervolginghe der ketteren; die haeren B. V. leet. [2]) Alsoo als de maechden op eenigen feestdach zoude te kercken coomen, mosten dan wel twe, drie dagen te vooren coomen, aleer den B. V. daer was, ende dat in zulcken benauden plaets, daer se dickwils in langhe tijt geen locht mochten scheppen, jae niet hoesten of haer verroeren, overmits in de beneedecamer waren zoodanige persoone, die een dootelicke haet hadden op den B. V. ende zijn maechden, overmits zij haer lieten voorstaen dat dien oorsaek waeren, dat haeren susters Godt dienden."

Drie priesters samenwoonende te Haarlem. — Van Annetgen Alberts, gestorven 16 Sept. 1622 „sijnde doentertijt de dienstmaecht van Mr *Jan Boggen*" wordt ook gezegd [3]), dat zij door haren overste gesteld werd „om te weesen de dienstmaecht van drie Priesters Gods dien met malkander woonden."

Geslachtsnaam Vossen. — Griet Jans Vossen van Haarlem overleed 12 Nov. 1623. Zij wordt alleen in de „Taeffel" opgenoemd, en haar leven is niet beschreven.

Geslacht de Wit. — „Aechen Dirks de Wit. [4]) Dese was van *Haerlem* van gheboorte, van eerlicke Catholycke ouders; maer na de doot van de moeder is 't de vader *Dirk Jansz. de Wit* seer misgaen, soo veel belangt de tijtlicke fortuin; ende dese sijnde noch jonck heeft gehadt de minste tijtelicke middelen van allen haar susters, maer

---

1) I, bl. 78 vo.

2) Nicolaas Wiggersz. Cousebant. Het zal in de jaren 1601—1602 geweest zijn. Vergel. *Bijdr.* I, bl. 229—30.

3) I, bl. 88. 4) I, bl. 111.

is de rijckste begaeft van heemelsche gratie, want de andere vercoosen hebbende de houwelicke staet met een sterffelick mensch, heeft de deese vercosen den dienst van den onsterffelijcken Bruidegom in de maechdelijcke zuiverheit; waertoe haer een groot behulp gheweest is 't gebedt ende de goede exempelen van haer twe muetges, te weeten *Trijn Jans de Wit* ende *Haesge Jans de Wit*, haeren vaders susters, dien menige jaeren onder dese H. vergaderinghe Godt in volmaeckteyt gedient hebben." Reeds zijn in deel X dezer Bijdragen, bl. 305 bijzonderheden medegedeeld over de volharding van den ouderen tak van dit geslacht in het katholiek geloof.

Hierbij kan nu nog eene plaats gegeven worden aan de geslachtslijst.

JAN DE WIT
×
Haes van Paenderen.

DIRK JANSZ., × ?	*Trijntgen*, klopje, † 26 Aug. 1625.	*Haesgen*, klopje, † 28 Juni 1620.
Aechgen Dirks, klopje, † 5 Sept. 1624.		

Geslachtsnaam Poelenburch. — „Catrina Gijsbertsdochter [1]) van *Haerlem*, van slechte eerlycke ouders, die met haer handen haeren cost wonnen, wonende in de cleine houtstraet. Den vader was ghenaemt Gijsbert Dirksz. Poelenburch, van een goedt gheslacht, ende de moeder was ghenaemt Dingna Bartelemeus, mede van een eerlijk, treffelyck Catolyck gheslacht. De vader was een kistemaecker, waermede hij wel eerlyck ende rijckelyck sijn cost voor hem ende zijn kinderkens zoude hebben cunnen winnen, maer was zoo gestelt op den dranck,

1) I, bl. 170.

soodat sijn huysvrou ende sijn dochters nae den doot haers moeders, groote patiencie hadden met hem te oeffenen. Niettemin was hecht in sijn geloof, vierich in 't gebedt, en beclaechden 't hem seer als hij tot hem selven quam, dat hij hem zoo ontgaen hadt; ende stirf noch seer Godtvruchtich." Daarentegen was de dochter Trijntgen „seer sober en slecht in 't neemen van haer voetsel. Sij en dronck niet als dunnebier; een kan vol costen een duyt. Omtrent een half jaer voor haer doot, omdat se soo swack was, soo besorchden haer suster haer van wat goet biers. Dit ghebruickten sij met sulcken soberheit, dat se nauweliks daer wat af ghebruyckten, ende drie dagen 's woensdaechs, 's vrijdaechs en saterdaechs dan verstirf sij haer dan noch, dat se niet met allen ghebruyckten van die dranck. Een hele vasten 's avonts en claside [1]) sij niet als een stuck drooch roggenbroot. Sij en hadt nimmermeer enige recreatie van te gast te gaen bij haer vriende of bij de maechde, noch sij en begeerden 't oock niet; hadde sulcken goet ghenoeghen met haer simpele spijs, beeter als een conink heeft met sijn conincklycke maeltijt, al sach sij oock dat andere maechdekens het beeter hadden." † 7 Juli 1625.

Harlingen. — Hillegont Jansdochter [2]) van gheboorten uut Vrieslandt omtrent *Herlinghen*... De moeder was zeer treftich Catholyck, een duechdelijcke H. vrou, dien 't booven maeten swaer viel, dat se most zien de desolaetheit van de H. kercke, dat de kercken ende H. plaetsen worden verdestrueert, de Priesters verdreven, de H. Sacramenten ende 't gebruick van de Catholycke ceremonien wechghenoomen, soodat dese Godtvruchtige weduwe menighen tijt waer, dat se niet een Priester wist te becoomen. Maer sij dede sooveel zij conde, quam sondaechs

1) Tot collatie nemen. 2) I, bl. 184.

ende H. daechs bij de Catholycken leesen. Sij was een sonderling biddent mensgen, haer tijt overbrengende in 't gebedt, en principael teghens den avont in de schemeringe, ginck leggen bidden in en hoek van haer huysken, al was daer omtrent veel ghepraets; hiel haer soo onverbeelt alsof sij alleen in de werelt gheweest hadt. Sij gaf haer kinderen veel goede exempelen ende H. vermaninghe ende stichten se in de duecht. De vruchten van dien sijn ghebleecken in de voornoemde dochter, die een waerdige geestelicke maecht gheworden is.... ende in *een kints soon*, die *een treffelicke Jesuwyt* gheworden is... 'T is ghebuert dat Hillegont Jans heeft coomen dienen te *Herlingen*, bij een treffelick Catholyck man, dien de eerste was welcke *de Priesters* aldaer *in zijn huys ontfingh* ende naementlijck *Mr Claes Wiggersz.*, die bijnae miraculeus daer quam." Door deze hoorde zij over den Hoek, en „den neef daer wij voorgaende met een woort van gheroert hebben als dat hij *Jesuwyt* gheweest heeft; dese woonde toen ter tijt te Haerlem, (*van wiens bekeeringhe tot het H. Catholycke gheloof* sij oorsaecke gheweest hadde) dese is sij eens coomen besoecken, ende daernae bijnae mirakuloselycke bij de maechden gheraeckt."

Geloofsijver. — „Een sonderlinghe iver hadde *Trijn Ariaens* 1), van *Ackersloot* tot de verheffinghe van het H. Catholycke gheloof, soodat den nederganck van dien haer soo beswaerden als of 't haer alleen aenginck, hebbende daerin soo grooten droefheyt, dat het was alsof haer hart daer bijnae van ghecorven worde om de oneer dien daerdoor leet de Goddelicke majesteyt, ende 't verlies van de salicheyt haer naesten, de wechneeminghe van alle ceremonien ende H. middelen, de vermeerderinghe ende aenwassinge van de ketterie; noch en achte geen

1) I, bl. 211.

proffyt hooger waerin zij haer meer verblijden als in de vermeerderinghe van 't christen Catholyke geloof; ende wist oock als de oorsaecke verscheen, als zij met de ketters most spreecken, seer wijs ende treffelicke daertegen te draeghen, kennende oock de ongoddelicheit der ketteren, dien haer in voorspoet verheffen ende de Catholycke versmaeden, ende in tegenspoet Godt lasteren ende murmereren." Van deze zelfde maagd zegt de schrijfster al heel naïef [1]): „Is vol van H. begeerten met een groote blijtschap in den Heere gerust... Soodat de doot haer niet aen en bracht eenige vrees; maer was niet anders dan of se hier op ter aerden in 't sterffelicke lichaem maer om een bootschap gheweest hadde, ende nu soude gaen bij haer Heer ende Godt daer se tuis hoorden." † 29 April 1626.

Trubbele tijt, afval, bekeeringen. — „Rijckelant Francen en Angnietge Francen [2]), van gheboorten van *Alcmaer*, van treftighe, Catholike Godtvruchtige ouders, eerlicke borgers... Hadden in haer houwelick vier dochters. De twe, Rijckelant ende Angnietge sijn geworden geestelike maechden in ons H. vergaderinge... de derde suster is vrijster gestorven maar Godsvruchtich, de vierde suster is ghetrout, naelatende eene soon *Frans Thomasz.* De ouders hadden veel droefheyt ende swaricheyt in de trobbele tijt om 't verlies van de Catolike religie ende andere schade ende moeyelicheiden dien haer overquamen, soodat de moeder raeckten in een sware strijt van cleynherticheyt, soodat men haer geduerich moste bewaeren vresende of sij haer zelven soude te cort doen." De moeder was dezelfde van wie boven reeds gemeld is [3]), dat zij nog menigmaal *in de ontroofde kerk* „in een hoekxken

1) I, bl. 220 v°.

2) L. v. Rijckel. Fr., † 23 Maart 1599. I, bl. 16 v°. L. v. Angn. Fr., † 5 Juni 1643. III, bl. 68—76.

3) *Bijdr.* XVIII, bl. 61.

van dien *haer gebedt storten* gink"... De vader [4]) van dese dochterkens was van de *Nuisenburge van Haerlem*, van Basterdien." Van de moeder wordt nog het volgende vermeld: „Dese was ook seer barmhertich. 'T is gebuert datter eenighe *Spanjaerts ghevangen* waren, die groot ghebrek hadden van verversinge van water. Dese barmhertighe moeder socht gelegentheyt ende vontse om dese desolate gevangene hiermede te helpen, ghedachtig synde 't woort Christi: *die een schotel cout water geeft in mijnen naem, en sel sijn loon niet verliesen*, met haer nemende haer dochterken Angnietgen, om van jongs aen de barmherticheyt in te planten. 'T is gebuert, dese uut de ghevanckenisse verlost sijnde, gecomen sijn in Catolike plaetse. De moeder met haer dochterken sijn ghevallen in de handen van dese soldaten, welcken haer driechden qualick te tracteren ende rantsoen van haer eyschende. Sij vraechden an desen, of sij niet gedachtich waren, dat een vrouwe met haer dochterken verversinge van water ghebracht hadde, ende dat sij dien waeren. Terstont veranderden sij als lammerkens, niet wetende wat vrienschap sij haer doen zoude ende dancbaerheyt bewijsen."

Eindelijk, toen de ouders overleden waren, en „niet alleen haer goedt gheconsummeert was maer ook heel verachtert, riede de liede dat de dochters *de slotels op de kist soude leggen*, latende die schulde onbetaelt; maer de dochters, eerlik van herten sijnde, liefhebbende de rechtvaerdicheyt, seyden: geensins; maer stelden haer handen te werk, neyende bij dach ende nacht, met haer winste de schulden voldoende, ende eerlik van leefden."

— „Geertruydt Pietersdochter. [1]) Desen is van *Amsterdam*. Haeren vader ghenaemt Pieter Dirksz. Desen is

1) De schrijfster noemt hem alleen bij zijne voornaam: Frans.
2) L. v. G. Pd., † 1625. I, bl. 179—83.

ghetrout gheweest met drie verscheyde vrouwen, waervan de eerste waer Catolyck; de kinderen die daer afquamen zijn oock treffelyck Catholyck gheweest. De tweden was benist, een hart wreet mensch, onbemintbaer. Dese heeft haeren man Pieter Dirksz. mede ghebracht tot de ketterie van de benisten, uut welcke houwelyck dese dochter Geertge Pieters ghecomen is. 'T kint noch jonck sijnde, is dese moeder ghestorven. De vader is wederom ten derdemael ghetrout aen een onverstandige, opstinate beniste vrou, welcke dit kint heeft opgebracht; ende woonde langhe jaeren te *Emdem* uutlandich, want de Catholycke magistrate te Amsterdam de Mennonisten de stadt verbooden. Maer achternae als de Calveniste seckte aldaer de overhant kreghen, is de vader [en] de stiefmoeder met dit kindt wederom t'Amsterdam ghecoomen, tot desen haer groote gheluck; want sij daer sijnde, wesende een wolleneyster, quam dickwils in 't huys van haer halve suster Joosge Pieters, wiens man Gerrit Jelise goede gaven hadt om de ketters uut de H. Schrifte, te vermanen en mede te *disputeren*, ontsiende hem geen arbeydt of moeyten, om dese stijfsinnige, nueswijsige suster te bekeeren. Bracht se met sijn vermaninghe, disputacie ende lanckmoedighe patiencie soo verre, dat se in een twijffelachticheyt quam in haer zelven; ende begon vorder ghehoor te geeven den ghetrouwen dienaer Gods *Pater Aert*, minderbroeder [1]), die doen ter tijt veel goets dede t'Amsterdam. Voorwaer een grote goetheyt ende barmhertighe wijsheyt Gods, dien uut de doornen van de wellusticheit der Mennonisten heeft weeten voort te brengen een lelytgen van een suiver maechdelyck hertgen, ende uut de distelen der nijdicheyt ende begeerlicheyt de vyge des soeticheits van een liefhebbende soete geest,

---

1) Men zie over hem *Bijdr.* XVIII, bl. 64—65.

als ghij hiernae, wil 't Godt, zult hooren. Dese is door 't ghehoor van 't Goddelicke woort, ende door de naersticheyt van den dienaer Gods en andere Godtvruchtighe menschen zoo verre ghecoomen, dat se geheel de ketterie versaekt heeft, ende met ootmoedicheyt haer verstant ghevangen ghenoomen onder de simpelheyt van 't H. Catholycke gheloof; ende heeft haer laeten doopen van den Priester Gods, out wesende omtrent een en twintich jaeren, hebbende tot dien tijt toe noch heyen gheweest, gans zonder doopsel. 'T en is niet om te schrijven watten soeticheit ende Goddelicken inwerckinghe dese inwendich ghenieten, soo haest sij haer H. doopsel ontfanghen hadt. Maer den helschen viant, dien het benijde, dat hem dese prooie onthaelt was, bracht desen aen sulcken swaeren inwendighen strijt, dat haer dacht of sij de helsche duivelen al overgelevert was, jae lichamelycken daer oock van beseeten. Uutwendich en hadt se geen minder aenvechtinghe. Haer vader maekte sulcken misbaer, dat hij wel 't haer uut sijn hooft soude ghetrocken hebben, omdat sijn dochter, soo hij seide, soo verlijt was; ende seyden dat sij niet en penninck van zijn goedt soude hebben, soo sij haer gheloof niet en veranderden; noch en wilden se voor sijn dochter niet kennen, maer dat sij zoude zijn, die sijn grijse haeren in 't graf soude brengen. De mennoniste quamen met menichte loopen om haer te verkeere; de vermaenders ghebruickten haer uuterste verstant om dese in haer Goddelicke licht te verduysteren. Dese siek te bedde leggende, quam de stiefmoeder in plaets van vertroostinge haer noch meerder beswaeren, seggende, dat se mocht sien wat se dede; soo se haer geloof niet en veranderden, sou van Godt ghestraft worden, jae den duyvel overghelevert. Men kan dencken, hoe hart sulcke proposten waeren voor een siek mensch te hooren; ende daer beneffens dien soo strijtbaer

was in haer zelven; want haer dacht, dat se bijnae de straf al ghevoelden. Dengeen, die zeidt door den Propheet: Ick ben met dien in sijn tribulatie, heeft haer een fictoriuese uutcomste ghegeeven, nadenmael dese strijt omtrent een jaer gheduert hadde; soodat se daernae nooyt strijt in haeren gheloof ghehadt heeft, maer zoo claren licht ende vierighe liefde uut ontfanghe, dat se was ghelycken een die in de claerheyt ende hitte der sonnen is wandelende, weetende een iegelicke hiervan mede te deelen nae haeren staet ende condicie. Ontfangen hebbende 't licht des gheloofs, en wilden dese van soo grooten gave aen Godt niet ondancbaer zijn, latende de weldaden Gods soo ledich heen gaen, maer tot een dancbaerheyt offerden haer zelven aen Godt op door beloften van eeuwighe reynicheyt."

—„Aechge Baertesdochter. [1]) Deese is van *Haerlem*, van eerlicke treffelicke borgers. De vader was ghenaemt [2]) *Jan Duvese*, haer moeder Geertge Floris, ende kregen een dochter dien sij in 't fondt lieten noemen Agatha. De moeder was van een goet Catolyck Godtvruchtich geslacht, was selfs seer devoot; maer de vader was ghesproten van *Essendelft*, een dorp buiten Haerlem, wiens naest bloet meest ketters waeren. Niettemin terwijl de moeder leefde onderginck [zij] haer man, soodat hij hem voechde nae de Catholycke religie, neemende haer dochterken altoos mede te kercken, soodat die ghenieten de soeticheyt van de Catholyke religie; ende hadde doen ter tijt daer groote smaeck in (alsdoen hadt men noch de openbare religie in de kercke). Maer dese Godtvruchtighe

---

1) I, bl. 286 v°—96.

2) I, bl. 286—93. De schrijfster liet hier met opzet plaats voor een woord, en schreef daarna toch voort *Jan* Duvese, waar men althans *Baert* Duvese zou verwacht hebben. Het vervolg geeft geene opheldering. De „Taeffel" noemt haar: Aechgen Baerten.

moeder quam haest te sterven als haer dochterken noch jonck was. Hierentusschen werde de kercken ghesmeten, de gueserie of ketterie floreerden; ende dese vader, die bij sijn huisvrouen leeven goet Catholyck was, verliet sijn gheloof en werden gues. Noch en was niet tevreden aldus te sijn voor sijn zelven, maer viel sijn dochter seer lastich, dat se mede souden de predicatie hooren ende haer gheloof veranderen. Dit werden haer oock gheraeden (van een simpel mensch, die geen experiencie van de schade der keterse sermonen hadt) om alle moeyten te schouwen, dat se mede soude te kercke gaen, om de predicatie te hooren, dan 't selfde niet inneeme, maer laeten 't soo los heenlopen als haer niet aengaende. Maer dien metet peck omgaet wert daermede besmet. Dese begon de keterse sermoonen te hooren ende aen te neemen, jae soo datser zoo iverich in werde, datet heel naebij waer dat se in haer ghemeente of consistorie (soo sij 't noemen) soude geghaen hebben. Maer Godt dien dese noch vercooren hadde tot sijn bruidt, heeft middel gheschickt, dat sij uut dese perykel verlost werde, doordien de vader quam te sterven. 'T welck droevich was, doordien hij stirf buiten de H. kercke in sijn ketterie. Anders nae den uutwendigen mensch te oordelen, soo was 't een seer prijsbaer man. Hij hadde ettelicke jaere gheweest *H. Geest-vaer*, dat is buitevaer van de weeskinderen, bedienende sijn officie zoo ghetrou ende met soo compassiuesen affectie tot den armen, soodat se seer bedroeft waeren om sijn doot. [Hij] vereerden het Godshuis noch met een grote some gelts nae sijn doot van sijn eygen tijtelicke substancie; was bemint ende gheëert bij een iegelick opter aerde.

Als nu dese dochter Aechge Baerte haeren vader overleden was, sochten die moeders vrienden om dese weder tot 't geloof te brengen. Onder allen wasser een oude

deftighe maecht, welcke langhe bij de moeders vriende ghedient hadde, dien [haer] met alle vriendelicheit, gestichticheit ondergink, haer biddende dat se de Catholyke toch wilde hooren preecken. Gaf consent. Bracht haer bij den E. dienaer Gods *M Jan Dirksz.* [1]) (welcken oock was haeren neef). Dese sijn vermaninghe bevielen haer soo wel, dat se de ketterie verliet, neemende wederom aen 't Catolyke gheloof. Hiertoe was haer een behulp de gehuechenisse van de soeticheyt welcke sij in haer joncheyt in de catholycke religie ende kerckelicke exercitie gheproeft hadt, ende niet en ghenieten bij de ketters. Begaf haer terstont seer simpel totet Catholyke gheloof.

Hiernae, als sij een bestorve rijcke dochter waer, soo hadt se veel versoeks van verscheide jongmans, de treffelicste borgers kinderen van de stadt, dien haer ten houwelijk versochten; maer sij sloech 't al af. (Sij hadt sulcke vaste inbeeldinghe: quam sij te houwelicken, dat se in de craem soude sterven van haer eerste kindeke). Daer was een eelder Bruidegom dien haer begeerden ende na haer verlangden, om haer tot sijn bruidt aen te nemen.

Na de doot van *Mr Jan Dirksz.* begaf se haer heel onder de beleydinghe van Mr Cornelis Arentsz. in den Hoeck... Haer ettelicke jaeren dus gheoeffent hebbende, ghecomen sijnde tot den ouderdoom van omtrent seventich jaeren... is... zeer zubytelyck... gherust in den Heer in 't jaer O. H. 1631, den 22 Desember... Maer een dink moeten wij hierbij stellen tot waerschouwinghe van andere. Also dese maecht, hebbende vader of moeder, suster noch broeder, noch geen kindere van dien, maer de naeste vriende waren twe susterlingen, ende dien groote ketters waeren, daerbij seer rijk van tijtelicke

1) Denkelijk de Haarlemsche kapelaan Joannes Theodori Stekelwerf, die overleed 7 Oct. 1605. (Necrolog. Harlem. 1601).

middelen, ende sij in haer leeven geen affectie toe en droech; maer was haer uuterste begeeren, dat haer nicht Neeltge Dirks een geestelicke maecht, dien bij haer woonde, sijnde haer susterlings dochter, soude eenige erfgenaem sijn, mits conditie dat se een goedt deel soude ter eeren Gods uutkeeren. Dit was wel haer uuterste wil ende begeeren; maer doordien sij geen expres testament ghemaeckt hadde, waertoe sij dickmaels gheresolveert was; maer was van die conditie dat se seer langsaem was in 't uutvoeren van de uuterlicke dinghen; door haer inwendighe devotie en toekeer tot Godt, kon sij haer qualijke tot uuterlicke werckelicheyde begeeven, en dacht niet dat se zoo subyt van de doot soude overvallen worden. Hierdoor quam 't dat er geen testament ghemaekt en was. Achtervolghende de placaeten van Hollant doen ter tijt, soo waeren de naeste vrienden erfghenaem, vervielen alle die goederen in de kettershanden; dien dat met sulcken rigeruesheit aennaemen ende soo grooten begeerlicheit, in 't minste eyt lettende op de wille of begeerten van haer nichte, ofte de liefde van den armen, die oock nae haer doot droefelik quamen klaeghen, noch de ghetrouicheit van haer dienstmaecht, dien haer twintich jaeren om een cleine huer getrouelijk gedient hadde. Tot exempel van andere, dat men in tijts moet voorsichtich sijn."

Geslachtsnamen. Duyne en Teding. — Jannetge Jacobsdochter [1]), van gheboerte van *Haerlem*, een eerlicke borgers dochter. Haer vader waer ghenaemt Jacob France (de broeder van Ael France of Ael Duine, een treffelicke maecht onder ons vergaederinghe)." Van deze maagd nu wordt in haar leven gezegd, dat zij van geboorte was

1) I, bl. 296 v°. † 10 April 1632.

van *Amsterdam* en haar vader heette „*Frans Tyng* [1]), haer moeder Maria Jacobs, treffelicke [2]) rijcke liede, van de ouwe afcomste, oprecht en iver in de Catholyke religie, daerom bequaem, te sijn in de wet om de burgerie te regeren, sijnde haer Catholike Coning getrou. Als nu de ketterie van Calvinus begon te floreren in de stadt van Amsterdam, heeft met andere treffelicke Catholike van de wet veel te lijen gehadt, most gaen uut de stadt, laetende haer reet tot onreet. Sijn gecomen te Haerlem metterwoon, belevende haer H. geloof en voedende haer kinderen daerin op; ende haer naecomelinge tot in de derde en vierde graet hebben 't geloof onderhouden. Hebbende in haer houwelik sonen ende dochteren. Van de soon is overgebleven ene dochter genaemt Jannetge Jacobs, welk hier in de vergaderinge lange jaeren Godt gedient heeft." Frans Teyngh. Mathijsen had in 1628 huizen op de Bakenessergracht en in de Klerksteeg. (Bijdr. XVIII, bl. 98).

Het H. Vormsel ontvangen op driejarigen leeftijd. — Weyntgen Pietersdochter. [3]) „De vader was Catolyck, maer slap, maer de moeder was iverich in de religie ende Godtvruchtich, besorgende dat dese haer dochterken, maer drie jaeren out sijnde, haer H. Vroomsel van den Bisschop van Haerlem ontfinck, terwijle de Catholycke religie noch in 't openbaer was... De moeder is ghestorven terwijlen dit dochterken noch seer jonck was; ende de vader is gevallen in ketterie, werdende daerenboven een broeder van de guese gemeente, gaende ten nachtmael. [4])

---

1) Het nog bestaande geslacht *Teding*.

2) II, bl. 304 vo.

3) I, bl. 303.

4) Opmerkelijk, dat hier duidelijk onderscheid gemaakt wordt tusschen praktizeerende en niet praktizeerende Calvinisten. Verg. ook *Bijdr.* XIX, bl. 289.

De vormpeet voorseidt heeft dese met praktyck ghekreghen van haer vader. De oversten Mr Cornelis Arentsz. haer ghesien hebbende is daerover beweecht om haer aen te neemen in 't maechdenhuis", en zoo kwam zij verder in de vergadering. † Januari 1633.

Wie rijk heette in de zestiende eeuw. — „Maria Jans [1]), de moei van Trijntgen Dirks Wij, te Haarlem (*Bijdr.* X, bl. 305) hadde die armoede soo lief, dat zij, die soo rijk was dat haer *incomen* doe ter tijt *wel vijf of sès hondert gulden 's jaers* was; hetwelcken sij soo verminderden dat sij maer vijfhondert gulden aen hooftsom en hadde doen zij stirf."

„*Trubbele tijt.*" — „Dese Godsvruchtige weduwe Maria Jans [2]), haer in alle Godsvruchticheit geoeffent hebbende, is ghenoechsaem van droefheit, siende de desolaetheit van het ruineren der kercken en geestelicke plaetsen in de stadt van Haerlem ende de omleggende steden, salichlijk in den Heer gestorven."

Veelvuldige H. Communie. — Trijntgen Dircks Wij. [3]) „Van jonks af tot haren ouderdoom toe [4]) is 't haer van haeren Biechtvader gegunt dicwils in enen week te hebben 't ghebruick van 't H. Sacrament des Outaers; ende *also het in de grote kercke geen gewoonten en waer, dat men meer als eens ter weecken communiceerden*, soo liet haren Biechtvader toe, dat se met de andere geestelicke maechden in enige closterkercken te Biecht gingen ende aldaer 't H. Sacrament ontfingen."

Leeftijd voor de eerste H. Communie. — „Maria Jacobs Dob [5]) hadde van joncks aen een goeden treck om den

---

1) I, bl. 318. 2) I, bl. 318 v°. 3) I, bl. 321 v°.

4) Zij stierf 13 April 1621, als Moeder der vergadering.

5) L. v. M. J. D., † 1628, out sijnde tusschen de 17 ende 18 jaeren. I, bl. 384 v°.

hemelschen Bruidegom te dienen in de maechdelicke zuiverheit, soodat se om haer tien jaeren haer zelven aen Godt opofferden met beloften van eeuwighe reinicheit. Hierdoor hadde zulcken liefden ende begeerten om te nuttighen 't H. Sacrament des Outaers, soodat se niet op en hiel van bidden aen haer Biechtvader om 't zelfde te ghebruicken; die welcken consenteerden in haer goede begeerten, soodat se *om haer elf jaeren* 't Heilighe Sacrament ontfing."

Beleg van Haarlem. — „Jannetge Wouters [1]) woonende voor dienstmaecht ettelicke tijt in 't huis van de *rentmeester te Haerlem, Jan de Wit*, is 't gebuert in 't belech dat in sijn huis gelogeert waren wel t'sestich soldaten (want de Catholycken alsdoen zeer werden overvallen) ende dese Johanna om haerlieden enichsins te vrient te hebben, soo neiden sij de klederen van de soldaten, brengende dikwils heele nachten daermede over, om de soldaten daer wat mede te contenteren; want het de burgers niet wisten te maecken als sij dese in haeren huis tegens hadden."

— „Dese ons E[erw.] G[eestelijke] M[oeder] [2]) heeft ook veel benautheit in haer joncheit geleden in 't jaer O. H. 1572, wanneer daer was het grote belech van de Spanjaerts... welcke wel drie verendel jaers duerden, also dat de menschen van honger stirven; een sticjen paerdevlees atense voor een groot vermaek. Daerentusschen mosten die Catholycken in de stadt veel lijden ende dat insonderheit van de soldaten. Ende dit verdroech zij al met grote patiencie. Daernae doen de stadt overgink, dat de Spanjaerts daerin quamen, worden weder die soldaten geleit in de borgers huisen. Ende doen wasser onder allen

1) L. v. Maria Wouters en Johanna W., I, bl. 126.
2) L. v. Tr. Dirks Wij. I, bl. 322 v°.

een soldaet, dien sach gelijck een Leeu soo wreet, dat een ygelik seiden: dien die overcomt wil onse Lieven Heer te hulp comen. Desen worden geforceert in haers vaders huis; maer weinich tijts dat hij daerin gheweest hadde, siende dese haer rijpe H. Goddelycke conversatie, veranderden van en wolf in een schaep, kreech sulcken reverentie tot haer, dat hij se noemden zijn Patroone, overmits sij Catarina heeten. S. Catarina was sijn Patroners; en betoonde haer sulcken zuveren getrouwe liefden alsof hij haer broeder geweest hadde; soodat den vader wel sonder vrees mocht uuttrecken, latende hem met zijn dochters t'huis. Sij heeft ons dicwils verhaelt de duechden van dien soldaet. Ook mede die guese soldaten die tot haren huise t'huis geweest hadden, ontfingen ook uut haer H. conversatie een grote verandering. Hoe veel zij van oorloch beleeft heeft, noit enige soliciacie of perykel gehadt van haer maechdelicke suverheit."

— „Anna Jans of vaers Annetgen [1]) heeft om haer elf jaeren die goede lieden gaen dienen, eerst buiten Haerlem bij lantlieden. Ende doordien daer een groot belech quam voor Haerlem van de Spanjaerts, soo leeden, dien op de platte landen woonden groot overval van de soldaten... also dat haer volk die vlucht nam, latende dit jonge dochterken alleen in huys. Ende Godt besocht haer met een swaer accedent van een abstuny, daer sij zoo cranck aen lach datter tusschen 't leeven ende doot nauliks onderscheyt was. Leggende allenich in huys op wat stro, quaemen die soldaten bij haer, soeckende, oft onder 't stro ook enich gelt verborgen lach. Alhier lede sij grote armoet ende desolaetheyt."

---

1) Aldus genoemd omdat zij de dienstmaagd van den E. Overste was. II, bl. 359.

Kerkelijke Vaste. — Josina Thonis. [1]) „Een rijcke bestorven borgers dochter van *Schiedam*. Dese in de fluer van haeren tijt zijnde heeft de werelt verlaten ende haer begeeven in de maechdelicke staet onder de beleidinghe van den E. Mr Cornelis Arentsz. Maer alzoo zij noch waerlick zijnde, woonden in 't huis van haer suster die *groot gues* [2]) was geworden door haeren man genaemt *Jan de Wael*, die van groot ansien was, overmits hij veel gekoren worden in de wet om de burgers te regeeren: soo en docht het haren Biechtvader niet geraetsaem dat sij bij de maechden soude woonen, om de vergadering in geen peryckel te stellen, maer dat zij daer soude blijven [3]); alwaer sij veel oorsaeke van patiencie hadt. Sij dede haer naersticheyt om dese verdoolde menschen te bekeeren, maer sonder proffyt. Ende niet cunnende daerin vorderen, socht zoo veel de sonde te beletten als zij mocht, alsoo dat sij 't verkreech dat se in de vasten geen vlees en aten, mits conditie, dat sij de moeyte most anneemen om alle dagen eens of twemael te vismarct te gaen. Sij vasten self seer scherp; ende dorst nauwelicks neemen 't geen de natuer van noot hadde, overmits de dienstbode soo nau met schalcke oogen op haer letten (daer waren veel boden, want het was in een brouwerie). Als 't sonder suivel was, en dorst [zij] niet en schotel bier en brood of een gebraden appel eten; of zij waeren daerin, seggende: men soude ook soo wel sonder zuivel willen wesen; soodat sij met wat erreten ende een bocken haer most lijden, daer sij zeer teer was."

— „Aengaende 't gebodt van de H. Kercke was Trijntgen

---

1) L. v. J. T., † 1605. I, bl. 30—31.

2) Ter zijde staat als verklarend woord aangeteekend: *Calvenist.*

3) Ongetwijfeld te *Haarlem*, waar ook juist in dien tijd een *Jan de Wael* in de wet zat.

Dirks Wij [1]) in als [alles] voldoende, soo wij verhaelt hebben, hoe teer ende swak van lichaem zij oock waer. Ende also 't in haer tijt een gebodt pleech te weesen van de H. Kercke, dat men *een ghehele vasten* most zijn *sonder suivel* voor dengeen die gesont waeren, heeft dit perfectelik onderhouden. Alsoo dat dese E. bijnae veertich vastens sonder suvel geweest heeft, niet alleen die wercke dagen, maer ook die sondagen ('t geen sij van gebodts wegen niet schuldich en was), opdat haer natuer geen uutcomste hebbende om de veranderinge der spijse, nae den Sondach [niet] soude verlange. Welke vasten sonder suvel haer zeer swaer vil, want sij seer teer was, en weinich verandering van spijs gebruicten; soodat dese als 't Paeschen waer, bijnae van 't eten gewent was. In twintich jaeren en at sij 's avonts geen vlees; ende oock veel dagen dat sij vasten uut devotie. Also dat een waerdich Minderbroeder van haer seiden: Trijntge Dirks eindicht de vasten Paesch-avont, en sij begint se weder Paeschdach. Ende dat bovenal angaende dit punct in haer te prijsen is, soo en hing sij met eigenheit niet aen 't vasten; maer soo haest sij van haer Biechtvader vermaent worden, als sij woonden in een vergadering met maechden, dat sij haer soude voegen nae de gemene ordinantie van de maechden, was terstont bereit, mitsdien sij altoos behil de begeerten tot vasten, maer met gelatenheit."

— „Weyntgen Heyndriks [2]) vasten seer scherp, waermede sij haer naetuer vrij wat krenkten. Sij worden verport om wat goets te doen, maer wist niet hoedanich het moste wesen; nam aen het vasten. Sij leedt seer grote pijn in haer tande; verstont uut andere dat men daerom wel beloofde S. Applonia's avont te vasten. Beloofden een heel

1) I, bl. 889.
2) II, bl. 820.

jaer te vasten 's vrijdachs 's avonts sonder vis te eeten. Welk voor haer veel was, mits sij dienden [1]) [en] het [dus] soo wel niet te pas en quam. Haeren biechtvader genoechden [het] niet wel, dat sij 't sonder oorlof gedaen hadt, daervan berispende; welk zij opnam met ootmoedicheit; ende onderhiel scherpelijk het jaer lanck haer beloften."

Omgang tusschen katholieken en protestanten. — Als een exempel van gehoorzaamheid en bereidwilligheid in Anna Sicxtus van Emingha wordt verhaald. [2]) „Den orgel dien sij in haer huys hadt, most wat vermaect ende ghestelt zijn. Dit gheschiede van een kettersche meester. Om seeckere redenen dat hij in stats werk was, mochtet niet bekent zijn, dat hij dit werk in den hoek dede. Soo ordineerde de Oversten dat hij t'haeren huise soude eeten, om bij doncker daer in en uut te gaen. Dit duerde weeken aen een; waertoe zij haer setten met sulcken vriendelijcken uutvloeyentheit, hem soo onthaelende of 't een groot heer gheweest hadt. Sijn huisvrou altemets bij haer man comende, was die mede soo vriendelyck, soodat de kettersche menschen hier soo in ghesticht waeren, dat se bij een iegelick niet ghenoch wisten te spreecken van de duecht deser E. maecht."

Geslachtsnaam de Goyer. — Ytge Pieters de Goyer [3]), wordt in de „Taeffel" vermeld als gestorven den 5 Maart 1633. Haar leven is echter niet beschreven, doch het gemis daarvan wordt vergoed door het „sermoen op haer uutvaert", een zeer lang sermoen trouwens, dat in vele bijzonderheden treedt over hare deugden. Het blijkt daar-

---

1) In een deftigen dienst in den Haag bij „joffrou van Nieuwenborch." *Bijdr.* XIX, bl. 288.

1) II, bl. 84.

3) II, bl. 105—131.

uit, dat de ouders te *Amsterdam* woonden. Immers toen zij onverwacht in stervensgevaar kwam, was het onmogelijk „dat haer ouders in dien corten tijt bij haer gecomen soude hebben, want de poorten aen wedersijden soo t'Amsterdam als te Haerlem ghesloten waeren." Ook wordt gemeld dat het „somwijlen gebeurden, dat haer ouders eenige Priesters ten ete noden."

Artsenij „Consummatum" genoemd. — Toen Magdalena van Dam (van Sichem) aan „het leste uerken van haer doot" [1]) gekomen was, „versuimde sij ook niet 't geen den docter geordineert hadt tot het leste toe. Onder alle was daer eits welk genaemt was Consummatum; nam dat seer dikwils ende met soodanigen innicheit alsof sij met haer Salichmaker gesprooken hadt: *'T is al volbracht.*"

Geslachtsnaam Lintelo. — „Trijntge Pieters Weytman [2]) van *Amsterdam*, alhoewel sij van haeren ouders aen Godt opgheoffert was, ende van een geestelik persoon voorseydt als sij noch jonk waer, dat se geestelik soude worden, niettemin hadde haer vrie wil; ende, also sij zeer levendich, soet ende genoechelick waer van conditie, raeckten seer diep in de werelt, docht nergent min om als om dien te verlaeten. Als sij maer een nieu snofge sach, wist dat terstont nae te maken, ja selfs nieuwe fatsoene te versieren, makende dien en droech se; was anderen ook oorsaek van merder wereltsheit. Daer woonden een dochter over haer duer, genaemt Trijntgen Everts Lintelo. Dese waren speelgenoots ende samen als een hart, mitsdien malkandere veel oorsake van wereltse ijdelheit, ende ook van Godsvruchticheit, gaende same gelijk te kercken ende te biechte. Verwekten malkandere om eens te Haerlem te trecken in den Hoek, alwaer woonden Trijntgen Everts suster" enz.

---

1) II, bl. 216 v°. 2) II, bl. 238 v°. Verg. *Bijdr.* XVIII, bl. 229.

Geslachtsnaam Benschop. — Griet Jacobs Benschop van *Gorcum*, wordt in de „Taeffel" vermeld als overleden op 21 November 1637. Haar leven is echter niet beschreven.

O. L. V. van Scherpenheuvel. — „Maria Garbrants [1]), daer een van de grootste ende eerste mirakelen te Scherpenhuvel aen geschiet is, mitsdien sij aldaer verlost ofte geholpen is van 't water, daer sij soo dik af was, bijnae te helfte dicker als ordinaris, van de kancker, reet op twe kricken, ende noch meer accedenten. Ende alhoewel sij van Godt door 't voorbidden van sijn gebenedyde moeder alsdoen de gesontheit gekregen hadt: niettemin in Hollant sijnde in dese vergadering, is wederom van haer Brudegom besocht met verscheide accedenten. Dese heeft [Jannetge Dirks] bij haer genomen.... welk geduert hadde omtrent een achtentwintich jaeren." — En uitvoeriger wordt in het leven van Maria Garbrants zelve [2]) verhaald: „met sware accedenten van Godt besocht sijnde, als de kancker, 't water, waervan sij haer gang verloor, most op twe kricken rijden; ook haer spraek quyt gink, geen geluyt cost geven... En wist geen beter raet als aen Godt en sijn gebenedyde moeder haer toevlucht te neemen. Hoorende dat in Brabant te Scherpenhuvel mirakelen geschieden, werden ontsteecken met een brandende begeerten om daer nae toe te trecken. 'T welk onmochelik scheen om voor haer te comen. Maer Godt, dien haer de begeerten ghegeven hadt, voechden een bequaem middel voor haer om daer te comen, bewegende die bode van Antwerpen, noch ketters sijnde, dat hij haer mede nam. Droechse op sijn schouderen van 't eene schip in 't ander, ter tijt sij quam te Scherpenhuvel. Met grote

1) L. v. Jannetge Dirks, † 28 Jan. 1686. II, bl. 271.
2) III, bl. 185.

devotie ende vast betrouwen haer kerende tot de H. moeder Gods, verkreech allenskens haer gesontheyt; soodat sij mede een was daer de grootste mirakel in 't beginsel te Scherpenhuvel aen gheschiet zijn. Gaende tot dancbaerheyt ende eer van de H. moeder Gods in de processie te Brusel. De Hertogin Isabella Clara, seer devoot sijnde tot de H. moeder Gods te Scherpenhuvel, hadde haer daer gaering ghehouden; maer 't herte trok nae Hollant, om daer d'eere Gods ende van sijn H. moeder te verbreyden. 'T welk ook gheschiede, comende in Hollant, ghesien werdende van dengene dien haer soo miserabel ghekent hadde ende nu gesont. Is weynich tijts in Hollant gheweest hebbende, gecomen te Haerlem in dese loffelicke vergaderinghe, bij den tijt van den eerste Oversten M[r] Cornelis Arentsz., dien een grote devotie hadt tot de moeder Gods van Scherpenhuvel; ende mitsdien de E. moeder soo groten mirakel aen haer gedaen hadt, had se daerom ook te liever onder sijn E. beleydinghe, nam se aen voor sijn geestelicke dochter... Maer mitsdien haer Godt vercoren hadt om te wesen sijn lijende bruydt, haer wederom visenterende met sieckten ende accedente... soo hadde die Godtvruchtige maecht Jannetge Dirks daer grote compassie mede" enz. Maria Garbrants is in de vergadering overleden, „aldaer gewoont hebbende tusschen de 30 en 40 jare, out omtrent de 70 in 't jaer O. H. 1645, den 20 May."

Geslachtsnaam Tromperts. — Maria Mertes Tromperts van *'s Gravenhage* wordt in de „Taeffel" opgenoemd als gestorven 28 April 1641, zonder dat haar leven beschreven is.

Geslachtsnaam van Huesen. — Desgelijks Gooltgen Jans van Huesen van *Haerlem*, overleden 13 September 1642, niet beschreven.

De moeder van President Janssonius. — „Daer was een

ouwe blinde weduwe [te Haerlem], de moeder van den president Jansonius te Leuven in 't Paus-colegie, dese dienden sij [Griet Jacobs van Spanbroek] [1]) uut liefden, niet omdat se arm was, maer, also d'ouwe lieden dicwils wat vasthouwende sijn, wist haer nae die conditie te voeghen; woonden daerbij totdat se stirf, bestelden al haer dingen op sijn orber, ende bracht alle het overblijfsel bij Mr Elbert [2]) voornoemt, want sij 't soo begeert hadt. Sijn E. vraechden, wat sij soude hebben voor haer moeyten? Antwoorden: niet met allen; sij deden dat gaering uut liefden, jae, was verblijt dat se eits uut liefde hadde mogen doen, tot dancbaerheit in 't geene sijn E. haer in 't geestelik gedaen hadt."

Wederdoopers te Amsterdam. — „Annetgen Heindriks [3]) is ghebooren in 't jaer O. H. 1556 den *elfden dach van May*, als men *ghehuechenis* hout van de weldaet dien Godt op dien dach gedaen hadde in die stadt van Amsterdam 153[5], mits den oploop van de Benisten; meynden die selfden te overweldigen, ende door de hulpe Gods ende van de goede menschen bewaert was. Dese heeft in haer joncheyt een sware tijt beleeft mits veel overvallen van de ketters. Haer ouders daer veel van horende spreken, is in veel droefheyt opgevoet."

Geslacht van Craenhals. — Nadat de schrijfster [4]) den moord verhaald heeft, welke aan den schout van Kennemerland Sebastiaen van Craenhals gepleegd is, op zijne hofstede te Bergen [5]), gaat zij voort: „'T was voor sijn huisvrouwe ende kinderkens eene droevige tijdinghe te

1) II, bl. 382 v°.
2) Den Haarlemschen Vicaris.
3) III, bl. 9 v°.
4) L. v. Maria Bastiaens v. Craenhals, † 26 Maart 1640, III, 25—33.
5) Reeds medegedeeld in *Bijdr.* X, bl. 306.

hooren, leeden schade in haer bloet ende mettertijt in haer ghoet; soodat dengeene dien woonden in *een groot heerlik huys in de Smestraet* [te Haarlem] dicht an de markt, houdende knechses en meyses, paerden en waeghens, sijnde overal bij de grote bekent ende bemint, mits de doot van de man ende veranderinghe des tijts, dat de Catholike verdruct worden ende die Guese floreerden, soo quam dese treftige vrou, Godsvruchtige weduwe, gansch tot verminderinghe van staet ende middelen. Dien ghewoont hadt in een groot huys ende ansiendelike straet, woonden daernae in een cleyn steechgen in en huysgen, welk haer paerdestal gheweest hadt te vooren" enz.

Melaatschheid. — Anna Claesdochter [1]) was „van Godt besocht met een besmettelijk accedent der melaetsheyt, soodat sij eenighe tijt afgescheyden most wesen van de maechden; 't selfde wat verbeterende behiel noch veel andere ongesontheyt, hebbende veel oorsaecken van patiencie." Ook Maria Garbrants [2]) was „besocht met een behaelende siekte van *laserie*... schoubaer van de menschen, mits het behaelende accedent 't geen sij hadt, dat men se met voorsichticheyt most dienen."

Aderlaten. — „'T en was niet te tellen hoe dicmaels in een jaer Maritgen Isbrants [3]) most ter ader gelaten sijn, want de borst sloot soo toe datter geen voetsel van spijs door en cost. Door ontlasting van bloet kreech dan weder wat ontset, soodat se dan wat weder cost ghebruicken."

Geslachtsnaam de Rycken. — Abygael de Rycken, van der *Goes* in Zelant, wordt alleen in de „Taeffel" vermeld als overleden op 18 Nov. 1645.

Geslachtsnaam Cortoor. — Maritge Willems Cortoor,

---

1) L. v. A. Cld., † 12 Maart 1645. III, 182 v°.
2) L. v. M. G., † 20 Mei 1645. III, 134—38.
3) L. v. M. I., † 27 Nov. 1649, III, 253.

van *Haerlem*, in de „Taeffel" vermeld als overleden op 20 Mei 1649.

Nonnen van Beverwijk. [1]) — Het schijnt dat deze nonnen, in den „trubbelen tijt" verjaagd, een onderkomen te *Haarlem* gevonden hebben, en nog omstreeks 1600 in grooter of kleiner getal bij elkander woonden. Anna Jacobs namelijk, geboren omstreeks 1578 [2]), in het maagdenhuis opgevoed, heeft „gecomen tot haer jaeren, vercoren den hemelschen Brudegom te dienen." Zij kwam toen eerst „wonen bij maechden haers gelijk"; dan „'t gebuerden hiernae, dat Anna Jacobs grote aenstoot leet, als sij woonden bij de Godsvruchtige maecht Trijntge Pieters van Leyen, dicht aen de *susterkens van de wijk*, comende binnenshuis tot malkander, daer sij dageliks ghenieten 't H. Sacrifitie van de Mis; versoeckende [de susterkens] dat sij in 't heymelik soude aenneemen haer H. oorde (om de gueserie en cost het anders niet sijn). Sij souden voor allen haer leeven van de tijtlicke nootdruft besorgen. Sij, liefden hebbende tot den plaets van haer eerste roep, te weeten den Hoek", had daar geen zin toe, „ende haer E. Overste ontseyde 't selfde seer volstandelijk." De zusterkens dus, en dit is wel opmerkelijk, leefden niet alleen nog kloosterlijk bij elkaar, maar dachten er nog aan, novicen aan te nemen.

Mansnaam Marinus naar Maria. — „Tuenisgen Marinus Felix [3]), van gheboorte van *Alkmaer*, van treffelicke Catholike Godsvruchtige, eerlike ouders, rijk van deugden maer cleyn van tijtlike middelen. D'ouwers van de vader hadden grote devotie tot de H. Moeder Gods, ende

1) Van het Kanonikessen-klooster Nazareth.

2) Zij overleed 27 Mei 1648, en „quam tot een hoghe ouderdom van omtrent de t'seventich jaeren." III, 213—14.

3) L. v. M. F., † 11 Juli 1649. III, bl. 249—50.

liefde om een van haer kinderen te geven de *naem van Maria*. Geen dochters krijgende, noemden haer soon *Marinus, nae de H. Moeder Gods*."

Kastijden van kinderen. — „Jannetge Wouters [had] [1]) een Godsvruchtich gebruik. Eer sij de kinderen straften [2]), als sij 't verdient hadden, gink eerst leggen op haer kniën, Godt biddende [3]); ende daerna straften of castijden se nae behooren. Ende soo quam uut sodaenige castijdinghe grote geestelicke proffyten, en besonder in dese, [Grietgen Jans] want, mitsdien sij kloek en begaeft was, hielp [het] best als sij met wijsheyt en liefde geregeert of bestraft worden."

Voornaam veranderd bij het H. Vormsel. — „Ida, anders Maritge Goverts [4]) is met believen van haer E. Oversten, in den tijt van de Treves ghetrocken in Brabant, aldaer ontfangende haer H. Vroomsel. Heeft haer naem verandert in den naem van Maria, tot welcken sij een grote devotie hadt."

Eigen geslachtsnaam weinig gebruikelijk. — De E. Overste [5]) „hadt ghepreect, dat niet betaemden dat de maechden haer [zich] soude laeten noemen bij haer *van*, dan simpelijk bij haer ende haers vaders naem. Soo begeerden dese niet anders te heeten als Geertruidt Simons; jae 't was haer moeyelik als men haer Geertruidt van Veen

---

1) L. v. Grietgen Jans. III, 276 v°.

2) Zij was over het Haarlemsche Maagdenhuis gesteld.

3) In het leven van Jannetge Wouters zelve, schreef Trijntgen Jans, (I, bl. 129) in dezer voege: „Als de rechtvaerdicheit vereischten dat sij die kinderen most straffen, en dede dat niet uut passiën, maer hadt voor een ghewoonte, dat se eerst een wijl tijts met het kindt op haer kniën gink leggen leesen, jae somtijts wel een heel vrouwenhoetgen; dan daernae soo straften se die met reden."

4) L. v. I. G., † 3 Juni 1637. III, 316 v°.

5) L. v. Geertruidt Simonsdr. van Veen. III, 350.

noemden. Sij voechden haer met simpelheit in als nae de gehoorsaemheit. Ende beminden seer die ootmoedige nedericheit."

Afkoop van knevelarg. — Laat mij eindigen met de vermelding van een staaltje der deugden van „miltheyt en lyberaelheyt" welke in de schrijfster zelve geprezen worden. [1]) „Bovenal vertoonden dese E. maecht haer lyberaelheyt als onse Vergaederinghe in noodt was, ende van de anders ghesinde overvallen worden; daer sij haer teghen stelde soo veel als 't in haer macht was. Ende als 't met gelt te doen was, soo gaff sij met een onbeslooten handt groote somme gelts, want sij hadt een uytneemende liefde en trouherticheyt tot de Verghaederinge, ende socht die te bewaeren en te beschermen als een hinne haere kieckens; jae al waer 't, dat se alle haer middelen daertoe hadde moeten inployeeren om de verghaederinghe in stant te houden, en soude dat onder haer niet gelaeten hebben."

Zij heeft echter ook nog op eene andere wijze middel gebruikt om „de verghaederinghe in stant te houden", wel te verstaan in de geheugenis „van ons die naecomen." Ook de eigenlijke geschiedenis der vergadering van den Hoek, met inrichting en lotgevallen, is uit hare drie quartijntjes samen te stellen; en dit te doen is een ander gedeelte van de taak door mij aanvaard, zooals gij dan, lezer, „hiernae, wil 't Godt, sult hooren."

J. J. GRAAF.

1) Het leven van de Ew. ende Godtvr. Maghet Catharina Jans Oly. III, bl. 433—34.

CORNELIUS MUSIUS,

PRIOR VAN 'T SINT AACHTEN-KLOOSTER TE DELFT.

(Vervolg van Deel XX, blz. 109).

VII.

De marteldood van Musius.

De wreede dood, aan den alom geachten Prior van Sint Aachten door de dienaars van den Graaf van Lumey op den 10den December 1572 te Leiden toegebracht, heeft bij roomsch en onroomsch algemeene verontwaardiging verwekt; schier alle geschiedschrijvers der XVIde en XVIIde eeuw, van welke kleur ook, rekenen dien Lumey tot een groote misdaad. Bij de behandeling van dit hoofdstuk willen wij echter in ons verhaal *meer bepaaldelijk* de voorname *katholieke* geschiedschrijvers van het laatst der XVIde en het begin der XVIIde eeuw volgen; niet om een *eenzijdig* oordeel te vormen, want daar, waar het betwiste punten betreft, zullen wij ook anderen laten spreken, maar omdat aan deze *katholieken* meer dan den anderen iedere omstandigheid, die Musius' martelschap voorafging, vergezelde en volgde, dierbaar was, en daarom hun verhaal meerdere gegevens aanbiedt.

Wij zullen hier gebruiken: *Historia Martyrum Batavicorum* (sive defectionis a fide Majorum Hollandiae initia), Auctore Petro Opmeero, Amstelredamo Batavo, Coloniae, sumptibus Bernardi Gualtheri et Petri Henningii, Anno 1625. *Historiae Martyrum Gorcomensium.* Libri IV. Auctore Guilielmo Estio Hesselio S. Theol. Doct. et in Acad.

Duac. Professore Duaci, ex officina Baltazaris Belleri, Anno 1603. *Excursus Gisberti Lapii a Waveren*, jurisconsulti Ultrajectini ad vitam et martyrium *B. M. Cornelii Musii*, ab eximio Domino, *G. Estio* edita. [1]) *Annales Francisci Dusseldorpii*, uit 't begin der XVII[de] eeuw. (Namelijk het Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales, 1566–1616, uitgegeven door R. Fruin. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1894, blz. XLI). Ook kan de lezer hier opslaan Deel XIV dezer Bijdragen, blz. 385–397, alwaar dezelfde plaats die in Dusseldorp's Annales Belgici op Musius betrekking heeft, medegedeeld is door Pastoor J. H. Hofman.

Voor dat wij echter overgaan tot onze stof, willen wij over ieder dezer schrijvers eene beoordeeling geven.

De HoogEerw. Heer J. W. L. Smit, in leven professor te Warmond, noemde in „*De Tijd*" van 2 December 1878 de latijnsche Opmeer een zéér belangrijke en zeldzame bron, maar zeide over de „*Martelie* van Cornelius Musius": „deze is uit zoo verward dooreenloopende stuk-„ken van verschillende berichtgevers zamengesteld, dat „het zeer moeilijk is, te onderscheiden, wat hierin eigen-„lijk van Opmeer, wat van anderen is, en eene critische „behandeling en genezing van den latijnschen tekst over „Musius zeer wenschelijk, ja, wil men er zich aanhou-„den, tot zekere hoogte, vooral noodzakelijk zou zijn." Ongetwijfeld is dit oordeel hoog te waardeeren; dat de oorspronkelijke tekst geleden heeft, is na eenige ernstige inzage gemakkelijk te zien, ook mag noch het opstel, dat in het eerste tiental boeken (Opmeer's historia Martyrum is in 11 Decaden en iedere Decade is in X Libri afgedeeld) zich bevindt, noch de brief aan Paulus Tapheus, een ordelijk verhaal genoemd worden; dat er ook

1) Kerkelijk Nederl. 1854, blz. 186.

van den *eenen* of *anderen* berichtgever iets in den tekst geslopen is, is insgelijks te bespeuren; maar mijne bescheidene meening is, dat men niet kan aannemen, dat het verhaal in den latijnschen Opmeer, de oorspronkelijke uitgave, uit dooreenloopende stukken van *verschillende* berichtgevers is samengesteld. Mijne meening rust op de volgende gronden: het eerste verhaal over de martelie, dat zich ter aangeduide plaatse bij het leven van Musius aansluit, is zóó kort, (het beslaat nog geen bladzijde in 8°) dat, zoo verschillende berichtgevers hier nog hunne berichten hadden bijgevoegd, er ongetwijfeld voor Opmeer geen plaats overblijft en wat het tweeden verhaal, den brief van Petrus Opmeer, betreft, lang is deze ongetwijfeld, maar dit is niet het geval met het verhaal over de „Martelie", deze is vrij kort beschreven; Musius' vlucht naar 's Gravenhage, diens gevangeneming en verhoor te Leiden, de verschillende martelingen en zijn dood zijn met inbegrip van eenige tamelijk breede ontboezemingen van Opmeer's godsvrucht op nog geen vijf bladzijden beschreven en dan hooren wij nog in het midden van dit verhaal Opmeer aan Tapheus verontschuldiging vragen voor het langwijlige van zijn schrijven. Moeilijk kunnen wij ook hier denken aan het insluipen van berichten uit *verschillende* berichtgevers; gemakkelijker zou het dan gaan, aan Opmeer het auteurschap van dezen brief geheel te ontkennen, maar dat gaat evenmin.

In 1603 voltooide G. Estius zijn werk over Gorkum's Martelaren, waarin hij (in het IV^{de} boek) ook eenige hoofdstukken aan de Martelie van Musius wijdde, op het einde van deze getuigde hij, dat hij *veel* geput had uit Opmeer; nu zegt men: de Historia Mart. Bat. van Opmeer, bestond toen nog niet in druk, maar slechts in handschrift; goed, maar tusschen het verhaal van Estius en dat, hetwelk in den latijnschen brief van Opmeer aan

Tapheus, *zooals deze tot ons is gekomen*, te lezen is, bestaat eene treffende overeenkomst, daarom kan men moeilijk denken hier niet een echten brief van Opmeer voor zich te hebben. Maar wat meer is, deze treffende overeenkomst ,verhoogt ook de waarde van dezen brief en vermindert onze vrees voor *veelvuldig* bederf van den tekst; het gaat toch niet aan te zeggen: Estius heeft slechts een zeer bedorven handschrift voor zich gehad en daarvan geen melding gemaakt: een dergelijk bedrog mag men van den geleerden en scherpzinnigen professor van Douai niet denken.

Om ons verhaal over de „Martelie" zuiver historisch op te stellen, zullen wij aan den voet der bladzijden de teksten dezer beide schrijvers naast elkander plaatsen, opdat deze overeenkomst duidelijk in het licht trede. Wanneer echter bij ons ernstige twijfel opkomt omtrent bederf in den tekst van Opmeer, dan zullen wij dit in onze aanteekeningen vermelden.

Over het geschiedkundig gezag van G. Estius behoeven wij niet uit te wijden, dit wordt *algemeen* erkend. Gisbertus Lappius van Waveren maakte eenige belangrijke aanteekeningen op het verhaal van Estius. Hier wil ik slechts opmerken, dat Lappius van Waveren een man was, die door zijn tijdgenooten in de XVIIde eeuw werd beschouwd als een geleerd man en een eerste liefhebber van navorschen. (Kerkelijk Nederland 1854, blz. 199).

Over de laatste bron, door ons vermeld, *Francisci Dusseldorpii Annales*, dient vooral gesproken te worden. Wij willen hier het oordeel van professor R. Fruin mededeelen. Professor Fruin gaf in 1894 onder „de werken van het Historisch Genootschap, te Utrecht gevestigd" een uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales 1566—1616; hij plaatste daar eene inleiding voor, waarin hij eene korte levensschets en eene kritische behandeling der

Annalen gaf. „Inleiding LI" deelt hij ons mede, dat Frans van Dusseldorf (geboren te Leiden uit een aanzienlijk geslacht anno 1567 den 23sten October. Inleiding VII) in het eerste gedeelte zijner *Annales* hoofdzakelijk de *mondelinge overlevering* zijner oudere *katholieke* tijdgenooten verhaalt; hij noemt echter zijne gebreken als historicus slordigheid en onvolledigheid (LXXVIII), maar het verhaal over de „Martelie van C. Musius", wáár het voor ons op aankomt, wordt door hem een *„merkwaardig verhaal"* (LXVIII) genoemd. Reeds vroeger heeft Fruin dat gedeelte der Annalen (fol. 157 tot 160, handschrift) waar over de „Martelie" gehandeld wordt, besproken; in 1886 plaatste hij daarover een artikel in „Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden", dáár lezen wij op blz. 84 omtrent Dusseldorp's verhaal: „Blijkbaar had Dusseldorp zich veel „moeite gegeven om achter de waarheid te komen. Reeds „bestonden er een paar brieven, kort na het voorval op„gesteld, waarin de toedracht met vele bijzonderheden „werd verhaald, en die later in Opmeer's Historia Mar„tyrum een plaats hebben gevonden [1]); maar uit *monde„linge* berichten wist hij deze op verschillende plaatsen „nog aan te vullen. Kritiesch talent bezat hij zeker niet, „ook was hij in hooge mate bevooroordeeld [?]; doch hij „had *de waarheid te lief, om haar niet eerlijk over te „leveren*, zooals hij meende haar gevonden te hebben. Wij „hechten dus aan zijn verhaal, al gebruiken wij het ook „met omzichtigheid, een hooge waarde." Wij hebben dus voor onze stof, volgens deze hoog te waardeeren getuigenis in Dusseldorp een bron van hooge waarde en wat hier de berichten uit Leiden betreft, hebben wij hier een

---

1) Estius. Liber IV, cap. XIV, pag. 276, zegt ons duidelijk, dat Opmeer *self* dit martyrium beschreven heeft.

man voor ons, die te Leiden geboren was en met voorname burgers dier stad, ook uit de laatste helft der XVI^de eeuw, steeds in aanraking bleef, in zijne jeugd en later daar dikwerf vertoefde. Hier vooral moet de getuigenis van Dusseldorp om de gunstige omstandigheden, waarin hij verkeerde, van zeer overwegend belang geacht worden. Doch ook bij Dusseldorp zullen wij, zoo bij ons in zijn verhaal ernstige twijfel opkomt, deze in aanteekeningen vermelden.

Na dezen vrij langen „proloog", dien wij echter noodzakelijk oordeelden, voordat wij tot de „Martelie" mogten overgaan, willen wij de punten aangeven, die in dit hoofdstuk zullen behandeld worden.

I. Musius' voorbereiding tot den marteldood.
II. „ verlaat Delft.
III. „ wordt door Lumey gevangen genomen.
IV. „ verhoor te Leiden.
V. De verschillende martelingen.
VI. Mishandeling van 't doode lichaam van Musius.
VII. De begrafenis.
VIII. Vonnis van Willem Graaf van der Marck, Heer van Lumey.
IX. Onderzoek naar het gebeente van Musius.

I.

Musius' voorbereiding tot den marteldood.

Reeds werd met een enkel woord vermeld, hoe de vrome prior gedurende zijn leven naar den kroon der martelaren verlangde. (Bijdragen voor de Gesch. van het Bisdom Haarlem, XX^ste deel, 1ste afl., blz. 59). Wij vingen den zucht zijner ziel tot zijn gekruizigden Meester op :

O si semel concesseris,
Amore ut ardeam tui,

Vitam lubens tnm impendero
(Nam cuncta debeo tibi).

En toen hij in vroegere jaren den lof van zijnen H. patroon Cornelius bezong, smeekte hij:

Beate Christi pontifex,
Christique martyr inclyte,
Hanc gratiam Cornelio
Tuo benignus impetra:

Ut exprimo quem nomine,
Te charitate, te fide,
Et *asserendae audacia*
Te *veritatis* exprimam. 1)

Estius zegt ons hier, als een profeet zong hij dit lied en Gijsbertus Lappius van Waveren [2]) teekent hier aan: men mag hier op den prior de woorden toepassen, die in de handelingen der Apostelen (X, v. 31) geschreven staan: „*Corneli!* exaudita est oratio tua et eleemosynae tuae commemoratae sunt in conspectu Dei."

Ook heeft hij jaren te voren herhaaldelijk tot meer dan een zijner vrienden over zijn' aanstaanden marteldood gesproken. Schertsend sprak hij dan, want de prior was opgeruimd van aard: „door een venster van touw (den galg) zal ik sterven, maar ik zal een zeer harden en langzamen dood hebben, want om mijn kropgezwel zal de strop moeilijk sluiten", en hij voegde er dan achter: „ik vrees niet den dood, maar de langdurige en hevige folteringen, welke ik zal moeten verduren." De uitkomst heeft de waarheid dezer voorspelling zéér juist gestaafd. [3])

Maar toen hij den glorievollen dood van Gorkum's Martelaren op den 9den Juli 1572, vernam, was zijne

---

1) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, pag. 169. Uitgave 1603. In het vers ter eere van den H. Cornelius zijn door den schrijver eenige woorden onderstreept.

2) Kerkelijk Nederland. Jaarboek voor Katholijken door J. H. Wensing, oud-professor. 1854, blz. 188 o. a.

3) Bijdr. XIV, blz. 391. Alleen bij Dusseldorp heb ik deze voorspelling aangetroffen, wel vind ik ook in Opmeer (Hist. Mart. 86) bij den dood van Musius aangeteekend, dat hij een kropgezwel had.

ziel van een heilig vuur ontvlamd, wij hooren, hoe hij zich die kroon onwaardig rekende en veilig kunnen wij zeggen, dat hij van toen af met vernieuwden ijver zich op den marteldood voorbereidde. Evenals hij Kardinaal Fischer en Thomas Morus, de beroemde Engelsche martelaren, vereerd had, begon hij ook aanstonds Gorkum's martelaren te vereeren en hoewel hoog bejaard peinsde zijn geest, om hen door een schoon lied te verheerlijken; een lied ter eere van den H. Leonardus van Vechel, Gorkum's pastoor, hebben wij mogen aantreffen, wij deelen het hier mede:

Te niveum pectus, te rara peritia rerum,
Sanctique mores fecerant venerabilem
Debita doctrinae restabat *laurea* danda
Quam nactus es nunc *pulcherrimam*. 1)

Een schoone zinspeling ligt in dit vierregelig vers: De H. Leonardus van Vechel had zich op aandrang van velen zijner vrienden te Leuven aangeboden, om het Licentiaat in de H. Godgeleerdheid te behalen; de 8sten Juli van het jaar 1572 was vastgesteld, om hem daartoe te verheffen; juist op dien dag, den laatsten zijns levens, sprak hij zijn onverschrokkene geloofsbelijdenis uit voor de beulen te Brielle. [2])

Na de inneming van Brielle werd de toestand voor hen, die den wettigen vorst getrouw bleven, zeer ongunstig; vele hollandsche steden gingen kort daarna tot de partij van Oranje over, en na den wreeden dood der Martelaren van Gorkum hadden de priesters overal, waar zich de zegevierende krijgsbanieren van Lumey vertoonden, het ergste te vreezen; ook Delft koos spoedig de

---

1) Dit vers wordt aangehaald door Mgr. Ram. Notes historiques et iconographiques sur les martyrs des Gorcum, pag. 30 et seq.

2) Guilielmi Estii. Historia Mart. Gorc. 216, in de uitgave van 1603. In de uitgave van 1867. Lovanii Typis Caroli Peeters, pag. 226, 227.

zijde van Oranje. Nog in de maand Julij, den 26sten, op Sint Anna-dag, verscheen Lumey binnen Delft. [1])

Mr Martinus Duncanus, de pastoor van St. Hippolytus, had na de inneming van Brielle spoedig de stad verlaten en zich naar Rotterdam begeven, toen nog aan de zijde van den Koning. Judocus (Joost) van Schoonhoven, een Karthuiser en de minderbroeders Franciscanen verlieten in het laatst van Julij 1572 Delft. [2]) D. van Bleiswyck (I, 343) deelt een' geleidingsbrief mede door den guardiaan aan een' zijner kloosterlingen afgegeven; deze is gedateerd van 24 Julij en in haast geschreven. Wij willen dezen brief, die den toestand dier tijden schetst, hier mededeelen.

Salutem in Domino sempiternam has litteras omnibus inspecturis. Cum christiana Religio in Batavia ab Hereticis et Guesianis miserrime (proch dolor) conculcatur, ita ut *Religiosis nulla restat vitae defensio*, idcirco huic confratri nostro Fratri Johanni Antwerpiensi Dyacono in ordine nostro divi Francisci professo, dedi licentiam eundi ubicumque tutiorem invenerit locum, donec (favente Deo) tranquillius affuerit tempus, ex animo rogans Pastores et alios catholicos viros, ut secundum Fraternam charitatem humaniter eum tractent, invitant & defendant sicut in simili necessitate sibi fieri velint. Valete in visceribus Christi Jesu. *Raptim* ex conventu nostro Fratrum Minorum Delfensium anno 1572, 24 Julii.

Frater ADRIANUS HUGARDIUS,
Guardianus fratrum Minorum Delphensium. [3])

---

1) Excursus Gisberti Lappii a Waveren. Zie Kerkelijk Nederland, 1854, blz. 189.

2) D. van Bleiswyck. I, 440. Opmeri Hist. Mart. Bat., pag. 85.

3) „Aan allen, die deze brief zullen lezen, blijvend heil!

„Daar de christelijke godsdienst in Holland door de Ketters en Geusen

Maar al verlieten in de dagen, die de komst van Lumey voorafgingen, vele priesters en ook aanzienlijke geloovigen, als Jan de Heuyter [1]), Musius' vriend en metgezel in 1562 bij den intocht van Nicolaus a Nova-Terra, de stad Delft, de prior verliet zijne geboortestad en klooster niet, ofschoon hem de gelegenheid daartoe niet ontbroken heeft. [2]) De spaansche bezetting had den 21en Julij Rotterdam verlaten, om op te trekken tot versterking van het leger, dat Mons in Henegouwen belegerde; bij dezen aftocht vertoefden de spaansche troepen eenige dagen te 's Gravenhage, waarschijnlijk om daar levensmiddelen op te doen; te Delft waren de poorten voor hen gesloten. Nu gebeurde het, dat Opmeer, die in de nabijheid van Delft een landgoed had, deze troepen ontmoette; bij dezen hadden zich meerdere aanzienlijke Nederlanders en verscheidene priesters, waarschijnlijk ook Mr Martinus Duncanus aangesloten. [3]) Hier sprak Opmeer een' hem bekend vriend, den baljuw van Katwijk, Arnold van Prin-

---

(o smart!) allerellendigst wordt vertreden en wel zóó, dat voor de religieusen geene verdediging voor het leven overblijft, daarom hebben wij aan onzen medebroeder fr. Joannes van Antwerpen, diaken, die in onze orde van den H. Franciscus zijne professie heeft gedaan, verlof gegeven zich daarheen te begeven, waar hij een veiliger plaats kan vinden, totdat (door Gods gunst) een rustiger tijd aanbreke. Van harte vraag ik de pastoors en andere katholieken, hem, volgens de broederlijke liefde vriendelijk te behandelen, op te nemen en te verdedigen, gelijk een ieder, zoo hij in dezelfde nood verkeerde, voor zich zelven zou wenschen. Gegroet in de ingewanden van Christus-Jesus. In aller ijl, uit ons convent der Minderbroeders van Delft in 't jaar 1572, den 24sten Julij.

Broeder Adrianus Hugardius,
Gardiaan der Minderbroeders van Delft.

1) Extractum ex Annalibus Dusseldorpii. Zie Bijdr. XIV, blz. 386.

2) D. van Bleiswyck. I, 440. P. Opmeri Hist. Mart. Gorc., pag. 88. De ontmoeting van Opmeer met de spaansche troepen is door hem als een bijvoegsel achter de martelie in den brief aan Tapheus gevoegd.

3) Bat. Sacra II, 222.

sen; deze had twee zusters onder de nonnen van Sint Aachten; Opmeer „vroeg hem, of hij ook iets te belasten had voor Musius te Delft. in den middag zou hij hem bezoeken. De Baljuw antwoordde hem: groet hem mijnentwege en zeg hem, dat, zoo hij zijn leven lief heeft, hij zoo spoedig mogelijk zich bij ons moet voegen, maar zoo hij martelaar wil worden — men scheen dit van den vromen prior te verwachten — hij te Delft moet blijven." Dit werd Musius medegedeeld; Opmeer schijnt echter niet zelf, maar door een ander dit bericht hem gezonden te hebben.

Na zijn komst, den 26en Julij, vestigde zich Lumey in het deftige huis van Jan de Heuyter [1]), dat naast het Sint Aachten-klooster lag; hij bracht het bevel van Oranje mede [2]), dat de Nieuwe-kerk, Sinte Ursula, op de markt voor de hervormde religie moest ontruimd worden; spoedig werd door de burgemeesters dit bevel opgevolgd, binnen acht dagen was deze van haar altaren en al haar sieraden beroofd, en den 3den Augustus werd zij door de hervormden in gebruik genomen. Peter Gabriël de Vlaming, die reeds lang te voren bij de Hoornbrug buiten Delft had gepredikt en te 's Gravenhage zelfs de vrijheid had voor het huis van den president van Holland Cornelis Suys te durven prediken, trad naar alle waarschijnlijkheid bij die gelegenheid op. [3]) Musius, die meermalen in deze kerk, waarvan zijn geliefde leerling Tapheus pastoor was, de heilige geheimen had gevierd, moest met droefheid aanschouwen, hoe deze heerlijke tempel aan haar doel werd onttrokken, en al werd de oude Sint Hippolytus, waarin hij het heilig doopsel ontving en zoo

1) Annales Dusseldorpii. Zie Bijdr. XIV, blz. 386.
2) D. v. Bleiswyck, I, 440.
3) D. v. Bleiswyck, I, 440, 441 en 409.

dikwerf nederknielde, noch niet terstond ontruimd, ook dat heiligdom stond eenzaam en verlaten. M[r] Martinus Duncanus, haar pastoor, had de vlucht genomen; wellicht minder uit vrees voor de gezindheid van het stedelijk bestuur, dan uit angst voor het ruw geweld en de overmacht van Lumey en diens hardvochtige krijgsknechten, want nog in 1572 had Duncanus bij den opdracht van zijn werk de „paedo-baptismo" (kinderdoop) 't geloof en den ijver van Delft's burgermeesters luide verkondigd. [1])

Geen gewaagde veronderstelling is het hier te zeggen, dat na Lumey's komst te Delft de H. dienst in de oude Sint Hippolytus geheel gestaakt was; want na het gebeurde met de Martelaren van Gorkum te Brielle zal de komst van Lumey, te meer, daar hij zich schier vlak over de S. Hippolytus met ter woon gevestigd had, priesters en leeken te Delft wel wêerhouden hebben, in het openbaar nog in de oude kerk de Heiligen godsdienst te durven vieren. Ook zou men volgens een oud-latijnsch, zéér zeldzaam werkje, waarvan mij een afschrift in handen gekomen is, besluiten, dat in alle godshuizen van Delft na den komst van Lumey, in het openbaar de heilige eeredienst ophield en eerst eenige weken na den komst van Oranje, die op Sint Martinus, den 11[den] November van 1572, te Delft kwam [2]), slechts de oude

---

1) „In ea (scli. epistola dedicatoria) depraedicat zelum senatus Delphensis; scio, quam fortiter effreno illi Monacho (Alberto Hovio, Rotterodamensium quorumdam extra urbem seditioso concionatori) restiteritis, antea „Schevelingio depastori, postea ejurato sacrifico; cum ille rediret ex Lyranis commitiis auctoritate succinctus, et literis ad vos tamquam a Jove „missis suffarcinatus, quibus se credebat inauguratum in officium concionandi, „vel *invitis vobis*, & *me reclamante*." Bat. Sacr. II, '222.

2) Excursus Gisberti Lappii a Waveren, ad vitam et martyrium B. M. Cornelii Musii, ab eximio Domino G. Estio edita. Zie Kerk. Nederl. 1854, pag. 18.

Gasthuiskerk en de kapel van Sint Joris wederom aan de katholieken ten gebruike werden afgestaan. [1])

Volgens Opmeer hadden ook te Delft de soldaten van Lumey het op de priesters gemunt [2]); doch om de algemeene achting, welke de prior van Sint Aachten genoot, wellicht ook uit vrees voor Burgemeester Huig Janszoon van Groenewegen, die aan het Katholiek geloof zeer gehecht was en geen man om met zich te laten spelen, hebben zij echter in het eerst den prior geëerbiedigd, zoodat het hem zelfs met de noodige voorzichtigheid mogelijk was eenige priesters in zijn klooster te verbergen; maar lang heeft na Lumey's komst de vrijheid voor Musius niet geduurd; want weldra moest ook hij zich schuil houden en vol angst, wilde hij aan zijne vijanden ontsnappen, herhaaldelijk van schuilplaats veranderen [3]); en nog meer zal de prior beangst zijn geworden, toen hij vernam, hoe Lumey, na zijn vertrek uit Delft, in October te Schoonhoven huis hield, plunderde en priesters vermoordde [4]), daar vier kloosterlingen, nl. Jaco-

---

1) Het bedoelde werkje heet: „de Ortu et progressu Calvinianae reformationis (verkrachting) in Belgio", het berust waarschijnlijk nog heden op de bibliotheek van het Seminarie Hageveld. Op den 9den December 1572 werd bepaald: „Illis, qui catholicorum caeremoniis insueverunt, a Clementissimo Principe Auriaco etc. ad peragenda sacra traduntur vetus et Sancti Georgii valetudinarium, in quibus ab hora octava usque duodecimam, ab illis tantummodo *qui civium albo* inserti sunt, omnes Romanae religionis functiones frequentabuntur; supplicationes tamen publicae per plateas conquiescent; omnes sacerdotes et monachi, qui non nisi ab una mense ante Paschatis festum hic subsistunt, excedere jubentur; considerata tamen prius personarum qualitate et indole, ut aliquae sub approbatione suae excellentiae maneant."

2) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat. pag. 80.

3) Idem. pag. 80v.

4) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Lib. IV, cap. IX, pag. 161. De namen der vier kloosterlingen worden in het „opus chronographicum (pag. 843) van P. Opmeer nauwkeuriger gegeven dan in het werk van Estius.

bus Cruckius en Cornelius Reinerus, Theodoricus van Gouda en Caspar Dislacens liet vermoorden. Eenige verademing kwam echter in die dagen van angst, toen den 11den November de Prins van Oranje na zijne mislukte onderneming in Duitschland door Brabant naar Holland kwam en te Delft als in de dagen, toen hij nog stadhouder des Konings was, zich een verblijf in het gastenkwartier van Sint Agatha koos. [1]) Algemeen meende men, dat de prins den prior eene hooge achting toedroeg, daarom beschouwde men toen het gevaar voor Musius als geweken. [2]) Of de prior dit zelf ook gedacht heeft, is van een scherpzinnig man, als Musius, niet te gelooven; want hij wist, hoe Lumey als luitenant van den prins zich steeds alle gruwelen veroorloofde en zelfs de tegenwoordigheid van den prins dien priestervijand moeilijk van diens wolvenaard zou doen veranderen, dat iedere gunstige gelegenheid, om zijne woede aan de priesters te koelen, hem dierbaar zou zijn. Musius, die de dagen vóór den komst van Oranje in zuchten en gebeden doorbracht, om de genade van het martelaarschap te verwerven, heeft ongetwijfeld ook toen zijn gebed niet onderbroken, dáar waren de tijden niet naar.

In het begin van December werd Haarlem door de Spanjaarden bedreigd. [3]) Ongeveer dien tijd had zich Lumey van Gouda wederom naar Delft begeven, om met den prins te beraadslagen over het behoud van Haarlem.

---

1) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Lib. IV, cap. XIII, pag. 270.
P. Opmeri. Hist. Mart. Bat., pag. 80.
Excursus Gisberti Lappii a Waveren. Zie Kerk. Nederl. 1854, pag. 189.

2) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat., pag. 80. Hetgeen Hoofd. Nederl. Hist. VII, 271 bij het jaar 1572 mededeelt, dat Musius met andere priesters bij den komst van den prins Delft wilde verlaten, is moeilijk aan te nemen, wel echter, wat Hoofd verder zegt, dat de Prins (na zijn intrek in Sint Aachten) den prior zijn veilige hoede zou hebben aangeboden.

3) Em. v. Meteren. Nederl. Historie, IVde boek, fol. 76.

Op den 8sten December had in het Sint Aachten-klooster bij den prins het bekende gastmaal plaats, waarop ook Lumey genoodigd werd. [1]) Het was van Oranje niet kiesch, een eerbiedwaardig priester als Musius met een aartsvijand der priesters als Lumey aan denzelfden disch te noodigen; wat gebeurd is aan dien disch had Oranje kunnen en moeten voorzien.

En al wilde de prior het verzoek van den Prins, die zijn gast was, niet afslaan, den smaad en verachting van Lumey heeft hij ongetwijfeld verwacht; wellicht was het ook reeds te zijner ooren gekomen, hoe Lumey bitter geraakt over de stadsregeering van Delft, die een zijner wanordelijke soldaten door een stads-soldaat of diender van de wal af deed doodschieten, gezworen had, dat hij zich wreken zou al was het met den dood van den prior van Sint Aachten. [2]) Ook wilde hij, bij zijn komst aan dien disch, zijn priesterlijk kleed niet met een burger gewaad verwisselen. Toen nu een zijner dienaren hem hiertegen waarschuwde, antwoordde de prior: „Zal ik, zeventigjarige grijsaard, aan wien de jongelingen een voorbeeld moeten nemen, veinzen? Verre zij dit van mij. Er is voor mij, ouden man, geen reden den dood te vreezen." [3]) Onbevreesd voor den smaad, die zijn priesterlijk gewaad wachtte, zelfs voor den dood, nam hij deel

---

1) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Lib. IV, cap. XIII, pag. 270. Estius zegt, dat dit maal plaats had op den dag van den komst van Oranje te Delft, Estius vergist zich hier, volgens van Bleiswyck I, 444 o. a. moet de Prins te Delft geweest zijn. P. Opmeri. Hist. Mart. Bat. pag. 80.

2) Extractum ex Annalibus et scriptis R. D. Francisci Dusseldorpii de actis 1572. *Bijdr.* XIV, bl. 386.

3) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 270. Gisbertus Lappius van Waveren teekent hier bij aan: een van de dienaren van Musius, Petrus Cammakerus vermaande den prior naar het maal te gaan „met een tabbaert op sijn Utrechts ende een hoet op te zetten. Heer, ghij en sulter niet aangenaam wesen."

aan dien disch. Wat door zijne huisgenooten verwacht werd, gebeurde, hij werd aan de bespotting van de ruwe gasten, inzonderheid van Lumey overgeleverd. Of de Prins zelf daaraan deelnam, willen wij niet uitmaken [1]), maar in elk geval had hij dit behooren en moeten beletten; te meer, daar hij bij den prior gastvrijheid genoot; dit liet de Prins toe ten opzichte van een man, dien hij vroeger de bisschoppelijke waardigheid had waardig gekeurd. De zwakheid van den Prins tegenover Lumey heeft wellicht aanleiding gegeven tot het bericht, volgens Opmeer [2]) werd het door de aanhangers en soldaten van Lumey verspreid, en volgens Dusseldorp [3]) zelfs algemeen geloofd, dat de Prins, toen Musius den disch verliet, aan Lumey recht over leven en dood van den prior zou hebben toegestaan. Wij zijn niet genegen, om aan dit bericht, eenig geloof te hechten, wij beschouwen het als een los gerucht. Van een sluw en berekend staatsman als Oranje mogen wij niet veronderstellen, dat hij zich zoo vergeten heeft, al zal een frische dronk aan dien disch niet ontbroken hebben. [4]) Opmeer heeft wel Dusseldorp aan zijn zijde, maar beide getuigen niet meer dan

---

1) Dusseldorpius deelt omtrent het deelnemen aan deze bespotting door den Prins geen woord mede. Estius evenwel zegt (Lib. IV, c. XIII, pag. 271): „Hospitii jure violato derisus est hospes *ab hospite* in coena hospitali.” Opmeer (pag. 80): „Vocatus enim ab Aurantio ad convivium Cornelius, dicteriis, sannis (grijnslachen) minisque *excipitur*, *praecipue* insultante in eum Lumeo.” Volgens deze woorden van Opmeer kan men niet bepaald besluiten, dat Oranje aan deze spotternij deelnam; het woord „*excipitur*” kan men ook laten slaan op het gezelschap, dat zich bij Oranje aan tafel bevond. Bij Dusseldorf slaat het woord „*excepit*” (zie *Bijdr.* XIV, bl. 386) op Lumey en niet op den Prins.

2) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat. pag. 80.

3) Annales Dusseldorpii, zie t. a. p. Met prof. Fruin (Handelingen en Mededeelingen v. d. Maatsch. der Nederl. Letterkunde, 1887, bls. 86) hechten wij aan dit bericht niet de minste waarde.

4) Annales Dusseldorpii, t. a. p.

een rondgaand verhaal. Maar gesteld eens, dat dit bericht waarheid bevatte, zou dan Oranje, als de roes was uitgeslapen, zijn verlof niet teruggeroepen hebben? Ongetwijfeld, want een dergelijke misstap zou zijne politiek nadeelig zijn geweest. Maar men zegt misschien, in het geheim zal hij Lumey dit recht gegeven hebben en dit geheim is uitgelekt. Ook dit is niet aan te nemen; hetzij in het geheim of niet: Lumey zou, toen hij eenigen tijd later door Oranje was ontslagen en gevangen was genomen en voor zijn gedrag een verdedigingsgeschrift schreef en zich ook van de aanklacht, dat hij zonder vorm van proces, den prior van Sint Aechten wreedaardig had omgebracht, wilde zuiveren, zich toch wel beroepen hebben op het recht over leven en dood van den prior door Oranje aan hem toegestaan, want met de vriendschap tusschen beiden was het toen gedaan.

Toen de prior van dezen disch in zijn eigen vertrekken was weêrgekeerd, gloeide zijne ziel van verontwaardiging; de ontvangene beleedigingen waren heviger geweest, dan hij zich had kunnen voorstellen, zoodat hij het ten zeerste betreurde aan dezen disch deel genomen te hebben [2].

De mare van dit gastmaal verspreidde zich spoedig door de stad, verschillende burgers raadden hem aan ten spoedigste te vertrekken; volgens Opmeer [3] was deze raad geen vriendschappelijke, maar slechts veinzerij, om den prior bij diens vertrek in de strikken zijner vijanden te lokken. En zoo men onder die raadgevers de vrouw wil verstaan, over wie hij in zijn brief aan Tapheus spreekt, dan was zeker haar raad niet te vertrouwen. Zij

1) Bor. Uitgave 1621, D[illegible]
2) Ex [illegible] Lappii a Waveren.
3) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat., pag. 80.

was eene devotissa, die afvallig was geworden. [1]) Estius daarentegen spreekt slechts van vrienden, die met aandrang op zijn vertrek aandrongen; wij gelooven dat en Opmeer en Estius beide de waarheid mededeelen, maar elkander aanvullen; van verschillende zijden, met geheel verschillende bedoelingen zal men op het vertrek hebben aangehonden.

De prior, die zijn geboortestad en zijn geliefd Sint Agatha tot dan toe niet had verlaten, zich jaren en jaren, vooral in de laatste maanden tot den marteldood had voorbereid, meende aan zooveel aandrang te moeten toegeven. Naar 's Gravenhage wilde hij gaan; een ernstig katholiek, Heymen van Blyenborch, noodigde hem uit om zich aldaar naar het huis van Joost van Drogendijk te begeven; dáár zou hij, al was het ook slechts tijdelijk, een rustiger verblijf vinden, en inmiddels middelen kunnen beramen, om een veiliger oord te zoeken. [2])

Voor dat de prior Sint Aachten verliet, wilde hij eerst van zijne kloosterzusters afscheid nemen; (reeds vroeger werd hierover gesproken: Bijdr. Dl. XX, 1ste afl., bl. 67); en zich op heilige wijze tot het martelaarschap voorbereiden; want, al zou hij Sint Aachten veilig kunnen verlaten en 's Gravenhage kunnen bereiken, in deze troebele tijden rekende hij zich met de vlucht geenszins gered.

---

1) In den brief aan Tapheus wordt achter het verhaal der Martelie dit bericht geplaatst (pag. 88); het staat er als een toevoegsel, en is er misschien ingelascht door een ander, maar het draagt toch den schijn van een historisch bericht; de persoon, die wordt gezegd dit verhaald te hebben, was Joannes Gisbertus, een zijner laatste kapelaans (zie Kerk. Nederl., jrg. 1854, 192, Hist. Episc. Ultraj. 585) en een lid van het collegium Apostolorum, dat aan de overzijde van Sint Aachten in Sint Hippolytus was gevestigd.

2) Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 271. Lappius a Waveren t. a. p.

Volgens Opmeer [1]) en Estius [2]) noodigde hij zijne zusterkens in een geheime kamer van het klooster en vermaande haar, het heilig geloof en de kloostergeloften trouw te bewaren; en na dezen toespraak heeft hij, volgens Estius [3]), den 9den December voor het laatst de heilige Mis opgedragen en aan ieder van haar eerst de H. Communie uitgedeeld en daarna „opdat het heilige niet aan de honden zou worden overgeleverd, de heilige overblijfselen genuttigd"; na de heilige Mis zeide hij: „door deze heilige

---

1) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat. pag. 88.

2) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Lib. IV, cap. XIII, pag. 271.

Overeenkomst tusschen het verhaal van Opmeer en Estius.

P. Opmeri. Hist. pag. 88.	G. Estii. Hist. etc. pag. 271.
„Narravit nobis D. Joannis Gisbertus.... quod.... introierit *in conclave secretius, ibique convocatis* sacris suis virginibus multa de fidei constantia, spei nostra certitudine, *castitatis aliorumque solemnium votorum observatione* et mutuae dilectionis perfectione verba fecerit."	„Interea filiolas suas, sanctimoniales, inquam, curae suae concreditas, sollicitus pater *in conclave quoddam secretius convocat*, et ad fidem catholicam constanter retinendam, ad charitatem mutuam, ad *castitatis, aliorumque solemnium votorum perpetuam observationem* adhortatur.

3) G. Estius, als boven, pag. 271. Als wij hier Estius vergelijken met Opmeer, dan zeggen wij: hij heeft hier Opmeer (88) aangevuld; spreekt deze alleen over het nuttigen der reliquiae sacrae speciei („quae in sacrario supererant"), Estius, beter ingelicht, noemt het opdragen der H. Offerande en het communiceeren der nonnen; ik beschouw hier de woorden van Estius als aanvulling op Opmeer.

Overeenkomst tusschen beide schrijvers.

P. Opmeri. Hist. etc. pag. 88.	G. Estii. Historia etc. 271.
„Oblatis Dominici corporis (heilige hostiën), quae in sacrario supererant, cum religiosa formidine (ne sanctum videlicet Domini canibus relinqueret) *a se comsumptis* dixerit: *Hoc sumpto viatico* (*forte opus fuerit*) *armabor ad martyrium nec deficiam tam salutari refectus sacramento.*"	„Tum oblato Missae sacrificio... ....: ac sacra mensae reliquiis (ne sanctum Domini canibus relinqueritur) *a se comsumptis* ait: *Hoc sumpto viatico* (*forte opus fuerit*) *armabor ad martyrium; nec deficiam tam salutari refectus sacramento.*"

reisspijs zal ik, (wellicht zal het noodig zijn) gewapend worden tot den marteldood en ik zal, door zoo'n heilzaam Sakrament versterkt, niet bezwijken." Ten laatste schijnt hij de heilige vaten op een geheime, maar veilige plaats te hebben geborgen. [1])

II.

Musius verlaat Delft.

Na deze heilige voorbereiding verliet de prior, in den morgen van den 9den December Delft; het was een koude wintermorgen, de wegen waren met sneeuw en ijs bedekt; de reis werd daarom op eene slede, met een paard bespannen, ondernomen; de prior was vergezeld van eene adellijke religieuse, die om hare groote voorzichtigheid bekend stond, Charlotta de Merwe van Nassau en zijn peetekind Cornelius van der Meer [2]). Men verliet waarschijnlijk Sint Aachten aan de achterzijde, daar was een poort dicht bij de wallen; aan de voorzijde op het tegenwoordige Oude Delft zou de ontvluchting [3]) te veel in

1) Van Wessem teekent op de woorden van Estius [illegible] (Cammakerus [illegible] Musii, Kerk. Nederl. 1854, pag. 193, 194) aan: "Non consumptis, sed tuto loco repositis [illegible] longaevioribus hujus conventus." Wij kunnen niet van den prior veronderstellen, dat hij in deze omstandigheden de sacra species slechts wegborg; iedere priester zou ze in zijn geval consumeeren; wij begrijpen echter, dat eene hoogbejaarde zuster, die hem de heilige vaten zag wegbergen, zich kan vergist hebben.

2) Annales Dusseldorpii, zie Bijdr. XIV, blz. 387. G. Estius, Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 271. P. Opmeri, Hist. Mart. Bat. pag. 88.

3) Volgens Plemp, Rhythmi, Vita Musii 12, zou de Prins uit vrees voor het geweld van Lumey den prior aangeraden hebben te vertrekken; volgens Dusseldorp heeft de Prins op verzoek van den prior daartoe verlof gegeven (zie *Bijdr.* XIV, bl. 387); maar noch Opmeer noch Estius spreken hier een woord van, Estius zegt bepaaldelijk, dat de Prins eerst na Musius vertrek diens vlucht vernam; Estius is hier een voornamer getuige dan

het oog geloopen hebben, want Oranje had dáár zijn kwartier of verblijf; bij de Haag-poort hielden eenige ruiters van den Prins de wacht; onder hen bevond zich een bloedverwant van den prior, de zoon van Engelbertus, Cornelius Flaccus, Maesland genoemd, door dezen werd hij herkend [1]); daarop werd de slede door de ruiters achtervolgd en juist bij den ingang van 's Gravenhage bij het Leprozenhuis (het zieken) ingehaald en aangehouden; zij dwongen den prior met diens reisgezellen in afwachting van hetgeen de Prins verder zou bevelen, [2]) in den herberg van vrouw Truy op 't Hoff zijn intrek te nemen; aldaar werd hij in den kelder opgesloten [3]). Spoedig kwam Lumey de ontvluchting van Musius ter oore en waren er eenige commissarissen van Lumey aanwezig, om naar de oorzaak van diens vlucht te onderzoeken; het gerucht ging, dat hij naar Utrecht tot de Spanjaarden, de vijan-

---

Plemp. Aan Dusseldorp stelt Prof. Fruin de vraag: waarom toonde de prior dan zijn verlof of paspoort niet bij zijn aanhouding? Wij antwoorden, dat, al houden ook wij, dat Musius geen verlof of paspoort van den Prins ontving, hij toch, volgens Estius (Hist. Mart. Gorc. Lib. IV, cap. XIII, pag. 271) en Opmeer (Hist. Mart. Bat. pag. 83) bij zijne aanhouding in het bezit was van een *schrijven* van Oranje. Dit gaf wellicht aanleiding tot eene vergissing bij Dusseldorp. Maar dit *schrijven* zullen wij anders verklaren en blijven het vertrek eene ontvluchting noemen. Ook Hooft, VII, 272, doet ons aan geen gegeven verlof denken.

1) Dusseldorp noemt (Bijdr. XIV, blz. 387) de namen van twee ruiters, die aan de poort de wacht hielden: Hoverinck, den zoon van den koopman Tellius en bovengenoemde Maesland. Estius (Liber IV, cap. XIII, pag. 271) zegt, dat de prior verraden werd door naastbestaande in den bloede en gist, dat deze de zoon van Engelbertus, Cornelius Flaccus was; Dusseldorp schijnt betere inlichtingen gekregen te hebben, hij weet den afkomst en den bijnaam van dezen bloedverwant van den prior.

2) Annales Dusseldorpii, zie Bijdr. XIV, blz. 387.

3) Excursus Gisberti Lappii a Waveren ad vitam et martyrium B. M. Cornelii Musii ab eximio Domino M. N. Estio, zie Kerk. Nederl. 1854, blz. 192.

den des Vaderlands, wilde overloopen; de uitslag van het ingesteld onderzoek werd door een bloedverwant van den prior, door Maesland, een der ruiters van Oranje naar Delft tot den Prins overgebracht. Maar wat Lumey zeker niet gedacht had, gebeurde den 10den December, den volgenden morgen, zond de Prins eenige ruiters met een brief van vrijgeleide of van veilige terugkeer naar Delft. [1])

Welk doel had Oranje met dien brief? Ik wil hier verband zien tusschen het verlof, dat de Prins gaf op den 9den December tot uitoefening van den katholieken godsdienst (in de Oude Gasthuis-kerk en de kapel van Sint Joris [2]) en dezen brief; beiden zullen het gevolg geweest zijn van de vrij algemeene verbittering in Delft over het vertrek van den prior. Oranje zal toen den schijn hebben willen aannemen van onpartijdigheid tegenover de katholieken; Estius [3]) beschouwde dit reeds als mogelijk; maar nu ons een bericht geworden is omtrent het verlof van den 9den December tot wederuitoefening van den katholieken eeredienst, wordt, hoe bescheiden dat verlof ook ware, wat Estius als mogelijkheid beschouwde, mijns dunkens zekerheid. Het gerucht over de onbetamelijke en onbeschofte behandeling aan den disch van Oranje, dat den hoog vereerden prior naar het oordeel van velen moest doen besluiten te vertrekken, heeft ongetwijfeld alom afkeuring en verbittering op den Prins verwekt; de Prins wilde de vriendschap wederom winnen en deelde daarom een gunst uit aan de katholieken en riep

1) Exstractum ex Annalibus Dusseldorpii, zie Bijdr. XIV, blz. 387.

2) Over dit bericht spraken wij reeds vroeger, boven blz. 415. Aan Hooft. Nederl. Hist. VII, 272, schijnt dit vrijgeleide onbekend te zijn.

3) Estius. l. c. pag. 271.

door een veilige vrijgeleide den Prior naar Sint Aachten terug.

Met levendige vreugde werd te Delft de tijding vernomen, dat Musius veilig mogt wederkeeren; men wilde hem feestelijk terugvoeren; zijn beste vrienden hadden reeds de hoop om met een vrolijk maal dit heuglijk feit te vieren; eenige adellijken uit Delft, familieleden, mannen en vrouwen, schaarden zich bij de ruiters, die met den brief van vrijgeleide of veilige terugkeer naar Delft den prior zouden terugvoeren. [1]).

Wel ging Musius op den terugtocht, maar hij zou Delft hem zóó dierbaar, Sint Aachten hem zóó lief niet meer aanschouwen.

III.

Musius wordt door Lumey gevangen genomen.

Ongeveer op denzelfden tijd, dat Musius met talrijk gevolg, waaronder ook zijn twee mede-reisgenooten, van den Haag naar Delft wederkeerde, vertrok Lumey uit Delft naar Haarlem, op het bericht, dat die stad door de Spanjaarden omsingeld werd, om te zien of hij nog bezetting in de bedreigde stad kon werpen. Met zijn hoofdmacht rukte de graaf dien morgen voorbij de tolbrug of de Hoornbrug, langs de Vliet naar Leiden, op zijn *flank* sloeg een gedeelte der ruiterbende den weg naar 's Gravenhage in. Deze moest vrij spoedig den stoet ontmoeten, waarmede Musius naar Delft wederkeerde. [2]) Lumey wilde zich van den prior meester maken; hij had zich nog daags te voren zeker gewaand van zijnen buit en nu zou deze hem ontsnappen; den prior gevangen te

---

1) Extractum ex Annalibus Dusseldorpii, zie Bijdr. XIV, blz. 387.
2) Idem.

nemen en terstond mede te voeren hadden dáarom deze ruiters in last; maar dat ging zoo gemakkelijk niet, Musius was niet alleen; een groot gezelschap, soldaten van Oranje bevonden zich bij hem. Doch hierover later; eerst willen wij hier 't woord aan Estius geven; deze [1]) geeft ons de redenen aan, die Lumey dit besluit tot gevangeneming deden nemen; onder deze noemt hij de verbittering op den Prins. Reeds van eenigen tijd vroeger dagteekende deze; te Brielle, toen hij zijn priesterwoede aan Gorkum's martelaren wilde koelen, had een prinselijk schrijven hem zeer verbitterd, maar ook te Delft had hij zich opnieuw op den Prins verbolgen; de Prins had immers het raadsbesluit goedgekeurd, om niet tot de vervolging van een der stadsdienaren over te gaan, die terecht een weêrspannig soldaat *van Lumey* van den wal af had neêrgeschoten; en nu had hij in zijn oogen zelfs de zwakheid om ter wille van Delfts katholieken, een priester, (en Lumey haatte elken priester met een doodelijken haat), den prior van Sint Aachten een veiligen terugtocht naar Delft aan te bieden.

Verbittering op den Prins, priesterhaat, maar ook dorst naar goud, zegt ons Estius, [2]) om te achterhalen, waar de schatten van het klooster verborgen waren, waren de beweegreden van Lumey, om Musius gevangen te nemen. De gevangeneming zooals sommigen wilden, te laten geschieden op een onderlinge overeenkomst tusschen Oranje en Lumey komt den scherpzinnigen Estius [3]) echter geheel onaannemelijk voor; uit het toevallig samentreffen van beider vertrek mag men geen stellig besluit trekken; het is echter wel te begrijpen,

1) G. Estii. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 271, 272.
2) Idem l. c.
3) Idem l. c.

dat eenige tijdgenooten van den prior uit het gelijktijdig vertrek het besluit trokken, dat er onderlinge afspraak had plaats gehad; telkens toch vernam men gruwelstukken van Lumey en tegelijk zag men, dat de Prins hem in zijn dienst hield; men had toch vernomen, dat de Prins had toegelaten, dat de prior aan zijn disch door Lumey en diens trawanten gruwelijk werd beschimpt en de soldaten van Lumey verspreidden alom door de stad het bericht, dat de Prins recht op leven en dood van den prior aan hun veldheer had toegestaan.

Maar al beschouwen ook wij den Prins als een man van een trouweloos karakter, wien geen godsdienst, geen recht, maar slechts eigenbelang heilig was, dan mogen wij toch van zijn doorzicht in staatszaken, zijne sluwe berekeningen niet veronderstellen, dat hij de groote onvoorzichtigheid zou begaan hebben, om zooals sommigen beweeren, met een woedend en onmenschelijk luitenant als Lumey een dergelijke afspraak aan te gaan; hij wist te goed, welke nadeelige gevolgen deze daad van Lumey voor zijn politiek zou kunnen dragen. De schuld der gevangenneming zoowel als de marteling schuiven wij op Lumey en in zooverre slechts op Oranje, dat hij hem, van wien hij de grootste snoodheden verwachten kon, in zijn dienst duldde. Als een onvoorzichtigheid blijven wij het immer beschouwen, dat de Prins dien bloedhond uit Delft liet vertrekken, terwijl Musius, op wiens dood hij belust was, onder prinselijk vrijgeleide naar Delft terugkeerde; wellicht moest echter de vrijbrief hem tegen alle gevaar, dat hem van de zijde der van Lumey bedreigen kon, beschermen; maar uit de geschiedenis van de Martelaren van Gorkum had de Prins kunnen leeren, dat op Lumey's woede ook zijn prinselijk woord weinig invloed had; daarom blijven wij, al geven wij niet recht-

streeksch hier den schuld aan den Prins, dit gelijktijdig vertrek als eene onvoorzichtigheid beschouwen.

Toen [1]) de soldaten van den graaf Musius met diens gezelschap hadden ontmoet, gedroegen zij zich dadelijk als woestelingen en zóó beangst werd het peetekind van den prior, Cornelius van der Meer, dat hij uit het voertuig sprong, waarin de prior met hem en Charlotte de Merws van Nassau zich terug begaf, en zich aan den kant van den weg tusschen de struiken verborg, om daarna op eenigen afstand met een andere wagen zijn peetoom te volgen. Aanstonds wilden deze soldaten het voertuig waarin Musius zich bevond met zich voeren, maar daar kwam het geheele gezelschap tegen op, men toonde den lastbrief van Oranje, de ruiters lieten daarop de wagen los en reden op een korte afstand vooruit; maar toen men aan de scheiding van den hoofdweg bij den tolbrug of den Hoornbrug was gekomen, dwongen de soldaten van Lumey den voerman met geweld links af te slaan in de richting naar Leiden, waar de graaf den nacht dacht door te brengen. En zoo'n geweld gebruikten zij, dat den prior de muts van het hoofd vloog; en zij lieten niet eens toe, dat deze werd opgezocht; spottend riepen zij: een andere muts zullen wij te Leiden den mispaap op het hoofd passen; en tegelijk ontnamen zij hem zijn mantel. Ook vingen de booswichten den neef van Musius op, Cornelius van der Meer, en diens arm bonden zij zeer vast met een ijzeren keten aan dien van zijn oom, ook Charlotte de Merws werd mede geketend. [2]) Deze geweldadige mishandeling

1) Exstractum ex Annalibus Dusseldorpii, zie Bijdr. XIV, blz. 388.

2) P. Opmeer, Hist. Mart. Bat. pag. 83, zegt ons, dat allen drie geboeid werden. Dit komt met het verhaal van Dusseldorp goed overeen, want hij verhaalt ons ook den komst van Charlotte de Merws te Leiden. Opmeer's handschrift is hier door den zetter foutief geplaatst „illae" moet zijn „ille".

en gevangeneming maakte de vrome kloostermaagd zéér bedroefd, maar de prior, hoezeer ook zelf diep geschokt, had nog een woord van troost voor haar over en sprak: „wees welgemoed, mijn dochter, weldra zullen wij, naar „ik stellig verwacht, de hemelsche glorie genieten, terwijl „de ongelukkige Delvenaren daarentegen nog lang het „juk der slavernij zullen moeten dragen." Hier, zegt Dusseldorp, vervulde wederom de geest der profeten de ziel van den prior.

In snelle vaart spoedde zich deze ruiterbende met hun buit naar de hoofdmacht van Lumey. [1]) Volgens Estius vertoonde Musius aan den graaf een diploom van den Prins, volgens Opmeer [2]) vertoonde hij zijn' brief van terugroeping; wij zullen hier waarschijnlijk moeten denken aan den brief, die de soldaten van Oranje hadden medegebracht, om den prior veilig terug te voeren. Dezen brief zal den prior aan den graaf getoond hebben, maar de graaf dien met schaterlach en spot van zich hebben weggeworpen.

Vele Delvenaren verwachtten met spanning buiten de Haag-poort den komst van den prior; maar hoe werd men teleurgesteld! De ruiters van den Prins, de burgers der stad, die in zegetocht den hoogvereerden en algemeen beminden vader van Sint Aachten zouden terugvoeren, zag men wederkeeren, maar niet den prior noch diens peetekind Cornelius van der Meer of Charlotte van Merws, de adellijke religieuse, die den prior vergezelde; met ontzetting vernam men, dat het ruw geweld en de sluwe list van Lumey zich van hen hadden meester gemaakt.

---

1) Idem. pag. 83. Dusseldorpius, zie Bijdr. XIV, blz. 391.

2) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 271. P. Opmeer, Hist. Mart. Bat. pag. 83.

IV.

Verhoor te Leiden.

Toen de dienaren van Lumey den prior binnen Leiden hadden gevoerd, werd hij eerst op het kerkhof van Sint Pieter, aan de Noord-zijde der kerk vóór het deftige huis der Lockhorsten tentoongesteld, daarna dit gebouw binnengebracht. Het huis der Lockhorsten was toen door den bezitter Vincentius Lockhorst verlaten; deze had de wijk genomen naar Utrecht en in zijne woning had zich Gijsbertus van Duivenvoorde, Heer van Opdam, een lid van een oud-adellijk Hollandsch geslacht gevestigd [1]); deze had de partij des Konings verlaten en zich aan de zijde van Oranje gevoegd. In 't huis van Lockhorst trad Duivenvoorde op hem aan. Zoodra Musius hem zag, schepte hij moed, groette allerhoffelijkst en bad hem om zijne tusschenkomst. In vroegere dagen toch was de prior met den vader van Duivenvoorde, Jacob, Heer van Opdam de Honsbroeck, bevriend geweest. Met onvriendelijken blik zag Duivenvoorde hem aan en zeide op smadenden toon: „zijt gij de overste der maagden van Sint Aachten? ik dacht dat hier een vermufte monnik zat." Gelijk men zich herinneren zal, had de prior aan de tolbrug zijne muts verloren, zoodat zijn hoofd slechts met eene reiskap gedekt was. [2]) Na dit antwoord verdween van Duivenvoorde.

Nu stelde men den prior voor een soort van rechtbank, want, een schijn van recht wilde men aan de veroordeeling geven. [3]) Er trad een kettersch predikant binnen, die heftig den paus en het katholiek geloof aanviel

---

1) Dusseldorpius. Zie Bijdr. t. a. p. blz. 392.

2) P. Opmeri. Hist. Mart. Bat. 83, 84. G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, pag. 272. Excursus Gisberti Lappii a Waveren in Estium, zie Kerkel. Nederl. 1854, blz. 193.

3) G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, 273.

en met veel bespraaktheid den prior aanraadde het katholiek geloof te verlaten en het Calvinisme te omhelzen. Maar Musius antwoordde: „wat vangt gij aan, goede man! ziet gij mij voor zóó waanzinnig en laf aan, dat ik, die geheel mijn leven door in de heilige Schriften met ijver gearbeid en zoovele vrome en geleerde commentariën op de heilige Vaders heb doorbladerd, zoo gemakkelijk bij de eerste windvlaag de beste het eenmaal beleden geloof verander. Er is geen reden, dat gij mij en u zelven afmat; het geloof, dat ik als kind geleerd heb, zal ik bewaren" [1]). Met dit antwoord kon de pre-

---

1) Overeenkomst tusschen Opmeer en Estius.

Opmeer l. c.	G. Estius l. c.
.....Duvenvordius: „Tune ait, Agathensium virginum praefectus? *Putabam subolidum hic Monachum residere.*"	At ille... eum intuens: Tune es, ait, Agathensium pater. *Putabam subolidum monachum residere.*

Opmeri. Hist. Mart. Bat. 84. G. Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIII, 273.

Overeenkomst tusschen Opmeer en Estius.

Opmeer l. c.	Estius l. c.
„Mox concionator... adveniens in Rom. prius Pontificem, Ecclesiam catholicam, orthodoxamque fidem *multa debachatus, nonnulla Calviniani dogmatis capita viro pio proponit. Ad quae ille: quid, inquit, agis o bone vir? mene adeo vecordem aut insulsum existimas, ut post tantam per omnem aetatem in divinis litteris collocatam operam, post tot evolutos sanctissimorum Patrum pios simul ac eruditos commentarios tam facile ad quamvis auram semel professam fidem mutem. Non est, sodes, quod me aut te fatigas, quae enim puer didici, senex servabo.*"	Illico sub mittitur haereticus concionator, qui in ecclesiam Romanam, fidemque catholicam *multa debacchatus, nonnulla Calvinianae doctrinae capita viro pio permadenda proponit. Ad quae Musius: Mene, inquit, adeo vecordem et insulsum existimas; ut post tantam in divinis litteris collocatam per omnem aetatem operam, post tot evolutos sanctorum Patrum commentarios, tam facile ad levem auram a fide semel professa recedam? Non est, quod te aut me fatiges. Eam senex servabo fidem, quam puer didici.*

dikant aftrekken en hiermede was het onderzoek naar het geloof afgeloopen. Een verder verhoor had er niet plaats. Wellicht zou dien avond de terechtstelling nog niet plaats gehad hebben, als niet juist toen te Leiden het bericht was aangekomen, dat Sparendam, de zeer sterke voorpost van Haarlem, door troepen des Konings ingenomen en de bezetting in de pan gehakt was. [1]) Dit bericht deed Lumey besluiten zich te haasten met den prior ter dood te brengen. [2])

V.

De verschillende martelingen.

Voordat graaf Lumey den prior aan den woede zijner woeste soldaten overleverde, wilde hij eerst een onderzoek ingesteld zien naar de schatten van het Sint Aachtenklooster, om ze bij gelegenheid in bezit te nemen. [3]) Men voerde nu Musius uit het huis van Lockhorst naar dat van Cornelius van Veen. Ook dit was door zijn meester verlaten. Cornelius van Veen, Pensionaris van Leiden, had in die troebele tijden de vlucht genomen naar Brabant; Lumey had in dat huis, hetwelk toen bewoond werd door den notaris Willem van Oudervliet, zijn intrek genomen; het was als het huis van Lockhorst ins-

---

1) Opmeer l. c. Estius l. c.

2) „ l. c. „ l. c.

3) Opmeer, Bat. pag. 85. Estius, l. c. pag. 273. Beide hebben bijna letterlijk hetzelfde. Bijdr. Dl. X, blz. 301 geeft een geslachtsboom van Cornelius van Veen en daarbij is aangeteekend: Corn. van Veen was „pen„senarius der stad Leyden, een seer gheleert man, hebbende de conste „van verscheyde talen, daerby seer zachtsinnich in zijn conversatie ende „cleyn in syn eigen oogen. De *moeder* genaemt *Geertruydt Simons* van „Amsterdam (de dochter wt het *gulden* hooft in de Wermerstraet) een wyze „verstandige vrou ende seer jeloers iverich in de catholycke religie." Uit dit huwelijk waren 6 zonen en vier dochters, twee dezer Maritge en Aechen waren klopjes in den Hoek te Haarlem. Zie Bijdr. X, 301; XX, 136.

gelijks op het kerkhof van Sint Pieter gelegen, op weinige schreden afstands ten westen van dat gebouw. [1]) Als men dit huis binnentrad, had men rechts een ruime kamer; daar zag de prior Christoffel, Heer van Schagen, een zeer rechtschapen senator van Haarlem en Mr Adrianus van Assendelft, Pensionaris van Haarlem, bij de haard zitten. Deze twee leden der stedelijke regeering van Haarlem hadden namens de burgers, toen de Spanjaarden zich gereed maakten Haarlem te belegeren, een last vervuld bij den veldheer van het Koninklijk leger, Don Frederik de Toledo, die zich te Amsterdam bevond. Bij hun terugkeer echter werden zij door de Haarlemmers, die onderwijl besloten hadden de stad tot het uiterste te verdedigen, gevangen genomen en over Leiden naar Delft tot den Prins van Oranje gevoerd. Tijdelijk verbleven deze mannen van Haarlems vroedschap te Leiden, om vervolgens naar Delft opgezonden te worden [2]). De prior trof hen thans in het huis van Cornelius van Veen. Terstond herkenden zij elkander; meermalen hadden zij wellicht elkâar gesproken en gezien, b. v. bij den intocht van Haarlems eersten Bisschop; maar wat waren in een tiental jaren

1) Opmeer, Bat. pag. 84. Estius, l. c. pag. 273. Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 392. In tegenstelling met v. Mieris onderscheidt Dusseldorp de woningen van Vincentius Lockhorst en van Cornelius van Veen; wij zijn geneigd aan Dusseldorp hier hooger gezag toe te kennen dan aan Frans van Mieris (Beschrijving der stad Leiden, II, 387); deze noemde in 1560 *Cornelius van Veen* als eigenaar van het huis Lockhorst, maar zegt kort daarna, dat een lid van de familie Lockhorst, de Heer van Nieuwenroode, getrouwd met Jufvr. Maria Lockhorst, nog in 1608 rechten op het huis Lockhorst handhaafde; maar wat meer zegt, Dusseldorp staat hier niet alleen, ook Opmeer l. c. en Estius l. c. maken onderscheid tusschen beide woningen.

2) Opmeer, Bat. pag. 84. Estius, l. c. pag. 273. Dusseldorp, als boven. D. v. Bleiswyck, Deel I, 443, 444. Ook van Bleiswyck zegt, dat deze senatoren te Delft werden gevonnisd; Opmeer l. c. prijst hen als martelaren.

de toestanden veranderd! Verschillende steden hadden de zijde des Konings verlaten en op ontelbare plaatsen was eene gruwzame vervolging tegen den Heiligen Godsdienst uitgebroken! Deze twee deftige senatoren lazen ongetwijfeld in Musius' oog de woorden: wat ik lang gevreesd heb, is geschied „wij worden allen als slachtschapen gerekend." Een beleefden groet werd tusschen hen gewisseld; waardig waren deze mannen gebleven ook in den aanblik van den dood. Spoedig liep het gesprek over den dood, die hen allen wachtte; men verhaalde den prior, wat er gisteren in de stad gebeurd was; hoe de soldaten een eerbiedwaardig priester Judocus (Joost) Tollius, die nog in de stad was achtergebleven, toen deze zich over den openbaren weg begaf, in een vuile kroeg hadden gedreven, hem daar van zijne kleederen beroofd en vermoord hadden. 1) Het was waarschijnlijk bij dit gesprek, dat Musius' neef zeer beangst werd en tranen stortte; de soldaten, hoe onmenschelijk overigens, hadden medelijden met dezen jongen man, hij telde nog geen twintig jaar. Zij maakten de boeien, waarmede hij aan de armen van den prior was gevestigd, wat losser, ook scheidden zij de religieuse Charlotte van Merios van den prior en brachten haar in een andere kamer. 2) Of dit echter uit medelijden geschiedde, staat te betwijfelen, daar het bekend is, hoe mededoogenloos de dienaren van Lumey zich dikwerf tegenover de kloostervrouwen gedroegen.

Alvorens de prior van dit gezelschap werd gescheiden,

---

1) Opmeer, l. c. pag. 85. De moord van Judocus Tollius wordt onder de katholieke schrijvers dier tijden alleen door Opmeer medegedeeld. Bor echter spreekt in zijn VIde deel, fol. 315 ook over dien moord, en geeft ook Lumey hiervan de schuld, volgens Opmeer echter was Lumey toen nog niet te Leiden. G. Estius, Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XIV, 274.

2) Dusseldorp. Zie Bijdr. t. a. p. 398. Estius, 275.

mocht hij nog eene gunst ontvangen. De dienstmaagd des huizes trad binnen, hij vroeg haar, een kan bier binnen te brengen, aan dit verzoek voldeed zij. Ter nauwernood heeft hij zijn dorst, die hevig moet geweest zijn, want sinds den morgen en het was nu reeds in den avond had hij geen dronk waters ontvangen, gelescht en zich een weinig verkwikt of hij werd uit dit vertrek gesleurd en naar een andere, kleine kamer, de eetkamer, gebracht; dáár wachtten hem Aumale, als provoost, en Gijsbertus van Duivenvoorde, als diens assessor; zij zouden bij hem een onderzoek instellen naar de schatten van het klooster. [1]) Deze begrepen, dat een eenvoudig onderzoek weinig op den prior zou vermogen, ook niet het paaien met schoone beloften, daarom wilden zij langs den weg van smartelijke pijnigingen hem de openbaarmaking afdwingen. Tot dit onderzoek ving men aan, met hem de kousen en het wambuis uit te trekken en hem half gekleed op eene ladder uit te strekken, (volgens Dusseldorp op een tafel), want eene pijnbank was daar niet aanwezig; boven aan de ladder bond men zijne handen op den rug met touwen vast en onder aan de ladder de voeten. [2]) Bij het aanschouwen van dit gruwzaam tooneel verzette zich de vrouw des huizes, de echtgenoote van Willem van Oudervliet; zij zeide, dat het onbetamelijk was, om een bur-

---

1) Opmeri, l. c. pag. 85. G. Estius, l. c. pag. 275. Dusseldorpius, zie Bijdr. t. a. p. 393 Estius komt ook hier sterk met Opmeer overeen.

2) Opmeer l. c. Estius, 274.

Overeenkomst tusschen Opmeer en Estius.

Opmeer l. c.	Estius l. c.
Aberat Equulus, ad scalam seminudum caligis & thorace extractis, reductisque post tergum ambabus manibus, extendunt funiculis.	*...ad scalam, quae erat equulei loco, senem venerabilem, caligis ac thorace detractis seminudum, manibusque post tergum reductis* supra, ac pedibus infra, *funiculis* extendunt.

gerhuis voor een dergelijk doel te misbruiken, de gevangenis daarvoor de plaats was; de brooddronken krijgsknechten van Lumey bekommerden zich niet om haar woord en gingen voort met hun gruwzaam bedrijf. [1]) Toen hij op de ladder (of tafel) uitgestrekt was, goot men hem door middel van een linnen doekje water droppelsgewijze, omdat het half bevroren was, (Opmeer l. c. pag. 85 teekent aan „frustra enim foetentem quaesierant urinam") in den mond, totdat de buik geheel en al was opgezwollen [2]); maar niet genoeg, men bond hem los en dwong hem met slagen en schoppen het water wederom op te geven, en geeselde hem tot bloedens toe, zelfs de wanden van het vertrek waren zoo met bloed besprenkeld, dat men naar de getuigenis van Willem van Oudervliet slechts met moeite het bloed van de muren heeft kunnen uitwisschen. [3]) Maar hoe men zich ook op het lichaam van dezen martelaar afbeulde, men kon geene openbaring van het een of ander geheim uit hem krijgen. [4]) Een ander middel werd nu beproefd even, ja nog gruwzamer dan het vorige. Volgens Dusseldorp [5]) voerde men den prior *naar den kelder*, alleen Dusseldorp spreekt hiervan, Estius en Opmeer zwijgen hierover, dáár zou volgens hem de volgende marteling hebben plaats gehad. Dusseldorp zegt hier, men heeft hem met een' ring aan den grooten toon van den rechtervoet opgehangen; een plaatje, aan te treffen in de *Holl.* Opmeer (blz. 141),

---

1) D. van Bleiswyck, I, 444. Meursii Ferdinandus Albanus. Amstelod. 1638, Liber III. Bor, Historie der Nederl. Oorlogen. Amsterdam 1679, I. B. VI, 422.

2) Opmeer l. c. 85. Estius l. c. 274. Beide schrijvers gebruiken dezelfde woorden *„donec tandem venter abunde intumuerit."* In de latijnsche tekst van Opmeer schijnt „aquam" weggevallen te zijn.

3) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 393.

4) G. Estius l. c. pag. 274.

5) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 393.

die anno 1700 te Leiden werd gedrukt, geeft ook deze voorstelling. Opmeer en Estius [1]) zeggen, dat deze marteling aan de ladder heeft plaats gehad; volgens hen is hij met beide de groote teenen met dunne, maar sterke touwtjes boven aan de ladder gebonden, zoodat hij het hoofd omlaag had; toen hij eenige oogenblikken zoo gehangen had (hetzij dan aan een ring of boven aan de ladder), scheurde de groote toon van den rechtervoet of volgens Opmeer en Estius de beide groote toonen van de voeten en plofte het zware lichaam met het bloote hoofd op den grond neer. [2])

Den volgenden morgen vond Catharina, de vroegere dienstmaagd van Cornelius van Veen, zij was bij het vertrek van haar Heer aldáár achtergebleven [3]), een der teenen (of beide). Volgens Dusseldorp [4]) was de groote toon van den rechtervoet blijven hangen aan het touw van den ring. Met eene tang, zeggen Estius en Opmeer [5]), greep zij deze lichaamsdeelen en begroef ze onder het gras van het kerkhof van Sint Pieter. Ook na deze nieuwe foltering was men niet verder gekomen, de prior had geen enkel geheim verklapt.

Daar lag dan de prior op den grond neder, waarschijnlijk voor eenige oogenblikken geheel bewusteloos; de helsche woede der soldaten viel opnieuw op dit lichaam aan en een nieuwe marteling had er plaats. Volgens de voorstelling, die geplaatst is in de Holl. Opmeer (blz. 141), bond men hem aan eene ladder, met lood aan de voeten, en roosterde met brandende fakkels zijn lichaam. Estius [6])

---

1) Opmeer l. c. pag. 85. Estius l. c. pag. 275.

2) Opmeer ibidem. Estius ibidem. Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 393.

3) Opmeer, pag. 86.

4) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 393.

5) G. Estius l. c. 275. Opmeer l. c. pag. 86.

6) Estius l. c. Opmeer l. c.

alleen deelt onze deze marteling mede en zegt ons, dat de reuk van het brandende vleesch geheel de plaats vervulde. Opmeer geeft ons nieuwe folteringen te denken, maar noemt ze niet. Dusseldorp [1]) zegt ons hier, dat Willem van Oudervliet, de bewoner van het huis, wel groote zuchten hoorde, maar niet wist, wat er omging. Estius verhaalt ons, dat de neef van Musius van de martelingen, die hier plaats hadden, persoonlijk getuige was. [2]) Dusseldorp heeft dit waarschijnlijk niet geweten, anders had hij niet moeten schrijven, dat er hier geen andere getuigen waren dan de beulen. Wij houden ons aan Estius en stellen de roostering met brandende fakkels als de derde marteling.

Hierna werden, volgens Estius [3]), al de overige teenen van de voeten, en de vingers van de handen gesneden. Opmeer [4]) schijnt in zijn schrijven aan Tapheus hier iets van gehoord te hebben, hij schrijft: „*nonnulli pedum digiti praecisi fuisse feruntur*"; Estius was beter ingelicht, ook hier zal de neef van den prior de getuige geweest zijn; Rutgerus, de broeder van Estius, die met een uiterste zorg de grondstoffen vóór het werk de *Mart. Gorc.* verzameld heeft [5]), zal deze marteling, evenals de voorafgaande, zijn' broeder, de professor van Duai, hebben medegedeeld. Ook de Hist. Episc. Ultraj. (pag. 409) deelt ons deze marteling mede. Dusseldorp echter verhaalt, dat eerst bij de laatste marteling aan de galg, den prior de nagels van de voeten werden gesneden. Dit is dus in tegenspraak met Estius, want volgens hem was dit toen niet meer mogelijk.

Toen de beulen bemerkten dat zij te vergeefs de

1) Dusseldorp l. c.
2) Estius l. c.
3) G. Estius l. c. blz. 275.
4) Opmeer l. c. pag. 86. Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 394.
5) G. Estius. Hist. Mart. Gorc., uitgave 1603. Praefatio ad lectorem.

standvastigheid van Musius beproefden, en van hem niet kon vernomen worden, waar de heilige vaten en schatten van het klooster verborgen waren, wilden zij zich zoo spoedig mogelijk van hem ontdoen; zij voerden onzen martelaar naar de galg, maar maakten eerst nog een soort van processie met hem over het kerkhof van Sint Pieter, het koorplein en de straten der stad; halfnaakt, aan handen en voeten bloedend werd hij onder fakkellicht in den avond omtrent 9 uur door de besneeuwde straten gevoerd; zuchtend, weenend en biddend werd de grijze prior door de ruwe soldaten voortgedreven; zijne bloedige voetstappen teekenden zich in de dikke sneeuw af. 1) De katholieken van Leiden, tot wier ooren ongetwijfeld het bericht der gevangeneming van Musius gekomen was, zij zullen het wild rumoer en getier der soldaten wel vernomen hebben en in angst verkeerd hebben over hetgeen den prior van Sint Aachten wachtte, maar uit vrees voor de ruwe soldaten, tegen wier macht zij niet bestand waren, hebben slechts weinige katholieken, of wellicht niemand op deze spotprocessie het oog durven slaan. Een groote menigte nieuwgezinden was echter op de been. 2)

De galg bevond zich op het plein voor het stadhuis van Leiden. 3) Dat plein was, zegt Opmeer in zijn brief aan Tappheus 4), beroemd om het zeegroen marmer (blaauwe zerken), en in zijn eerste verhaal over 't leven van Musius, zegt hij, dat dit plein of deze markt naar de steenen genaamd werd 5); wij denken daarom, als er gesproken wordt „over den Blaauwen (eigenl. zeegroenen) steen"

---

1) Estius, l. c. 275, 276. Opmeer, l. c. Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 394. Hij alleen spreekt van het voeren van Musius „over het Sint Pieters kerkhof en het koorplein."

2) Opmeer. 86. 3) Idem. 80. 4) Idem. 86. 5) Idem. 80.

niet aan een bepaalden steen, maar aan het plein voor het raadhuis, dat met blaauwe zerken belegd was; op dat plein stond de galg.

Toen de prior bij de galg gebracht was, begreep hij, op wat wijze hij zijn leven zou eindigen; met een kort, maar krachtig gebed, beval hij zijne ziel den goeden God aan.[1] Men bond hem nu een' ruwen touwen strop om den hals.[2] Daarna wilde men hem de ladder opvoeren, die naar de galg leidde, maar van uitputting kon de prior niet meer klimmen; men bond hem daarom een touw midden om 't lichaam en trok hem zoo omhoog.[3]

De marteldood, waarnaar de prior verlangd had, zou nu weldra zijn deel zijn; reeds reikten Gods engelen, zoo mag men veronderstellen, hem uit den hemel den kroon der Martelaren toe en noodigde het heilig heldental van Gorkum hem uit, om deel te nemen aan de hemelsche vreugde.

Voordat echter dit gelukkig oogenblik aanbrak, had de prior nog bittere smarten en benaauwdheden te verduren; de strop sloot slecht, volgens Estius (l. c.) omdat het touw ruw en ruig was, volgens Opmeer (l. c.) om het kropgezwel, dat hij onder de kin had. Om dit ongemak had de prior, zegt ons Dusseldorp[4]), een langzamen dood verwacht en zoo geschiedde ook; maar al waren de smarten hevig (bloedend toch aan handen en voeten, de rug met brandwonden en geeselstriemen overdekt hing de prior aan den galgenpaal), toch verloor hij geen enkel oogenblik den moed; aan de galg wist hij, zegt ons Opmeer (l. c.) nog de handen samen te vouwen; biddend

1) Opmeer. 86. Estius. 276. Strenge overeenkomst tusschen beide schrijvers.
2) Opmeer. 86.
3) Estius l. c.
4) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 391.

ging hij den dood te gemoet. Volgens Dusseldorp [1]) heeft de prior nog eenige uren achtereen onder hevige benauwdheid aan de galg gehangen; van geloofwaardige getuigen, die dicht bij de galg woonden, had hij vernomen, dat zij de zware zuchten van den prior met het diepste medelijden in hunne woningen opvingen, maar de vensters niet durfden openen, om dit droevig tooneel te aanschouwen, uit vrees voor de woeste soldaten van Lumey. Vóór den 11den December heeft volgens hem de dood van Musius niet plaats gehad; als redenen voor dezen langzamen dood geeft hij aan de ruwe strop, die slecht sloot en het kropgezwel van den prior. Een zekere lakenverkooper, Bartholomeus Joannesz., zou zelfs tot over middernacht de zuchten van den prior vernomen hebben. [2])

Aldus stierf deze eerbiedwaardige priester [3]), die, alom door zijne tijdgenooten werd geacht en in gezegend aandenken voortleeft, door de priesterwoede van den goddeloozen Lumey; maar scheen hij in de oogen der goddeloozen te sterven, zijn deel was onder de rechtvaardigen. In ons laatste hoofdstuk „over de vereering den prior na diens dood bewezen", zullen wij mededeelen, hoe men zich in de XVIIde eeuw beijverd heeft, om den prior onder de H. Martelaren van Gods kerk te doen opnemen.

Voordat wij echter overgaan tot het verhaal der mishandelingen aan het ontzielde lichaam van den prior gepleegd, willen wij even naar Delft terugkeeren om te vernemen, welke pogingen er werden aangewend, om den prior uit de handen van Lumey te bevrijden.

---

1) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 394.

2) Idem. blz. 394. Anderen daarentegen als *Simon Sovius* en *Jacobus Buyck* stellen den dood van den prior op 10 December.

3) Opmeer l. c. 80, 86.

Van Bleiswyck [1]) deelt ons mede: „De Prins verwittight van syne gevanckenisse en vervoerens / hadt aanstonts een Expresse afgesonde / met last om hem te ontslaen; maar Lumey op hem gebeten wesende / ende hoorende dat'er een Bode van den Prince voor de Poorte was / dede 't werck te meer haesten / niet willende de Poorte geopent hebben / voor en al-eer hij gehangen was / ten eynde de Brieven te spade quamen."

Ditzelfde verhaal geeft Bor (Nederl. Hist. I, blz. 422 der uitgaaf van 1679). Dusseldorp, Opmeer en Estius zwijgen allen *over het zenden van een bode* door den Prins, wel zeggen Opmeer en Estius, gelijk reeds is medegedeeld, dat de tijding, dat Sparendam door 's Konings troepen was ingenomen, Lumey deed besluiten den dood van de prior te verhaasten, hij wilde waarschijnlijk 's morgens vroeg naar Haarlem optrekken; een bepaalde tegenspraak met v. Bleiswyck en Bor is dit niet. Dusseldorp [2]) geeft evenwel een geheel ander verhaal. Volgens hem zou zich te Delft een deftig gezantschap gevormd hebben met de Overste van Sint Agatha, Remigia of Reymgen, de dochter van Cors Claessen, een Delftschen apotheker) [3]) aan het hoofd, om de tusschenkomst van den Prins in deze te verzoeken. Dit gezelschap was niet gelukkig, want het kon den Prins niet voor middernacht te spreken krijgen, omdat op dien dag te Delft de tijding was gekomen, dat Sparendam was ingenomen en de Prins met de Staten in vergadering was, om middelen te beramen tot redding van Haarlem. Tot hiertoe draagt het verhaal van Dusseldorp alle kenmerken van waarschijnlijkheid; het laat zich begrijpen, dat men te Delft ern-

1) v. Bleiswyck, I, 445.
2) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 388, 389, 390.
3) Dietsche Warande XI, blz. 581.

stige pogingen aanwendde en insgelijks, dat de Prins op dien dag, den 10den December, toen het bericht, dat Sparendam door 's Konings troepen was ingenomen, Delft bereikte, met de Staten vergaderde en niet te spreken was; dat dit gezantschap zoolang wachtte, totdat de Prins te spreken was, doet ons denken, dat geen bode naar Leiden was gezonden, gelijk van Bleiswyck en Bor willen.

Tot hiertoe staan wij aan de zijde van Dusseldorp, die klaarblijkelijk deze zaak met zorg heeft nagezocht; maar verder vertelt Dusseldorp, dat de Prins in dien nacht, na deze personen gesproken te hebben, eigenhandig een brief schreef aan Lumey; dit is insgelijks aan te nemen; maar wij kunnen niet aannemen, dat de brief, die dan door Dusseldorp wordt medegedeeld als in dien nacht geschreven te zijn, dezelfde is als die door hem wordt medegedeeld.

Wij laten den brief volgen:

Monsieur mon Cosyn!

Les nouvelles me sont ici venues de l'execution, que vous avez faicte à l'endroit la personne du pater de ce cloistre, ou je suis; dont je suis trés mari, veu que desja il avoit mes lettres d'assurance, pour s'en pouvoir retourner celle part. Et non obstant presentement icy avois bien esperé, que n'eussies voulu attenter chose semblable a mon desceu et sans en avoir mon advis et consentement. Parquoy et comme j'entends, que tenes encore chez vous unq jeusne homme avecq une Nonnain, estant gentilfemme, qui tous deux estoient en la compagnie du dict pater. Je vous prie qu' incontinent cestes veues, me renvoyes tous deux sans qu' aulcun aultre tort leur soit faict; et n'y voulez faire faulte. Et sur ce me recommandant bien affectueusement en votre bonne grace je

prieray Dieu vous donner, Monsieur mon Cousin, en bonne sante heureuse et longue vie.

De Delft ce XI jour de December 1572.

Votre bon Cousin a vous faire service

GUILLAUME DE NASSAU.

Reeds vroeger hebben wij gezegd, dat het ons ongeloofbaar voorkomt, dat Oranje rechtstreeks schuld heeft aan den moord van Musius, maar uit dezen brief zou dat zeker volgen, want het woord „execution" [1]) door ontvoering te vertalen, gaat mijns dunkens niet, geen uitlevering van den prior vraagt de Prins; hij beschouwt hem als dood; daarom wordt slechts de uitlevering gevraagd van Musius' twee reisgezellen. Met Fruin [2]) zijn wij van meening, dat deze brief ziet op een tweede verzoek; men zal op den volgenden dag te Delft vernomen hebben, dat de prior niet meer in leven was, zich dan gehaast hebben, om ten minste het leven der twee anderen te redden; dit zal de oorzaak geweest zijn van een tweeden brief, die door Dusseldorp wordt medegedeeld en waarvan hij zegt, dat de Prins dezen in dien nacht geschreven heeft.

Deze tweede brief schijnt een gunstige uitwerking gehad te hebben, want het leven der twee reisgenooten van den prior is gespaard gebleven; helaas echter heeft Cornelius Musius, de neef, later het katholiek geloof verlaten; dit is wellicht oorzaak geweest, dat hij in die tijden schepen van Delft geworden is. Deze brief van vrijlating schijnt altijd met zorg door hem bewaard te zijn gebleven, want Dusseldorp [3]) zegt, dat men dezen

1) Zie Bijdr. Dl. XIV, blz. 390, aanteekening 1.

2) Prof. R. Fruin (Handel. en Meded. der Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1886, blz. 88—91).

3) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 389.

bij hem kon lezen te Delft, waar hij woonde in de Bronwerij „'t Dubbele Kruis."

Na deze uitwijding keeren wij tot onze stof terug.

VI.

Mishandeling van het doode lichaam. [1])

Tot aan den middag van den volgenden dag bleef tot groote ergernis der katholieken het lichaam aan de galg hangen, toen kwamen de beulen en sneden het van den strop, met een' zwaren slag viel het op den grond neder. Nu de woeste beulen hun lusten niet konden bot vieren op den prior, zochten zij voldoening aan het ontzielde lichaam.

Een dwerg, volgens Opmeer en Estius een mannetje van zes toenmalige voeten, een onmenschelijk wezen, die echter bij Lumey hoog stond aangeschreven, bevond zich onder de soldaten. Op aanraden dier woestelingen, zegt Dusseldorp [2]), viel hij op het ontzielde lichaam; en nu volgt eene onteerende handeling, welke Estius aldus beschrijft: „amputat ille impudens et barbarus in omnium conspectu genitale membrum." Dit lichaamsdeel bond hij boven op zijne muts, en uitgelaten holde hij naar zijn meester, die even zedeloos was als hij. Vervolgens, verhaalt Estius, dat hem was medegedeeld, dat de soldaten van Lumey het ontzielde lichaam ooren en neus hebben afgesneden. Dusseldorp verhaalt niet dit, maar dat de soldaten de priesterlijke „corona" met de huid van het hoofd trokken; beide schrijvers spreken elkander niet tegen, beide mishandelingen kunnen zeer goed plaats gehad hebben, want van deze onmenschelijke soldaten, ge-

---

1) Opmeer. 86. Estius. 277.

2) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 395.

tuige de geschiedenis der Martelaren van Gorkum, kon men alles verwachten. Na deze mishandelingen bracht men het lichaam naar het kerkhof van Sint Pieter; bij de Noordelijke gevel der kerk moesten de ruwe krijgsknechten nog een laatste maal hunne lusten botvieren. [1]) Zij openden den buik en namen de ingewanden er uit, het vet werd er afgenomen; volgens Estius [2]) geschiedde dit door een rondreizend chirurg; en Opmeer en Dusseldorp [3]) zeggen ons, dat de koster der kerk, een braaf man, gedwongen werd, de ingewanden vast te houden; de naam van dezen man was Theodorus Joannesz. [4]); verder zeggen Opmeer en Dusseldorp [5]) ons, dat het vet der ingewanden aan kwakzalvers verkocht werd.

VII.

De Begrafenis.

Hier komen verschillende punten te bespreken en wel:

Ten 1ste. Aan wie heeft de prior de begrafenis te danken?

Waarschijnlijk zou ook de prior onder of in de nabijheid van de galg begraven zijn geworden, (dit toch was veelal het geval met hen, die aan den galg gehangen werden), hadde niet eene zekere godvruchtige kloostervrouw van de Abdij van Leeuwenhorst, Suzanna van Etten, den moed gehad, om, na verlof van haar overheid, Joanna van der Does, verkregen te hebben, met de hulp van een voornaam Heer uit Leiden, naar Lumey te gaan, om door bidden en smeeken en grof geld van hem verlof te krijgen, dat het lijk van den prior op het

1) Opmeer, pag. 86. Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 395.
2) Estius, pag. 277.
3) Opmeer, pag. 87. Dusseldorp, t. a. p.
4) Dusseldorp, t. a. p. blz. 395.
5) Opmeer l. c. Dusseldorp, t. a. p. blz. 395.

Sint Pieters-kerkhof begraven mocht worden. [1]) Lumey willigde ten laatste het verzoek van Susanna in, doch er werd niet toegestaan, dat het lijk in een houten kist, maar in een korf uit teenen gevlochten zou begraven worden. [2])

Ten 2[de]. Op welk uur van den dag heeft Susanna haar verzoek bij Lumey gedaan? Dusseldorp [3]) zegt „a meridie"; volgens Estius [4]) hadden al de mishandelingen, ook die, welke op het Sint Pieters-kerkhof geschiedde, al plaats gehad; Opmeer en Dusseldorp [5]) laten dit verzoek geschieden, voor het overbrengen naar dit kerkhof. „*Sub meridiem*" tegen den middag aan, zegt Dusseldorp, werd het lichaam van de galg gesneden; „*a meridie*", na het ingaan van den middag kwam, volgens Dusseldorp, Susanna van Etten tot Lumey; dit komt ook goed met Opmeer overeen; het verzoek heeft wellicht 's middags om 2 of 3 uur plaats gehad.

Ten 3[de]. Wanneer en hoe heeft de begrafenis plaats gehad? Op den 11[den] December, laat in den avond in

---

1) Estius, 277. Opmeer, pag. 86. Hist. Episc. Ultraj. I, 520, door de Hist. Episc. wordt de naam dezer kloostermaagd medegedeeld. In de aanteekeningen der Holl. Opmeer, die te Leiden verscheen bij Petrus Patranus, vindt men (Bijgev. Aanmerkingen, blz. 81) nog medegedeeld, dat een voornaam Heer uit Leiden, Petrus Patranus, hierbij zijne bemiddeling aanbood. Als wij hierbij in aanmerking nemen, dat Petrus Patranus een fictieve naam is voor Pieter van der Meersche, een Leidschen boekverkooper, en diens boek niet te Antwerpen, maar te Leiden gedrukt werd, (zie *De Tijd* van 2 Dec. 1878. Beoordeeling van den Hollandschen Opmeer door Prof. J. W. L. Smit), dan heeft deze mededeeling hare waarde; wij hebben hier wellicht eene voortlevende overlevering. Hier kan ik nog bijvoegen, dat Pieter van der Meersche, volgens de Hist. Episc. Ultraj. I, 520, een portret van Joanna van der Does in bezit had. Hij schijnt eene bijzondere genegenheid aan de kloostervrouwen van Leeuwenhorst geschonken te hebben.

2) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. blz. 395.

3) „ l. c.

4) Estius. Hist. Mart. Gorc. Liber IV, cap. XV, pag. 277.

5) Opmeer, pag. 86. Dusseldorp l. c.

alle stilte; dit besluit ik uit de woorden van Opmeer en Estius „alto cum silentio" met „de diepste stilte" en „per vespillones"; wat lijkbezorgers, die in den avond de lijken der armen begraven, beteekent. 1)

Ten 4de. Waar is het lichaam toen begraven?

Opmeer 2) zegt „in herboso coemiterio", „op het groene kerkhof"; dit is vrij onbepaald. Estius 3) spreekt meer bepaald en zegt „in *vestibulo* Sancti Petri" „in het portaal der Sint Pieterskerk." Gisbertus Lappius van Waveren 4) teekent hierbij aan: „aan de Noortzijde (van het portaal) tegens 't huis van Lochorst." Dusseldorp 5) zegt „ante Januam templi S. Petri septentrionalem, paululum a latere orientem versus sub finestra vitrea", en voegt er achter, dat die plaats nauwkeurig was aangeteekend. Om de nauwgezette studie die Dusseldorp over de begrafenis gemaakt heeft, komt ons zijn verhaal, dat de prior voor de Noordelijke deur, een weinig van den wand der muur onder het glazenraam begraven werd, het meest waarschijnlijkst voor. Om de engte der korf hebben de soldaten eerst nog het hoofd van den romp gesneden en het ter zijde gelegd. 6)

VIII.

Vonnis van Willem Graaf van der Marck, Heer van Lumey.

Niet lang na den moord van den prior van Sint Aachten maakten Lumey en diens luitenant Jonker Bertels

---

1) Opmeer, pag. 87. Estius l. c.

2) „ l. c.

3) Estius l. c.

4) Gijsbertus van Waveren, zie Kerkel. Nederl. blz, 193.

5) Dusseldorp, zie Bijdr. t. a. p. 395.

6) Dusseldorp l. c. Opmeer, pag. 87. *Noot.* Ik veronderstel, dat het hoofd naast het lichaam in de korf gelegd is.

Entens door allerlei drijven en handelen op eigen gezag het zoo bont, dat de Staten van Holland den Prins bewogen hem in hechtenis te nemen.

Lumey werd door Willem van Oranje uitgenoodigd naar Delft te komen; hij voldeed aan dit verzoek; te Delft deed de Prins bij het luiden der klokken van „Sint Hippolytus en Sancte Mariën en het stedehuis" met de schutterij onder de wapenen op den 5den Januari 1573 de graaf en diens luitenant gevangen nemen. [1])

En van dezen dag af was het uit met het woeste spel van Lumey; doch niet oogenblikkelijk bij het bedrijven zijner misdaden, werd deze booswicht getroffen; God had zijn' tijd bepaald, om zich te wreeken over dezen moordenaar zijner Heiligen. Gods molen maalt langzaam, maar zeker; dit zou de graaf ook ondervinden. Na de inhechtenisneming werd hij gevangen gezet op het huis ter Goude, doch in Mei wederom ontslagen. Deze invrijheidstelling duurde niet lang, kort daarna werd hij wederom gevangen genomen en gekerkerd op het huis Honingen te Kralingen onder Rotterdam. Hij wist zich echter bevriend te maken bij het stedelijk bestuur van Rotterdam en kreeg ten laatste verlof, om naar elders te vertrekken. [2])

Tijdens zijn eerste gevangenschap schreef de graaf een verdedingsgeschrift; hierin zocht hij zich schoon te wasschen van de aanklacht, die ook tegen hem geschied was, dat hij zich zoo goddeloos gedragen had jegens vele priesters en religieuzen, inzonderheid tegenover den prior van Sint Aachten, „een alom gezien man"; ook deze moord werd aangegeven als een rede zijner gevangeneming. De graaf antwoordde hierop, dat hij den prior niet „om geloofswille" had ter dood doen brengen, maar omdat hij

1) Bor, uitgave 1621, VI, fol. 311. v. Bleiswyck, I, 445.
2) Bor, VI, fol. 314.

een meineedige was, die Delft had verlaten, ofschoon hij gezworen had aldáár te blijven, en die met groote schatten naar den vijand had willen vertrekken. [1]) Ons is van dezen eed niets bekend geworden; wel dat de prior slechts door den nood gedwongen Delft verliet. Dat hij met de schatten van het klooster vertrok, is onwaar, want waartoe dan het langdurig onderzoek onder de „martelie" naar de aanwijzing dier schatten? Dat de prior wellicht eenig reisgeld bij zijn vertrek met zich had genomen, is niet meer dan waarschijnlijk, maar van een groote som gelds hebben wij nergens iets gevonden. Wij willen hierop niet verder ingaan, want bij wien heeft de getuigenis van Lumey, zoo deze niet van elders bevestigd wordt, eenige waarde?

Was de wereldsche rechter in die dagen ten opzichte van dit onmensch zwak en toegevend; Gods gerechtigheid heeft zich langzaam maar zeker aan hem getoond.

Op vrije voeten gekomen, verbleef hij eerst een' geruimen tijd te Aken, toen een vrije stad; in deze katholieke stad nam hij zelfs den schijn aan van een bekeerling te zijn, ging ter kerke; maar dit deed hij slechts om de gunst der Luikenaren te winnen, die hem eerst niet wilden hersteld zien in de goederen, welke hij in 't Luiksche bezat. Zijn huichelen slaagde, er werd hem toegestaan wederom naar Luik te komen en in het bezit en genot zijner goederen te treden; ook de Luikenaren wreekten niet op dien booswicht het bloed van Gods Heiligen. Maar, had God hem lang gespaard, had Hij om wille der smeekingen der heilige martelaren, wier bloed niet om wraak, maar om verzoening smeekte, den tijd ter boetvaardigheid voor hem verlengd; deze werd door Lumey versmaad, openlijk wierp hij te Luik zijn masker

1) Bor, VI, fol. 316.

af, toonde zich wederom een verwoed aanhanger van het Calvinisme, maar nu ook was het uur van Gods wraak aangebroken; door zijn eigen huishond werd Lumey gebeten en gewond; uit die wond kwamen brandende koortsen op, ontstond eene zeer ernstige ziekte. Gloeiende van koorts en ongeduldig van pijn riep hij uit: „Is het mogelijk, dat er iemand op de wereld is, die zooveel pijn lijdt, als ik thans moet dragen", men zegt, dat hij in overmaat van smart heeft uitgeroepen: „God, neem mijne ziel weg uit mijn lichaam, want ik kan haar niet langer dragen." [1]) Zoo wreekte God op dezen snoodaard het bloed zijner martelaren, het bloed van den prior van Sint Aachten.

Een gerucht heeft er, volgens Estius, geloopen, dat de graaf zich voor zijn' dood nog met de H. Kerk verzoend heeft en katholiek is afgestorven; maar het schijnt niet meer dan een gerucht te zijn. Estius heeft hiernaar een ernstig onderzoek ingesteld en de waarheid is hem niet gebleken. Hij had integendeel van geloofwaardige zijde vernomen, dat de graaf, toen hij in zijn laatste ziekte vermaand werd een priester toe te laten, geantwoord had: „Ik wil niet, dat buiten God en mij iemand bekend zij met de geheimen van mijn geweten." Ook de rector van het begijnehof te Antwerpen, die als afkomstig van de Heerlijkheid Lumey, Joannes Fredericus van Lumey genoemd werd, en van zijne jeugd af den graaf gekend had en, uit Antwerpen naar Luik gevlucht, tijdens Lumey's dood zich in laatstgenoemde stad bevond, getuigde aan Estius niets zekers omtrent de bekeering van den graaf vernomen te hebben. [2])

Ook is het verhaal, dat de graaf, die als eene dolle hond de priesters en religieuzen vervolgde, door zijn'

---

1) Estius l. c. pag. 278—281.
2) „ l. c. pag. 282.

hond *in dolheid* gebeten werd, onzeker; verschillend luiden hier de berichten. Ten laatste willen wij nog mededeelen, wat door een' ooggetuige, Laurentius Blocquerius, kanunnik der kerk van den H. Martinus te Luik, die dicht bij den graaf woonde, verhaald wordt; deze aanschouwde hem na diens dood, en getuigde nooit het gelaat van een' doode aanschouwd te hebben, hetwelk zoo afschrikwekkend was als dat van graaf Lumey. [1])

IX.

Onderzoek naar het gebeente van Musius.

Toen de hevige troebelen der XVI^{de} eeuw in ons vaderland met de pacificatie van Gent in 1576 eenigzins tot bedaren waren gekomen, werd, volgens Dusseldorp [2]), een onderzoek ingesteld naar het gebeente van Musius; het werd evenwel niet op de plaats, die, volgens denzelfden schrijver nauwkeurig was aangeteekend, gevonden. Nu maakt Dusseldorp eene dubbele veronderstelling; het lichaam van den prior is òf opgegraven, toen tijdens de pest, die in 1573 en 1574 bij het beleg van Leiden wel 6000 offers op de 14000 inwoners vroeg, de graven moesten ontruimd worden, om de lijken te bergen, en na de opgraving verloren gegaan, òf God, die het gebeente zijner heiligen bewaart, heeft het zich voorbéhouden, om, wanneer het Hem behaagt, de plaats bekend te maken, wáár het gebeente van den godvruchtigen prior van Sint Aachten rust.

De eerste veronderstelling van Dusseldorp komt ons minder waarschijnlijk voor; wel zal men tijdens de pest oude graven ontruimd hebben, maar geen nieuwe; en

---

1) Estius l. c.
2) Dusseldorpius, zie Bijdr. t. a. p. blz. 395.

Musius' graf was nog een nieuw graf; den 10[den] December 1572 was zijn lichaam daarin nedergelegd. Het ruimen van graven, waarin de lijken nog volop in ontbinding verkeerden, zal men ook toen wel voor onvoorzichtig gehouden hebben.

Dat God echter het gebeente bewaard heeft, om de reliquiën later bekend te maken, daarop willen wij vertrouwen.

Al kunnen wij hier geen vol licht over de plaats, waar het gebeente thans rust, verspreiden, toch kunnen wij hier iets mededeelen, wat schijnbaar een gerucht is, maar wellicht volle waarheid bevat.

In de Hist. Episc. Ultraj. (I, pag. 520) zegt ons H. van Heussen, na bij zijne aanteekeningen op Susanna van Etten de begrafenis van den prior vermeld te hebben, „sunt qui Divi Petri choro ad Joannam Doeziam (corpus Musii) illatum velint"; Joanna van der Does, Abdis van Leeuwenhorst, stierf den 20 Augustus 1574 te Leiden en werd begraven in het priesterkoor der Sint Pieterskerk onder een' blauwen zerk. In de Holl. uitgave van „Oudheden en Gestichten van Rhijnland" 1719, blz. 638 worden de aangehaalde woorden van v. Heussen vertaald en wel als volgt: dat naar het verhaal van sommigen het lichaam van Musius is bijgezet in de grafstede van Joanna van der Does.

Aan het verhaal van v. Heussen in de Hist. Episc. is in ons oog veel waarde te hechten; Van Heussen kon ook beter dan een ander de Leidsche overlevering kennen; vooreerst: het lichaam is, volgens Dusseldorp, omstreeks 1576 niet gevonden op de plaats, die daarvoor was aangeteekend; vervolgens gaat het moeilijk te denken, dat het graf van Musius in 1573 of 1574 reeds geruimd was; maar dan blijft er niets anders over dan te besluiten, dat het naar eene andere plaats is overgebracht; dan ook

krijgt dit verhaal groote waarschijnlijkheid; wij weten toch, dat Susanna van Etten op den 10^{den} Dec. 1572 zich buitengewoon beijverde, om den prior eene eerlijke begrafenis te bezorgen. Wat is er dan tegen, te denken, dat, toen haar overste in 1574 te Leiden stierf en in het priesterkoor der Sint Pieterskerk begraven werd, zij, die in Leiden op 't hof van „Zessen" woonde [1]), ook toen hare zorgen zal hebben aangewend, om den prior eene meer waardige rustplaats te bezorgen dan in of bij het portaal der kerk, al moest dit ook door grof geld verkregen worden; dat echter hieraan geen ruchtbaarheid werd gegeven, spreekt van zelf; het zal in het geheim geschied zijn, maar, gelijk dat meer met geheimen gaat, het zal tot sommiger ooren gekomen zijn en vandaar hetgeen H. van Heussen mededeelt: „sunt, qui Divi Petri etc." Lezen wij echter de woorden van v. Heussen goed, dan volgt er niet bepaald uit, dat het lichaam van Musius *in* de grafstede van Joanna van der Does is overgebracht, de woorden van v. Heussen zouden ook kunnen beteekenen, dat het lichaam van Musius is overgebracht in eene grafstede naast die van Joanna van der Does.

Geve God, dat het gebeente van dezen waardigen priester en martelaar eenmaal bekend worde.

X.

De vereering Musius na diens dood geschonken door katholieken en onkatholieken.

Wijd en zijd werd de moord op den prior van Sint Aachten met afschuw vernomen; geen fatsoenlijk man werd er in de Nederlanden aangetroffen, die deze daad van Lumey vergoelijkte, zelfs verhaalt men, dat de Prins

1) Hist. Episc. Ultraj. pag. 520.

bittere klachten geuit en tranen heeft gestort over den dood van den prior. [1])

Protestanten, inzonderheid echter de katholieken dier tijden, hebben de gedachtenis van den prior van Sint Aachten vereerd, meerdere geestelijken van Nederland drongen zelfs aan op de zaligverklaring van Musius.

Wij willen hier eerst eenige eereverzen mededeelen, die door protestantsche tijdgenooten van den prior zijn opgesteld, om daarna meer in het breede de vereering te bespreken hem door de Katholieken uit het laatst der XVI^de^ en XVII^de^ eeuw geschonken.

Wij hebben reeds in deze studie gesproken over de verhouding tusschen prior Musius en den Delfschen geneesheer Petricius Tyara; den volgenden lijkzang wijdde hij den prior.

Proh dolor, & ô Divum fidem ac mortalium
O caelites, & si quid in terris pium
Sanctumque superest; o facinorum vindices
Ubi nunc quiescit vestra vis Erynnies?
Ubi sunt faces, quos miser Orestes pertulit,
Ultor paternae justus indignae necis?
Sanusne sum? an saevus mihi mentem dolor
Expectorat, nil lampade inferna est opus.
Deus ipse, Deus haec suo tempore ulciscitur
Animi flagrantem conscii subdens facem:
Aequare quam fax nulla Tisyphonis queat.
Sed quisve jussit, quisve patravat scelus
Crudele, trux, immane, plusquam barbarum?
Qui jussit hunc natum esse oportet tigride:
Qui perpetravit, huic fuit mater lupa.
Ausosve fauces esse, sic elidere
Talis viri fune, atque torta canabi.

1) Estius. cap. XV, 276. „Quin & Orangium, simulatque nuncium rei „gestae accepisset, illacrymasse ferunt. Nec fictas fuisse lacrymas, ut qui„dam suspicati sunt, facile mihi persuadet exemplum Antiochi, cognomento „Nobilis: qui quamvis esset in veram religionem, ejusque cultores, animo „hostibiter affecto; tamen ob injustam Oniae pontificis, optimi viri necem „(uti refert historia sacra) contristatus est, & lacrymas fudit, recordatus „defuncti sobrietatem & modestiam."

Illamne linguam obstruere? quae nil impium
Auditu, nil unquam prophanum effunderet:
Sed sancta, casta, reperta pietate omnia.
Illaeve benignae & nemini clausae manus
Istove pacto debuerunt claudier?
Quis vidit unquam Musii occlusam domum
Mediocribus, maximisve aut infimis?
Cui nocuit unquam Musius? cui Musius
Occasioni, ne juvaret, defuit?
Cognomen ipsum, in scytharum pectora
Gereretis, abstinere docuisset manus
A capite Musis sacro & horum praesidi.
Tantum potestis religionem dicere,
Quam Patris, aviqne haereditate acceperat,
Defensam ab illo. Itane omnium cervicibus
Dissentientium sparta lagneique imminent.
An ille Christum cum Patre & cum spiritu
Vobiscum eodem non reponebat loco?
An fuga metusque debuit Cornelio
Capitalis esse? Quis vero sic puniit?
Ut non monerent tanta virtutum bona.
Non retudit aetas. Non misertum est frangere
Guttur senile. Adeone cuncta humanitas
Ab hominibus discessit atq& omnis pudor.
At tu anima Musi exemta nunc ergastulo
Perfruens illo, quem sitivisti, tuo
Christo, minas carnificis ac laqueos, supra,
Nos multa patimur, metuimusque omnia
Haec ipsa, quae justus indicat dolor
Deplangere inter arma, non vacuum metu est. 1)

Diepe verontwaardiging spreekt uit dezen lijkzang van Tiara, hij zou de hel zelfs willen zien optreden, om wraak te nemen, maar vertrouwt God de wraak over dezen gruwelijken moord en veroordeelt ten strengste den onmenschelijken moordenaar, schetst een keurig beeld van den weldadigen prior, (de versregelen, die hierop zien, zijn cursief gedrukt); hij keurt het ten hoogste af iemand om zijn godsdienstige overtuiging te vervolgen en aanschouwt den prior met Christus in de hoogste glorie vereenigd.

1) Opmeer, 98, 99. v. Bleiswyck II, 780.

Ook *Hadrianus Junius*, de Hoornsche geneesheer, de bekende geschiedschrijver dier eeuw, wiens verkeer met den prior wij vroeger (Bijdr. Dl. XX, blz. 92) reeds bespraken, zong droevig een lied Musius ter eere. (Ook hier zijn om de schoone teekening van Musius' beeld eenige versregelen cursief gedrukt).

Virtutis omnis Seminaoium jaces
Foeda peremptus (heu nefas secli) nece:
Speculum modestiae, sacerdotum ordini
Sortis malignae et fraudis expers abditae,
Fontes perennes largitatis pauperum
Turbae reclusisti. Usque nec tuae indigos
Vacuosque opis discedere a te passus es.
Musas amasti liberales, a quibus
In familiam traductus olim Musii,
Tibi occuparti *nomen indelebile*,
Tibi labis exors vita clarum ad posteros
Transmisit exemplum bonis, probrum malis.
Trigemina pectus Gratia, ingenni fibras
Camaena, tinxeratque mentem Charitas,
Amorque recti, & sancta conscientia.
Sed fati inextricabilem vim quis fugit?
Praesaga mens dexteram futuri nesciam
Quam saepe nil fato absque jussit scribere?
Involvit illa te beatum, si tua
Non extulisses tunc pedem extra moenia,
Quum perduellis publice instructum rapit
Lacerumque foede barbaris tractat modis,
Innoxiumque & criminis purum necat;
Ne foeda torti vulnera innotescerent:
Laqueoque sanctum lictor implicat caput.
Valete leges, commeatus publici,
Auctoritas ubi interibit, perditi
Scurrae libido uti obtinet legum vicem.
Vos liberi a contagione carneae,
Salvete manes lucidi axis incolae:
O ter beati, qui labores irritos
Mortalium ridetis, ac Tyrannidem
Despuitis, & trophaea ducitis truces. 1)

---

1) Opmeer, 97, 98. v. Bleiswyck II, 778, 779.

Evenals Tiara is Junius vol van lof voor den prior; hij prijst zijn groote weldadigheid, en gelijk Opmeer (Bijdr. Dl. XX, blz. 58) beschouwt hij hem als een man van de edelste en schoonste hoedanigheden, die door de Muzen met de heerlijkste gaven naar de ziel begiftigd was; hij betreurt het, dat de prior Delft heeft verlaten, maar keurt de mishandelingen door hem gedragen, vooral den wreeden dood ten hoogste af en berispt de wreedheid der tijden, die dergelijke misdrijven mogelijk maakten.

Gunnen wij na *Tiara* en *Junius* aan *Petrus Opmeer* de beurt, om den lof van den prior te verkondigen; onder de Katholieken neemt hij de eerste plaats in.

In de Historia Martyrum Batavicorum laat hij na het verhaal der „Martelie" den intocht en de begroeting van Musius in den hemel plaats grijpen. Opmeer verplaatst zijn' geest van de aarde in den hemel en wij zien den prior het hemelsch Jerusalem binnentreden en begroet worden door zijn heiligen patroon Cornelius, door Sinte Agatha, de patrones van het klooster, door Sint Hippolytus, de patroon der Oude kerk, den H. Willibrordus en meerdere andere heiligen, maar ook door velen zijner vrienden en bekenden, die hem in den dood waren voorgegaan, als Aegidius Delphus, Adam Sasbout, Jacobus Goudanus, Thomas Morus, Joannes Fischer enz.; een ware apotheose is deze intocht van Musius in de hemelsche stad Jeruzalem!

Ook in zijn „Orbis Universi opus chronographicum" (pag. 534, 535) verheerlijkt hij den prior; bij 't jaar 435 geeft Opmeer in zijne „Wereldbeschrijving" eene schets van den H. Paulinus van Nola, een beminlijk dichter uit de 5de eeuw, daar wijst hij er op, hoe deze dichter in ons land door Cornelius Musius werd nagevolgd en geeft er een voorbeeld van.

De H. Paulinus had den ingang tot de kapel van den

H. Felix, zijn boezemvriend, met een schoon opschrift versierd; men las dáár:

Pax tibi sit, quicumque Dei penetralia *Christi*
Pectore pacifico candidus ingrederis.
Paulinus.
Pignora Sanctorum, divinae gloria mensae
Velat Apostolicis edita corporibus.
Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.

Musius nu, zegt Opmeer, volgde Paulinus hierin na. Vóór de kapel van Sinte Agatha te Delft, zegt hij, las men:

Ante Agathae sacram quam progrediaris in aedem,
Fac animo simul corpore sis Agathus.
Musius.
Si quis Apostolicum vult digne intrare sacellum
Digne divinis inter & esse sacris:
Curet Apostolicam vitamque fidemque sequatur;
Non alius cultus gratior esse potest.

Na deze kleine proeve van navolging tusschen beide dichters trekt hij een parallel tusschen den heiligen Paulinus van Nola en den Delftschen prior van Sint Aachten; toont beider overeenkomst aan in vriendschap; Paulinus was innig bevriend met den geleerden bisschop Sulpicius Severus, Musius met Wilhelmus Lindanus; beider vurige liefde voor de relieken van 's Heeren H. Kruis; in hooge vereering hield Paulinus een reliek, dien hij door middel van Melania ontvangen had van den H. Bisschop Joannes, zoo ook Musius de reliquie, die hij van Nicolaus van Nova-Terra uit de abdij van Egmond had verkregen; beider liefde voor armen en verlatenen, voor de heilige deugd van nederigheid, die zich uitsprak uit hetgeen de H. Paulinus over het schilderij schreef, dat Sulpicius Severus van hem had laten maken en uit het onderschrift, dat Musius onder zijn eigen portret

liet plaatsen (zie Bijdr. Dl. XX, blz. 68); ten laatste, hoe beide in troebele tijden stierven.

Een vriend van Opmeer, aan wien (zie Opmeer, pag. 33) hij zijne beschrijving van den marteldood van Joost van Schoonhoven opdroeg, een deftig Delvenaar, *Bartholomeus Bodegemius*, plaatste het volgende eerevers onder een portret van den prior:

Geusica quem rabies immani caede peremit,
Musius hoc moriens ore poëta fuit.
Virgineas coluit pius & sine labe Camoenas,
Virginei custos, praesidiumq& chori.
Post pia multa Deo, post scriptaq& carmina Divis,
Hac meruit vates conditione mori. 1)

Joannes Bollius, een ander vriend van Opmeer, maakte een chronicum op den marteldood van Musius in 1572; daarin zinspeelde hij op de beide deviesen door den prior onder zijn wapen gevoerd; eerst had hij tot wapenspreuk „Non sine fato", in zijne ouderdom veranderde hij echter deze in „Non sine Christo." Het chronicum vat beide deviesen te samen.

MVsIVs est fato, heV, fVnCtVs non sIne fato:
qVI In ChrIsto hIc VIXIt, nVnC VIVIt non sIne ChrIsto. [2])

Vooraan in het exemplaar der „Solitudo", dat eenmaal aan *Simon Sovius* toebehoorde [3]), staat boven het fraaie medaillon-portret van Musius, dat *Sovius* voor zijn exemplaar plaatste, dit chronicum met de volgende versregelen, door Simon Sovius' eigen hand geschreven.

Nec tua te pietas, nec Apollinis infula texit,
Musarum Musi decus: ingeniiq& per omnem

---

1) Estius, cap. XV, pag. 278.

2) v. Bleiswyck, II, 781. Opmeer. 82, 99. Simon Sovius geeft Bollius den voornaam van Joannes.

3) Jaarb. v. A. Th. 1898, bl. 277 en De Katholiek, Deel 108, bl. 353.

Immortalis honos celebrem te reddidit orbem.
Nunc major laus orta tibi: manet altera coelo
Laurea, quam feritas, Batavaeq& injuria gentis,
Et multo peperit sudatum vulneri Laetum.

Onder dit portret staat een ander chronicum:

Vt noVIes oCto VIXIt CorneLIVs annos,
sVb trabe LVgdVnI MVsIVs oCCVbVIt.

Onder dit chronicum had Sovius het boven medegedeelde epitaphium van Bartholomeus Bodegemius geschreven. Daar echter *Sovius* hier den naam van *Bodegemius* niet vermeldt, is het twijfelachtig of de versregelen onder het eerste chronicum gesteld van Sovius zelven of van een ander zijn, dit geldt ook van een ander gedicht, dat links van het portret wordt aangetroffen, insgelijks van het epitaphium, dat op het open-blad vóór dit portret door *Sovius* geschreven is. Maar al zijn deze gedichten niet door hem opgesteld, in elk geval zijn zij om den marteldood van Musius te eeren, door hem rondom dit portret geplaatst.

Deelen wij nu even mede, wat links van het portret staat en op het open-blad, vlak vóór het portret.

Links van het portret:

Nec potuit senium, nec religiosa poësis,
Nec eruditio, nec hospitalitas,
Nec virtus quaecumque necem prohibere nefandam,
Desideratam sed tibi saepissime.

Ongeveer gelijk met dezen laatsten regel ziet men het monogram van Simon Sovius Harlemensis. 1)

Op het open-blad vóór het portret:

Epitaphium Cornelii Musii Theologi,
Poëtae laureati, et Patris sacrarum
Virginum S. Agathae apud Delphos.

---

1) De Katholiek, Dl. 103, Mei 1893, blz. 353.

Quarto Idus moritur violenta morte Decembris
Musius, insignis qui pietate fuit.
Percelebrem late varia hunc doctrina per orbem
Fecerat, et morum cum probitate decor.
Sic decet insignes pietate referre coronam
Martyrii, quorum pectora Christus habet.
Laqueo suspensus ac suffocatus Leidae
Anno 1572, 10 *Decembr.* 1)

Een elegie op het leven en sterven van den prior van Sint Aachten, ongetwijfeld door Simon Sovius zelven gedicht, wordt ons echter door *C. Gijsbertsz. Plemp*, den dankbaren leerling van Sovius in zijn: *Musius sive rhythmi* (pag. 17, 18, 19) gegeven. Plemp had van zijn ouden leermeester een exemplaar van Musius' Solitudo ontvangen; hij had in dit werk wonderveel behagen, en sprak dit uit in een keurig gedicht, dat aanvangt:

C. G. Plempius ad Simonem Sovium.

Musium post quam donasti,
Sanè, sovi, me beasti
Per accepto munere:
Amo Musium venustum;
Amo vatem doctum justum,
Magno functum funere etc.

Sovius' antwoord op dit gedicht is insgelijks een lofzang op het leven en sterven van Musius, het vangt aan:

Simon Sovius ad C. G. Plempium.

Quod tantopere laetaris,
Atque tibi gratularis
Ob donatum Musium;
Quodque illum veneraris,
Et scribendo imitaris
Ejusdem in genium:
O Corneli, recte sentis; etc.

Plemp betuigde zijne hoogachting voor Musius niet slechts in zijne elegie aan Simon Sovius, maar toen hij

---

1) Na de bemerking in de Katholiek l. c. kan men dit gedicht niet meer aan pastoor Jacob Buyck toeschrijven.

in 1618 eene verzameling latijnsche verzen uitgaf, waaronder ook zijn vers aan *Sovius* en diens antwoord, heeft hij ter eere van de nagedachtenis van dezen martelaar dezen bundel zelfs : *Musius sive rhythmi* genoemd [1]) en na den opdracht aan *Nicolaus Zoesius*, den bisschop van 's Hertogenbosch, opende hij dien met eene schoone beschrijving van Musius' leven en marteldood; dikwerf hebben wij in onze Studie uit het „*vita Musii*" door Plemp in rhythmi beschreven, geput.

Een ander dan Sovius, een jonger tijdgenoot van den prior, *Jacob Buyck*, de zwaar beproefde pastoor van de Oude-kerk te Amsterdam, heeft onder zijn *Carmina Miscellanea* het volgende breede en deftige vers over den prior opgesteld, waarin hij, na zijn lof op het geduldig en heldhaftig lijden van den prior, vrijmoedig diens voorspraak bij God voor zijn diep beproefd vaderland en voor zich zelven vraagt.

CARMINA MISCELLANEA.

AD D. CORNELIUM MUSIUM DELPHENSEM, SACERDOTEM ET MARTYREM.

Quam fueris gratus summo charusque Parenti,
Ultimus, o Musi, terminus ille probat.
Quo tibi concessum est pro Christi nomine, fuso
Sanguine, constanter splendida fata pati.
Dum, mala ne facias crudelis jussa Tyranni,
Eligis in furca victima sancta mori.
Scilicet in Dominum tali testaris amorem
Obsequio, Mystes corporis ipse tui.
Hic est verus amor, non vanas spargere voces,
Sed tolerare graves pro pietate cruces.
O foelix Musi, cui facta prioribus annis,
Sanguinis eluvie contigit eluere.
Credo equidem, ingratus persolvere munera princeps
Non potuit meritis splendidiora tuis.

---

1) Het jaarboekje van Alberdingk Thym, jaarg. 1898, blz. 279. „Studie over Simon Sovius" door Jan F. M. Sterck.

Nec dubito, illius tibi plus insana tyrannis
  Profuerit, quam quae gratia saepe nocet.
Nunc tibi parta salus, nunc est victoria parta,
  Cum Domino laetus coelica Regna tenes.
Clara tibi exiguo meruisti gaudia luctu,
  Quo petiit victrix Eulalia astra die.
Scandisti diram jucundo pectore scalam,
  Ad superas fuit haec scala ministra domos.
Astrigeris, credo, in gradibus Dominum videbas
  Gaudebas vera pro pietate mori.
Nos miseros tot in aerumnis, tantisque procellis,
  Quis finis, quaenam meta vel aura manet?
Sis bonus nostris, Martyr venerande, periclis,
  Afflictae patriae sit tibi cura tuae.
Pacem ora Batavis, irataque Numina placa,
  Et nos potes auxilio, reos piis usque juva.
Praecipue precor, ignotum ne dispice vatem,
  Qui tibi regnanti dedita corda gerit.
Mole premor scelerum grandi, poenasque gehennae
  Commerui, nec sum dignus amore Dei.
Indignus, fateor, sum, quem Rex Christus amoeno
  Respiciat vultu, consocietque sibi.
Sed tamen in Sanctis mihi spes est magna Patronis,
  Vos precibus pro me solicitate Deum.
Ut mihi coelicam, pia per suffragia, mortem
  Donet, et eos sancto claudere fine dies? 1)

NOTA. *a*) In plaats van: Credo quidem, ingratus etc. heeft Buyck zelf eene andere lezing ter zijde geplaatst:

Credo quidem, meritis ingratus reddere princeps
Munera non potuit splendidiora tuis.

b) In plaats van: Astrigeris, credo, in gradibus etc.

Astrigeri in gradibus laeti comitantur euntem,
  Excipit et blando munerat ore Deus.

c) In plaats van: Et nos potes auxilio:

Et pietate reos, qua potes, usque juva.

Niet slechts in ons vaderland, maar ook in de zuidelijke Nederlanden bleef de nagedachtenis van Musius in

---

1) Onder de handschriften van Buyck, die in de „Universiteits Bibliotheek" te Amsterdam aanwezig zijn, vindt men dit carmen onder de „Carmina miscellanea" van Buyck.

eere, Fr. Ph. Raphelengius getuigt in de volgende versregelen, als onderschrift onder een portret van den prior geschreven, dat de beroemde Leuvensche professor *Justus Lipsius* hem hoogachtte:

Corn. Mus. Delph. Batavia.

Hagia Secundi syllabas amat docti,
Et Isca felix Lipsio est:
Te jure semper gloriabitur, Musi,
Hollandiorum Delphium. 1)

En de geleerde zoon van Gent, *Justus Ryckius* [2]), heeft het volgende epitaphium voor hem opgesteld:

Aeternitati
Cornelii Musii, Delphii
Sacerdotis, Poetae, Martyris
Justus Ryckius Gand. pon.

—

Sancte senex, refluos mare dum volvetur
in aestus,
Dum feret Evo Phoebus ab axe diem,
Dum roseum gelidae fugient Titana tenebrae,
Humidaque in tenebris Cynthia lumen erit,
Dum Luminaei scelus exitiata Tyranni,
Et Batavum furias utraque noscet humus,
Doctrinae laus rara tuae intemerata manebit,
Stabit & invicti Gloria Martyrii 3).

Behalve verschillende eereverzen en epitaphia's werden er ook medailles, ter zijner eer geslagen en prenten van hem gedrukt. Gisb. Lappius van Waveren [4]) zegt ons, dat door *van den Stempel*, *Philip Galle*, *Matham* en *Blommaertz* beeltenissen van hem gegraveerd werden; naar deze zijn meerdere prenten vervaardigd. Ook werden na zijn' dood prenten uitgegeven met acht tafereelen van de

---

1) Foppens. Bibliotheca Belgica, pag. 214.
2) Idem. pag. 788. Justus Ryckius 1627. †
3) Idem. pag. 215.
4) Kerkel. Nederl. 1857, blz. 195. Noten van Gisb. Lappius v. Waveren.

„Martelie" en bijschriften onder iedere voorstelling in het hollandsch of latijn [1]). Meerdere worden er nog aangetroffen; men vindt ze soms in de „Hollandsche uitgave" van Opmeer; een wordt er aangetroffen in de prentenverzameling van de Historische zaal in het Prinsenhof te Delft [2]), een ander in de pastorie van Sint Hippolytus, op de Voorstraat aldaar, ook het „Bisschoppelijk Museum voor Kerkelijke Oudheid, Kunst en Geschiedenis te Haarlem" heeft een dergelijke plaat onder de portrettenverzameling in den prentenkamer [3]).

Als merkwaardig, maar te gelijk als een bewijs van de hooge achting, die men den prior is blijven toedragen, willen wij vermelden, wat in het Bisschoppelijk Museum van Haarlem is aan te treffen.

N° 174. Paneel: Portret van Cornelius Musius, Prior van het S. Aagten-convent te Delft, in 1572 gemarteld; 1550–1600. Hoog 64, breed 50.

Dit portret is zeer fraai en zeer levendig [4]).

Portretten-verzameling. [5])

a) Kopergr. halver lijve, met de acht tafereelen van zijne marteling, door J. van de Velde (1598–1618) — M. n. 3775*a*. Gekleurd en ongekleurd. — Fol. obl.

b) Kopergr. enkele kop in eene rondte — 12°.

c) „ Borstb. van de grootte als *a*) doch zonder gevouwen handen. *M. Heemskerck figur. W. Swan*[*enburgh*] sculp. 1611", met zevenregelig onderschrift, waarvan het einde luidt: „Hanc ejus effigiem in aes incidi curavit Cornelius Duyn." – M. 3779*e*. – 8°.

---

1) D. v. Bleiswyck II, 781.

2) Door J. van den Velde gegraveerd. Jhr. B, W. F. van Riemsdijk: Het klooster van Sinte Agatha, nieuwe en vermeerderde uitgave, 1894, blz. 111.

3) Gids in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem, blz. 188.

4) Idem. blz. 41. 5) Idem. blz. 188.

d) Kopergr. [Lommelin Sculps.?] [1])

Een zeer merkwaardige kopergravure troffen, wij ook in een exemplaar der „Solitudo" [2]); deze was geplaatst voor het titelblad.

De prior is voor het kruis nedergeknield; aan den voet van het kruis ligt een opengeslagen boek; op de geopende bladzijde leest men als opschrift: „Musius sijn ordinarisch gebet", en dan volgt: „Och oft ghij mij eens gaeft, dat ick van liefde t'uwaerts mocht branden, ick soude dan gaern mijn leven voor u ten bestē geven: want ick ben u alles schuldich."

Boven het kruis straalt een hemelsch licht en men leest daarin de woorden: „U gebedt is verhoordt." Om de randen van het portret staat gedrukt: „Den Eerw. Heer *Cornelius Musius*, geboortich van Delft, Martelaer, oudt LXXII Jaeren, ende VI Maenden, is binnen Leyden een Glorieusen Doodt gestorven. Anno Dni 1572. den 10 Decembris in den laeten donckeren avondt ten 10 ueren."

Maar wat meer zegt dan Epitaphia, ter zijner nagedachtenis opgesteld, gravuren ter zijner eer geschetst, prenten, waarin zijn beeld en zijne martelingon voor het nageslacht worden bewaard, is het gevoelen van meerderen uit het laatst der 16de en uit de 17de eeuw, dat Musius de palm van het martelaarschap had behaald. Reeds stipten wij aan, hoe *Jacobus Buyck* voor zich Musius als een heilige beschouwde; hier kunnen wij bijvoegen, dat de geleerde Delvenaar *Michaël Vosmeer* (Bijdr.

---

1) Het Prinsenhof te Delft is in het bezit van drie portretten van den prior; waaronder een door J. Matham. (Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. Het klooster van Sinte Agatha, 1894, bl. 111).

2) Gelijk het exemplaar der „Solitudo", dat eenmaal aan Simon Sovius behoorde, is ook dit exemplaar het eigendom van den Heer Jan F. M. Sterck te Amsterdam.

Dl. XIX, blz. 426) hem in het leven van Adam Sasbout, den leuvenschen professor, (cap. 18) *Beatus Cornelius Musius* noemt en Pater *Godefridus de Leodio*, de laatste gardiaan der Franciscanen te Utrecht voor de Hervorming, vreesde eenmaal niet voor zijne preek in de Kathedrale kerk te bidden: „*Beate Musi ora pro me et pro omnibus*"; dit had waarschijnlijk voor 1577 plaats, want in dat jaar verliet *Godefridus de Leodio* die stad [1]). En *Sasbout Vosmeer*, Aartsbisschop van Philippi i. p. i., Vicarius Apostolicus, die in zijn jeugd Musius in zijn geboortestad had leeren kennen, stelde zelfs ter zijner eer een officie van IX Lectiones samen; van Heussen getuigt, dat dit in zijn tijd nog bewaard werd [2]); wij hebben naar dit officie gezocht, maar tot heden hiervan geen enkel spoor ontdekt. Zelfs heeft men pogingen aangewend, om te Rome de zaligverklaring van Musius te verkrijgen. Toen in 1638 door *Rovenius* eene commissie van Holl. geestelijken naar Rome werd gezonden, had deze ook in last te werken voor zijne zaligverklaring; kort te voren had *Rovenius* een verslag van de „martelie" met eenige afbeeldingen van den prior naar Rome gezonden [3]). Of echter door deze commissie, waartoe waarschijnlijk *Jacobus de la Torre* en *Abraham van Brienen* bevonden [4]), deze zaak inderdaad behandeld is, daarvan is ons niets verders gebleken.

Ook later heeft men in Holland op de zaligverklaring van Musius aangedrongen, want *Jac. de la Torre* getuigt, dat hij bij zijn verblijf te Rome in 1655 het plan

---

1) Gisb. Lappius a Waveren, zie Kerkel. Nederl. 1857, blz. 195.

2) Batavia Sacra II, 214.

3) Pastoor C. Deelder deelde mij dit mede uit het Archief in de „Driehoek" te Utrecht.

4) Batavia Sacra II, 458, aldaar lezen wij, dat deze beide Heeren naar Rome waren afgevaardigd.

had om deze zaak te behandelen en tot dat doel van vrienden formulen voor processen had ontvangen [1]).

De kerkelijke strijd der 18de eeuw schijnt de oorzaak geweest te zijn, dat er geen verdere pogingen zijn ingesteld, om de zaligverklaring van Musius te verkrijgen. Geve God, dat er onder de priesters van Nederland spoedig waardige en geleerde mannen optreden, om andermaal voor de zaligverklaring van den eerbiedwaardigen prior van Sint Aachten hun beste krachten te besteden, want gelijk uit de gevangeneming en de verschillende martelingen blijkt, was Musius het slachtoffer van den haat van Lumey voor den katholieken priester en het katholiek geloof. Dit bidden wij met al den aandrang onzer ziel! Moge hiertoe deze studiën iets medegewerkt hebben.

Voordat wij echter onze studie over Musius eindigen, willen wij eerst nog mededeelen, hoe een geacht Kamerlid onzer dagen, een zoon van Delft, in de 2de Kamer der Staten-Generaal de eer van den prior van Sint Aachten heeft gehandhaafd, en hoe men, luisterend naar diens woord, bij de restauratie van de Historische zaal in het Prinsenhof ('t oude Sint Aachten-klooster) de nagedachtenis van den Prior van Sint Aachten heeft gehuldigd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, *Mr. J. Heemskerk Az.* diende op 3 Mei 1884 aan de Tweede Kamer een post in van fl. 11,000 voor de restauratie van het Prinsenhof; deze werd door de Staten-Generaal ingewilligd. In 1885, 12 Maart, werd bij de behandeling der Staatsbegrooting andermaal 3000 gulden door den Minister aan de Tweede Kamer aangevraagd voor stoffeering en meubileering van de vertrekken van het Prinsenhof.

---

1) Batavia Sacra II, 460. Dit bericht is daar genomen uit de „Relatio" de la Torre. Archief voor Utrecht, Deel X, 216.

Bij die gelegenheid trad het Kamerlid, *Dr. P. J. F. Vermeulen* op; hij keurde het goed, dat „eenige lokalen, die het tooneel waren van den dood van Willem van Oranje", werden gerestaureerd, maar vestigde er den aandacht op, dat aan dit gebouw nog andere historische herinneringen dan die van Willem van Oranje verbonden waren; hij sprak toen over *Maarten van Heemskerk*, den grooten schilder, den vriend en beschermeling van prior *Musius* en over den prior zeide hij, dat deze met van Heemskerk in het begin der XVI^de^ eeuw aan het St. Aachtenklooster een groote aantrekkelijkheid gaf, veel vreemdelingen naar Delft trok, hij met de grootste en rijkste geesten van zijn tijd werd gelijk gesteld en de geleerdste mannen dier dagen diens vriendschap op hoogen prijs stelden, en dat Willem van Oranje, als stadhouder van Philips den II^den^, meermalen de gast van Musius was en later te vergeefs had getracht het leven van dien werkelijk grooten man te redden. Hij verzocht den Minister, dat bij de Restauratie „door het aanbrengen van een een„voudigen gedenksteen, hetzij op de binnenplaats, hetzij „in het historische portaal, dat naar de zaal leidt, of op „eenige andere geschikte plaats, hulde werd gebracht aan „den grooten Delftschen poëet en schrijver, wiens uit„einde door Roomsch en Onroomsch evenzeer werd be„treurd en die een der aantrekkelijkste figuren was van „zijn tijd" [1]).

Mr. Heemskerk heeft goed geluisterd naar het verzoek van *Dr. P. J. F. Vermeulen*, want op de wanden van de Historische zaal van het Prinsenhof staat thans sinds eenige jaren op den oostelijken muur, recht tegenover de inscriptie voor Prins Willem van Oranje, eene in-

---

1) Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. Het klooster van Sinte Agatha, blz. 45, 47.

scriptie, keurig van vorm en inhoud, gewijd aan de nagedachtenis van Cornelius Musius: „*Cornelius Musius* van „Spangen, geboren te Delft 1500, studeerde aldaar bij „Johannes Nardenus en vervolgens in Braband en Frank„rijk. In 1538 volgde hij Joannes Colmannus als Prior van „het Sinte Agatha-klooster op. Hij verwierf zich groote „vermaardheid door zijn godsvrucht, beminnelijkheid, ge„leerdheid, welsprekendheid en dichtkunst, en was met „Prins Willem van Oranje bevriend. In 1572 werd hij „door den Graaf van der Mark, Heer van Lumey opge„licht en den 10den December te Leiden gruwelijk ver„moord." 1)

—

„Dignum laude virum Musa vetat mori" 2).

J. H. A. THUS.

---

1) Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. Het klooster van Sinte Agatha, blz. 50. Nieuwe en vermeerderde uitgave, bl. 69.

2) Horatius. Lib. IV. Ode VIII.

EENIGE DOCUMENTEN

BETREFFENDE

DE FAMILIE BOELENS - DEN OTTER.[1])

(Vervolg van Deel XX, blz. 820).

Medegedeeld door JAN F. M. STERCK.

II.

Simon Alaertsz. en Claer Jacob Claesz. dr. zijn wijff stichten een capelrie van 3 missen 's weeks op S. Pietersaltaar aan de zuidzijde van het koor der O. Kerk. — 25 October 1475.

In den name des vaders, des soens ende des heyligen geests. Amen. Alle den genen die desen brief zullen sien off horen lesen dat ick Symon Allaertsz ende Claer Jacob Claeszs dochter zijn echte wijff, wetende onser sinnen ende machtich onser reden ende verstand, cond ende kenlic, dat wij om salicheyt onser zielen ende onser beyder ouders sielen ende onser beyder kynders sielen ende onser beyder broeders sielen ende voir dengenen sielen die dat outaer gesticht ende gemaeckt hebben ende dairt mij of angecomen is, ende al onser beyder vrienden sielen ende voir aller gelovige sielen, gesticht, geordiniert ende gemaeckt hebben, stichten, ordinieren ende maken myt dezen tegenwoirdigen fundatie een cappelrie gelegen in sinter Nyclaes prochie kercke inder stede van Aemstelredamme, aen die suutzyde vanden chore, in die eere Gods, onser liever Vrouwen Mariën ende des heyligen Apostels Sinte Pieters, Sinte Jan Evangelist, Sinte Jacob die Meerre, Sinte Anna, ende Sinte Agniet; dat is te verstaen dat hij op die voirsz. cappelrie drie missen in

1) Het is mijn plan, aan het eind der documenten nog eenige beschouwingen te voegen over den inhoud.

elke weke doen sel off meer, voirt in allen manieren als men cappelrien te verdienen placht ende pleget der moder der Heiliger Kercke hair rechte altijt behouden.

Ende sette ende ordiniere tot deser voirsz. cappelrie dese nabeschreven pachten ende renten, als ses ende enen halven oude gwilhs [1]) hollantsche scilden, gelegen indie Oude-brugstege, op dat huus ende erve dat Jan die Liewe placht te horen geliken die pachtbrief dair of inhout ende begrepen heeft. Ende hebbe gemaeckt, geset ende geordiniert, make, sette ende ordiniere, mit desen tegenwoirdigen fundatie, patroen ende ghyffer [2]) nae onser doot van dese cappelrie voirsz., tot ewigen dagen den oudsten ende naisten gecomen van mijnen liue [3]) ende van mijn wijfsliue, een man voir een wijff even nae. Ende wairt sake dat overmits sterften dair nyemant van mijne liue of van mijns wijffs lyue gebleven wair in levende liue, soe make ick, ordiniere ende sette gyffers vander voirsz. cappelrie totten ewigen dage, die huussiten meesters van Sinter Nyclaes prochykercke, dat sij dese cappelrie geven sullen binnen achte dagen nae desgeens doot diese besat ende had den naesten utgecomen van Symon Allaertszs of sijn getrouwede wijffs liue nedergecomen als men se naest vynden can. Ende wair dat sake Alydt Jan Tuuske dochter een kyndt afterliet, dat priester wair off woirden soude binnens jairs, dat eerste dat hij mochte, alle dinghe sonder arch ende lyste, soe beger ick dat hij die cappelrie hebben ende besitten sel, voir een ander die mij van mijnen bloede vander sijde angecomen sijn off ancomen mogen. Behoudelic altijt dat diegene die die cappelrie gegeven wairt, dat hij dair alle weke drie missen op doen sel, off laten doen ter tijt toe dat hij priester geworden is. Ende ick Symon Allaertsz. voirn. wil ende begeer dat die huussittenmeesters van die oude kercke in Sinter Nyclaes

---

1) gwilhs = guilhems = willems.
2) gever, schenker.
3) lees: live = lijf.

prochy dan indertijt wesende, sullen geven dese voirsz. cappelrie bij haren eedt die sij den voirn. stede gedaen hebben ende bij hoire conscientien eenen gueden priester den naisten die van Symon Allaertsz. voirn. off van Claer sijnen wijff gecomen is ende den priester die se dan gegeven wort dieselfe selver bedienen ende ghien ander. Ende ghien ander op dit oultaer en sel mogen laten dienen anders dan hij selver ende oock en sel hij se niet verpermyteren [1]) mogen bij die verboernisse vanden cappelrie. Ende waer dat sake dat hij eenig van dese drie voirsz. punten deden, dat God verhoeden mocht, dat dan die huyssittenmeesters voirn. die voirsz. cappelrie aen hem houden ende nemen moegen. Ende dat nyet te keren mit ghenen rechte hetsij geestelyc off wairlic, maer terstont een ander geven. Begeer hierom ende bidt oetmoedelic den eerwairdigen vader in Gode Heeren David van Burgongt bij der gratie Gods byscop tot Utrecht alle dese dingen ende punten voirsz. soe die voirsz. staen mit sijnre machte te confirmieren ende heer Claes Jan van Gelresz. priester die ick nu eerst tot den voirsz. cappelrie presentier, in den voirsz. cappelrie te institueren, mit soedaniger rechten ende solempniteyten als dat behoirt. In kennisse der wairheyt soe heb ick Symon Allaertsz. voirnt. dit bezegelt met mijns selffs zegel hier beneden angehangen. Gegeven opten vyffentwyntichsten dach van October in 't jaire ons Herendusent vierhonderd vijff ende tseventich.

Ende was besegelt met een uythangent zegel gedruckt in groen was met een enckelde francyne staert doortrocken. Voorts waren door de voorsz. brieff getransfixeert ende daerop besegelt twee brieven luydende van woorde tot woorde als volcht:

Zegel van SYMON ALLAERTSZ.

---

1) Vespermuteeren = veranderen.

III.

David van Bourgondie bevestigt deze stichting. — 15 November 1475.

David de Burgijndia Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Trajectensis universis et singulis Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris Salutem in eo qui est omnium vera salus. Cultum divinum semper augeri cupientes ad humilem supplicationem dilectorum nobis in Christo Simonis Alardi et Clarae Jacobi Nicolai conjugum fundatorum capellaniae sive vicariae perpetuae de qua in literis quibus hae nostrae praesentes literae sunt transfixae fit mentio fundationem et dotationem ejusdem capellaniae sive perpetuae vicariae in omnibus et per omnia prout in eisdem literis describuntur tenore praesentium ratificamus approbamus et in Dei nomine confirmamus jure matricis Ecclesiae necnon jure communi quibus praesentibus nullatenus derogare intendimus semper salvis; ipsamque capellaniam sive perpetuam vicariam in titulum perpetui benefitii erigimus omniaque et singula bona ad illam in dictis literis assignata et data ac assignanda et danda fore et esse ecclesiastica decerminus, et sub ecclesiastica libertate tuenda; necnon honorabilem virum Dnum Nicolaum filium Johannis de Gelris etc. Presbyterum ad dictam capellaniam sive perpetuam vicariam nobis pro primaria vice praesentatum instituimus eamque sibi cum omnibus juribus et pertinentiis suis in Dei nomine conferimus per praesentes. Quocirca universis et singulis Presbyteris capellanis et clericis nobis subditis sub poena suspensionis et excommunicationis districte praecipiendo mandamus quatenus praefatum Dnum Nicolaum Johannis cum ad hoc pro parte ejusdem Dni Nicolai in vim praesentium fuerint requisiti seu alter eorum fuerit requisitus in et ad corporalem realem et actualem

possessionem capellaniae sive perpetuae vicariae juriumque et pertinentiarum ejusdem auctoritate nostra recipiant admittant et inducant, seu alter eorum recipiat admittat et inducat cum solemnitatibus debitis et consuetis nostrarum testimonio literarum sigillo nostro ad causas praesentibus appenso munitarum. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo et septuagesimo quinto, mensis Novembris die quinta decima.

Was onderteeckent: W. Busersz. Ende was bezegelt met een uythangent segel gedruckt in rood was met een enckelde francyne staert doortrocken.

Zegel van DAVID VAN BOURGONDIË.

IV.

Dirck Hillebr. den Otter, als collator en patroon en meester Egbert Doedesz. als vicarius, vergunnen Aef Gijsbertsdr. een eeuwige Mis op dat altaar te fundeeren. — 24 Maart 1541.

Wij Joost Buijck Zybrantssoon ende Ellert Dirxzoon, Schepenen in Aemstelredamme, oirconden ende kennen dat voor ons quam Dirck Hillebrantsz. den Otter als collator en patroen van een vicarie gesticht en gefundeert bij wijlen Sijmon Allertsz. ende Claer Jacobs zijn huijsvr(ouw) s. g. op Sinte Pieters outaer in Sinte Nicolaes prochiekercke, an die zuijdsyde van choer. Ende meester Egbert Doedesz. als vicarius van dezelfde vicarie mit Dirck Hillebrantszoon voernt. in dese zijn gecoren voecht, ende hebben gegunt ende geconsenteert, gunnen ende consenteren mits desen Aeff Gijsberts dochter om te maecken ende funderen een ewige misse die men alle weken doen zal opt voergenoemde outaer voer Aeff Gijsberts voornt. haren ouders, vrienden ende magen ende voor alle gelovige sielen, haer daertoe gunnende dat outaer voornt. mitten ornamenten ende al dat totten celebratie van die misse van noede zal sijn, Behoudelyck dat die

collatie ende gifte van de voorsz. misse ten ewigen dage zal blijven annex ende een met die vicarie ende fundatie van Symon Ellertsz. voornt. daer duer dese brief getransfixeert ende gesteken is, in sulcken schijne dat daer nu voortaen alle weecke opt voersz. outaer ende vicarie gedaen sullen werden vier missen, daer tot noch toe mer drie zijn geweest. Ende voort in allen punten ende conditien als die principael fundatie van Symon Allertsz. voornt. vuytwyst ende verclaert. Ende mr. Egbert voorsz. zal van nu voortaen gehouden zijn dese voorsz. misse te bedienen ende bewaren gelyck hij gehouden is die ander drie missen voorsz. te bewaren, ende desgelyx zijn nacomende vicarissen op deszelver vicarie. Des heeft Aeff Gijsberts. voornt. gegeven tot onderhouden van dese voorsz. misse, hondert ende vijffentwintich karolus gulden, veertich groet voorde gulden gerekent, an gereet gelt van dese tegenwoirdige ordonn(antie) vander munte, die mr. Egbert ende Dirck voornt. beleden ontfangen ende terstont op die nuwe kerck beleijt te hebben op vijff gulden sjairs, als die brieff daeroff vuytwijst. Ende Dirck Hillebrantsz. voornt. heeft voor hem als collator ende patroen van dese vicarie ende voer zijn navolgende collatoers ende gifters belooft ten ewigen respect ende toesicht te hebben totten voorz. pening. om die te beleggen ten besten oirbaer als sij gelost worden opdat die misse lange tijt ter eeren Gods mach onderhouden worden. Sonder arch ende list. In oirconde des(en) brieff besegelt mit onsen zegelen. Gegeven den viertiensten dach van Maerte int jaer ons heeren duysent vijffhondert een ende veertich.

Was onderteeckent: Francsz. Delff. Ende was besegelt mit twee uythangende segelen gedruckt in groenen wasse mit dubbelde Francyne staerten doortrocken.

Zegels van:

JOOST BUYCK. ELLERT DIRCKS.

HET VERHOOR VAN EEN KERKDIEF.

Uit de crimineele sententieboeken van Schepenen van Rotterdam.

A° 1499.

„Dit is 't belyt van Jan Baertsz. die men anders noomt Jan den esel, geboren uut nyeupoort jegens Schoonhoven ende actum upten heiligen drieconingen avonde a° xcix.

It. In den eersten soe heeft hy geseit ende gekent [1]) als voor alinge [2]) de scepenen dat hy eenen cristyaen vermoert heeft upten wech van den heiligen bloede by een Stede gehiete der halver Stad

It. Noch zoe heeft hy geseit ende gekent dat hy een vrou vercracht heeft in den duun by Berkerheye.

It. Noch zoe heeft hy geseit ende gekent dat hy geweest heeft in Stullick [3]) en heeft hem aldaar laten sluyten in de kercke ende dat hy ghinc leggen onder een banck. Ende duet was omtrent middernacht doe wreeckte hy eenen kiste up mit een houmesse, en hy nam daer uut een voet van een kellick mit twee pattellen. Voert soe en mocht hy uuter kercke niet comen, hy brack een glas uuter kercke ande zuydwestsyde en daer quam hy uut.

It. Noch zoe heeft die zelve Jan Baertsz. geseit ende gekent dat hy geweest is in Roeden [4]) ende heeft aldaer genomen een tout' van eenen ploech ende heeft daer mede up gedaen die kerck aldaer en is voert gegaen an dat heilich sacramentshuys ende heeft die traelgen ontween gesmeten [5]) also die van houte waren, en hy nam daer uut die seborie ende is daer mede gereyst up te Delfsehaven ende is gecomen by de bokelsdycxe wech daer stont eene

1) bekend. 2) alle. 3) Stulck, Stolk, Stolkwijk. 4) Rodenrijs. 5) de tralien door midden gebroken.

roeckhoeys [1]), daer ghinc hy onder sitten om te besien wat daer in was, doe was daer in dat heilick sacrament, ende hy viel up syn knyen voer een willich [2]) ende sprack syn biecht en hy nuttichtede dat heiliche sacrament.

It. Noch soe heeft hy geseit ende gekent dat hy die seborie en die voet van de kellick ende die twee plattelen tot Aemsteldam in der armerluydenhuysse dat elcx bysonder ghesmulte. Aldaer gesmulten wesende zoe heeft hy dat vercoft twee goutsmeden elcx bysonder."

Na dit vonnis volgt in het sententieboek nog de volgende „Copie van een certificatie van Stulck":

„Condt ende kenlic sy alle denghenen die dese cedule sullen sien off horen lesen, dat die van Stollick up ten anderden dach van Januario a° XCVII een glas an de zuidwestsyde van der kercken uutgebroken wort ende een kist dat slot offgebroken. In welken kist een cleyn kisgen in besloten stont daer dat slot oeck offgebroken wort, daer twee kelken in stond, daer wy off verloren die voet van een kellic ende twee patenen mit een kellicsack. In oirconde dat dit waer is so hebben wy broeder HEINRIC VRERICXZ., vicarius, CLAES GERLOFZ., TYMAN JANSZ., kercmeesters en ARIAEN JANSZ., coster, gebeden Ghysbertz., schout van Stolck, dese cedule te besegelen; besegelt up ten dertienen dach a° XCIX."

Ten slotte bevat het sententieboek nog deze aanteekening:

Item dese voirsz. JAN BAERTSZ. starf in de vangenisse. [3]) En als die dienaars om hem quamen om hem syn recht te brengen in der stedehuys ende hem antasten soude, soe bevond sy hem doot.

En men toech in der Hage om een avys te hebben wat men hem doen souden en hy wort begraven op tkerchof.

J. J. F. VAN ZEIJL.

---

1) hooischelf. 2) wilgenboom. 3) gevangenis.

JACOBUS FISCHER JOOSTSZ.,

KAPELLAAN TE AMSTERDAM.

Ongeveer eene eeuw was er verloopen sedert de *Dialogus Miraculorum*, door Caesarius van Heisterbach ons nagelaten, in druk verscheen (1481), toen een nieuwe uitgaaf van dit werk werd voorbereid door Dr Tilman Bredenbach, kanunnik van St. Jeroen te Keulen. Maar als deze met zijnen arbeid zoover is gevorderd, dat hij naar een drukker mag omzien, komt de dood in 1587 hem wegrukken.

Zijne taak wordt nu overgenomen door Dr Jacobus Fischer van Haarlem, in den troebelen tijd uit zijn vaderland geweken, en thans schuilend in de abdij van Hemmenrode benoorden Trier. Onder den titel van *Illustrium Miraculorum et Historiarum Memorabilium libri XII* wordt het werk te Keulen op de pers gelegd van Arn. Mylius en aan „Admodum Reverendo.... Domino Joanni Rodero, „insignis monasterii Hemmenrodensis sacri ordinis Cister„ciensis Abbati religiosissimo, domino ac patrono suo", opgedragen door „Jacobus Fischerus Harlemensis." Als reden dier opdracht voert deze op de derde plaats aan:

Denique, ni ingrati animi turpissimam notam inuri mihi velim, opus hoc, meum in jus translatum, ad alium destinare non potui quam ad eum, cujus tanta in me, hominem peregrinum, extant merita, quanta vix a sanguine mihi conjunctissimis sperare licuisset. Nam integro pene decennio, dum a dulcissima patria exulo, quod et bellis sevissimis externa, et haeresibus immanissimis animarum ejus vastentur bona, non tantum suavissimum mihi hospitium liberalissime concedis ac fovere peramanter

pergis; verum etiam, quo ornares, quoque ad Doctoratus in Theologia gradum evexisti: pro quibus sane beneficiis cum gratiam referre nequeam, saltem animum beneficiorum memorem declarare debeo; quod, dum vixero, Deo adjuvante facere non intermittam. — Hij dagteekent dit: Hemmenrodii, a partu Gloriossimae Virginis anno millesimo quingentesimo nonagesimo, mensis Octobris die vicesimo primo. In 1591 verscheen dit werk in het licht en de boekerij der stad Amsterdam heeft ons een exemplaar ervan bewaard.

Als we deze gegevens vergelijken met hetgeen in deze Bijdragen, IV, bl. 117, van Mr Jacob Joosten Fischer wordt gezegd, dan dunkt ons, dat we in den uitgever van Heisterbach's werk den voormaligen kapelaan van Amsterdam hebben teruggevonden.

J. H. HOFMAN.

MEDEDEELINGEN.

In het degelijk bewerkt en zeer belangrijk stuk van den heer de Graaf zal op blz. 227 bovenaan „*Burgers*" naar ik meen „*Ringers*" moeten zijn; en het op blz. 236 en 240 tusschen haakjes geplaatste *Heimelenberg* ware beter weggelaten; de ijverige, albestrukkende notaris heette *Heymenberg*.

C. W. BRUINVIS.

ALPHABETISCH REGISTER.

